ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECŢIA DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREŞTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

STUDII

MOMENTE DIN LUPTA ARIPII REVOLUŢIONARE A MIŞCĂRII MUNCITOREŞTI PENTRU CREAREA PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMÎNIA ..... V. LIVEANU

FOLOSIREA DE CĂTRE P.C.R. A CAMPANIEI ALEGERILOR PARLAMENTARE DIN IUNIE 1931 ÎN VEDEREA STRÎNGERII LEGĂTURILOR CU MASELE ..... AL. GH. SAVU

CONCLUZII GREŞITE ÎN ISTORIOGRAFIA BURGHEZĂ DESPRE DOMNIA LUI NICOLAE MAVROCHENI ..... ION ŞCU

NOTE ŞI COMUNICĂRI

DATE PRIVITOARE LA ECONOMIA AGRARĂ DIN ŢARA ROMINEASCĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SEC. AL XVIII-LEA ..... S. COLUMBEANU

CONTRIBUŢII DE ISTORIE LOCALĂ

PROBLEMELE TRATATULUI ISTORIA ROMÎNIEI

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

RECENZII

REVISTA REVISTELOR

ÎNSEMNĂRI

ANUL XV — 1962

1

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECŢIA DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREŞTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

1

ANUL XV

1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

„STUDII" – REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

COLEGIUL DE REDACŢIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAŞI (*directorul Colegiului de redacţie*); EUGEN STĂNESCU (*redactor şef*); acad. A. OTETEA; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; L. BÁNYAI; M. BERZA; V. CHERESTEŞIU; T. GEORGESCU; V. MACIU; ŞT. PASCU; V. POPOVICI

Redacţia: Bucureşti, B-dul Aviatorilor nr. 1
Telefon 18.25.86

www.dacoromanica.ro

SUMAR

STUDII

Pag.

V. LIVEANU, Momente din lupta aripii revoluționare a mișcării muncitorești pentru crearea Partidului Comunist din Romînia 7

AL. GH. SAVU, Folosirea de către P.C.R. a campaniei alegerilor parlamentare din iunie 1931 în vederea strîngerii legăturilor cu masele 39

I. IONAȘCU, Concluzii greșite în istoriografia burgheză despre domnia lui Nicolae Mavrogheni 69

NOTE ȘI COMUNICĂRI

S. COLUMBEANU, Date privitoare la economia agrară din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea 111

CONTRIBUȚII DE ISTORIE LOCALĂ

P. I. CERNOVODEANU, Mărturii contemporane privitoare la frămîntările politice și sociale din București la 1859 și 1862 135

ȘT. IMREH, Unele aspecte ale procesului acumulării primitive a capitalului în comitatul Cluj (1796—1848) 143

ELENA LIMONA, Documente referitoare la moara de hîrtie de deasupra Strugarului 155

TH. N. TRÎPCEA, Cîteva cetăți din Banatul de Severin. Identificarea lor 169

PROBLEMELE TRATATULUI ISTORIA ROMÎNIEI

Sesiunea consacrată dezbaterii machetei volumului III 177

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Congresul internațional de studii bizantine de la Ohrida — septembrie 1961 (*E. Șt.*); Sesiuni științifice ale Institutului de studii romîno-sovietic al Academiei R.P.R. (*Ioana Trincă*); Sesiunea metodico-științifică interregională de la Ploiești, 17—19 dec. 1961, a Societății de științe istorice și filologice din R.P.R. (*Z.B.* și *L. Șt.*); Călătorie de documentare în Grecia (*N. C.*); Cronică 187

www.dacoromanica.ro

RECENZII

Pag.

* * * *Studii privind istoria economică a Romîniei*, vol. I, Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R., 308 p. (*M. Horovitz*) 201

Carte românească de învăţătură 1646, Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R., 432 p. (Publicaţia a VI-a din colecţia „Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc") (*Dan Simonescu*) 208

I. PERESVETOV, *Сочинения*, ediţie critică îngrijită de A. A. Zimin, cu două introduceri de A. A. Zimin şi D. S. Lihaciov, Moscova-Leningrad, 1956, 388 p. A. A. Zimin, *И. С. Пересветов и его современники*, Moscova, 1958, 498 p. (*P. P. Panaitescu*) 212

Katalog documentów tureckich. — Dokumenty do dziejów Polski i krajów osciennych w latach 1455 1672. Opracowal Zygmunt Abrahamowicz, pod redakcja Ananiasza Zajączkowskiego, *Catalogue des documents turcs. Documents concernant la Pologne et les pays voisins de 1455 à 1672*, par ..., tom. I. Polska Akademia Nauk Zaklad Orientalistyki, Warszawa, Państwowe wydannictwo Naukowe, 1959, 362 p. (*Mihail Guboglu*) 218

REVISTA REVISTELOR

Revue historique, Paris, LXXXIV, 1960, Jan.-Dec. (*P. Simionescu*) 229

ÎNSEMNĂRI

Istoria Romîniei. — C. FLITAN, *Legi antisindicale din Romînia burghezo-moşierească. Lupta partidului clasei muncitoare din Romînia împotriva acestor legi şi pentru o reală libertate de asociere în sindicate*, în „Studii şi cercetări juridice", nr. 2—3/1960, p. 271—307 (*I.R.*); G. S. GROSUL, R. V. DANILENKO, К вопросу об участии волонтеров из Дунайских княжеств в русско-турецкой войне 1806—1812, гг. în „Издательство Молдавского филиала Академии Наук СССР", nr. 2 (80), 1961, p. 3—25 (*F.C.*); VL. HANGA, *Contribuţii la problema imunităţii feudale pe teritoriul patriei noastre*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Seria III, fasc. 2, 1960, p. 29—52 (*L.P.M.*). **Istoria U.R.S.S.** — L. M. LEŞCINSKI, Военные победы и полководцы русского народа второй половины XVIII века Ed. pentru literatură social-economică, Moscova, 1959, 223 p. + 6 planşe (*A.C.*); A. V. ARŢIHOVSKI şi V. I. BORKOVSKI, Новгородские грамоты на бресте (из раскопок 1953—1954 гг.), Academia de Ştiinţe a U.R.S.S., Institutul de istoria culturii materiale şi Institutul de lingvistică, Moscova, 1958, 155 (—158) p. (*S.I.*). **Istoria universală.** — N. G. POPOV, Документи за гръцкото въстание от 1821 година и за очастието на българите в него (Documente privitoare la răscoala grecească din 1821 şi la participarea bulgarilor la ea), în „Izvestiia na Dărjavnata Biblioteca Vasil Kolarov" (Analele Bibliotecii de Stat V. Kolarov), Sofia, 1959, p. 346—356, (*A.C.*); PAN I. ZEPOS, Ὁ ἐκ Χίου Θεόδωρος Φωτεινὸς καὶ ἡ «Ἱστορία τῆς Δακίας» αὐτοῦ [= Teodor Fotinos din Chios şi a sa *Istoria Daciei*] Extras din volumul Εἰς μνήμην Κ.Ἰ. Ἀμάντου, 1960, p. 279—284 (*Gh.C.*); FLORIMOND BONTÉ, *Le militarisme allemand et la France*, Editions Sociales, Paris, 1961, 242 p. (*I. C.*); I. M. ZAHER, *Движение „бешеных"* Editura pentru literatură social-economică, Moscova, 1961, 221 p. (*C.Ş.*); LÉON SCHICK, *Un grand homme d'affaires au début du XVIe siècle. Jacob Fugger.* Paris, S.E.V.P.E.N., XI, 1957, 323 p. f. pl. (Ecole pratique des hautes études. VI-e section. Centre de recherches historiques) (*P.S.*); S. G. LOZINSKI, *История папства*, Academia de Ştiinţe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, 1961, 591 p. (*S.I.*); MAY MC KISACK, *The fourteenth century 1307—1399*, în *The Oxford History of England*, Edited by G. N. Clark (vol. V), Oxford, Clarendon Press, 1959, 460 p. (*S.C.*); DJIBRIL TAMSIR NIANE, *Recherches sur l'empire du Mali au moyen âge*, în „Recherches africaines", nr. 1—4, Conakry, 1959,

www.dacoromanica.ro

Pag.

p. 35—46; 1960, nr. 1, p. 17—36 şi nr. 2, p. 40—53 (*Al.D.*). **Bizantinologie.** —'Αρχείον τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος [=Arhiva monumentelor bizantine din Grecia], Atena, Tipografia Nea Estia, t. VIII, 1955—1956, 206 p. (*Gh.C.*); J. FERLUGA, *Византиска управа у Далмацији* (Administraţia bizantină în Dalmaţia), Ed. Academiei Sîrbe de Ştiinţă, Belgrad, 1957, 169 p. (*E.F.*). **Bibliografie, Arhivistică, Muzeografie.** — *** *Documente privitoare la istoria economică a Romîniei. Oraşe şi tîrguri. 1776—1861.* Moldova, Seria A, vol. II, Direcţia generală a Arhivelor Statului din R.P.R., Bucureşti, 1960, IX + 549 p. + 6 pl. (*C.S.*); *** Пътеводител на военно-историческите музеи Плевенски окръг (Ghid pentru muzeele istorico-militare din regiunea Plevna), Varna, 1960, 105 p. (*S.I.*) 237

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

MOMENTE DIN LUPTA ARIPII REVOLUȚIONARE A MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI PENTRU CREAREA PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMÎNIA

DE

V. LIVEANU

Crearea Partidului Comunist din Romînia a fost un rezultat firesc al procesului dezvoltării istorice a țării noastre, al procesului dezvoltării mișcării revoluționare din Romînia. Marea însemnătate a luptelor revoluționare desfășurate în 1917—1921 în țara noastră constă, în special, în aceea că experiența lor a ajutat pe militanții mișcării muncitorești să înțeleagă necesitatea istorică a făuririi partidului marxist-leninist. „Sub influența exemplului lui Octombrie, în focul luptelor revoluționare se producea... o profundă schimbare în modul de a gîndi al clasei muncitoare"[1]. Lupta dusă încă dinaintea primului război mondial de către aripa de stînga a partidului socialist împotriva oportunismului s-a ridicat acum pe o treaptă nouă; grupurile revoluționare formate în anii 1916—1917 de militanți înaintați ai mișcării muncitorești s-au transformat în grupuri comuniste, care reuneau cei mai buni reprezentanți ai aripii de stînga a partidului socialist; majoritatea membrilor partidului socialist s-au orientat spre ideile marxism-leninismului. Afirmarea tot mai puternică a năzuinței membrilor partidului socialist de a pune la temelia partidului lor ideile revoluționare leniniste, de a-l transforma în partid comunist — năzuință exprimată și înfăptuită la Congresul din mai 1921 — constituie trăsătura caracteristică fundamentală a dezvoltării mișcării muncitorești din țara noastră în anii 1917 1921.

Articolul de față aduce date referitoare la cunoașterea luptei pentru transformarea partidului socialist în partid comunist, desfășurată de aripa de stînga a mișcării muncitorești în anii 1918—1920, de la adop-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă sub steagul atotbiruitor al marxism-leninismului*, Editura politică, București, 1961, p. 11.

www.dacoromanica.ro

tarea „Declarației de principii" din decembrie 1918 pînă la greva generală din octombrie 1920[1].

★

În cursul năvalnicului avînt al acțiunilor muncitorești din noiembrie-decembrie 1918 a început un aflux al maselor muncitorești spre sindicate și partidul socialist. S-a întărit în mod considerabil aripa de stînga a mișcării muncitorești, ai cărei principali reprezentanți în această perioadă erau Alecu Constantinescu, Constantin Ivănuș, Pandele Becheanu, Iancu Olteanu, G.M.Vasilescu-Vasia, D.Fabian, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Gh. Niculescu-Mizil ș.a. Partea cea mai înaintată și mai organizată a aripii de stînga a Partidului socialist o formau grupurile comuniste. Silite de teroarea autorităților burghezo-moșierești să se organizeze pe baze ilegale, grupurile comuniste desfășurau totodată o largă activitate legală în cadrul partidului socialist și a sindicatelor. Activitatea grupurilor comuniste se desfășura sub îndrumarea unui „Comitet de acțiune ilegală" — format încă în februarie 1918 —, avînd ca secretar pe Alecu Constantinescu [2]. Militanții aripii de stînga erau în primele rînduri ale luptelor muncitorești, se străduiau să le stimuleze, să le dezvolte. Manifestele răspîndite de grupurile comuniste și de ceilalți militanți revoluționari chemau masele să lupte pentru răsturnarea cu arma în mînă a puterii burghezo-moșierești, arătau că sarcina istorică a clasei muncitoare este lupta pentru instaurarea dictaturii proletariatului sub forma „republicii sfaturilor"[3]. Militanții aripii de stînga a partidului socialist se pronunțau pentru crearea Partidului comunist al clasei muncitoare din Romînia, pentru unirea luptei clasei muncitoare cu lupta țărănimii, în

[1] Problema luptei ideologice din mișcarea muncitorească în perioada decembrie 1918 — octombrie 1920 a fost expusă în liniile ei generale în diferite lucrări: *Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.* (Lecția a 3-a), Editura politică, București, 1960; *Greva generală din Romînia. 1920*, Editura politică, București, 1960; M. Roller, *Avîntul mișcării revoluționare în Romînia după primul război mondial (1917—1923)*, în *Probleme de istorie*, Ed. P.M.R., București, 1951, p. 174—193; M. Roller, *Avîntul revoluționar al maselor populare din Romînia în anii 1917—1921 și Crearea Partidului Comunist Romîn*, în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 6/1957, p. 29—52; P. Constantinescu-Iași, *Influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării revoluționare din Romînia*, Ed. științifică, București, 1957; C. Cușnir-Mihailovici, *Mișcarea muncitorească din Romînia între anii 1917—1921. Crearea P.C.R.*, Editura politică, București, 1960; V. Liveanu, *Aspecte ale avîntului mișcării sindicale din Romînia ... (1917—1921)*, în *50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din Romînia. 1906—1956*, Ed. C.C.S., București, 1958, p. 241—278; V. A. Varga, *Avîntul mișcării revoluționare din Romînia în anii 1917—1921*, „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 1—2/1961, p. 76—101; Titu Georgescu și V. Liveanu, *Ideile leninismului — far călăuzitor în lupta pentru crearea partidului comunist*, în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 3/1961, p. 70—83 ș.a. În mod firesc, avînd ca obiect dezvoltarea mișcării revoluționare în 1917—1921 în ansamblul ei, aceste lucrări nu au putut cuprinde o serie de evenimente și aspecte tratate în prezentul articol.

[2] Arhiva Centrală a Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond 1, opis 8 dosar 8 f. 10 (în continuare se va cita: A.C.I.I.P....). — Raport al lui Alecu Constantinescu din 1 mai 1921. Pe lîngă Comitetul de acțiune funcționa un organ mai larg, alcătuit din 30 de membri, denumit „Consiliul intim", ca „organ de educație comunistă și de activitate militantă", care „trebuia să lucreze printre muncitori", organizînd grupurile comuniste și asigurînd difuzarea manifestelor tipărite de Comitetul de acțiune (*ibidem*).

[3] Vezi *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1917—1922*, vol. I, ediția a II-a, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 76, 86—93. Vezi și nota următoare.

www.dacoromanica.ro

scopul instaurării puterii oamenilor muncii. Militanții revoluționari arătau că în vederea creării partidului comunist era necesară refacerea organizațiilor partidului socialist și convocarea unui congres pentru a se stabili noile principii revoluționare ale partidului și a se înlătura din partid adversarii principiilor revoluționare[1].

Astfel, orientîndu-se în mod just în condițiile istorice din Romînia, militanții aripii de stînga a partidului socialist au înțeles de la început că în țara noastră cea mai indicată cale pentru crearea partidului comunist era *nu* ieșirea din partidul socialist a elementelor revoluționare, ci, dimpotrivă, antrenarea elementelor revoluționare la lupta, *în cadrul* partidului socialist, pentru transformarea radicală a *acestui* partid în partid comunist.

În conducerea partidului socialist preponderența o aveau elementele oportuniste care încă dinainte de război dețineau pozițiile dominante în conducerea partidului. În atmosfera revoluționară din acea vreme, determinată de avîntul luptelor muncitorești din țară, de influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, de revoluțiile din octombrie-noiembrie 1918 din centrul și răsăritul Europei, centriștii care aveau majoritatea în conducerea partidului au considerat oportun să-și ia o alură cît mai „revoluționară". În noiembrie 1918 Comitetul Executiv al P.S.D. din Romînia l-a cooptat în rîndurile sale pe Alecu Constantinescu și avea contact cu comitetul de acțiune al grupurilor comuniste[2]. Sub presiunea stării de spirit a masei membrilor de partid, dornici să rupă cu vechea linie reformistă social-democrată, centriștii din Comitetul Executiv s-au declarat în mod fățarnic pentru „lupta prin toate mijloacele" în vederea „cuceririi puterii și socializării mijloacelor de producție", au schimbat numele Partidului social-democrat din Romînia în „Partidul socialist din Romînia"[3]. Centriștii susțineau însă că clasa muncitoare trebuie să renunțe la lupta pentru transformări democratice, deoarece burghezia,

---

[1] Consfătuirea din octombrie 1918 a reprezentanților grupurilor comuniste a adresat Comitetului Executiv al Partidului social-democrat un mesaj expunînd părerea și propunerile elementelor revoluționare cu privire la problemele fundamentale care stăteau în fața partidului socialist. În mesaj se spunea : „După Revoluția din Octombrie socialismul a intrat într-o nouă perioadă, aceea a realizării, căci revoluția socialistă a început. Trebuie știut că la baza activității noastre a rămas ca și acum numai partidul politic. Dacă nu reușim nici măcar în împrejurările de astăzi să stabilim și să întărim partidul, să mărim numărul aderenților, revoluția socialistă română este compromisă înainte de a izbucni". Mesajul arată că o răscoală spontană a maselor ca cea din 1907 ar fi fost înfrîntă „fără a duce proletariatul și țărănimea săracă la putere, dacă nu există un partid comunist organizat, care să poată să canalizeze și să conducă mișcarea spontană. Pentru aceasta primul nostru țel este de a stabili și reuni organizațiile partidului. Aceasta nu se face decît printr-un congres sau conferință ce trebuie convocată fără întîrziere. Trebuie de asemenea precizată noua tactică a mișcării, și elementele ce nu vor fi de acord cu noua tactică nu trebuiesc primite în partid. În două cuvinte, modificarea tacticei și programului nostru se rezumă astfel : Partidul Comunist trece de la lupta pentru reforme, în perioada de realizare a socialismului, în perioada revoluției sociale. Avem un țel, imediat, practic, precis și concret : răsturnarea burgheziei și oligarhici române și introducerea dictaturii proletariatului și țărănimii din Romînia.

Programul nostru politic este : întemeierea republicii socialiste a muncitorilor și țăranilor, iar noua formă de Stat : puterea sovietelor" (A.C.I.I.P., fond 8, opis 8, dosar 2, f. 40—41).

[2] *Ibidem*, f. 15.

[3] „Lumea Nouă", 14 mai 1922.

www.dacoromanica.ro

sub presiunea evenimentelor, s-ar fi hotărît, chipurile, să înfăptuiască ea însăşi transformări democratice radicale. În ceea ce priveşte problema transformărilor socialiste, centriştii vorbeau, în ziarul „Socialismul", în fraze generale, despre necesitatea socializării mijloacelor de producţie, trecînd însă sub tăcere faptul că aceasta se putea înfăptui numai în condiţiile dictaturii proletariatului. În practică, centriştii continuau să se împotrivească luptelor revoluţionare, cerînd muncitorilor să aibă încredere în promisiunile burgheziei cu privire la satisfacerea revendicărilor lor şi să înceteze grevele.

Social-democraţii de dreapta se ridicau în mod făţiş împotriva grupurilor comuniste şi, sub pretextul necesităţii refacerii forţelor de producţie distruse de război, preconizau sprijinirea politicii reacţionare a burgheziei. În Transilvania, social-democraţii de dreapta colaborau cu burghezia în vederea stăvilirii acţiunilor revoluţionare şi şi-au delegat reprezentanţi — pe Jumanca şi Flueraş — în Consiliul dirigent care a iniţiat măsuri de reprimare sîngeroasă a luptei maselor populare.

Aripa de stînga a Partidului socialist din Romînia a determinat însă începerea unei discuţii în cadrul partidului cu privire la noile principii care trebuiau să călăuzească mişcarea muncitorească şi care urmau a fi adoptate de congresul partidului proiectat pentru ianuarie 1919. În cursul acestei discuţii, care a căpătat caracterul unei ascuţite lupte ideologice şi politice, aripa de stînga a partidului a repurtat un însemnat succes. Sub presiunea organizaţiilor de jos şi în general a reprezentanţilor aripii de stînga, Comitetul Executiv şi-a însuşit o nouă „Declaraţie de principii" adoptată după largi şi vii dezbateri de către secţiunile din Bucureşti, Ploieşti, Galaţi, Brăila etc.[1], declaraţie cuprinzînd teze de cea mai mare însemnătate pentru clarificarea ideologică a mişcării muncitoreşti, pentru adoptarea de către partidul socialist a unor noi principii programatice revoluţionare.

„Declaraţia de principii" din decembrie 1918[2] sublinia însemnătatea internaţională a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie ca început al epocii prăbuşirii capitalismului, condamna oportunismul şi reformismul, aproba lupta aripii revoluţionare a partidelor socialiste din celelalte ţări pentru instaurarea dictaturii proletariatului, preciza că în stabilirea noilor sale principii Partidul socialist din Romînia era solidar cu Partidul Comunist Rus. Declaraţia de principii din decembrie 1918 a fost primul document programatic oficial al Partidului socialist din Romînia care stabilea că partidul trebuie să lupte pentru instaurarea dictaturii proletariatului şi înfăptuirea comunismului.

„Declaraţia de principii" din decembrie 1918 avea desigur însemnate lipsuri. Ea avea un caracter destul de sumar şi de abstract, nu aprofunda, nu explica principiile fundamentale juste pe care le formula, nu arăta ce consecinţe trebuie să decurgă din aceste principii pentru strategia şi tactica partidului, pentru activitatea sa imediată, nu vorbea despre sarcina închegării alianţei dintre proletariat şi ţărănime. Cu toate lipsu-

[1] „Socialismul", 5 martie 1919; A.C.I.I.P., dosar nr. 39 038/25, f. 378.

[2] Vezi *Documente din istoria P.C.R., 1917—1922*, vol. I, ed. a II-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956, p. 94 99.

www.dacoromanica.ro

rile ei, declarația de principii din decembrie 1918 oglindea întărirea aripii de stînga a partidului, oglindea năzuințele majorității membrilor Partidului socialist din Romînia de a rupe cu reformismul, de a orienta activitatea partidului în lumina principiilor care călăuzeau Partidul Comunist Rus, de a transforma partidul socialist într-un partid al luptei pentru dictatura proletariatului, pentru comunism.

Lupta ideologică și politică s-a ascuțit în cursul anului 1918 și în cadrul organizațiilor muncitorești din Transilvania, mai cu seamă în timpul evenimentelor revoluționare din noiembrie-decembrie 1918, cînd lupta maselor populare, însuflețite de exemplul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, a dus la eliberarea națională a Transilvaniei de sub jugul imperiului austro-ungar înfrînt în război și a creat premisele pentru desăvîrșirea unirii naționale. Elementele înaintate din mișcarea muncitorească militau pentru ca unirea Transilvaniei cu Romînia să fie însoțită de înfăptuirea unor transformări sociale revoluționare, de instaurarea unei puteri populare. La începutul lunii ianuarie 1919 are loc un congres al reprezentanților organizațiilor social-democrate din Transilvania. La acest congres, majoritatea delegaților — 32 din 54 — s-au pronunțat pentru adoptarea principiilor comuniste [1]. Cele mai înaintate elemente revoluționare ale organizațiilor social-democrate s-au unit și în Transilvania în cadrul grupurilor comuniste, țelul lor fiind, după cum se arăta într-o scrisoare trimisă Comitetului de acțiune din București în ianuarie 1919, să lupte pentru a se înfăptui „revoluția socială în Romînia"[2]. Între militanții aripii revoluționare a organizațiilor muncitorești din cele două părți ale Carpaților s-au stabilit legături strînse. Pentru conducerea grupurilor comuniste din Transilvania s-a format ulterior la Cluj un comitet regional subordonat Comitetului de acțiune din București [3]. Activitatea unită a grupurilor comuniste de pe întreg teritoriul țării contribuia la pregătirea condițiilor pentru crearea unui partid consecvent revoluționar, comunist, centralizat pe întreaga țară.

În eforturile lor de a împiedica crearea unui astfel de partid și de a menține organizațiile muncitorești pe vechea linie reformistă, social-democrații de dreapta au considerat că noul val de teroare dezlănțuit de guvernul burghezo-moșieresc împotriva mișcării muncitorești o dată cu masacrul din 13 decembrie 1918 constituie pentru ei un prilej potrivit pentru a dezlănțui un atac împotriva aripii de stînga a organizațiilor muncitorești.

Social-democrații de dreapta din vechea Romînie au luat inițiativa strîngerii legăturilor cu liderii reformiști din Transilvania și Bucovina, căutînd să pregătească terenul pentru unirea organizațiilor socialiste din toată țara în cadrul unui partid fățiș reformist. Împinși de interesele lor carieriste, de grup, mergînd pe linia fărămițării mișcării muncitorești,

---

[1] A. C. I. I. P., dosar 9—27/1919 f. 58; vezi și f. 55 56.

[2] *Ibidem*, dosarul nr. 33 134/2 973, filele 96—97; vezi și dosarul nr. 2 748, filele 6—7.

[3] *Ibidem*, fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 8, fila 26; vezi și dosar nr. 2 764 f. 6—7. Ulterior, în cursul anului 1919, Comitetul de acțiune a avut delegați speciali în unele centre mai importante din Transilvania, ca de pildă în Valea Jiului *ibid.*, fond 1, opis 8, dosar nr. 8, f. 25—26).

www.dacoromanica.ro

liderii rèformiști din diferitele provincii nu doreau crearea unui partid centralizat, ci a unui partid bazat pe organizații provinciale autonome, asupra cărora să-și exercite nestingheriți autoritatea. [1]

În lupta lor împotriva elementelor revoluționare, pentru promovarea reformismului în organizațiile socialiste, social-democrații de dreapta acționau în înțelegere cu centriștii. Astfel, acționînd ca intermediari ai guvernului, Jumanca și Fluieraș au luat contact cu liderii centriști ai Partidului socialist din Romînia, arestați după evenimentele din 13 decembrie 1918, și le-au promis că vor fi eliberați dacă conducerea partidului socialist va abandona „Declarația de principii" din decembrie 1918 și va adopta o nouă „Declarație de principii" fățiș reformistă [2]. Liderii centriști, adepți ei înșiși ai ideilor reformiste, au acceptat tîrgul propus de guvern prin intermediul social-democraților de dreapta [3]. Comitetul Executiv provizoriu și Comisia generală provizorie au publicat în ziarul „Socialismul" o „Declarație" în care, după ce se reafirma vechea poziție a mișcării muncitorești în favoarea desăvîrșirii unirii naționale însoțită de instaurarea unor rînduieli democratice —, erau strecurate diverse idei naționaliste, șoviniste; declarația încerca să justifice participarea la războiul imperialist și pretențiile anexioniste ale guvernului romîn față de Țara sovietică și alte țări vecine [4] și să atragă mișcarea muncitorească pe linia sprijinirii guvernului burghezo-moșieresc. În afară de aceasta, ziarul „Socialismul" a publicat un șir de articole programatice ale lui Ion Sion, care atacau în mod direct grupurile comuniste ilegale și principiile lor, susținînd fățiș tezele reformiste [5].

---

[1] În legătură cu aceasta, liderii social-democrați de dreapta din Transilvania au organizat în ziua de 20 ianuarie 1919, la Sibiu, un Congres cu delegați numiți de fapt de conducătorii reformiști locali. Membrii organizațiilor muncitorești din Transilvania se pronunțau însă pentru principiile revoluționare. Delegatul partidului socialist din vechea Romînie la Congresul din Sibiu a declarat la întoarcerea sa la București că „60% dintre muncitorii organizați erau pentru comunism" (A.C.I.I.P., fond 1, opis 8, dosar 8, f. 17). Fără să țină seamă de aceasta, liderii de dreapta au impus rezoluții inspirate de tezele reformiste, naționaliste. Tocmai din acest motiv numeroase organizații au refuzat mult timp, chiar după noul congres convocat de conducerea P.S.D. din Ardeal, în mai 1919, să recunoască conducerea acestui partid formată numai din social-democrați de dreapta („Tribuna Socialistă", 15 și 22 august 1920). În Bucovina, centriștii au constituit de asemenea un partid social-democrat provincial condus de social-democratul de dreapta Grigorovici.

[2] A.C.I.I.P., fondul nr. 1, dosarul nr. 8, fila 19; „Lumea Nouă", 14 mai 1922. Mesajul din noiembrie 1920 al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste către membrii Partidului socialist din Romînia.

[3] *Ibidem.*

[4] Se știe că în timpul și după primul război mondial guvernul burghezo-moșieresc romîn pretindea teritorii străine, sîrbești și ungurești, situate dincolo de granițele actuale ale țării noastre.

[5] „Socialismul", 23 (10) februarie, 17 februarie și 3 martie 1919. Lipsit de argumente, I. Sion recurgea la denaturări și falsificări. El reducea de pildă revoluția politică la o simplă lovitură de stat, pentru ca sub masca combaterii „pucismului" să nege necesitatea răsturnării vechii puteri de stat. Principalul lui argument era că renunțarea la activitatea ilegală dusă de grupurile comuniste și la principiile revoluționare era necesară pentru dezminți rea „acuzatorilor" mișcării muncitorești și pentru a nu da burgheziei un pretext de represiuni împotriva mișcării muncitorești. Acest argument era tipic pentru mentalitatea reformiștilor care — cerînd mișcării muncitorești să-și desfășoare activitatea în limitele acceptate de clasele exploatatoare — mergeau pe linia transformării mișcării muncitorești într-o anexă a burgheziei.

www.dacoromanica.ro

Liderii centriști arestați la 13 decembrie 1918, cînd au fost eliberați din închisoare și scoși, în martie 1919, de sub urmărire (după ce la proces făcuseră declarații de fidelitate față de „ordinea" burgheză), au rupt legătura cu Comitetul de acțiune ilegală. Recăpătînd majoritatea în Comitetele Executive și Comisia generală, centriștii, pentru a nu se demasca în fața muncitorilor, au declarat că au rămas fideli „Declarației de principii" din decembrie 1918; dar în practică liderii centriști Ilie Moscovici, G. Cristescu etc. s-au împotrivit aplicării și combaterii reformismului, cerînd organizațiilor partidului „să nu facă scandal" în legătură cu declarația oportunistă publicată de social-democrații de dreapta în numele partidului socialist [1].

Manevrele liderilor reformiști îndreptate împotriva transformării partidului socialist într-un partid cu adevărat revoluționar [2] au întîmpinat însă riposta aripii de stînga a mișcării muncitorești în frunte cu grupurile comuniste care militau pentru a imprima partidului socialist o orientare nouă, revoluționară, „orientarea tactică comunistă" [3].

Militanții revoluționari au inițiat acțiuni prin care organizațiile de jos ale partidului socialist au luat atitudine împotriva liderilor reformiști, exprimîndu-și dorința ca partidul să se călăuzească după principiile înscrise în „Declarația" din decembrie 1918. La București are loc o ședință a secțiunii locale a partidului, la care participă și delegați din provincie. Majoritatea participanților la ședință au criticat conducerea partidului pentru că a abandonat „Declarația de principii" din decembrie 1918 [4]. Secțiunea din Ploiești a adoptat o moțiune prin care combătea tezele oportuniste (naționaliste) strecurate de conducerea partidului în „Declarație". Moțiunea sublinia că războiul abia terminat avusese un caracter imperialist, că mișcarea muncitorească trebuie să lupte pentru ca desăvîrșirea unirii naționale să fie însoțită de transformări democratice, și să demaște politica antidemocratică, reacționară, promovată de burghezie [5]. Declarația organizației din Ploiești protesta împotriva oportunismului conducerii partidului [6].

Acțiunile organizațiilor de jos ale partidului socialist îndreptate împotriva liderilor reformiști erau însoțite de afirmarea puternică a dorinței membrilor de rînd ai partidului socialist de a pune bazele partidului comunist. Unele organizații locale ale partidului socialist, ca protest împotriva liniei reformiste a Comitetului Executiv, au întrerupt pentru un timp legăturile cu Comitetul Executiv, s-au declarat autonome și s-au intitulat *secțiuni ale partidului comunist.* Organizațiile din Brăila și Galați,

[1] „Lumea Nouă", 14 mai 1922.

[2] Social-democrații de dreapta au încercat să editeze la București o revistă pretins „teoretică" „Mișcarea socialistă" — în care au atacat ideile comuniștilor reproducînd calomniile diferiților autori burghezi, au căutat în mod fățiș să justifice naționalismul burghez și au preconizat unirea partidelor socialiste regionale din Romînia în cadrul unui partid bazat pe platforma reformismului. Această revistă n-a avut însă nici un ecou în rîndurile cititorilor — editorii ei n-au putut scoate decît un singur număr, în mai 1919, după care revista a încetat de a mai apare.

[3] A.C.I.I.P., fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 8, fila 20.

[4] „Socialismul", 21 februarie 1919.

[5] *Ibidem*, 5 și 8 martie 1918.

[6] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

condamnînd tezele reformiste susținute de conducerea partidului socialist, încetează de a mai recunoaște această conducere și proclamă formarea „Partidului socialist-comunist revoluționar din Brăila și Galați" [1]. Organizația din Bîrlad adoptă la 1 martie 1919 o rezoluție prin care membrii secțiunii se declarau „consecvenți ideilor comunismului", subliniind că „nu în programele socialiste-oportuniste vom găsi principiile de conducere ale politicii proletare" și proclamau organizația lor „Secțiune a partidului comunist" [2].

În lupta pentru crearea Partidului Comunist din Romînia, un ajutor de imensă însemnătate l-a constituit crearea Internaționalei a III-a Comunistă. Comuniștii romîni au fost reprezentați la Consfătuirea din ianuarie 1919 de la Moscova a reprezentanților unor partide comuniste și grupuri revoluționare printre care și grupurile comuniste romîne [3]. Consfătuirea a lansat un apel prin care 38 de organizații și partide — inclusiv Partidul socialist din Romînia — erau invitate să participe la Congresul de constituire a Internaționalei a III-a[4]. La Congresul de constituire a Internaționalei a III-a, ținut la Moscova între 2 și 6 martie 1919, au fost reprezentați și comuniștii romîni [5].

Crearea Internaționalei Comuniste a dat elementelor revoluționare din țara noastră o călăuză sigură pentru clarificarea lor ideologică și politică. În condițiile istorice din acea vreme, cînd în țările capitaliste fie că încă nu existau partide comuniste, fie că astfel de partide abia se constituiseră, o organizație mondială de felul Internaționalei Comuniste era absolut necesară pentru a ajuta militanții revoluționari să-și însușească și să aplice principiile leniniste, contribuind prin aceasta la grabnica formare și maturizare a partidelor de tip nou, la înarmarea lor cu învățătura marxist-leninistă, cu capacitatea de a mobiliza cele mai largi mase ale oamenilor muncii în lupta revoluționară. Aderarea la Internaționala Comunistă era atunci o condiție absolut necesară pentru crearea partidului comunist.

Sub influența elementelor revoluționare, ziarul „Socialismul" publică articole care se pronunță în favoarea Internaționalei Comuniste. Se publică, de asemenea, articole care arată că victoria revoluției socialiste

---

[1] „Republica socială", 24 februarie 1919.

[2] A.C.I.I.P., dosarul nr. 39 039/25, fila 378.

[3] La consfătuire a fost reprezentată Federația social-democrată revoluționară balcanică („Pravda", nr. 16 din 24 ianuarie 1919), care reunea pe tesniacii bulgari și pe comuniștii romîni („Die Kommunistische Internationale" nr. 1, anul I, 1919, p. 7).

[4] „Pravda", nr. 16 din 24 ianuarie 1919.

[5] Printre organizațiile participante la Congresul I al Internaționalei Comuniste, protocolul congresului enumera „Federația revoluționară balcanică — tesniacii bulgari, Partidul Comunist Romîn" („Die Kommunistische Internationale", nr. 1, an. I, 1919, p. 7). În realitate, în Federația revoluționară balcanică erau reprezentați comuniștii din Romînia. În numele acestei federații, la Congresul I al Internaționalei Comuniste a luat cuvîntul reprezentantul tesniacilor bulgari, care a declarat, în mod inexact, că Partidul socialist din Romînia s-a transformat în Partid Comunist adoptînd denumirea de Partidul Comunist din Romînia („Kommunisticeskii Internațional", nr. 4/1919, p. 555). Conducerea oficială a Partidului socialist din Romînia nu a negat că a fost reprezentată la Congresul I al Internaționalei Comuniste, dar pînă după greva generală din octombrie 1920 nu a făcut nimic pentru a confirma aderiunea la Internaționala a III-a („Bulletin communiste", Paris, nr. 18/1920 [Corespondență din Romînia] p. 12).

www.dacoromanica.ro

putea fi asigurată numai prin instaurarea dictaturii proletariatului, sub forma puterii „sfaturilor" [1].

Încercînd să-și consolideze pozițiile în conducerea mișcării muncitorești, liderii oportuniști au convocat în mai 1919 la București o Conferință a Partidului socialist din Romînia veche; în calitate de invitați au participat la această conferință și liderii social-democrați de dreapta din Transilvania și Bucovina. Centriștii și-au păstrat la Conferință atitudinea lor oscilantă, tipic oportunistă, caracterizată prin recunoașterea *în vorbe* a unora din ideile revoluționare, dar adoptarea *în practică* a platformei social-democraților de dreapta. Deoarece organizațiile locale (secțiunile) partidului socialist cereau cu insistență menținerea „Declarației de principii" din decembrie 1918, centriștii, pentru a nu se demasca de la început ca adversari ai principiilor revoluționare, au considerat oportun să propună inițial conferinței adoptarea programului bazat pe acea „Declarație" și susținut de aripa de stînga. Proiectul de program sprijinit de aripa de stînga, reproducînd tezele esențiale ale „Declarației de principii" din decembrie 1918, prevedea că, „solidar cu toate partidele comuniste și cu fracțiunile socialiste din toată lumea (care constituie Internaționala a III-a), Partidul socialist din Romînia declară că lupta pentru cucerirea prin toate mijloacele politice și economice din mîinile burgheziei a puterii politice și întronarea dictaturii proletare în vederea realizării idealului comunist formează unicul său scop" [2]. Remediind în parte unele din lipsurile „Declarației de principii" din decembrie 1918, noul proiect de program indica o serie de revendicări imediate economice (ziua de muncă de opt ore, mărirea salariilor) și politice pentru a căror înfăptuire trebuia să lupte partidul [3]. Sub presiunea aripii de stînga și străduindu-se ca prin afișarea unei poziții pseudorevoluționare să înșele masa membrilor de partid însuflețită de elan revoluționar, centriștii au recurs la o manevră: după cum s-a spus, ei au acceptat în mod fățarnic, în numele majorității Comitetului Executiv, să prezinte Conferinței proiectul de program susținut de aripa de stînga[4]. Totodată ei au împiedicat publicarea și popularizarea în presă a acestui proiect de program [5], iar la conferință unii centriști au lăsat să se înțeleagă în cursul discuțiilor că în concepția lor proiectul conținea doar programul unei acțiuni îndepărtate, fiind deci lipsit de importanță practică, imediată [6]. În numele aripii de dreapta a partidului socialist, I. Sion a propus un program fățiș oportunist, bazat pe ideea că în Romînia socialismul se va înfăptui abia după victoria lui în occident, partidul socialist trebuind pînă atunci să se mărginească la revendicări de reforme, fără a lupta pentru răsturnarea vechii puteri [7].

---

[1] „Socialismul", 1 mai 1919.
[2] *Ibidem*, 18 martie 1920.
[3] *Ibidem*.
[4] Materiale cu privire la desfășurarea conferinței din 26 28 mai a partidului socialist au apărut în „Socialismul", 26 mai 1919 și 18 martie 1920, 11 și 12 mai 1921, în „Chemarea", 25—27 mai 1919, în „Dimineața", 25—27 mai 1919.
[5] „Socialismul", 18 martie 1920.
[6] *Ibidem*, 26 mai 1919.
[7] *Ibidem*, 22 și 26 mai 1919.

www.dacoromanica.ro

Delegații organizațiilor de jos, ca, de pildă, ai organizațiilor din Prahova (Al. Dobrogeanu-Gherea și alții) au susținut la Conferință principiile revoluționare [1]. Liderii social-democrați de dreapta din Transilvania și Bucovina au arătat însă că nu vor accepta unirea cu organizațiile din vechea Romînie decît pe baza unui program fățiș reformist [2]. Centriștii în frunte cu Ilie Moscovici, Cristescu etc. și-au retras repede programul pe care de formă, îl prezentaseră inițial, declarînd că cererile social-democraților de dreapta trebuie acceptate pentru a se salva unitatea mișcării muncitorești [3]. Pentru centriști, unitatea mișcării muncitorești se reducea la unitatea cu oportuniștii pe baza acceptării platformei reformiste. Împiedicînd delegația Prahovei să propună votarea programului bazat pe „Declarația de principii" din decembrie 1918 [4], liderii centriști, împreună cu social-democrații de dreapta, au impus Conferinței un program reformist [5]. Este adevărat că în program, sub presiunea aripii de stînga, se preconiza „introducerea dictaturii proletariatului" (propunerea unei reprezentant al aripii de dreapta de a se scoate această idee din program a fost respinsă de conferință cu o mare majoritate de voturi). Recunoașterea silită a principiului dictaturii proletariatului servea însă liderilor partidului pentru a camufla cel mai cras reformism. Programul considera că la socialism se va ajunge prin reforme, prin transformări care lăsau neatinsă vechea putere de stat și susținea că partidul socialist trebuie să revendice înfăptuirea transformărilor socialiste „în însăși societatea burgheză". Programul cerea să se înfăptuiască, în cadrul orînduirii existente atunci, astfel de transformări ca socializarea industriei și a transporturilor, dar ascundea faptul că pentru aceasta era necesară în prealabil cucerirea puterii de către clasa muncitoare, încercînd în acest chip să abată masele de la lupta pentru răsturnarea vechii puteri de stat [6]. Pe de altă parte, ignorînd valul frămîntărilor revoluționare în plină desfășurare, liderii oportuniști au împiedicat Conferința de a discuta sarcinile urgente ale luptei revoluționare a proletariatului — inclusiv problema luptei contra intervenției împotriva Rusiei Sovietice și a Republicii Sovietice Ungare, problema luptei pentru revendicări economice, a organizării grevelor, demonstrațiilor și altor acțiuni de masă. După Conferința din mai 1919, Comitetul Executiv al partidului a dezaprobat în mod public activitatea grupurilor comuniste printr-un comunicat publicat în „Socialismul" [7].

Oportuniștii din conducerea partidului socialist au primit sprijinul lui Constantin Dobrogeanu-Gherea. Întors în țară în noiembrie 1919, după ce în timpul războiului își îngrijise sănătatea în Elveția, Gherea a făcut social-democratului de dreapta I. Sion o amplă declarație, autori-

[1] „Socialismul", 12 mai 1921.
[2] *Ibidem*, 18 martie 1920 și 11 și 12 mai 1921.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*, 12 mai 1921.
[5] Noul program a fost elaborat de o comisie alcătuită din centriști și social-democrați de dreapta.
[6] „Socialismul", 25 și 27 iulie 1919; A.C.I.I.P., fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 4, fila 4.
[7] „Socialismul", 25 și 27 iulie 1919.

www.dacoromanica.ro

zîndu-l să o publice în „Socialismul”[1]. Gherea susținea că războiul, o dată cu imensele distrugeri de forțe productive, a distrus însăși premisele materiale ale revoluției socialiste. „Războiul — spunea el — a distrus bazele obiective pentru această transformare (socialistă). Să organizezi în mod socialist foametea și sărăcia lucie?”[2] Gherea nu-și dădea seama că numai desființarea vechilor relații de producție putea accelera refacerea și dezvoltarea forțelor de producție, putea cel mai repede să lichideze „foametea și sărăcia lucie” a maselor. Preconizînd realizarea „unității” mișcării muncitorești prin excluderea unora din elementele prea compromise ale social-democraților de dreapta și, mai ales, prin excluderea „elementelor prea la stînga”, adică a comuniștilor, Gherea îndemna, de fapt, la unirea social-democraților de dreapta cu centriștii împotriva comuniștilor[3]. Sprijinul lui Gherea, care se temea de avîntul luptei revoluționare a maselor[4], nu putea însă salva pozițiile oportuniștilor.

Anul 1919 a fost anul unui furtunos avînt al mișcării muncitorești care a devenit „o largă mișcare de masă cum nu fusese niciodată pînă atunci”[5]. Partidul socialist s-a transformat într-un partid de masă, în rîndurile sale au intrat zeci de mii de muncitori. După unele aprecieri publicate în ziarul „Socialismul”, numai organizațiile din București și Ploiești erau de zece ori mai numeroase la începutul anului 1920 față de începutul anului 1919[6]. Pe cînd în 1916 partidul social-democrat din Romînia avea circa 1 000 de membri[7], în ianuarie 1920 numai în Moldova, Muntenia, Oltenia și Dobrogea erau 29 000 de membri ai partidului socialist[8]. Muncitorii de curînd intrați în organizațiile muncitorești, și în general pe arena luptei politice, erau însuflețiți de un fierbinte entuziasm revoluționar, dar erau încă lipsiți de suficientă călire ideologică și experiență politică. Tocmai această situație a fost folosită de liderii reformiști pentru a-și menține vremelnic pozițiile de conducere în partidul socialist. De aceea, în fața elementelor înaintate ale partidului socialist stătea sarcina de a depune maximum de eforturi pentru a contribui la clarificarea ideologică și politică a muncitorilor nou intrați în organizațiile muncitorești și, în general, a membrilor acestor organizații.

Învingînd greutățile provocate de teroarea autorităților, de arestările care dezorganizau uneori — ca de pildă în martie-noiembrie 1919 — munca diferitelor organe de conducere ale grupurilor comuniste, aceste

---

[1] „Socialismul”, 14 și 29 noiembrie 1919.

[2] *Ibidem*, 29 noiembrie 1919.

[3] Explicînd modul în care concepea unitatea mișcării muncitorești, Gherea susținea că în Germania era necesară unirea „majoritarilor”, adică a scheidemaniștilor, (social-democraților de dreapta) cu „independenții” (centriștii) lui Hasse și Kautski.

[4] „Gherea — scria mai tîrziu Ilie Moscovici, secretarul din 1918—1920 al Comitetului Executiv al partidului socialist — s-a temut și de forma pe care a luat-o revoluția rusă după venirea la putere a bolșevicilor — făcea doară și Rusia parte din țările înapoiate despre care a scris Gherea — și s-a temut și de creșterea extraordinară a mișcării noastre din anii 1919—1920 și de direcția pe care o lua această mișcare” („Calendarul muncii”, 1925, p. 56 57).

[5] Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă sub steagul atotbiruitor al marxism-leninismului*, Ed. politică, București, 1961, p. 9.

[6] „Socialismul”, 1 martie 1920.

[7] „Kommunisticeschii Internațional”, nr. 7—8 din 1919, p. 1026.

[8] A.C.I.I.P., fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 6, fila 1.

www.dacoromanica.ro

grupuri erau în fruntea activității de clarificare ideologică și politică desfășurată de aripa revoluționară a partidului socialist. Spre sfîrșitul primăverii anului 1919, după ce au fost înfrînte o serie de greutăți provocate de arestări și alte măsuri represive ale guvernului, grupurile comuniste care reuneau cei mai buni reprezentanți ai aripii de stînga a partidului socialist și-au intensificat activitatea, desfășurînd o vie propagandă pentru răspîndirea ideilor revoluționare [1]. Apreciind în mod just, așa cum s-a arătat, că Partidul Comunist din Romînia poate și trebuie să fie creat prin transformarea partidului socialist într-un partid de tip nou, militanții aripii revoluționare în frunte cu grupurile comuniste luptau pentru transformarea partidului socialist în partid comunist și afilierea lui la Internaționala a III-a. Grupurile comuniste și ceilalți militanți revoluționari demascau atît pe oportuniștii fățiși — social-democrații de dreapta —, cît și pe oportuniștii camuflați — centriștii. Centriștii, intitulîndu-se „comuniști" (Ilie Moscovici etc.) căutau să convingă muncitorii că prin menținerea în cadrul partidului socialist a oportuniștilor înveterați de teapa lui Fluieraș, Jumanca, Grigorovici, aceștia vor deveni în cele din urmă... revoluționari [2]; în realitate centriștii se străduiau să împiedice transformarea partidului socialist într-un partid consecvent revoluționar, promovau în practică politica reformistă. După Conferința din mai 1919 — se arată într-un raport al grupurilor comuniste — „succesele propagandei noastre se înmulțeau cu atît mai mult cu cît toți agitatorii noștri făceau parte din mișcarea oficială legală, ca secretari ai sindicatelor, ai secțiilor partidului, unde erau membri influenți" [3]. Organizațiile de jos ale partidului socialist au reacționat cu vigoare împotriva programului adoptat de elementele oportuniste în mai 1919. „Semnificativ a fost faptul — recunoștea mai tîrziu centristul Cristescu — că imediat după Conferința din mai 1919 au început să curgă protestele la partid contra deciziei ultimei conferințe, pe care o acuzau că a renunțat la lupta revoluționară" [4].

Datorită inițiativei și activității propagandistice a elementelor înaintate ale partidului socialist, în a doua jumătate a anului 1919 tot mai mulți membri ai partidului se pronunță în favoarea aderării la ideile Internaționalei Comuniste, la ideile leninismului, în favoarea transformării partidului socialist în partid comunist. Semnalul l-a dat organizația din București a partidului. În ziua de 29 iunie 1919, secțiunea din București a partidului socialist a votat o moțiune prin care își exprima sim-

[1] Un material din vara anului 1919, cuprinzînd directive pentru activitatea grupurilor comuniste preciza: „Aceste grupări (comuniste — *n.n.*) vor face tot ce se poate în prezent, împărțind manifeste, broșuri, proclamații, ziare etc. Ele vor desfășura planul de acțiune comunistă în partid. Se vor feri de a face o ruptură". Directivele subliniau, de asemenea, faptul că „baza propagandei comuniste trebuie să fie în primul loc organizațiile politice și sindicale actuale. Din sînul comitetelor și dintre restul membrilor organizațiilor trebuie aleși tovarășii care stau în stînga partidului, au autoritate morală și sînt capabili de acțiuni. Împreună cu aceștia trebuie începută în partid campania de curățire" (*Documente din istoria P.C.R., 1917—1922*, vol I, Editura pentru literatură politică, 1953, p. 112).

[2] A.C.I.I.P., fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 5, filele 22—23.

[3] *Ibidem*, fila 23.

[4] „Socialismul", 11 mai 1921.

www.dacoromanica.ro

patia față de membrii grupurilor comuniste aflați în închisoare și își afirma hotărîrea ca la viitorul congres al partidului să ceară afilierea la Internaționala a III-a. Secțiunea din București a partidului socialist — se spunea în moțiunea adoptată — „își exprimă simpatia față de a III-a Internațională... și se pregătește ca la primul congres din țară să ceară afilierea sa" [1], ceea ce trebuia să însemne transformarea partidului socialist în partid comunist. La unele mitinguri, muncitorii i-au împiedicat pe liderii oportuniști să-și țină cuvîntările [2]. „Peste tot muncitorii îi întrebau pe conducătorii partidului dacă sînt pentru sau contra Internaționalei Comuniste" [3]. Muncitorii metalurgiști, feroviarii, muncitorii întreprinderilor militare (Arsenal etc.) erau în primele rînduri ale celor care promovau „intransigența Comunistă" [4].

Au crescut revolta și indignarea majorității membrilor organizațiilor socialiste și sindicale din Transilvania față de liderii social-democrați de dreapta care, făcînd parte din Consiliul dirigent, sprijineau în mod deschis politica ultrareacționară a guvernului burghezo-moșieresc. Ca expresie a acestei stări de spirit, pînă și redacția organului oficial al Partidului socialist din Ardeal a trebuit să publice un articol, intitulat în mod semnificativ „Sau din partid sau din consiliu", în care se spunea: „cu resemnare trebuie să constatăm că pentru cauza democrației participarea tovarășilor noștri în Consiliul dirigent n-a prea însemnat nimic. Sîntem deci de părere căci, ca urmare a acestui fapt, tovarășii noștri din Consiliul dirigent au datorința a face una din două: a ieși din partid sau din Consiliul dirigent" [5]. Sub presiunea masei membrilor organizațiilor muncitorești, Jumanca și Fluieraș au fost nevoiți să demisioneze din Consiliul dirigent.

În focul marilor bătălii de clasă ale anilor de avînt revoluționar, conștiința politică a membrilor organizațiilor muncitorești s-a dezvoltat în ritm rapid, astfel că perioada necesară „instruirii recruților mișcării muncitorești" — despre care vorbea V.I. Lenin — a fost scurtă. Îndeplinirea într-un termen relativ scurt a acestei sarcini — pe care și-au asumat-o grupurile comuniste și celelalte elemente revoluționare — a fost posibilă datorită faptului că la puternicele lupte greviste desfășurate în a doua jumătate a anului 1919 și după aceea au participat zeci de mii de muncitori care și-au putut da seama, pe baza propriei lor experiențe, de caracterul antiproletar al politicii reformiste. O trăsătură caracteristică a tuturor grevelor din această perioadă era faptul că ele se desfășurau în pofida împotrivirii deschise a liderilor reformiști, care cereau muncitorilor să nu facă greve. iar atunci cînd grevele începeau făceau tot ce le stătea în putință pentru a determina muncitorii să reia lucrul. În opoziție cu liderii reformiști, militanții revoluționari se străduiau să intensifice și să lărgească luptele greviste, să transforme grevele economice în greve politice. Faptul că muncitorii, în ciuda împotrivirii liderilor reformiști,

[1] „Socialismul", 4 iulie 1919.
[2] A.C.I.I.P., fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 5, fila 23.
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem.*
[5] „Tribuna socialistă", 3 august 1919.

www.dacoromanica.ro

au făcut numeroase greve (în 1919 au fost în Romînia circa 250 de greve) arăta că liderii reformiști își pierdeau influența asupra muncitorilor. Fiind în primele rînduri ale luptelor greviste, organizînd greve politice, cum a fost greva generală din 21 iulie 1919 împotriva participării Romîniei la intervenția contrarevoluționară în Rusia Sovietică și în Republica Sovietică Ungară, militanții aripii de stînga a partidului socialist și-au strîns legăturile cu masele, au ajutat pe membrii organizațiilor muncitorești să înțeleagă pe ce drum trebuie să meargă pentru a contribui în adevăr la desființarea exploatării omului de către om.

Adîncirea în cursul luptelor muncitorești din 1919 a contradicțiilor dintre conducătorii oportuniști, care erau împotriva grevelor și a celorlalte acțiuni de masă, și muncitori, care desfășurau lupta împotriva voinței liderilor reformiști, a însemnat adîncirea contradicției între linia liderilor partidului socialist îndreptată spre menținerea partidului pe vechiul făgaș reformist și starea de spirit revoluționară a majorității membrilor partidului, care se orientau spre ideile leninismului, pășind pe linia luptei pentru crearea partidului comunist. Dacă la sfîrșitul anului 1918 și la începutul anului 1919, și chiar în timpul Conferinței din mai 1919, platforma care unea elementele revoluționare din partidul socialist era sintetizată în ideile „Declarației de principii" din decembrie 1918, în a doua jumătate a anului 1919, ca expresie a dezvoltării procesului de maturizare ideologică și politică a mișcării muncitorești, cea mai mare parte a membrilor partidului socialist s-a grupat treptat, dar cu tot mai multă fermitate, în jurul lozincii „Cerem afilierea partidului socialist la Internaționala a III-a". Această lozincă însemna, în fond, punerea principiilor Internaționalei a III-a — a principiilor marxist-leniniste — la temelia partidului proletariatului din Romînia, transformarea partidului socialist în partid comunist. Într-adevăr, așa cum se arăta într-un raport din martie 1920 al grupurilor comuniste, „marea majoritate a masei organizate era trup și suflet chiar și înainte de propaganda noastră (e vorba de acțiunea începută în decembrie 1919 — *n.n.*) pentru Internaționala a III-a, cu tot sensul adînc și revoluționar pe care îl comporta o astfel de afiliere. Numai oficialitatea partidului șovăie, tergiversează sau luptă împotriva afilierii"[1]. Chiar și Ilie Moscovici —secretarul partidului socialist — se vedea silit să recunoască, într-o scrisoare adresată Partidului Socialist din Serbia, că „majoritatea membrilor partidului socialist din Romînia sînt împotriva celei de-a II-a Internaționale și pentru a III-a"[2]. În focul bătăliilor de clasă de la sfîrșitul anului 1919 — începutul anului 1920, aripa de stînga a mișcării muncitorești a inițiat o puternică acțiune pentru convocarea Congresului partidului socialist, care să decidă aderarea la principiile Internaționalei a III-a, transformarea partidului socialist în partid comunist. În condițiile creșterii rapide a influenței grupurilor comuniste, conducerea acestora s-a reorganizat și s-a lărgit, cuprinzînd noi reprezentanți ai aripii de stînga a partidului socialist. Din comitetul de acțiune al grupurilor co-

[1] A.C.I.I.P., fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 5, fila 8.

[2] *Ibidem*, dosarul nr. 6, fila 2. Scrisoarea citată datează din 10 ianuarie 1920, informațiile pe care le cuprinde referindu-se și la situația de la sfîrșitul anului 1919.

www.dacoromanica.ro

muniste, reorganizat în 10 noiembrie 1919 și care avea legături în întreaga țară[1], făceau parte pe lîngă Alecu Constantinescu — secretarul lui — fruntași influenți ai partidului socialist și ai sindicatelor, printre care G. Teodorescu, membru în Comitetul Executiv al partidului, Iancu Olteanu[2] și ulterior, D. Grofu[3] — conducător al Uniunii sindicatelor metalurgiștilor. Au participat, de asemenea, la activitatea comitetului, M. Gh. Bujor[4] (din decembrie 1919, cînd s-a putut întoarce în țară, și pînă în martie 1920, cînd a fost arestat), precum și A. Nicolau[5].

Constituind partea cea mai avansată a aripii de stînga a partidului socialist, grupurile comuniste se străduiau să contribuie la clarificarea ideologică și în general la călirea revoluționară a militanților mișcării muncitorești[6] la „organizarea elementelor de nădejde din mase și a membrilor partidului socialist"[7] din toată țara în vederea creării partidului comunist. Obiectivul central pe care în această perioadă grupurile comuniste și în general militanții înaintați ai partidului socialist îl urmăreau în mod nemijlocit era astfel caracterizat într-un document : „să întărească simpatiile pentru cauza comunismului, să activeze pentru convocarea congresului unde se va crea partidul comunist, căpătînd majoritatea la Congres"[8]; grupurile comuniste „duceau munca de pregătire pentru prezentarea la congres a rezoluției privind aderarea la Internaționala a III-a"[9]. La sfîrșitul anului 1919 și începutul anului 1920 majoritatea membrilor organizațiilor muncitorești își manifestau în mod deschis și cu tot mai multă hotărîre adeziunea la ideile Internaționalei a III-a și, ca urmare, în conducerea organizațiilor de jos predominau reprezentanții aripii de stînga, care în frunte cu grupurile comuniste se pronunțau pentru crearea partidului comunist. „La începutul anului 1920 — se arăta în raportul citat mai sus al grupurilor comuniste — aveam de acum majoritatea în toate secțiunile partidului; de la sfîrșitul anului precedent, cei mai importanți membri ai comitetelor

---

[1] A.C.I.I.P., fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 5, fila 19 ;39 Rapoarte ale grupurilor comuniste. Procesul verbal al ședinței de constituire a noului comitet de acțiune se află la A.C.I.I.P., fondul nr. 96, dosarul nr. 180, partea a II-a fila 324. Comitetul de acțiune „conduce întreaga muncă de partid (este vorba de munca în vederea creării partidului comunist — *n.n.*) din Romînia, are legături cu Bucovina, Transilvania ... Sînt organizate colective în uzinele metalurgice și pe lîngă sindicate" (A.C.I.I.P., fond 1, opis 8, dosar 8, f. 19). Comitetul avea delegați speciali care asigurau legătura cu organizațiile din țară (*loc. cit.*, f. 25). În privința legăturilor cu Transilvania, Dobrogea etc. vezi și *loc. cit.*, f. 26—29 și dosar 5, f. 45.

[2] A.C.I.I.P., fond nr. 1, opis 8, dosar nr. 25 ; fondul nr. 96, dosarul nr. 180, partea a II-a, fila 324.

[3] *Ibidem*, fondul nr. 96, dosarul nr. 213, fila 26.

[4] *Ibidem*, fondul nr. 1, dosarul nr. 5, filele 39—40; fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 8, filele 29, 31.

[5] *Ibidem*, dosarul nr. 5, fila 44 ; dosarul nr. 8, fila 32.

[6] În procesul verbal de reconstituire a Comitetului de acțiune se sublinia că militanții înaintați „din masele organizate în partid și sindicate" trebuiau „să formeze (să educe) în sînul mișcării muncitorești elementele comuniste cari ... să conducă mișcarea". (A.C.I.I.P., fondul nr. 96, dosarul nr. 180, partea a II-a, fila 324).

[7] A.C.I.I.P., fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 8, fila 19.

[8] *Ibidem*, dosarul nr. 5, fila 39 : raport din 10.IX.1920 al grupurilor comuniste.

[9] *Ibidem*, fondul nr. 1, opis 8, dosar nr. 5, fila 19 : raport din 11.XII.1919 al grupurilor comuniste.

www.dacoromanica.ro

secțiunilor erau deja de partea noastră... Comitetele de fabrică în toate întreprinderile din marea industrie erau în mîna comuniștilor"[1]. În cercurile tineretului socialist, în școlile de propagandă ale partidului socialist erau de asemenea numeroși susținători ai ideilor comuniste[2].

Un moment de seamă al luptei politice desfășurate în cadrul partidului socialist l-a constituit prezentarea de către reprezentanții aripii de stînga — mai întîi în cadrul secțiunii București și apoi în cadrul celorlalte secțiuni — a moțiunii în favoarea aderării imediate a partidului socialist la Internaționala a III-a și a creării în acest fel a partidului comunist.

În ianuarie-februarie 1920 întreaga țară a fost străbătută de un val de uriașe demonstrații muncitorești împotriva intervenției în Rusia Sovietică, pentru demobilizare, pentru amnistie politică și militară, împotriva speculei. În cursul acestor acțiuni inaugurate de greva generală și demonstrațiile muncitorești din 26 decembrie 1919, s-a manifestat din nou contradicția dintre pasivitatea oportunistă a majorității conducerii partidului socialist și combativitatea revoluționară a muncitorilor[3]. În acest timp, în partid curentul de stînga devenea din ce în ce mai puternic, secțiunile punînd ele însele la ordinea zilei... „problema afilierii la Internaționala Comunistă"[4]. În această atmosferă, la 25 ianuarie 1920 a avut loc adunarea generală a secțiunii din București a partidului socialist pentru discutarea dării de seamă anuale a comitetului. În preajma adunării, grupurile comuniste din București au lansat un manifest[5] prin care chemau membrii secțiunii să ceară curățirea partidului de oportunism și aderarea la Internaționala a III-a — adică crearea partidului comunist. La adunarea generală din 25 ianuarie 1920 a fost propusă o moțiune în același sens — moțiunea întrunind acordul majorității membrilor secțiunii București[6]. Moțiunea condamna reformismul, subliniind că: „socialpatrioții, oportuniștii, ministeriabili, care nu s-au sfiit să sprijine burghezia în acțiunea ei războinică și luptă feroce contra proletariatului revoluționar" au dus la falimentul Internaționalei a II-a, aceasta devenind „Internaționala renegaților" care „întîrzie cucerirea puterii politice din mîinile clasei stăpînitoare". Curentul revoluționar — sublinia în continuare moțiunea — a rupt cu Internaționala a II-a, astfel că „această situație a dus... la constituirea partidelor comuniste și a Internaționalei a III-a". Exprimînd adeziunea la ideile comunismului, moțiunea arăta că „Internaționala a III-a, păstrînd puritatea principiilor socialiste revoluționare însuflețite de Marx și Engels, chemînd proletariatul la luptă efectivă pentru

---

[1] A.C.I.I.P., fond nr. 1, opis 8, dosarul nr. 8, fila 30.

[2] *Ibidem*, dosarul nr. 5, fila 19.

[3] Conducătorii oportuniști ai partidului socialist „în timpul acțiunii pentru mobilizare și amnistie au fost atît de slabi (lipsiți de combativitate — *n. n.*) în cît muncitorii s-au exprimat astfel adresîndu-se conducătorilor: « veți fi aruncați peste bord dacă continuați să fiți atît de slabi »" (A.C.I.I.P., fond 1, opis 8, dosar 5, f. 14).

[4] *Ibidem*, dosarul nr. 8, fila 29.

[5] *Documente din istoria P.C.R., 1917—1922*, ed. a II-a, p. 157—159.

[6] Moțiunea elaborată de Comitetul de acțiune al grupurilor comuniste a fost propusă secțiunii, în numele stîngii, de către G. Teodorescu, membru al acestui Comitet și al Comitetului Executiv al Partidului socialist (A.C.I.I.P., fond 1, opis 8, dosarul nr. 8, fila 30 și dosarul nr. 5, fila 9; „Socialismul", 27 ianuarie 1920).

www.dacoromanica.ro

dezrobirea lui, răspunde aspirațiilor muncitorilor și țăranilor asupriți". În încheiere, moțiunea declara că secțiunea București „se consideră afiliată la Internaționala a III-a", celelalte secțiuni ale partidului fiind chemate să se pronunțe la fel, iar Comitetul Executiv fiind invitat să proclame adeziunea imediată a partidului socialist la Internaționala a III-a[1].

Pretextînd că numai Congresul partidului are dreptul să se pronunțe în problema afilierii și folosind o greșeală de moment a reprezentanților stîngii, delegații majorității oportuniste din Comitetul Executiv al Partidului aflați la ședință au făcut ca moțiunea să nu mai fie pusă la vot[2], cu toate că majoritatea membrilor secțiunii București, în ale cărei rînduri predominau muncitorii[3], și însuși comitetul secțiunii ceruseră aderarea imediată la Internaționala a III-a. Darea de seamă a Comitetului secțiunii București expusă la adunarea generală din 26 ianuarie 1920 consemna faptul că membrii secțiunii din București a partidului socialist erau „convinși că singura internațională care întrunește toate aspirațiunile proletariatului și către care trebuie să ne îndreptăm este Internaționala a III-a care are la bază bolșevismul"[4] și cerea convocarea Congresului partidului în vederea afilierii.

Sub presiunea masei membrilor organizațiilor de jos, liderii oportuniști, pentru a cîștiga timp, au fost nevoiți să se declare de acord cu ținerea unui Congres al partidului, care avea să hotărască în problema unirii partidelor socialiste regionale și în problema afilierii la Internaționala a III-a Comunistă; așa cum-a reieșit ulterior, liderii oportuniști intenționau încă de la început să amîne Congresul pînă în momentul în care ar fi fost siguri că își vor salva pozițiile de conducere din mișcarea muncitorească. Astfel, în ședința din 31 ianuarie—2 februarie 1920, ținută la București, Consiliul General al organizațiilor socialiste a refuzat să dea curs cererii marii majorități a membrilor organizațiilor de jos, anunțînd în schimb convocarea Congresului tuturor organizațiilor socialiste și sindicale din Romînia pentru zilele de 11—19 aprilie[5]. S-a stabilit că delegații la Congresul par-

[1] Vezi textul moțiunii în *Documente din istoria P.C.R., 1917—1922*, vol. I, ed. a II-a, ESPLP, București, 1956, p. 159—163.

[2] A.C.I.I.P., fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 5, fila 9; dosarul nr. 8, fila 30; „Socialismul", 12 februarie 1920.

[3] Secțiunea avea 3 650 de membri cu cotizația la zi — majoritatea muncitori (în ordinea numărului, ceferiști, metalurgiști, cizmari) — „Socialismul", 20 ianuarie 1920.

[4] A.C.I.I.P., fond 1, opis 8, dosar 4, f. 26, 666.

[5] „Socialismul", 3 și 16 februarie 1920. În consiliul General, constituit în decembrie 1919 ca organ de coordonare a mișcării muncitorești din întreaga țară, intrau Comitetele executive ale partidelor socialiste provinciale, Comisiile generale ale sindicatelor, reprezentanți ai Uniunilor sindicale, ai organizațiilor socialiste locale, ai unora din instituțiile de partid („Socialismul", 2—3 februarie, 14—16 aprilie, 13 octombrie 1920). În Consiliul General, ca urmare a reprezentării unor organizații locale și a Uniunilor sindicale, reprezentanții aripii de stînga erau mai numeroși decît în cadrul Comitetelor Executive. În Comitetul Executiv al Partidului Socialist din Romînia majoritatea o aveau centriștii, iar în Comitetele Executive ale organizațiilor provinciale majoritatea o aveau social-democrații de dreapta. Dar și în cadrul Consiliului General majoritatea a rămas în 1920 în mîinile oportuniștilor centriști și social-democrați de dreapta (componența acestor organe este indicată în numerele din „Socialismul" amintite mai sus). Un raport din 10.IX.1920 al grupurilor comuniste constată că preponderența în Comitetul Executiv, Consiliul General și aparatul partidului o aveau centriștii, dar că masele nu mai au încredere în centriști și „trec la stînga" (A.C.I.I.P., fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 5, fila 36).

www.dacoromanica.ro

tidului vor fi în același timp și delegați la Congresul sindicatelor și invers[1]. Liderii oportuniști nădăjduiau că vor putea utiliza pe delegații sindicatelor pentru a împiedica votarea la eventualul congres al partidului socialist a creării partidului comunist.

În legătură cu convocarea Congresului, social-democrații de dreapta se ridicau în mod direct împotriva creării partidului comunist[2]. Social-democrații de dreapta — Fluieraș, Jumanca, Grigorovici, Sion — s-au înțeles să acționeze în comun pentru a impune Congresului un program deschis oportunist — un program și mai fățiș reformist decît cel din mai 1919[3]. Dar pe cînd la ședința Consiliului General ei și-au manifestat intenția ca la Congres să prezinte rapoarte îndreptate în mod direct împotriva afilierii la Internaționala a III-a, cîteva săptămîni mai tîrziu, cînd s-a văzut că organizațiile de jos vor trimite la Congres susținători, în marea lor majoritate, ai afilierii la Internaționala Comunistă, liderii social-democrați de dreapta, pentru a nu mai fi obligați să ia poziție, au socotit mai prudent să evite bătălia deschisă și au cerut ca la Congres problema afilierii la Internaționala a III-a să nu se mai discute[4]. Scoaterea problemei aderării la Internaționala a III-a de pe ordinea de zi a Congresului însemna amînarea creării partidului comunist. Dîndu-și pe față planurile scizioniste, liderii social-democrați au început să amenințe că dacă Congresul va decide afilierea la Internaționala a III-a, ei nu se vor supune hotărîrilor Congresului și vor trece la sciziunea mișcării muncitorești[5]. Centriștii, ținînd seama de radicalizarea maselor și consecvenți tacticii lor de acoperire a oportunismului sub masca unor fraze revoluționare, se declarau în vorbe pentru aderarea la Internaționala a III-a. După ședința Consiliului General din 31 ianuarie—2 februarie 1920 s-a anunțat că G. Cristescu, reprezentant al centriștilor, va ține la congres un raport în favoarea aderării la Internaționala a III-a. Prin aceasta, liderii centriști căutau doar să-și salveze pozițiile de conducere din mișcarea muncitorească pentru a putea să aplice mai departe politica oportunistă. Apăruse și în țara noastră situația despre care vorbea V.I. Lenin în 1920, arătînd că „... unii dintre vechii conducători și unele din vechile partide ale Internaționalei a II-a, în parte cedînd în mod semiinconștient dorințelor și

[1] „Socialismul", 3 februarie 1920.

[2] Consiliul General a anunțat că, în cadrul discuțiilor de la Congres, Fluieraș va ține un raport sub titlul „Unificarea Internaționalei a II-a cu Internaționala a III-a", iar Șerban Voinea un raport sub titlul „Unificarea tuturor partidelor revoluționare (citește social-democrate kautskiste — *n.n.*) cu Internaționala a III-a", publicat în „Socialismul". Ambele rapoarte, deși, dată fiind starea de spirit a maselor, evitau să ia poziție deschisă împotriva Internaționalei a III-a, urmăreau să mențină partidul pe vechea linie reformistă și preconizau ca Internaționala a III-a să primească în rîndurile ei partidele reformiste și să renunțe la principiile comuniste. Raportul în acest sens publicat în „Socialismul", 25 martie 1920, conținea o serie de atacuri bazate pe calomnii și falsuri grosolane împotriva comuniștilor. Plin de ură împotriva maselor însuflețite de dorința creării partidului comunist, Șerban Voinea afirma în acest raport că „comitetele de conducere ale partidului nu trebuie să dea ascultare maselor", că, dimpotrivă, „înainte de a putea conduce, masele trebuia să învețe să asculte" („Socialismul", 25 martie 1920). Reformiștii se ridicau astfel în mod fățiș împotriva maselor revoluționare, cereau acestora să asculte de dușmanii luptei revoluționare.

[3] „Îndreptarea", 18 decembrie 1919, 14 și 26 februarie 1920.

[4] „Tribuna socialistă", 21 martie 1920.

[5] „Tribuna socialistă" din 21 martie 1920.

www.dacoromanica.ro

presiunii maselor, în parte înșelîndu-le în mod conștient pentru a-și păstra rolul din trecut de agenți și de acoliți ai burgheziei în sînul mișcării muncitorești, declară că aderă în anumite condiții sau chiar necondiționat la Internaționala a III-a, rămînînd de fapt, prin întreaga practică a muncii lor politice și de partid, la nivelul Internaționalei a II-a"[1]. Într-adevăr, în timp ce se pronunțau în vorbe pentru aderarea la Internaționala a III-a, liderii centriști continuau să ducă în practică o politică de „conciliere" cu burghezia, cu guvernul reacționar, făcînd tot ce le stătea în putință pentru a pune capăt valului revoluționar, fapt care trezea împotriva lor nemulțumirea maselor muncitorești [2]. De altfel, centriștii s-au grăbit să publice în „Socialismul" raportul pregătit de social-democrații de dreapta împotriva creării partidului comunist dar, în schimb, au amînat publicarea raportului anunțat de ei pentru Congres în favoarea aderării la Internaționala a III-a, ceea ce oglindea tendința lor de a împiedica afilierea.

În legătură cu anunțarea Congresului partidului socialist, militanții aripii de stînga și-au intensificat activitatea de clarificare ideologică în rîndurile mișcării muncitorești. În scopul răspîndirii în țara noastră a măreților idei leniniste, care trebuiau să călăuzească activitatea viitorului partid comunist, elementele revoluționare au asigurat publicarea — mai ales în cadrul editurii partidului socialist, condusă de Vasilescu-Vasia — a unora din lucrările lui V. I. Lenin și din documentele Internaționalei a III-a. Militanți revoluționari — ca de exemplu D. Fabian — au publicat, de asemenea, în „Socialismul" numeroase articole în care popularizau principiile marxist-leniniste asupra partidului de tip nou și demascau politica antiproletară a liderilor oportuniști. În aceste articole se citau textual din lucrările lui Lenin tezele despre sfărîmarea vechiului aparat de stat și instaurarea dictaturii proletariatului, ca cea mai înaltă formă a democrației în condițiile societății împărțite în clase[3]; în lumina acestor teze se sublinia faptul că „dictatura efectivă a proletariatului prin organele sale executive, sovietele, este singura chezășie a triumfului democrației nu numai în vorbe, ci și în fapte, a suprimării claselor..."[4] că partidul clasei muncitoare „formează, trebuie să formeze avangarda"[5]. Articolele arătau necesitatea făuririi unui partid puternic centralizat, bazat pe o disciplină de fier și pe o atentă verificare a membrilor săi; totodată, ele combăteau metodele de organizare reformiste (lipsa de disciplină și centralizare în partid, primirea de membri în partid fără nici o verificare prealabilă), a căror înlăturare era obligatorie pentru a asigura transformarea partidului socialist într-un partid de avangardă, cu adevărat revoluționar[6].

Militanții înaintați se străduiau să lămurească în ce va trebui să constea activitatea practică a partidului comunist. Un articol în acest sens

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 165.

[2] A.C.I.I.P., fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 5, fila 10.

[3] De exemplu, în „Socialismul", 2 aprilie 1920, erau citate în acest sens tezele lui Lenin din lucrarea *Teze și raport despre democrația burgheză și dictatura proletariatului.*

[4] „Socialismul" din 8 martie 1920.

[5] *Ibidem*, 1 martie 1919.

[6] *Ibidem*, 1, 8 și 10 martie 1920.

www.dacoromanica.ro

purta titlul semnificativ „Politica comunistă". Împotriva oportuniştilor, care se străduiau să reducă activitatea partidului la un verbalism pseudo-revoluţionar sau la simpla răspîndire de cunoştinţe abstracte în rîndurile muncitorilor, şi criticînd acele elemente care erau cinstite, dar nu înţelegeau încă însemnătatea activităţii revoluţionare de zi cu zi în vederea pregătirii maselor pentru revoluţie, articolul menţionat sublinia că acceptarea principiilor Internaţionalei a III-a „cere o luptă continuă revoluţionară de masă. Proletariatul nu îşi cîştigă educaţia prin broşuri sau discursuri, ci prin acţiuni... Politica de zi cu zi comunistă nu este o linie dreaptă trasă în văzduh, ci o luptă aprigă, grea, migăloasă pe terenul realităţii"[1]. Activitatea comunistă — se arată în articol — presupune atragerea în acţiune, inclusiv pentru revendicări imediate, economice şi politice, a celor mai largi mase, inclusiv a proletariatului agricol, a ţăranilor muncitori, a intelectualilor, combaterea oportuniştilor, inclusiv a centriştilor, folosirea sindicatelor şi a activităţii parlamentare în vederea mobilizării maselor la acţiuni revoluţionare, apărarea Rusiei Sovietice[2].

Articolele publicate în ziarul „Socialismul" de către reprezentanţii aripii de stînga criticau nu numai pe social-democraţii de dreapta, dar şi pe centriştii care, sub pretextul salvării „unităţii" mişcării muncitoreşti, se ridicau împotriva principiilor revoluţionare şi promovau politica reformistă[3]. Printre altele, unul din aceste articole a criticat şi interviul menţionat mai sus al lui Gherea, arătînd că acesta, sub pretextul marilor distrugeri provocate de război, îndemna de fapt clasa muncitoare să contribuie la consolidarea dominaţiei burgheziei[4].

Pentru răspîndirea materialelor editate în vederea popularizării ideilor leninismului şi în general pentru clarificarea idelogică a mişcării muncitoreşti în lumina ideilor leniniste activau numeroşi militanţi de jos ai partidului socialist, aflaţi pe poziţii înaintate.

Ca rezultat al activităţii de clarificare ideologică şi politică desfăşurată de militanţii revoluţionari, organizaţiile de jos ale partidului cereau conducerii să proclame imediat, încă înainte de Congres, aderarea la Internaţionala a III-a şi crearea partidului comunist. Cîteva zile după anunţarea ţinerii Congresului, subsecţiunile (organizaţiile de cartier) din Bucureşti au votat moţiuni în favoarea aderării la Internaţionala a III-a[5].

---

[1] „Socialismul", 2 aprilie 1920.

[2] *Ibidem*. Într-un alt articol consacrat necesităţii creării partidului comunist se arăta, în legătură cu problema luptei pentru revendicări imediate, că „proletariatul mai are enorma sarcină de a conduce lupta imperioasă, imediată a maselor înfometate şi de a da acestora o închegare care este necesară tocmai în şi pentru această luptă imperioasă şi imediată" („Socialismul", 24 martie 1920).

[3] „Socialismul", 29 februarie, 18 şi 29 martie 1920.

[4] *Ibidem*, 6 februarie 1920. În „Socialismul", 24 februarie 1920, Gherea a publicat un articol în care, fără a se referi direct la această critică, încerca să atenueze întrucîtva sensul oportunist al aprecierilor sale privind distrugerile cauzate de război; el se pronunţa însă din nou în favoarea unităţii centriştilor cu majoritatea social-democraţilor de dreapta împotriva comuniştilor şi, în cuvinte alambicate, punea la îndoială caracterul socialist al Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. Potrivit unor informaţii apărute în presă, Gherea s-a înţeles cu Grigorovici, Jumanca şi Fluieraş pentru a acţiona în comun la Congresul partidului socialist („Îndreptarea", 14 februarie 1920).

[5] „Socialismul", 9 şi 12 februarie 1920.

www.dacoromanica.ro

La 14 martie 1920, secțiunea din București a ținut o ședință specială, hotărînd cu majoritate zdrobitoare de voturi adoptarea unei moțiuni propuse de reprezentanții de stînga în favoarea afilierii la Internaționala a III-a[1], pentru crearea partidului comunist.

Ca rezultat al activității de clarificare ideologică desfășurate de militanții înaintați ai partidului socialist în februarie-aprilie 1920, secțiunile din Ploiești, Cîmpina, Galați, Brăila, Turnu Severin, Craiova, Constanța și alte localități, în cadrul unor ședințe speciale, au adoptat cu mari majorități de voturi moțiuni care cereau Comitetului Executiv să proclame crearea partidului comunist și aderarea la Internaționala a III-a[2]. Secțiunile din regiunile Bacău, Piatra Neamț, Roman, Tecuci sprijineau de asemenea lupta pentru crearea partidului comunist[3]. În cursul lunii martie, în același sens se pronunțau membrii organizațiilor muncitorești din centrele muncitorești din Transilvania, ca Petroșeni, Reșița[4]. Organul social-democraților de dreapta din Transilvania era nevoit să recunoască faptul că „aderenți ai lui Lenin" „au găsit teren de agitație printre ceferiștii din județul Hunedoara și minerii din Valea Jiului"[5]. La o adunare din 19 ianuarie a socialiștilor din Sibiu, vorbitorul principal a spus: „să aruncăm privirile spre Rusia, să pășim pe urmele lui Lenin" [6]. „Conducătorii de aici (ai organizațiilor muncitorești din Brașov) — se arăta într-o notă din 20 februarie a Siguranței din Brașov — speră că muncitorimea din Romînia întregită se va alipi la Internaționala a III-a"[7]. Conducerea partidului socialist a fost nevoită să recunoască la ședința din 14 aprilie 1920 a Consiliului General că „aproape toate secțiunile din țară au hotărît afilierea" și că, după declarațiile conducătorilor transilvăneni (după cum se știe, oportuniști înveterați), 95% din membrii organizațiilor socialiste din Transilvania era de asemenea pentru Internaționala a III-a[8]. Datorită activității de clarificare ideologică desfășurată de militanții aripii de stînga, datorită experienței acumulate de clasa muncitoare în cursul avîntului revoluționar, în ajunul marilor lupte greviste din aprilie-iunie 1920, care aveau să marcheze o nouă etapă a luptelor de clasă ale proletariatului, intrase deja într-o nouă fază, superioară și lupta pentru crearea partidului comunist. Această nouă fază se caracterizează prin aceea că marea majoritate a membrilor partidului socialist s-au pronunțat *în mod organizat*, prin moțiuni adoptate în *cadrul* organizațiilor partidului socialist, *de către aceste organizații înseși*, pentru transformarea partidului socialist într-un

---

[1] „Socialismul", 17 martie 1920.

[2] A.C.I.I.P., fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 5, fila 9; dosarul nr. 8, fila 30; „Socialismul", 19 februarie, 14 și 16 aprilie 1920.

[3] *Ibidem*, fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 5, fila 9. Comitetul de acțiune al grupurilor comuniste a trimis delegați în diferite localități pentru a sprijini activitatea în vederea adoptării de către secțiuni a moțiunilor pentru aderarea la Internaționala a III-a.

[4] *Ibidem*, dosarul nr. 42 369/1550. În martie 1920, pe steagul sindicatului din Vlahița, cuprinzînd 300 de metalurgiști și 400 de mineri, scria: „Noi sîntem comuniști" (*ibid.*, fila 265).

[5] „Tribuna Socialistă", 28 martie 1920.

[6] A.C.I.I.P., dosarul nr. 42 369/1550, fila 194.

[7] *Ibidem*, fila 219.

[8] „Socialismul", 16 aprilie 1920.

www.dacoromanica.ro

partid călăuzit de principiile marxism-leninismului, întruchipate atunci în mișcarea muncitorească internațională de Internaționala a III-a. Aripa de stînga a partidului socialist, cuprinzînd marea majoritate a membrilor partidului, s-a situat astfel *în mod organizat* pe poziția creării partidului comunist. Este semnificativ că începînd din această perioadă militanții aripii de stînga a partidului socialist, susținînd lupta pentru crearea partidului comunist, au început să se numească și ei comuniști (chiar dacă nu erau membri ai grupurilor comuniste).

Devenind clar că la Congres majoritatea delegaților vor vota pentru crearea partidului comunist, conducerea partidului socialist anunță în aprilie amînarea Congresului[1]. Unele secțiuni ale partidului — ca, de exemplu, cele din Cîmpina și Tulcea — au protestat imediat împotriva amînării Congresului[2]. La ședința din 14 aprilie 1920 a Consiliului General[3] reprezentanții aripii de stînga au propus ca în cadrul aceleiași ședințe, Consiliul General, luînd act de moțiunile votate de marea majoritate a organizațiilor locale, să proclame aderarea partidului socialist la Internaționala a III-a, adică transformarea partidului socialist în partid comunist, și să convoace de îndată congresul partidului pentru ratificarea acestei hotărîri impusă de însăși voința clar exprimată a membrilor secțiunilor. Reprezentanții aripii de stînga au propus, de asemenea, ca la alegerile parlamentare din 25 mai 1920 partidul să se prezinte în fața alegătorilor cu un program electoral comunist, bazat pe revendicările maselor, pe principiile luptei pentru dictatura proletariatului, pentru făurirea unui stat de tip nou, proletar.

Atît centriștii, cît și social-democrații de dreapta, pentru a-și menține pozițiile de conducere din mișcarea muncitorească, au trecut la o nouă manevră. Ei au fost de acord ca, în mod oficial, Consiliul General să anunțe ieșirea mișcării socialiste din Romînia din Internaționala a II-a. De asemenea, pentru a înșela masele, majoritatea oportuniștilor, inclusiv social-democrați de dreapta — ca Jumanca și Fluieraș, care cîteva săptămîni mai înainte amenințau cu sciziunea în cazul aderării Congresului la Internaționala a III-a — nu s-au sfiit acum să se declare... dornici de a intra în Internaționala Comunistă! Cît despre centriști ca Ilie Moscovici, C. Popovici sau G. Gristescu, aceștia s-au pronunțat, în vorbe, pentru recunoașterea principiului dictaturii proletariatului și puterii sovietice. Ceea ce se întîmpla în Romînia nu constituia o excepție. Încă în august 1919, V. I. Lenin scria: „Ceea ce-i mai periculos din partea Internaționalei de la Berna este recunoașterea în vorbe a dictaturii proletariatului. Oamenii aceștia sînt în stare să recunoască orice, să subscrie la orice, numai să rămînă în fruntea mișcării muncitorești... Ei nu merită nici un pic de încredere. N-avem nevoie de o recunoaștere în vorbe; avem nevoie de ruptură completă și efectivă cu politica reformismului, cu prejudecata liber-

[1] Pretextul era că toate forțele partidului trebuiau concentrate în campania electorală — începută în martie — și că alegătorii nu trebuie „îndepărtați" prin transformarea partidului socialist în partid comunist. Însuși acest argument arăta oportunismul majorității conducerii partidului, care refuza să imprime agitației electorale un caracter revoluționar combativ.

[2] „Socialismul", 16 aprilie 1920.

[3] O dare de seamă asupra dezbaterilor a fost publicată în „Socialismul", 16 aprilie 1920.

www.dacoromanica.ro

tății și a democrației burgheze, avem nevoie de o promovare reală a politicii de luptă revoluționară de clasă"[1].

Tocmai împotriva unei astfel de politici se ridicau reformiștii. Așa cum au arătat reprezentanții aripii de stînga, secțiunile partidului, prin moțiunile adoptate cu majorități zdrobitoare, ceruseră tocmai Consiliului General să ia el, de îndată, hotărîrea privitoare la transformarea partidului socialist în partid comunist. Reprezentanții sus-amintiți ai centriștilor și ai aripii de dreapta, deținînd majoritatea în Consiliul General, au refuzat însă să proclame imediat crearea partidului comunist și aderarea la Internaționala Comunistă, invocînd vechiul pretext că o astfel de hotărîre era numai de competența congresului[2]. Pe de altă parte, majoritatea Consiliului General a hotărît să amîne fără termen Congresul partidului. Consiliul General a decis să anunțe un program electoral bazat pe programul minimal reformist din mai 1919, „completat" cu ideea dictaturii proletariatului și a puterii sovietice, dar a lăsat conducerilor regionale, la cererea social-democraților de dreapta, posibilitatea de „a adapta" programul electoral la condițiile locale, pentru „a evita măsurile reprevise". Cu alte cuvinte, s-a încercat „vopsirea" programului oficial, reformist din mai 1919 cu unele fraze revoluționare, lăsîndu-se totodată oportuniștilor din conducerile regionale posibilitatea ca, în agitația electorală pe teren, să treacă sub tăcere pînă și simplele fraze revoluționare. Și agitația electorală a conducerii oficiale a partidului a fost îmbibată în practică de idei reformiste, a fost îndreptată împotriva alianței revoluționare cu țărănimea. Într-un manifest electoral al conducerii centrale a Partidului socialist din Romînia destinat satelor, țăranii erau îndemnați în mod direct să renunțe la răscoale, la acțiunile pentru cucerirea prin forță a drepturilor lor, erau îndemnați să aibă încredere în parlamentul burghezo-moșieresc[3].

Declarîndu-se în mod fățarnic în cadrul ședinței din 16 aprilie 1920 a Consiliului General drept partizani ai Internaționalei a III-a, membrii majorității oportuniste a Consiliului General au împiedicat în fapt adoptarea măsurilor practice îndreptate spre crearea partidului comunist. Nu a trecut mult timp însă pentru ca fățărnicia oportuniștilor care se intitulau „comuniști "să fie demascată. La cîteva zile după ședința din 16 aprilie a Consiliului General a început greva generală a ceferiștilor — semnal al unor mari lupte greviste care au precedat și pregătit greva generală din octombrie 1920. Fiind în fruntea acțiunilor de masă ale proletariatului, militanții de stînga din partidul socialist, care se pronunțau pentru crearea partidului comunist, își dovedeau în practică atașamentul față de cauza proletariatului, a revoluției. În opoziție cu aceștia, liderii oportuniști s-au împotrivit grevelor, au făcut tot ce le-a stat în putință pentru „a concilia" muncitorii cu burghezia adică pentru a pune capăt luptelor muncitorești. Această atitudine a trezit revolta muncitorilor, care se ridicau cu indignare și în mod deschis împotriva liderilor reformiști.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, E.S.P.L.P., 1956, p. 495—496.

[2] „Socialismul", 16 aprilie 1920.

[3] *Scrisori către țărani*, nr. 2, București, 1920, p. 16. Acest manifest electoral a fost aspru criticat de reprezentații aripii de stînga (vezi „Socialismul", 14 iulie 1920).

www.dacoromanica.ro

În toată această perioadă, aripa de stînga a partidului socialist şi-a continuat activitatea, avînd ca scop, aşa cum se arăta într-un document privind grupurile comuniste, „organizarea partidului comunist din elementele revoluţionare ale partidului socialist"[1]. Sub presiunea membrilor de partid, care cereau cu nerăbdare convocarea Congresului partidului socialist în vederea creării partidului comunist, conducerea partidului socialist a hotărît, în ziua de 8 iunie 1920, să anunţe din nou ţinerea Congresului în zilele de 1—8 august 1920[2]. Social-democraţii de dreapta au publicat continuarea platformei lor apărute în martie 1920 îndreptată împotriva creării partidului comunist[3]. Cît despre majoritatea centristă a Comitetului Executiv al Partidului socialist din Romînia, verbalismul ei revoluţionar s-a accentuat şi mai mult. Se confirma şi în mişcarea muncitorească din ţara noastră justeţea deplină a caracterizării date de V. I. Lenin oportuniştilor: „...vechii conducători (oportunişti — *n.n.*), văzînd atracţia irezistibilă a maselor spre bolşevism şi spre Puterea sovietică, caută (*şi adesea găsesc!*) o ieşire în recunoaşterea *verbală* a dictaturii proletariatului şi a Puterii sovietice, în fapt însă rămînînd fie duşmani ai dictaturii proletariatului, fie oameni care nu sînt capabili sau care nu doresc să înţeleagă însemnătatea ei şi s-o traducă în viaţă"[4]. Mai departe, V. I. Lenin arăta: „Internaţionala a III-a n-a împlinit încă nici măcar un an şi a şi devenit o modă şi momeală pentru politicienii care merg încotro merge masa"[5]. Unul din aceşti politicieni centrişti, G.Cristescu, în numele majorităţii Comitetului Executiv a pregătit pentru Congres şi a publicat în ziarul „Socialismul" un raport în favoarea aderării la Internaţionala a III-a, raport în care a trebuit să includă unele din ideile fundamentale susţinute de aripa de stînga (dictatura proletariatului ca cea mai largă formă a democraţiei, necesitatea insurecţiei armate în caz că burghezia recurge la violenţă pentru a înăbuşi revoluţia socialistă[6]. Aşa cum a arătat însă un articol publicat în numele aripii de stînga, în ziarul „Socialismul", acest raport al lui Cristescu avea un caracter sumar şi evita să dea o argumentare largă, bogată, convingătoare a principiilor fundamentale ale partidului comunist. Formularea în raport a unora din ideile comunismului era de fapt înecată în expunerea unor evenimente din trecutul mişcării muncitoreşti, tinzînd la justificarea politicii din trecut a liderilor oportunişti, la escamotarea atît a concluziilor practice care decurgeau din ideile comuniştilor, cît şi a combaterii tezelor şi politicii oportuniste.

V.I.Lenin sublinia necesitatea de a demasca pe acei lideri oportunişti care „...numai în vorbă adoptă aceste lozinci populare în rîndurile muncitorilor (dictatura proletariatului şi Puterea sovietică), dar care în practică îşi desfăşoară activitatatea, propaganda, agitaţia etc., la fel ca şi în trecut, nu în spiritul acestor lozinci, ci într-un spirit care contra-

[1] A.C.I.I.P., fond. 1, opis 8, dosar 5, f. 6.
[2] „Socialismul", 12 iunie 1920; „Kommunisticeschii Internaţional", 14/1920, p. 346.
[3] „Socialismul", 5 iulie 1920.
[4] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, ESPLP, Bucureşti. 1956, p. 345.
[5] *Ibidem*, p. 346.
[6] „Socialismul", 12 iulie 1920.

www.dacoromanica.ro

zice aceste lozinci" [1]. Elementele revoluționare popularizau lucrările lui Lenin în care erau demascate încercările liderilor oportuniști de a continua vechea politică reformistă sub masca aderării la Internaționala a III-a și a recunoașterii dictaturii proletariatului. Au fost traduse și publicate în broșuri lucrări ale lui Lenin consacrate acestei probleme, ca, de exemplu, „Eroii Internaționalei de la Berna", „Sarcinile Internaționalei a III-a" și altele. Citate largi din aceste lucrări, în care Lenin demască pe centriști, erau reproduse în articolele publicate de grupurile comuniste în „Socialismul". Au fost publicate articole de demascare a politicii liderilor reformiști care, pentru a înșela masele, recurgeau la recunoașterea verbală a ideii dictaturii proletariatului [2].

Începînd din iulie 1920, secțiunea București a început să editeze revista „Lupta de clasă", care a devenit un organ de răspîndire a ideilor leniniste, de luptă pentru crearea partidului comunist. Revista „Lupta de clasă" demasca cu vigoare pe social-democrații de dreapta, dușmani fățiși ai creării partidului comunist. Problema centrală în jurul căreia se desfășura lupta ideologică între cei care luptau pentru crearea partidului comunist și adversarii lor era — așa cum sublinia „Lupta de clasă" — problema dictaturii proletariatului [3]. Ignorînd principiul esențial al marxismului, denaturînd fără rușine realitatea, reformiștii, sub pretextul „apărării" libertăților democratice ale maselor, calomniau ideea dictaturii proletariatului. Subliniind faptul că dictatura proletariatului este cea mai înaltă formă a democrației, este democrația „mărginită pentru exploatatori", este singura formă a democrației proletare, „Lupta de clasă" arăta că dictatura proletariatului „micșorează pentru bogați cercul democrației, îl lărgește enorm pentru masele largi muncitoare și îl lărgește necontenit" [4].

O greutate în activitatea aripii revoluționare a Partidului socialist a constituit-o arestarea, în iulie 1920, a unora dintre activiștii de frunte ai grupurilor comuniste — Alecu Constantinescu, A.Nicolau și alții, ceea ce a dus la dezorganizarea Comitetului de acțiune. Din închisoarea Jilava, arestații au reluat însă legăturile cu cei din afară și au ales un comitet, format din Alecu Constantinescu, A. Nicolau și Teodorescu, care dădea îndrumări celor din afară, „pentru a putea acționa asupra atitudinii și deciziilor partidului" [5]. Elementele revoluționare au continuat agitația în rîndurile organizațiilor muncitorești în vederea creării partidului comunist.

Starea de spirit a membrilor partidului a ieșit pregnant la iveală atunci cînd au început alegerile de delegați la Congresul anunțat pentru 1 august 1920. În secțiunea București, delegații aleși au primit mandat imperativ să voteze pentru crearea partidului comunist și afilierea lui la Internaționala a III-a [6]. Rezultatul alegerilor de delegați pentru Congres a fost asemănător și în restul țării. Așa după cum au recunoscut cîteva

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, ESPLP, București, 1956, p. 328.
[2] „Socialismul", 14 iulie 1920.
[3] „Lupta de clasă", nr. 1/1920, p. 50.
[4] *Ibidem*, p. 5.
[5] A.C.I.I.P., fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 8, fila 35.
[6] „Socialismul", 14 iulie 1920.

www.dacoromanica.ro

luni mai tîrziu liderii centriști, „toate secțiile au ales delegați la Congresul care trebuia să se țină, dîndu-le mandat imperativ să voteze pentru raportul favorabil aderării Comitetului Central la Internaționala a III-a" [1].

Un element nou, care demonstra caracterul de masă al luptei pentru crearea partidului comunist, era faptul că pentru aderarea partidului socialist la Internaționala a III-a, pentru făurirea partidului comunist se pronunțau chiar și membrii sindicatelor, și anume membrii sindicatelor din ramurile de bază ale industriei. Încă în ianuarie 1920, la Congresul Uniunii sindicatelor metalurgiste, în cadrul căruia a jucat un rol de frunte Pandele Becheanu, unul din conducătorii grupurilor comuniste și în general al aripii revoluționare a mișcării muncitorești s-a votat o moțiune pentru aderarea la Internaționala a III-a [2]. În legătură cu Congresul care urma să se deschidă la 1 august 1920, au votat pentru aderarea la Internaționala a III-a sindicatele metalurgiștilor, de la Arsenalul din București, de la întreprinderile R.M.S. din portul Galați și din alte numeroase întreprinderi și ramuri [3].

Făcînd o nouă încercare de a împiedica crearea partidului comunist, la 25 iulie conducerea partidului socialist anunța din nou amînarea fără termen a Congresului partidului socialist, pretextînd că trebuie să se țină mai întîi congresele provinciale din Transilvania și Banat. Totuși, la data anunțată inițial pentru ținerea Congresului, s-au adunat la București un mare număr de delegați. Conducerea partidului socialist a trebuit, în aceste condiții, să organizeze, la 1 august, o consfătuire cu delegații, la care s-a fixat atît data Congresului pe întreaga țară pentru 19 septembrie 1920, cît și data congreselor organizațiilor provinciale (pentru luna august). Delegații aleși de organizațiile de jos au impus cu mare majoritate de voturi adoptarea unei moțiuni prin care se preciza că sarcina congresului era de a crea un partid centralizat pe întreaga țară, afiliat la Internaționala a III-a, adică un partid comunist [4]. Consfătuirea delegaților organizațiilor din întreaga țară sublinia în aceeași moțiune că „ne declarăm solidari cu toți arestanții comuniști ce au înfundat temnițele suferind pentru marea cauză a revoluției sociale" [5]. Această moțiune constituia o nouă expresie a voinței majorității membrilor mișcării muncitorești de a transforma partidul socialist în partid comunist.

Congresele organizațiilor provinciale au constituit noi succese ale luptei aripii de stînga pentru crearea partidului comunist. Astfel, la Congresul organizațiilor din Ardeal și Banat, întrunit la Cluj în zilele de 15 și 16 august 1920 [6], majoritatea delegaților, și în special cei din centrele

---

[1] A.C.I.I.P., fond 1, opis 8, dosar 4, f. 26.
[2] „Socialismul", 27 ianuarie 1920.
[3] *Ibidem*, 24 iulie 1920 și 24 martie 1921.
[4] *Ibidem*, 4 august 1920.
[5] *Ibidem*.
[6] Dări de seamă asupra dezbaterilor Congresului de la Cluj se află la A.C.I.I.P., dosar 42369/1550, f. 439 444, în „Socialismul", 26 august 1920, în „Tribuna Socialistă", 22 august 1920 ; în relatările acestui din urmă ziar, aflat în mîinile social-democraților de dreapta, intervențiile majorității delegaților au fost într-o anumită măsură denaturate, în sensul atenuării spiritului lor revoluționar.

www.dacoromanica.ro

muncitorești (Valea Jiului etc.), au criticat cu severitate activitatea oportuniștilor din conducere și au cerut aderarea la Internaționala a III-a. E. Rozvany, delegatul organizației din Oradea, pronunțîndu-se pentru principiile Internaționalei a III-a a declarat: „Marx a stabilit științificește că revoluția socială va învinge prin dictatura proletariatului. Deci noi cînd adoptăm aceste principii nu facem altceva decît să ne întoarcem la Manifestul Comunist".[1] Un miner din Valea Jiului a declarat: „Acum cînd (burghezia) va vedea că ne-am afiliat la Internaționala a III-a, se va porni cu și mai mare furie asupra noastră, dar nouă puțin ne pasă. Noi sîntem luptători, primim lupta, vom lupta și vom doborî tirania burgheză, înfăptuind socialismul prin dictatura proletariatului [2]". Congresul a votat în unanimitate o adresă de salut către Biroul Internaționalei Comuniste și o moțiune prin care își exprima adeziunea la ideile Internaționalei Comuniste și încrederea că viitorul Congres pe întreaga Romînie va decide crearea partidului comunist și afilierea definitivă la Internaționala a III-a[3]. Delegații aleși pentru Congresul pe întreaga țară au primit mandat imperativ de a vota pentru constituirea partidului comunist [4].

Congresul regional al organizațiilor din Banat a respins rezoluția propusă de conducătorii oportuniști, adoptînd o hotărîre în care se arăta că „tactica mișcării trebuie să fie în spiritul celei de-a treia Internaționale" [5]. Majoritatea delegaților s-a pronunțat și aici pentru crearea partidului comunist.

Oportuniștii își puseseră pînă atunci principalele speranțe în organizațiile din Transilvania, iar năruirea acestor iluzii i-a obligat pe liderii reformiști să consimtă la noi concesii. Sub presiunea organizațiilor de jos, ei au trebuit să accepte încă în august 1920 trimiterea la Moscova a unei delegații care să discute problema intrării în Internaționala Comunistă. Totuși, conducătorii oportuniști Ilie Moscovici, G. Cristescu, A. Oprescu, Jumanca, Fluieraș, care se împotriveau creării Partidului Comunist, au izbutit încă o dată să impună amînarea Congresului partidului, pe motiv că era necesar să se aștepte rezultatele acestei discuții. Amînarea Congresului a fost înlesnită de greutățile provocate în activitatea grupurilor comuniste de arestarea grupului de conducere [6].

Momentul esențial în activitatea aripii de stînga a mișcării muncitorești, în frunte cu grupurile comuniste, îl constituie lupta de însemnătate istorică pentru popularizarea ideilor revoluționare, pentru crearea partidului comunist. Aceasta nu înseamnă că grupurile comuniste și celelalte

---

[1] „Tribuna socialistă", 29 august 1920.

[2] *Ibidem.*

[3] „Socialismul", 26 august 1920. Văzînd că marea majoritate a delegaților se pronunță pentru crearea partidului comunist și afilierea la Internaționala Comunistă, social-democrații de dreapta, în cap cu Fluieraș și Jumanca, s-au declarat și ei în mod fățarnic pentru aderarea la Internaționala a III-a.

[4] A.C.I.I.P., fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 4, fila 9.

[5] „Socialismul", 28 septembrie 1920; „Tribuna Socialistă", 3 octombrie 1920. Ziarul „Arbeiterzeitung", organul social-democraților de dreapta din Banat, în darea de seamă asupra congresului a ascuns faptul că rezoluția Congresului se pronunța în favoarea Internaționalei a III-a.

[6] „Komunisticeschii Internațional", nr. 14/1920.

www.dacoromanica.ro

elemente revoluționare erau lipsite de slăbiciuni și greșeli, legate de cele mai multe ori de faptul că nu erau încă unite în cadrul unui partid puternic, centralizat. Din această cauză militanții revoluționari nu puteau asigura conducerea spre victorie a luptei maselor împotriva regimului burghezo-moșieresc. Aripa revoluționară a partidului socialist era lipsită de un nucleu conducător recunoscut și organizat. Rolul unui astfel de centru nu putea fi îndeplinit de grupurile comuniste care, deși alcătuiau partea cea mai înaintată a aripii de stînga a mișcării muncitorești, erau ele însele insuficient de centralizate, neputîndu-și uni eforturile pentru a elabora o linie politică unitară, justă sub toate aspectele. Desfășurînd o activitate politică de cea mai mare însemnătate pentru popularizarea principiilor fundamentale ale marxism-leninismului, grupurile comuniste nu au putut elabora în lumina acestor principii strategia și tactica impuse de condițiile țării noastre. În rîndurile grupurilor comuniste nu exista încă deplină unitate de vederi în problemele fundamentale, se manifestau divergențe și tot felul de confuzii ideologice. Unii dintre membrii acestor grupuri nu aveau o concepție clară asupra rolului alianței cu țărănimea și cu masele muncitoare neproletare ale minorităților naționale [1], împărtășind uneori ideia blanquistă a „minorității conștiente", care trebuie să facă revoluția în *interesul* proletariatului, dar *fără* masele proletare [2]. Alții se ridicau împotriva acțiunii parlamentare [3] și alții — mai puțin numeroși — împotriva acțiunilor pentru revendicări imediate [4]. Concepția gheristă a neoiobăgiei și alte concepții greșite exercitau o puternică influență în rîndurile grupurilor comuniste [5], care nu-și dădeau seama că Romînia se afla în fața desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice — înfăptuirea acestei sarcini trebuind să creeze premisele pentru trecerea rapidă, neîntreruptă la revoluția socialistă. Se înțelege că aceste slăbiciuni erau și mai pronunțate în rîndurile elementelor revoluționare care nu erau membri ai grupurilor comuniste. O mare parte a acestor elemente credeau că simpla declarație de afiliere la Internaționala a III-a va fi suficientă pentru transformarea partidului socialist în partid comunist, fără a înțelege complexitatea acestui proces, necesitatea reorganizării și reorientării pe baze radical noi a întregii activități a partidului.

Toate aceste greșeli și lipsuri erau însă greutăți ale creșterii, ale procesului de maturizare politică și ideologică a mișcării muncitorești, aflat în plin mers.

În ajunul grevei generale, militanții aripii revoluționare a partidului socialist au ajuns însă la concluzia că erau necesare măsuri

[1] „Cultura proletară", anul I, 1926, p. 126.

[2] „Socialismul", 23 iulie 1920; „Cultura proletară", an. I, 1926, p. 126.

[3] A.C.I.I.P., dosarul nr. 180, partea a II-a, p. 324.

[4] „Socialismul", 29 februarie 1920.

[5] Unii „adaptau" concepția gheristă condițiilor noi, atribuind Țării Sovietice rolul pe care Gherea îl atribuia mai înainte Occidentului. A. Nicolau — în broșura intitulată *Revoluția socialistă în Romînia*, scrisă în august 1918 și apărută în 1919, dezvolta numeroase idei juste, dar relua teze ale teoriei neoiobăgiei și susținea că este inevitabil ca revoluția în Romînia să parcurgă o primă etapă asemănătoare cu revoluția rusă din februarie 1917 și în timpul căreia puterea trebuia să aparțină micii burghezii. Alții susțineau că în Romînia nu mai erau actuale sarcinile revoluției burghezo-democratice, trebuind să se treacă direct la revoluția socialistă („Comunistul", anul I, nr. 1, 19 aprilie 1919).

www.dacoromanica.ro

grabnice pentru o mai bună organizare a activității lor în vederea constituirii neîntîrziate a partidului comunist. În septembrie 1920, dintre comuniștii aflați în libertate s-a organizat un nou Comitet de conducere care în vederea transformării partidului socialist în partid comunist și pentru a contribui ca aripa revoluționară a partidului socialist[1] să-și desfășoare activitatea în mod coordonat, organizat sub conducerea unui centru unic își propunea să organizeze în cadrul partidului socialist „fracțiunea comunistă legală". O consfătuire a grupurilor comuniste, organizată în septembrie 1920, a studiat posibilitatea „creării partidului comunist [2]", discutînd măsurile necesare pentru ca „masele de membri de partid (socialist) la un moment dat să schimbe conducerea și activitatea partidului și să cîștige noi mase ale muncitorimii pentru comunism" [3].

Un succes deosebit de important în lupta desfășurată de aripa de stînga în vederea transformării partidului socialist în partid comunist a fost faptul că, la ședința din 10 octombrie 1920 a Consiliului General, reprezentanții aripii de stînga, bucurîndu-se de sprijinul marii majorități a membrilor organizațiilor muncitorești, au reușit să impună adoptarea unui statut pe baza căruia, de la 1 ianuarie 1921 partidele socialiste provinciale urmau să se unifice în cadrul unui partid centralizat pe întreaga țară. Acest statut, elaborat de către reprezentanții aripii de stînga, stabilea că partidul luptă „pentru cucerirea puterii politice și aplicarea dictaturii proletariatului prin regimul politic al sfaturilor" [4] și prevedea că fiecare membru al partidului este obligat să activeze într-una din organizațiile sale. Statutul era în mare parte bazat pe principiile centralismului democratic, deși nu complet și precis formulate [5]. Adoptarea noului statut era rezultatul întăririi considerabile a aripii de stînga a partidului socialist, al presiunii exercitate de majoritatea membrilor partidului asupra majorității reformiste din conducerea lui.

După cum se știe, la ședința începută în 10 octombrie 1920, Consiliul General, sub presiunea maselor, a adoptat și hotărîrea privind declararea grevei generale. Izbutind însă să păstreze în mîinile lor conducerea grevei, liderii oportuniști, prin metodele lor pasive, reformiste, au înlesnit guvernului să înfrîngă prin teroare greva generală.

Greva generală a fost plină de învățăminte pentru clasa muncitoare. Experiența ei a arătat mai mult ca oricînd proletariatului din Romînia necesitatea de a avea în fruntea sa un partid revoluționar, marxist-leninist. „Greva generală din octombrie 1920 a ridicat la luptă aproape întregul proletariat din Romînia, scoțînd în evidență gradul de radicalizare și capacitatea de luptă revoluționară a clasei muncitoare" [6].

După greva generală, în lumina experienței acumulate în anii precedenți, majoritatea membrilor partidului socialist au asigurat înfăptuirea

---

[1] A.C.I.I.P., fondul nr. 1, opis 8, dosarul nr. 8, filele 5, 43, 44, 66, 67.
[2] *Ibidem*, dosarul nr. 5, fila 40.
[3] *Ibidem*, dosarul nr. 8, fila 44.
[4] „Socialismul", 4 și 5 februarie, 9 mai 1921.
[5] *Ibidem*, 9 mai 1921.
[7] Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă sub steagul atotbiruitor al marxism-leninismului*, Ed. politică, 1961, p. 10.

www.dacoromanica.ro

în practică a sarcinei centrale care stătea atunci în faţa mişcării muncitoreşti şi, în mai 1921, au constituit Partidul Comunist din Romînia.

Crearea Partidului Comunist din Romînia — victorie istorică a marxism-leninismului în mişcarea muncitorească din ţara noastră — a dat poporului nostru un conducător capabil să ducă la biruinţă lupta maselor muncitoare pentru eliberarea de sub jugul oricărei exploatări. Sub conducerea Partidului, oamenii muncii din Romînia au răsturnat puterea burgheziei şi moşierimii, au desfiinţat clasele exploatatoare şi păşesc mereu înainte, din victorie în victorie, pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialismului în patria noastră.

О БОРЬБЕ РЕВОЛЮЦИОННОГО КРЫЛА РАБОЧЕГО ДВИЖЕНИЯ ЗА СОЗДАНИЕ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ РУМЫНИИ

РЕЗЮМЕ

В работе рассматривается политическая борьба, развернувшаяся внутри партии социалистов в декабре 1918 г. — октябре 1920 г. Левое крыло Румынскй социалистической партии — самыми передовыми и организованными элементами которого были коммунистические группы — боролось в 1918—1920 гг. за создание Коммунистической партии Румынии. Представители левого крыла, правильно ориентируясь в исторических условиях страны, сознавали, что путь к созданию коммунистической партии заключался *не* в выходе их из социалистической партии, а напротив, предполагал борьбу внутри *этой* партии за разъяснение идеологических и политических позиций большинства ее членов, за превращение самой социалистической партии в партию коммунистическую. Автор, используя многочисленные документы из архива Института истории партии, делает ряд уточнений, касающихся основных моментов борьбы левого крыла социалистической партии, некоторых, до сих пор мало известных, аспектов этой борьбы, ее этапов. Материалы, представленные в работе, показывают, что огромное большинство членов социалистической партии высказалось еще в 1919—1920 гг. за создание Коммунистической партии Румынии, что и явилось предпосылкой для созыва в мае 1921 г. партийного съезда, на котором было провозглашено создание КПР.

DE LA LUTTE MENÉE PAR L'AILE RÉVOLUTIONNAIRE DU MOUVEMENT OUVRIER EN VUE DE LA CONSTITUTION DU PARTI COMMUNISTE DE ROUMANIE

RÉSUMÉ

De décembre 1918 à octobre 1920, l'aile gauche du Parti Socialiste de Roumanie, dont les groupes communistes formaient l'élément le plus avancé et le mieux organisé, a déployé — à l'intérieure du parti — la lutte politique pour la constitution du Parti Communiste de

www.dacoromanica.ro

Roumanie. Tenant compte des conditions historiques du pays, les militants de l'aile gauche considérèrent fort justement que la meilleure voie à suivre pour atteindre leur but était non point de quitter le parti socialiste, mais, tout au contraire, de lutter dans son sein même, pour la clarification idéologique et politique de la majorité de ses membres, pour la transformation du parti socialiste en parti communiste. Mettant à contribution de nombreux documents appartenant aux archives de l'Institut d'Histoire du Parti, l'auteur fournit une série de précisions relatives aux principaux moments et aux différentes phases de cette lutte, dont il signale quelques aspects généralement peu connus. Les documents étudiés attestent que dès 1919—1920 la grande majorité des membres du parti socialiste se prononçait pour la constitution du Parti Communiste de Roumaine, ce qui devait entraîner la convocation du congrès de mai 1921 du Parti Socialiste de Roumanie, où fut décidée la création du P.C.R.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

FOLOSIREA DE CĂTRE P.C.R. A CAMPANIEI ALEGERILOR PARLAMENTARE DIN IUNIE 1931 ÎN VEDEREA STRÎNGERII LEGĂTURILOR CU MASELE

DE

AL. GH. SAVU

În anii 1929—1933, întregul sistem capitalist a fost zguduit din temelii de o puternică criză economică ce s-a desfăşurat pe fondul crizei generale a capitalismului. Criza economică a luat în Romînia burghezo-moşierească forme deosebit de ascuţite din cauza condiţiile economice grele şi a dependenţei ţării de imperialiştii străini, ceea ce a dus la creşterea considerabilă a luptei maselor muncitoare împotriva burgheziei şi moşierimii, pentru revendicări economice şi politice. Partidul Comunist din Romînia s-a ridicat consecvent în apărarea celor ce muncesc, împotriva încercărilor de aruncare a consecinţelor crizei pe spinarea oamenilor muncii, organizînd şi conducînd din adîncă ilegalitate puternice lupte revoluţionare. Un loc important în activitatea desfăşurată de P.C.R. în anii crizei economice îl ocupă lupta dusă de partid în timpul campaniei electorale din 1931, în vederea strîngerii legăturilor cu masele muncitoare de la oraşe şi sate.

Anul 1931 a marcat în Romînia burghezo-moşierească o adîncire a crizei economice. A continuat într-un ritm rapid scăderea producţiei în majoritatea ramurilor economiei naţionale, s-a accentuat degringolada preţurilor industriale şi mai ales agricole, s-a produs o nouă şi considerabilă restrîngere a exportului, în ciuda încercărilor regimului burghezo-moşieresc de a păstra pieţele externe tradiţionale. În aceste condiţii, clasele dominante au intensificat politica de ieşire din criză pe spinarea maselor de oameni ai muncii.

Restrîngerea producţiei industriale a fost însoţită de scăderea salariilor şi de concedierea masivă a muncitorilor. Potrivit statisticilor oficiale, numărul şomerilor se ridica în martie 1931 la 25 000—30 000, dar în realitate

www.dacoromanica.ro

acesta depăşea 100 000[1]. Scăderea salariilor şi şomajul au lovit în mod deosebit muncitorii din industria carboniferă, petroliferă şi de la căile ferate. Menţinerea preţurilor la articolele de larg consum la un nivel ridicat, introducerea timbrului pe pîine în vederea acoperirii primei de export, sporirea impozitelor pe salarii etc. au avut drept consecinţă creşterea scumpetei şi o mai mare diminuare a salariului real, scăderea rapidă a nivelului de trai al proletariatului din Romînia[2].

În cursul anului 1931 s-a înrăutăţit continuu şi situaţia maselor ţărăneşti. Scăderea preţurilor produselor agricole, concomitent cu deschiderea tot mai largă a foarfecii preţurilor în defavoarea agriculturii, cu creşterea impozitelor etc., a dus la îndatorarea pînă în gît a ţăranilor săraci şi mijlocaşi faţă de bănci şi cămătari, la ruinarea a zeci de mii de gospodării ţărăneşti. Legea circulaţiei bunurilor agricole, adoptată de guvernanţii naţional-tărănişti în 1929, a uşurat şi a accelerat procesul de deposedare de pămînt a maselor ţărănimii muncitoare. Sechestrările pentru datorii către stat, bănci şi cămătari, precum şi execuţiile silite, se ţineau lanţ.

Adîncirea crizei economice a lovit, de asemenea, şi în alte pături de oameni ai muncii: mici meseriaşi, funcţionari, profesori etc. Potrivit înseşi recunoaşterilor deputaţilor burghezi din parlament, salariile învăţătorilor nu se plăteau cu lunile[3]. O situaţie asemănătoare exista în ceea ce priveşte achitarea pensiilor, a burselor studenţeşti; cheltuielile bugetare prevăzute iniţial pentru anul 1931 în domeniul învăţămîntului şi culturii — şi aşa destul de neînsemnate — au fost restrînse.

Ca urmare a intensificării exploatării maselor muncitoare, a înrăutăţirii condiţiilor lor de trai, în anul 1931 au crescut în întreaga ţară nemulţumirile şi luptele proletariatului, ţărănimii muncitoare, păturilor mijlocii de la oraşe, ale unor detaşamente importante ale intelectualităţii. Starea de spirit revoluţionară în creştere a maselor a creat condiţii favorabile pentru ca partidul comunist şi organizaţiile revoluţionare de masă să desfăşoare o activitate mai intensă decît în trecut, atît la oraşe cît şi la sate.

O mare însemnătate pentru activitatea partidului comunist a avut lichidarea, cu ajutorul politic dat de Comitetul Executiv al Internaţionalei Comuniste, a criminalelor lupte fracţioniste din 1929—1930. P.C.R., credincios învăţăturii marxist-leniniste, a demascat şi înlăturat elementele antipartinice din conducerea sa, apărînd ca lumina ochilor unitatea rîndurilor sale, linia sa politică justă [4]. Aceasta i-a permis să

[1] Vezi „Monitorul oficial", partea a III-a, Dezbaterile Adunării deputaţilor, nr. 72 din 27 martie 1931, p. 1 871, 1 874.

[2] La 1 martie 1931 a avut loc adunarea generală a Uniunii generale a industriaşilor din Romînia, care a preconizat noi măsuri în vederea creşterii profiturilor capitaliştilor, prin intensificarea exploatării clasei muncitoare. Printre altele, U.G.I.R. a hotărît să propună guvernului reducerea impozitelor asupra industriei, crearea de noi uniuni monopoliste, precum şi „să se coordoneze şi să se simplifice legislaţia socială şi să se degreveze industria de numeroasele sarcini ce au de suportat de pe urma acestor legi", cu alte cuvinte să fie anulate şi acele cuceriri în domeniul asigurărilor sociale şi protecţiei muncii cîştigate de clasa muncitoare prin lupte grele în perioada anterioară („Universul" nr. 58 din 3 martie 1931).

[3] Vezi „Monitorul oficial", partea a III-a, Dezbaterile Adunării deputaţilor, nr. 64, din 17 martie 1931, p. 1 366.

[4] Vezi dezbaterile Plenarei C.C. al P.M.R. din 30 noiembrie—5 decembrie 1961; intervenţii ale participanţilor în legătură cu *Darea de seamă a delegaţiei P.M.R. la cel de-al*

www.dacoromanica.ro

organizeze şi să conducă cu succes marile bătălii de clasă ale maselor muncitoare împotriva exploatării burghezo-moşiereşti, printre care un loc de frunte îl ocupă eroicele lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor din februarie 1933, care au constituit o cotitură în viaţa partidului, a mişcării muncitoreşti din ţara noastră.

P.C.R. a chemat oamenii muncii de la oraşe şi sate să dea o ripostă hotărîtă ofensivei burgheziei şi moşierimii împotriva nivelului lor de trai, să lupte pentru a obţine ieşirea din criza economică pe calea revoluţionară. Urmînd chemarea partidului comunist, într-un număr crescînd de localităţi şi de centre industriale, ca Bucureşti, Iaşi, Cluj, Valea Jiului, Galaţi, Timişoara, s-au organizat greve, întruniri şi demonstraţii îndreptate împotriva concedierilor, scăderii salariilor etc., care s-au soldat în multe locuri cu ciocniri între muncitori şi organele represive burghezo-moşiereşti[1]. La sate a luat avînt lupta maselor ţărăneşti împotriva impozitelor de jaf, a sechestrărilor şi execuţiilor silite, acţiunile căpătînd adeseori aspectul unor răscoale. Agenţii fiscului, portăreii şi jandarmii erau adeseori alungaţi de ţărani. Asemenea acţiuni au avut loc, de exemplu, în comunele Creţeni (Vîlcea)[2], Straja (Rădăuţi)[3], Socol (Caraş)[4], Cervenia (Teleorman)[5] şi în numeroase alte localităţi. O serie de acţiuni în vederea satisfacerii revendicărilor lor au întreprins în prima jumătate a anului 1931 şi pensionarii, învăţătorii, profesorii secundari etc.[6]. Influenţa partidului comunist şi a organizaţiilor revoluţionare de masă în rîndurile oamenilor muncii de la oraşe şi sate creştea cu repeziciune.

Avîntul luptelor revoluţionare declanşat după izbucnirea crizei economice, creşterea influenţei partidului comunist în mase au provocat o adîncă îngrijorare claselor exploatatoare din Romînia. Guvernul naţional-ţărănesc, prezidat de G. G. Mironescu şi avînd ca ministru de interne pe I. Mihalache, a recurs în măsură crescîndă la represiuni pentru a stăvili creşterea luptei maselor. Organele represive au operat numeroase arestări în primul rînd printre membrii partidului comunist şi ai organizaţiilor revoluţionare de masă[7]. S-au efectuat, de asemenea, sute de arestări şi condamnări la ani grei de temniţă în rîndurile muncitorilor participanţi la greve, întruniri şi demonstraţii şi ale ţăranilor acuzaţi ca „instigatori la rebeliune" sau „tulburători ai ordinii publice"[8]. Prin intensificarea mă-

---

XXII-lea Congres al P.C.U.S., prezentată de tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, („Scînteia", nr. 5374, 5375, 5379, din 10, 11, 15 decembrie 1961).

[1] Vezi „Deşteptarea" (organ al Blocului muncitoresc-ţărănesc), an III, nr. 7 şi 9 din 15 şi 29 martie 1931; „Adevărul", nr. 14 424 din 6 ianuarie 1931; „Universul", nr. 27 din 31 ianuarie 1931, nr. 46 din 19 februarie 1931, nr. 115 din 3 mai 1931.

[2] Vezi Arhiva Centrală a Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond 1, dosar nr. 107, filele 8, 10.

[3] *Ibidem,* fila 104.

[4] Vezi „Deşteptarea", nr. 14 din 17 mai 1931.

[5] Vezi „Universul", nr. 123 din 11 mai 1931.

[6] Vezi „Deşteptarea", nr. 7 din 15 martie 1931.

[7] Vezi A.C.I.I.P., fond 21, dosar nr. 4 100, filele 260—262; fond 1, dosar nr. 107, fila 103; fond 1, dosar nr. 71, fila 6; „Universul", nr. 27 din 21 ianuarie 1931, nr. 48 din 21 februarie 1931, nr. 65 din 10 martie 1931.

[8] „Universul", nr. 115 şi 123 din 3 şi 11 mai 1931; „Deşteptarea", nr. 7, 8 şi 9 din 15, 22 şi 29 martie 1931.

www.dacoromanica.ro

surilor represive, guvernul şi partidul naţional-ţărănesc îşi dezvăluiau tot mai mult în faţa maselor esenţa reacţionară, ca instrumente puse în slujba claselor exploatatoare.

În acelaşi timp, guvernul naţional-ţărănesc a folosit pe scară largă, alături de măsurile represive, şi metoda promisiunilor, a măsurilor cu caracter demagogic, prin care urmărea să înşele masele, să le abată de pe calea luptei revoluţionare şi să-şi păstreze, în felul acesta, influenţa îndeosebi asupra ţărănimii. Astfel, guvernul a adus în martie 1931 în dezbaterea parlamentului un proiect de lege pentru deschiderea unui credit pe seama Ministerului muncii, sănătăţii şi ocrotirilor sociale în vederea ajutorării şomerilor; a fost adoptată o lege „contra cametei"; s-a înfiinţat Banca agricolă, menită, chipurile, să satisfacă nevoile de credit ale micilor gospodării ţărăneşti etc.

Dar aceste măsuri demagogice nu au dat rezultatele scontate de guvernul naţional-ţărănesc. În acest sens este semnificativă relatarea unei note a poliţiei privind ecoul pe care înfiinţarea Băncii agricole l-a avut asupra maselor ţărăneşti. „Spiritul poporului — se spunea în notă — nu se bucură pentru înfiinţarea acestei bănci; poporul motivează că băncile existente din localitate le-au sugrumat tot avutul ţăranului, şi astăzi nu se mai pot termina de datoriile moştenite prin bănci"[1]. În ciuda măsurilor şi făgăduielilor demagogice, la începutul anului 1931 s-a accentuat şi mai mult pierderea influenţei Partidului naţional-ţărănesc în mase, a căror situaţie se înrăutăţise considerabil în timpul guvernării naţional-ţărăniste şi care erau profund nemulţumite de politica internă şi externă a guvernului.

Restrîngerea continuă a influenţei P.N.Ţ. în prima jumătate a anului 1931 a ieşit pregnant la iveală cu prilejul alegerilor parţiale din ianuarie şi al alegerilor pentru Camerele agricole. Astfel, în alegerile parţiale organizate la 29 ianuarie 1931 în 6 judeţe, P.N.Ţ., deşi se afla la guvern, a reuşit să-şi aleagă candidaţii numai în 3 judeţe, în celelalte victoria fiind obţinută de partidele aflate în opoziţie[2]. Referindu-se la semnificaţia acestor alegeri, ziarul burghez „Adevărul" scria că „ele au dovedit că popularitatea guvernului continuă să fie în scădere şi că se apropie de momentul în care partidul naţional-ţărănesc nu se va mai putea sprijini pe majoritatea corpului electoral. Deocamdată însă acest moment n-a sosit încă, deşi, pe cît se pare, el nu mai este departe"[3]. O situaţie asemănătoare s-a reflectat şi în rezultatele alegerilor pentru camerele agricole, candidaţii P.N.Ţ. fiind înfrînţi într-o serie de judeţe ca Prahova, Făgăraş, Tîrnava Mare etc., ori fiind aleşi cu un număr de voturi mult mai mic decît în trecut[4].

De această situaţie au căutat să profite partidele burghezo-moşiereşti aflate în opoziţie, precum şi organizaţiile fasciste, care căutau să capteze masele muncitoare ce ieşeau de sub influenţa partidului naţional-ţărănesc. Aceste grupări speculau dificultăţile guvernului Mironescu în politica internă şi externă, desfăşurînd o susţinută campanie demagogică

[1] A.C.I.I.P., fond nr. 52, dosar nr. 4 888, fila 142.
[2] Vezi „Adevărul", nr. 14 445 din 31 ianuarie 1931.
[3] *Ibidem.*
[4] Vezi „Universul", nr. 11 din 14 ianuarie 1931.

www.dacoromanica.ro

și supralicitînd Partidul național-țărănesc în făgăduieli; aflate în opoziție, ele puteau să facă tot felul de promisiuni maselor fără ca aceasta să le oblige la adoptarea unor măsuri concrete. Pe fondul contradicțiilor tot mai ascuțite dintre masele muncitoare și clasele exploatatoare, la începutul anului 1931 avea loc o creștere a contradicțiilor în rîndurile claselor dominante, între diferitele cercuri și grupări ale burgheziei și moșierimii.

Cercuri influente ale claselor exploatatoare se pronunțau tot mai insistent la începutul anului 1931 pentru înlăturarea guvernului național-țărănesc, pe care îl învinuiau că nu a reușit să asigure „ordinea" și „liniștea", adică să stăvilească creșterea luptei maselor și să zdrobească organizațiile revoluționare. Trebuie subliniat faptul că înlocuirea guvernului național-țărănesc printr-un guvern de „mînă forte", capabil să înăbușe mișcarea revoluționară, era cerută și de unele cercuri monopoliste din Apus, îngrijorate de faptul că evoluția situației interne a Romîniei, șubrezirea regimului burghezo-moșieresc, ar putea să le pericliteze pozițiile deținute în țara noastră.

În aceeași direcție acționa și Carol al II-lea, care, aspirînd să-și consolideze pozițiile și să se elibereze de „tutela" lui Maniu, flutura ideea constituirii unui guvern de așa-zisă „uniune națională" în care urma să intre reprezentanți din partea tuturor partidelor burghezo-moșierești. Regele considera că un asemenea guvern putea să fie mai ușor manevrat în vederea realizării planurilor dictatoriale pe care le nutrea[1]. După moartea lui Vintilă Brătianu și alegerea lui I. G. Duca în fruntea Partidului național-liberal, s-a produs o apropiere între cercurile de mari industriași, bancheri și moșieri grupate în jurul acestui partid — pînă atunci ostile lui Carol al II-lea — și rege.

Sub presiunea luptelor maselor, în condițiile accentuării contradicțiilor dintre diferitele grupări burgheze, guvernul Mironescu a fost silit să demisioneze la începutul lunii aprilie 1931. S-a deschis astfel criza de guvern, care a dat loc unei dispute înverșunate pentru succesiune între grupările politice burghezo-moșierești.

Clasele exploatatoare și partidele lor politice, fără excepție, erau de acord cu aducerea la cîrma țării a unui guvern dictatorial, care să reprime lupta maselor și să consolideze regimul burghezo-moșieresc; în schimb, datorită contradicțiilor existente în rîndurile lor, ele nu reușeau să se înțeleagă în problema care grupare anume, care partid politic urma să fie adus la putere. Încă înainte de demisia guvernului Mironescu, în cercurile politice burghezo-moșierești circula insistent părerea — reluată de altfel și în presa burgheză din Occident — că ar fi posibilă instaurarea dictaturii regale. Dar, în perioada aceea, pozițiile regelui erau prea șubrede pentru ca acesta să-și dea pe față planurile și să se încumete pe o cale aventuristă, iar dificultățile dictaturii regale din Iugoslavia, eșecul încercării de instaurare a dictaturii regale în Spania și alte evenimente asemănătoare, urmărite de Carol al II-lea cu multă atenție, îl sileau pe rege să fie prudent. De aceea regele s-a grăbit în mai

[1] Vezi N. Iorga, *Doi ani de restaurație*, ed. a V-a, Vălenii de Munte, 1932, p. 6—35.

www.dacoromanica.ro

multe rînduri să dea asigurări că este hotărît să domnească „conform principiilor constituționale și parlamentare"[1].

După consultări cu diferiți politicieni burghezi, regele l-a însărcinat cu formarea noului guvern pe Nicolaie Titulescu, în care scop acesta a fost chemat urgent în țară de la Londra. Titulescu a primit mandat să încerce formarea, în primul rînd, a unui guvern de „uniune națională"; în caz de nereușită, se preconiza crearea unui guvern de personalități politice sau a unui guvern de funcționari, în care să intre și șefii de partide ca miniștri fără portofoliu. În toate aceste formule era evidentă încercarea de a se constitui un guvern cu poziții solide, care să se bucure de sprijinul tuturor sau, cel puțin, al principalelor partide burghezo-moșierești. Titulescu nu a reușit însă să atenueze divergențele existente între cercurile burgheziei și moșierimii, îndeosebi între P.N.Ț. și P.N.L., ceea ce a dus la eșuarea tuturor încercărilor de a constitui un nou guvern într-una din formulele preconizate[2]. Criza de guvern a rămas în continuare deschisă.

După demisia guvernului Mironescu, în timp ce politicienii burghezi duceau[1] febrile tratative de culise încercînd să ajungă la încheierea unui tîrg pe spinarea maselor muncitoare, în țară s-a dezvoltat și mai mult avîntul luptei revoluționare. Se resimțea îndeosebi creșterea împotrivirii maselor față de organele statului burghezo-moșieresc, accentuîndu-se criza de „autoritate" a acestora. Este semnificativ faptul că în perioada cît au durat tratativele pentru formarea noului guvern s-a înregistrat o scădere catastrofală a încasării impozitelor, încasările zilnice ale statului reducîndu-se la 20 000 000, față de 100 000 000 lei cît era media normală pe zi[3]. Presa burgheză și o serie de politicieni au început să tragă semnalul de alarmă în legătură cu situația periculoasă care se crea datorită tărăgănării formării noului guvern, într-o perioadă de puternic avînt revoluționar.

Această situație a jucat, fără îndoială, un rol important în accelerarea tratativelor pentru soluționarea crizei, cercurile politice burghezo-moșierești acceptînd, pentru a ieși din impas, o soluție de compromis: formarea unui guvern de „tehnicieni" și de „personalități", recrutați îndeosebi din grupări politice minuscule aflate la remorca marilor partide burgheze.

La 18 aprilie 1931 s-a format noul guvern, avînd în fruntea sa pe Nicolae Iorga, care, în afară de președinția consiliului, deținea și Ministerul instrucțiunii publice și al cultelor, precum și interimatul Ministerului de interne. Numirea lui Iorga în fruntea guvernului nu se datora, desigur, forței partidului „național" al cărui șef era — acesta era o grupare cu totul neînsemnată —, ci interesului pe care-l aveau regele și diferitele cercuri politice de a da o anumită prestanță noului guvern, alcătuit din politicieni de mîna a doua sau oameni compromiși prin trecutul lor politic. Astfel, figura centrală a guvernului era C. Argetoianu, minis-

[1] „Universul", nr. 113 din 1 mai 1931.

[2] Vezi N. Iorga, *Istoria romînilor*, vol. X, București, 1939, p. 483; vezi și „Universul" nr. 101 din 18 aprilie 1931.

[3] „Universul", nr. 116 din 4 mai 1931.

www.dacoromanica.ro

tru al finanţelor şi ad-interim al afacerilor străine, cunoscut ca unul dintre politicienii burghezi cei mai reacţionari şi mai veroşi, experimentat în sforăriile caracteristice vieţii politice a Romîniei burghezo-moşiereşti, cinic şi lipsit de scrupule în reprimarea maselor, adept al unei guvernări „de mînă forte". Nu întîmplător noul guvern a început să fie denumit de către presă guvernul „Iorga-Argetoianu", ţinînd seama tocmai de rolul pe care acesta din urmă îl juca în cadrul formaţiei guvernamentale. Din guvern mai făceau parte M. Manoilescu, unul dintre stîlpii dictaturii regale de mai tîrziu şi ai fascismului, generalul Ştefănescu-Amza, C. Hamangiu şi alţii[1]. Calculele care au stat la baza constituirii acestui guvern nu erau lipsite de rafinament politic: marile partide burghezo-moşiereşti, rămînînd formal în opoziţie, aveau posibilitatea să influenţeze politica internă şi externă a guvernului fără a-şi asuma răspunderea directă pentru rezultatele acesteia[2].

Din primele zile, guvernul Iorga-Argetoianu a continuat cu şi mai multă înverşunare politica antipopulară a partidului naţional-ţărănesc. Guvernul a intensificat măsurile represive împotriva luptelor greviste ale proletariatului, iar la sate sechestrările şi execuţiile pentru neplata datoriilor şi a impozitelor au luat o şi mai mare extindere. Măsurile represive împotriva maselor s-au înăsprit în mod deosebit în preajma şi în ziua de 1 Mai, cînd proletariatul din ţara noastră la chemarea Partidului Comunist din Romînia, a organizat numeroase acţiuni pentru a-şi exprima hotărîrea de luptă în vederea satisfacerii revendicărilor sale economice şi politice. Astfel, la Bucureşti, armata a ocupat sălile „Ciocanul", „Dezrobirea" şi „Transilvania", unde urmau să aibă loc întruniri muncitoreşti, iar poliţia şi jandarmeria au atacat brutal, pe Calea Griviţei şi în Colentina, grupurile de muncitori care demonstrau sub lozincile partidului comunist[3]. Organele poliţieneşti au atacat, de asemenea, întrunirile muncitoreşti organizate în Capitală lîngă fabrica Lemaître şi în cartierul Crîngaşi, efectuînd numeroase arestări[4]. Ciocniri cu poliţia şi jandarmeria au avut loc şi în numeroase localităţi din provincie: la Galaţi şi Iaşi[5], la Gheorghieni, Salonta etc.[6]. În ţară, cu prilejul zilei de 1 Mai au fost arestaţi aproximativ 400 de muncitori[7]. Demascînd politica antimuncitorească şi antiţărănească a guvernului, în *Rezoluţia asupra campaniei de 1 Mai*, elaborată de Secretariatul P. C. R., se spunea: „Formaţia Iorga-Argetoianu este guvernul înăbuşirii în sînge a nemulţumirilor din ţară şi al pregătirii războiului antisovietic şi rămîne unul din avanposturile imperialismului mondial împotriva Uniunii Sovietice" [8].

---

[1] Vezi D. Costescu, *Fazele ministeriale în Romînia*, ed. a doua, 1936, p. 199.

[2] În plus, noul guvern corespundea şi intereselor regelui, care prin Manoilescu, Argetoianu, Iorga etc., persoane de încredere ale sale, avea asigurat controlul asupra principalelor departamente.

[3] Vezi *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1929—1933*, vol. III, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955, p. 156—157; „Deşteptarea", an. III, nr. 13 din 10 mai 1931.

[4] Vezi „Universul" nr. 115 din 3 mai 1931.

[5] *Ibidem.*

[6] Vezi *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1929—1933*, vol. III, p. 157.

[7] *Ibidem.*

[8] *Ibidem*, p. 153.

www.dacoromanica.ro

Pentru a nu da timp maselor să-i cunoască adevărata față și, în felul acesta, să se discrediteze, guvernul s-a grăbit să dizolve parlamentul și senatul la 30 aprilie 1931 și a fixat ținerea alegerilor parlamentare pentru ziua de 1 iunie, urmînd ca sesiunea noilor adunări, rezultate din aceste alegeri să se deschidă în ziua de 15 a aceleiași luni. Totodată, guvernul a anunțat că se prezintă în alegeri pe liste proprii, așa-zise „liste ale uniunii naționale". În zilele următoare, guvernul a dus tratative cu principalele partide burghezo-moșierești și cu peste 150 de asociații, grupări politice mici, ligi, societăți etc., pentru a le determina să participe la alegeri pe „listele uniunii naționale"[1]. Principalul rezultat al acestor tratative a fost faptul că guvernul a obținut sprijinul partidului liberal-Duca, al doilea mare partid burghez din perioada aceea.

Campania electorală, care s-a deschis imediat după dizolvarea parlamentului și senatului, s-a caracterizat, pe de o parte, prin durata relativ scurtă — o lună de zile — și, pe de altă parte, prin teroarea deșănțată îndreptată împotriva maselor și, în primul rînd, împotriva organizațiilor revoluționare. S-a văzut clar de la început că guvernul este hotărît să folosească orice mijloace pentru a împiedica exprimarea voinței libere a maselor de alegători și pentru „a scoate" cu orice preț un rezultat favorabil. La 12 mai, Ministerul de interne a convocat prefecții din întreaga țară, dîndu-le instrucțiuni în vederea alegerilor. Argetoianu le-a cerut să asigure „liniștea" și „ordinea" cu „mînă tare și, dacă e nevoie, cu mînă de fier" [2].

O dată cu deschiderea campaniei electorale, toate partidele burghezo-moșierești au început să desfășoare o intensă propagandă, întrecîndu-se în a face promisiuni demagogice maselor și a veni cu tot felul de „soluții" în vederea ieșirii din situația grea existentă după declanșarea crizei economice. Aproape că n-a fost grupare, oricît de neînsemnată, care să nu elaboreze în pripă un program sau plan propriu pe care să-l prezinte în fața maselor drept panaceu pentru rezolvarea racilelor adînci de care suferea țara. Pentru a dezorienta masele și a le împiedica astfel să se clarifice asupra adevăratei situații politice, la alegeri au luat parte numeroase grupări politice, unele apărute peste noapte, cu titulaturi țipătoare care să creeze aparența că ar fi „radicale" și „democratice". La alegerile de la 1 iunie 1931 au participat 16 partide și organizații, față de cele 9 grupări participante la alegerile din decembrie 1928[3].

Principalul partid burghezo-moșieresc continua să rămînă partidul național-țărănesc, în ciuda faptului că influența lui scăzuse mult în perioada de guvernare. Trecut în opoziție, P.N.Ț., căuta să recîștige pozițiile pierdute, fluturînd din nou teoria reacționară și demagogică a „statului țărănesc" și pretinzînd că ar fi avut, chipurile, un program concret în vederea ieșirii din criză, pe care însă nu-l putuse aplica din cauza căderii guvernului național-țărănesc. Al doilea partid important în fauna atît de bogată a vieții politice din Romînia burghezo-moșierească era partidul

[1] „Universul" nr. 117 din 5 mai 1931.
[2] *Ibidem*, nr. 126 din 14 mai 1931.
[3] Vezi Marcel Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice. 1919—1932*, Sibiu, tabelul XIII.

www.dacoromanica.ro

național liberal, care se folosise de scăderea influenței P.N.Ț. pentru a-și întări întru cîtva propriile poziții. Forțele acestui partid erau slăbite într-o anumită măsură de desprinderea din sînul său a unei grupări în frunte cu George Brătianu. Cît despre partidul așa-zis al „poporului" (Averescu), el nu mai reprezenta decît umbra a ceea ce fusese odinioară și nu avea o însemnătate deosebită. O intensă activitate demagogică prin care se urmărea înșelarea maselor și captarea voturilor alegătorilor desfășurau partidele cu coloratură radicală, ca, de exemplu, partidul țărănesc (Lupu), țărănesc-democrat (Stere), Liga contra cametei etc. O anumită influență în rîndurile populației aparținînd minorităților naționale aveau partidele burgheze „naționaliste" : maghiar, german, evreiesc și altele.

În această perioadă, pe arena politică a Romîniei burghezo-moșierești se făcea tot mai mult simțită activitatea organizațiilor fasciste, îndeosebi a L.A.N.C.-ului și a Gărzii de fier. În condițiile în care, pentru a stăvili creșterea luptei maselor, cercurile dominante restrîngeau tot mai mult libertățile democratice, recurgînd în schimb în măsură crescîndă la violență și la metode fasciste de reprimare, clasele exploatatoare foloseau organizațiile fasciste drept brigăzi de șoc împotriva mișcării revoluționare, în primul rînd împotriva luptelor proletariatului. Membrii organizațiilor fasciste erau adeseori folosiți la spargerea grevelor, a întrunirilor și mitingurilor muncitorești; ei organizau acțiuni pogromiste și săvîrșeau asasinate sub ochii și de multe ori cu concursul autorităților. Organizațiile fasciste urmăreau să amăgească și să cîștige masele prin făgăduieli demagogice, prin propagarea ideilor otrăvite ale naționalismului, șovinismului și rasismului. Speculînd nemulțumirile maselor împotriva celorlalte partide burghezo-moșierești și dorința lor de a vedea producîndu-se o înnoire în situația economică și politică a țării, organizațiile fasciste căpătaseră o mai mare influență decît în trecut, mai ales printre intelectuali, mica burghezie orășenească, și începuseră să pătrundă la sate.

Conducerea de dreapta a partidului social-democrat, ținînd seama de radicalizarea maselor, nu s-a mai prezentat în cartel electoral cu partidele burghezo-moșierești; dar, prin campania anticomunistă și antisovietică desfășurată în cor cu acestea, social-democrații de dreapta au făcut un mare serviciu partidelor claselor exploatatoare, în coada cărora se tîrau. Pierzînd tot mai mult influența în rîndurile clasei muncitoare pe măsura radicalizării acesteia, conducerea oportunistă a P.S.D., în scopul trimiterii unui număr cît mai mare de deputați în parlament, a început să se preocupe în mult mai mare măsură de activitatea la sate.

O asemenea participare la alegerile parlamentare a unor partide și grupări politice atît de numeroase și atît de variate prin fizionomia lor, nu mai fusese cunoscută în Romînia din perioada avîntului revoluționar care urmase primului război mondial. În ciuda numărului lor mare, a diversității ca titulaturi și programe, a fricțiunilor, disensiunilor și contradicțiilor dintre ele, toate aceste partide și grupări politice aveau însă comun faptul că, într-o măsură sau alta, prin mijloace și metode diferite, serveau interesele claselor exploatatoare, ale burgheziei și moșierimii. Referi-

www.dacoromanica.ro

tor la această problemă, într-un manifest al C.C. al P.C.R. şi al C.C. al U.T.C., elaborat după deschiderea campaniei electorale, se spunea: „Burghezia nu îndrăzneşte să-şi arate faţa-i adevărată de clasă. Ea se ascunde sub diferite măşti, creează diferite partide, pentru a-i înşela pe muncitori şi ţărani şi pentru a-şi întări puterea. Dar toate aceste partide, cu platformele lor diferite, au aceeaşi natură socială, acelaşi scop de clasă: să-i jupoaie pe ţărani, să-i exploateze pe muncitori. Neînţelegerile dintre ei există numai pe chestiunea cui îi va reveni partea de leu în jefuirea ţăranilor şi exploatarea muncitorilor. Partidele cele mari sînt ajutate de cele mici care îmbracă haine roşii, vorbesc mult despre democraţie şi socialism, se dau drept partide muncitoreşti şi ţărăneşti, social-democrate şi ţărăniste, cu un singur scop: de a ajuta burghezia în proclamarea dictaturii de clasă, s-o scape de la revoluţia de clasă" [1].

În perioada campaniei electorale, P.C.R. a intensificat activitatea de demascare în faţa maselor a partidelor burghezo-moşiereşti şi a social-democraţilor de dreapta. Credincios învăţăturii leniniste cu privire la necesitatea ca partidul revoluţionar al proletariatului să îmbine activitatea ilegală cu cea legală, să folosească legalitatea burgheză şi parlamentarismul burghez în vederea educării politice şi strîngerii legăturilor cu masele, P.C.R. a acordat o mare însemnătate campaniei alegerilor parlamentare din 1931. Aşa cum arăta V. I. Lenin, „participarea la alegerile parlamentare şi la lupta de la tribuna parlamentului este *obligatorie* pentru partidul proletariatului revoluţionar, *tocmai* în vederea educării păturilor înapoiate ale *clasei sale*, tocmai în vederea deşteptării şi luminării *masei* ţărăneşti, puţin dezvoltată, oropsită şi ignorantă" [2]. Poziţia partidului comunist în problema alegerilor parlamentare şi a parlamentului burghez se deosebea radical de poziţia social-democraţiei, care fetişiza parlamentarismul şi legalitatea burgheză, reducînd lupta proletariatului la lupta parlamentară, pentru obţinerea de reforme în cadrul orînduirii capitaliste.

Organizată într-o perioadă de puternic avînt revoluţionar al maselor, cînd cu fiecare zi se manifesta sub forme tot mai violente ascuţirea luptei de clasă, campania alegerilor parlamentare din vara anului 1931 oferea partidului comunist noi posibilităţi pentru strîngerea legăturilor cu masele muncitoare de la oraşe şi sate, pentru educarea şi organizarea luptei acestora.

Datorită faptului că, aflat în ilegalitate, nu avea posibilitatea să prezinte în alegeri liste proprii, P.C.R. a chemat masele de oameni ai muncii, ca şi în alegerile precedente, să susţină şi să voteze listele Blocului muncitoresc-ţărănesc, organizaţia legală de masă creată şi condusă de partidul comunist.

Pentru îndrumarea activităţii organizaţiilor locale de partid şi a organizaţiilor revoluţionare de masă, secretariatul partidului a trimis

---

[1] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1929—1933*, vol. III, p. 144—145.
[2] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume*, ed. a II-a, vol. II, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1954, p. 600.

www.dacoromanica.ro

instructori speciali în perioada campaniei electorale [1]. Un rol important a revenit fracțiunilor comuniste din Blocul muncitoresc-țărănesc, care au căutat să imprime în activitatea acestuia linia partidului comunist.

Imediat după deschiderea campaniei electorale, C.C. al P.C.R. și C.C. al U.T.C. au elaborat și au răspîndit în întreaga țară un manifest în care se făcea o analiză a situației economice și politice a Romîniei, formulîndu-se principalele revendicări în a căror realizare erau vital interesate masele muncitoare de la orașe și sate. Manifestul chema pe oamenii muncii să lupte pentru a impune dreptul de organizare a întrunirilor și demonstrațiilor, existența deschisă a Sindicatelor Unitare, mărirea salariilor, ajutorarea șomerilor de către stat și patroni, concedii plătite, salariu egal la muncă egală pentru tineri și femei, exproprierea totală fără plată a moșiilor, a domeniilor regale și bisericești și împărțirea fără plată a pămîntului la țăranii lipsiți de pămînt și cu pămînt puțin, neplata dărilor și a datoriilor, ajutorarea țăranilor săraci de către stat, întrebuințarea limbii materne în școli și în administrație etc. Manifestul sublinia faptul că pentru realizarea tuturor acestor revendicări era necesară doborîrea regimului burghezo-moșieresc și instaurarea guvernului muncitoresc-țărănesc. Manifestul chema, de asemenea, masele la luptă împotriva terorii sălbatice și politicii de fascizare promovate de regimul burghezo-moșieresc pe plan intern, împotriva pregătirii războiului antisovietic, pentru o politică de prietenie cu U.R.S.S. Toate aceste revendicări erau exprimate în manifest într-o formă concentrată în lozincile „muncitorilor — muncă, țăranilor — pămînt, celor nevoiași — pîine, claselor exploatate — libertate" [2]. Pe baza indicațiilor partidului comunist, Blocul muncitoresc-țărănesc a elaborat în vederea alegerilor parlamentare de la 1 iunie 1931 un nou program, în care erau incluse în mod amănunțit revendicările specifice diferitelor categorii de oameni ai muncii [3].

În vederea desfășurării propagandei și agitației revoluționare, în perioada campaniei electorale, Secretariatul partidului comunist, organizațiile locale ale P.C.R., Blocul muncitoresc-țărănesc, sindicatele revoluționare, Uniunea Tineretului Comunist au elaborat și au răspîndit în zeci de mii de exemplare numeroase manifeste, afișe, fluturași, ziare, pe care le tipăreau fie conspirativ, în tipografiile ilegale ale partidului, fie legal, sub egida Blocului muncitoresc-țărănesc. În munca de tipărire și difuzare a literaturii necesare propagandei de partid au fost antrenați numeroși muncitori și țărani revoluționari, intelectuali, ceea ce a contribuit la stabilirea de noi legături între organizațiile revoluționare și masele de oameni ai muncii. Pentru strîngerea fondurilor necesare desfășurării activității în campania electorală, Blocul muncitoresc-țărănesc a tipărit timbre de donație cu diferite valori care au fost difuzate apoi în între-

[1] Vezi *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1929—1933*, vol. III, p. 165.

[2] *Ibdem* p. 149.

[3] Deși constituia un pas înainte față de vechiul program, și în noul program al B.M.-Ț. existau încă unele confuzii în ceea ce privește problema conținutului și a perspectivelor revoluției în Romînia. Astfel, programul punea sarcina imediată a instaurării dictaturii proletariatului și a naționalizării principalelor mijloace de producție etc. (vezi *Proclamația de program a Blocului muncitoresc și țărănesc pentru rezolvirea revoluționară a crizei actuale*, în A.C.I.I.P., fond 21, dosar nr. 4 105, fila 223).

www.dacoromanica.ro

prinderi, instituții și la sate, în ciuda prigoanei dezlănțuite de autorități atît împotriva acelora care le distribuiau, cît și împotriva muncitorilor, țăranilor, funcționarilor și intelectualilor care le cumpărau [1].

Manifestele, presa și celelalte materiale de agitație și propagandă elaborate sub îndrumarea partidului comunist în această perioadă au adus o contribuție prețioasă la educarea revoluționară a maselor, la mobilizarea lor în lupta împotriva claselor exploatatoare și a regimului burghezo-moșieresc.O mare atenție s-a acordat în aceste materiale demascării partidelor claselor exploatatoare, politicii lor antipopulare și antinaționale, ascunsă în fraze demagogice și patriotarde pentru a înșela masele și a le abate de la lupta revoluționară. Astfel, într-un manifest al Blocului muncitoresc-țărănesc intitulat *Către muncitorii cu brațele, către țăranii săraci și mijlocii* se arăta: „În zilele de alegeri vin la tine diferiți musafiri cunoscuți și necunoscuți, miniștri, directori de bănci, profesori. Cu un cuvînt, frate țărane, își aduc aminte de tine, toți bogații și boierii. Dintr-o dată începe să li se facă milă de tine, să te plîngă, și vine fiecare, îți făgăduiește, cu programul său, salvarea ta. Unde au fost domnii aceștia pînă acuma? Unde au fost și ce au făcut ei tot timpul? Cînd tu și familia ta ați fost lihniți de foame, cînd pămîntul tău, calul tău, vaca ta ți s-au vîndut la licitație sau au fost confiscate de cămătari, de jandarmi și perceptori, ce-au făcut ei ca să-ți ușureze situația ta grea în sărăcia în care tu te zbați?... Ca partidele boierești să vă ajute, ar însemna ca să oprească executările forțate pentru plata birurilor și a datoriilor, cu procentele lor cu tot. Ar însemna scutirea de noi biruri, anularea tuturor datoriilor. Ei ar trebui ca să renunțe la războiul pe care bancherii și marii moșieri îl pregătesc împotriva muncitorilor și țăranilor din Rusia Sovietică. Ar mai însemna ca să aveți dreptul ca să organizați voi înșivă organele statului muncitoresc și țărănesc. Pot să facă aceasta pentru noi, muncitorii și țăranii săraci, partidele burgheze și boierești? Nu! Lupii nu pot să apere pe oi"[2].

Presa ilegală de partid și ziarele legale ale Blocului muncitoresc-țărănesc („Deșteptarea", „Dolgozók lapja" și altele) au publicat numeroase articole consacrate problemei alegerilor, în care erau explicate maselor muncitoare cauzele situației grele și ale mizeriei în care se găseau, era înfierat politicianismul putred, se demasca politica antisovietică și militaristă promovată de regimul burghezo-moșieresc, se popularizau marile succese obținute de poporul sovietic în construcția socialistă.

Autoritățile burghezo-moșierești, prin persecuții și teroare, au căutat să împiedice tipărirea și răspîndirea în mase a manifestelor și ziarelor elaborate de partidul comunist și de celelalte organizații revoluționare. Astfel, deși Blocul muncitoresc-țărănesc își desfășura activitatea legal și participa la alegeri cu liste proprii, fiind înscris în registrele electorale conform legii electorale pe atunci în vigoare, în nenumărate rînduri

[1] Vezi A.C.I.I.P., fond 21, dosar nr. 4 100 fila 323. Prin telegrama cifrată nr. 24 958 din 16 mai 1931, Direcțiunea generală a poliției a cerut tuturor inspectoratelor regionale de poliție să ia măsuri urgente pentru confiscarea timbrelor de donație lansate de B.M.-Ț. în vederea strîngerii de fonduri pentru campania electorală.

[2] „Deșteptarea" nr. 15 din 24 mai 1931.

www.dacoromanica.ro

manifestele şi ziarele acestei organizaţii, chiar după ce reuşiseră să fie trecute prin cenzură, au fost confiscate — uneori încă din tipografii —, iar persoanele care se ocupau cu redactarea sau cu difuzarea lor au fost de multe ori arestate sub acuzaţia de propagandă comunistă. De exemplu, în cursul lunii mai, organele poliţieneşti au confiscat din tipografii sau de la activiştii B. M.-Ţ. mii de manifeste la Bucureşti[1], Deva[2], Tg.-Mureş[3], Iaşi[4], Piatra-Neamţ[5] şi în numeroase alte locuri. De asemenea, pe baza ordinelor date de Direcţia generală a poliţiei, ziarul „Deşteptarea", organul central al B. M.-Ţ. a fost confiscat la Satu-Mare, Arad, Craiova, Cluj, Sibiu, Alba-Iulia, Dorohoi, Iaşi, Tîrgovişte, Petroşeni, Constanţa, Bacău, Huşi, Timişoara, Botoşani etc.[6].

Organizaţiile de partid, activiştii B. M.-Ţ. şi ai celorlalte organizaţii de masă au folosit metode variate pentru a dejuca măsurile adoptate de autorităţi şi pentru a asigura tipărirea şi răspîndirea manifestelor şi ziarelor. De exemplu, manifestele sau ziarele erau ridicate din tipografii pe măsură ce se tipăreau, fără a se aştepta tragerea întregului tiraj, astfel că, în cazul unei descinderi a poliţiei, aceasta să nu găsească şi să nu poată confisca decît o parte dintre ele. De multe ori manifestele B. M.-Ţ. erau tipărite în tipografiile ilegale ale partidului. Totodată conducerea B. M.-Ţ. a hotărît „ca manifestele şi gazetele Blocului muncitoresc-ţărănesc să nu fie trimise în provincie prin poştă, spre a nu fi confiscate de autorităţi, ci prin curieri[7]. De asemenea, datorită faptului că poliţia şi jandarmeria efectuau repetate descinderi la locuinţele activiştilor B. M.-Ţ. şi ale persoanelor cunoscute pentru activitate revoluţionară, materialul de propagandă era depozitat adeseori în casele unor simpatizanţi, cunoscuţi etc., care nu erau suspectaţi de autorităţi. În felul acesta, în ciuda persecuţiilor şi prigoanei poliţiei şi jandarmeriei, cuvîntul partidului a putut pătrunde în mase largi de oameni ai muncii.

O latură importantă a activităţii P. C. R. în perioada campaniei electorale a fost organizarea de întruniri legale sau ilegale, ţinute în întreprinderi, pe cartiere, la sate. Blocul muncitoresc-ţărănesc, folosindu-se de prevederile legilor în vigoare, a solicitat şi, în unele cazuri, a obţinut autorizaţie pentru ţinerea de întruniri cu caracter electoral[8]; de cele mai multe ori însă, autorităţile au refuzat să-i dea aprobările cerute, fie recurgînd la diferite pretexte, fie fără să se mai obosească să caute vreun motiv pentru aceasta. Chiar întrunirile organizate cu aprobarea autorităţilor s-au terminat în general prin intervenţia brutală a poliţiştilor,

---

[1] Vezi A.C.I.I.P., fond 21, dosar nr. 4 100, fila 378; „Universul" nr. 139 din 28 mai 1931.

[2] Vezi „Universul" nr. 140 din 29 mai 1931.

[3] Vezi A.C.I.I.P., fond 21, dosar nr. 4 100, fila 380; „Universul" nr. 136 din 25 mai 1931.

[4] Vezi A.C.I.I.P., fond 21, dosar nr. 4 094, fila 134 şi dosar nr. 4 100, fila 401; vezi şi „Universul" nr. 139 din 28 mai 1931.

[5] Vezi A.C.I.I.P., fond 21, dosar nr. 4 105, fila 82.

[6] *Ibidem.*

[7] *Ibidem*, dosar nr. 4 100, fila 311. Notă a Brigăzii a III-a siguranţă din 15 mai 1931.

[8] Asemenea întruniri au avut loc, de exemplu, la Bucureşti (în ziua de 27 mai), Turnu-Severin (24 mai), Galaţi (24 mai), Constanţa (21 şi 24 mai) etc. (vezi A.C.I.I.P., fond 21, dosar nr. 4 094, fila 125; fond 21, dosar nr. 4 105, filele 67—68; fond 21, dosar nr. 4 101, fila 75; fond 21, dosar nr. 4 104, filele 12, 34—36, 39).

www.dacoromanica.ro

care, pe motiv că „se face propagandă comunistă", le dizolvau şi treceau la arestarea vorbitorilor şi a unei părţi din participanţi. În plină campanie electorală, C. Argetoianu a trimis prefecţilor o circulară în care le cerea să ia măsurile necesare pentru ca „să se împiedice, prin toate mijloacele legale, propaganda subversivă a grupărilor fără rost şi a asociaţiilor legal dizolvate, prin aplicarea strictă a măsurilor prevăzute în legea Mîrzescu şi legea alarmismului"[1]. Circulara lui Argetoianu a dat mînă liberă autorităţilor nu numai în ceea ce priveşte reprimarea cruntă a organizaţiilor revoluţionare, dar şi pentru adoptarea unor măsuri abuzive împotriva forţelor democratice în genere.

Ca urmare a acestei situaţii, întrunirile organizate de B. M.-Ţ. s-au desfăşurat, în multe cazuri, în condiţii de semilegalitate sau ilegalitate, pentru a asigura ţinerea lor trebuind să fie luate măsuri de securitate şi să se păstreze, pe cît posibil, conspirativitatea. De obicei, întrunirile au avut loc fără ştirea autorităţilor, prin casele unor activişti ai B. M.-Ţ. sau ale simpatizanţilor, în pădurile de la marginea oraşelor şi satelor etc. Asemenea întruniri au avut loc, de exemplu, lîngă Oradea, într-o carieră de piatră[2], într-o serie de localităţi din împrejurimile Clujului[3] etc. Pe lîngă întruniri s-a folosit pe scară largă agitaţia în grupuri restrînse sau de la om la om. În această muncă, pe lîngă activiştii P. C. R., B. M.-Ţ., U. T. C. şi ai sindicatelor revoluţionare, au fost antrenaţi numeroşi muncitori şi ţărani revoluţionari, ceea ce a făcut posibilă ducerea muncii de propagandă în perioada campaniei electorale nu numai într-un mare număr de întreprinderi şi instituţii, ci şi în numeroase sate din toate regiunile ţării. La Bucureşti, într-o şedinţă consacrată problemei campaniei electorale, conducerea sindicatului „Dezrobirea" al muncitorilor ceferişti a hotărît să desfăşoare muncă de propagandă şi în rîndurile ţăranilor[4], iar organizaţia tineretului comunist a organizat excursii în acelaşi scop în satele din jurul capitalei[5]. Activişti ai B. M.-Ţ. şi muncitori de la întreprinderile din Cluj, Iaşi, Timişoara, Oradea, Bucureşti au mers în timpul campaniei electorale în numeroase localităţi din regiunile respective, organizînd întruniri sau stînd de vorbă individual cu un mare număr de muncitori şi ţărani, difuzînd manifeste şi ziare revoluţionare etc.[6].

O însemnătate deosebită a avut faptul că, într-o măsură mult mai mare decît la campaniile electorale precedente, partidul comunist şi Blocul muncitoresc-ţărănesc au reuşit să cuprindă în activitatea lor un număr apreciabil de sate. Pentru aceasta au fost folosiţi de multe ori muncitori care aveau rude sau prieteni la sate, cu ajutorul cărora mobilizau ţăranii la întruniri şi reuşeau mai uşor să se sustragă urmăririi posturilor de jandarmi. În vederea stabilirii unor legături cu ţărănimea s-au folosit de asemenea bîlciurile şi pieţele unde ţăranii veneau să-şi desfacă produsele.

[1] „Universul" nr. 139 din 28 mai 1931.
[2] Vezi A.C.I.I.P., fond 96, inventar 2, dosar nr. 990, fila 4 şi urm.
[3] *Ibidem*, dosar nr. 895, fila 1 şi urm.
[4] *Ibidem*, fond 21, dosar nr. 4 100, fila 327.
[5] *Ibidem*, dosar nr. 4 094, fila 136.
[6] *Ibidem*, dosar nr. 4 105, fila 46; dosar nr. 4 099, filele 42—44; fond 96, inventar 2, dosar nr. 979, fila 3 şi urm. „Universul" nr. 121 şi 138 din 9 şi 27 mai 1931.

www.dacoromanica.ro

Pornind de la exemple concrete — lipsa de cumpărători, prețurile derizorii ale produselor agricole, taxele mari din oboare, abuzurile funcționarilor etc. — și explicîndu-le țăranilor cauzele adînci ale situației grele în care se găseau, propangandiștii B. M.-Ț. au reușit să cîștige numeroși aderenți.

În ciuda calomniilor la care se dedau partidele burgheze, a persecuțiilor și arestărilor, activiștii partidului și ai organizațiilor revoluționare care făceau propagandă în favoarea B. M.-Ț. au fost bine primiți și au găsit sprijin în masele muncitoare. „La țară — se spunea într-un articol apărut în ziarul „Deșteptarea" — propagandiștii care au fost pînă acum au fost primiți cu căldură, cerîndu-li-se să mai vină și să vorbească în fața cît mai multor săteni"[1]. Într-o notă a Siguranței se remarca faptul că lozincile P. C. R. „au fost primite cu entuziasm, așa că, oriunde apăreau candidații blocului, erau agreați, găzduiți și ascunși chiar de către săteni"[2]. Este semnificativă relatarea postului de jandarmi din comuna Hotar, județul Bihor, care raporta organelor superioare că nu poate strînge probe împotriva unui locuitor arestat pentru propagandă în favoarea B. M.-Ț. deoarece „martori asupra lui nu se află, fiindcă populația îl protejează"[3]. În numeroase rapoarte ale autorităților locale din perioada campaniei electorale se reflecta o adîncă îngrijorare față de intensificarea propagandei organizațiilor revoluționare și de creșterea influenței acestora în mase.

Alcătuirea listelor de candidați ai B. M.-Ț. și depunerea lor a constituit una dintre problemele cele mai importante și, în același timp, cele mai dificile care au trebuit rezolvate în perioada scurtă a campaniei electorale. Pe listele Blocului muncitoresc-țărănesc au fost incluși membri ai partidului comunist și ai organizațiilor revoluționare de masă, muncitori, țărani, funcționari, meseriași etc. cunoscuți pentru activitatea lor democratică, care se bucurau de încrederea maselor și prezentau garanția că vor milita pentru înfăptuirea revendicărilor înscrise în programul B. M.-Ț. Componența listelor de candidați reflecta, în felul acesta, caracterul larg al Blocului muncitoresc-țărănesc ca organizație de front unic a maselor muncitoare de la orașe și sate. În general, indicațiile partidului comunist cu privire la problema alcătuirii listelor de candidați au fost aplicate în mod just de organizațiile locale. De exemplu, pe lista de candidați ai B. M.-Ț. pentru județul Hunedoara au fost înscriși 3 muncitori, 1 meseriaș, 2 țărani, 1 pensionar, 1 avocat și 1 comerciant[4]. Au existat însă și unele județe, ca Bihor și Mureș, unde elementele oportuniste au reușit să-și strecoare reprezentanții pe listele Blocului muncitoresc-țărănesc, căutînd să denatureze linia partidului comunist[5].

Depunerea listelor de candidați ai Blocului muncitoresc-țărănesc la tribunale s-a făcut în condiții deosebit de grele. Potrivit legii electorale, pentru depunerea fiecărei liste de candidați trebuia să se plătească suma

[1] „Deșteptarea", nr. 15 din 24 mai 1931.
[2] A.C.I.I.P., fond 21, dosar nr. 4 105, fila 103.
[3] *Ibidem*, dosar nr. 4 099, filele 42—44.
[4] Vezi „Dolgozók lapja" nr. 21 din 18 mai 1931.
[5] Vezi „Buletinul C.C. al P.C.R." din august 1931.

www.dacoromanica.ro

de 10 000 de lei. Blocul muncitoresc-țărănesc avea însă la dispoziție mijloace financiare extrem de reduse, provenite din vînzarea timbrelor de donație, din cotizațiile membrilor organizațiilor revoluționare, din vînzarea presei legale, a unor broșuri sau din donații benevole. Din cauza lipsei de fonduri, în multe județe, cu toate că Blocul muncitoresc-țărănesc se bucura de multă influență, acesta nu și-a putut depune listele. În plus, prevederea legii electorale ca listele de candidați depuse la tribunal să fie semnate de un anumit număr de propunători era folosită adeseori de poliție pentru a afla și aresta pe membrii și susținătorii B. M.-Ț. În diferite județe, candidați și susținători ai B. M.-Ț. au fost arestați chiar pe sălile tribunalelor în momentul cînd se prezentau pentru înscrierea listelor, împiedicîndu-se astfel prezentarea Blocului muncitoresc-țărănesc în alegeri.

P. C. R. a desfășurat o amplă activitate în vederea mobilizării unor mase cît mai largi care să sprijine activ depunerea listelor B. M.-Ț. și să împiedice anularea lor de către autorități. Printre altele s-a luat măsura ca pentru depunerea listelor să se prezinte la tribunale grupuri cît mai mari de muncitori și alți oameni ai muncii și, unde era posibil, să se organizeze întruniri și demonstrații în fața tribunalelor sub lozincile Blocului muncitoresc-țărănesc. Totodată P. C. R. a dat indicația ca într-o serie de județe listele să fie depuse la tribunale cît mai tîrziu, în ultimele zile prevăzute de lege, pentru ca poliția să nu mai aibă timp să efectueze arestări. Înfrîngînd piedicile numeroase puse de autorități, Blocul muncitoresc-țărănesc a reușit să-și depună listele în 31 de circumscripții electorale din totalul de peste 70.

Îmbinînd cu pricepere munca ilegală cu folosirea posibilităților legale existente atunci, îndrumînd și concentrînd în bătălia alegerilor activitatea organizațiilor revoluționare de masă, Partidul Comunist din Romînia a reușit să-și sporească în timpul campaniei electorale influența în rîndurile maselor muncitoare de la orașe și sate. Fără îndoială, succesele obținute în activitatea partidului comunist ar fi fost și mai mari dacă în rîndurile sale nu s-ar fi resimțit încă consecințele luptelor fracționiste din 1929—1930, o serie de organizații de partid nereușind să se refacă și să se consolideze pe deplin.

Desfășurarea campaniei electorale a evidențiat puternic adîncirea continuă a procesului de radicalizare a maselor. Aceasta s-a manifestat, în primul rînd, în creșterea nemulțumirilor și luptelor împotriva accentuării scumpetei, concedierilor tot mai numeroase, execuțiilor silite etc., în sprijinul tot mai larg acordat de mase Blocului muncitoresc-țărănesc. Totodată, încă din perioada premergătoare alegerilor parlamentare, numeroase fapte arătau clar că masele muncitoare de la orașe și sate manifestau o neîncredere crescîndă față de partidele burghezo-moșierești. În ciuda propagandei zgomotoase, a promisiunilor demagogice și presiunilor, campania electorală a partidelor burghezo-moșierești nu a reușit să trezească interesul maselor largi. „Apatia" alegătorilor, pe care politicienii și presa burgheză încercau s-o pună pe seama lipsei de interes a acestora pentru problemele politice, se datora de fapt dezamăgirii și nemulțumirilor maselor față de partidele burghezo-moșierești. În numeroase localități,

www.dacoromanica.ro

potrivit însești relatărilor presei burgheze, reprezentanții partidelor burghezo-moșierești au fost huiduiți, molestați și alungați de muncitorii și țăranii care nu mai voiau să se lase înșelați de făgăduielile mincinoase ale acestora. Astfel, ziarul „Universul" arăta că la Năsăud fostul deputat Leonid Pop a fost bătut cu ouă clocite; în comuna Cîmpeni, județul Turda, V. Moldovan, fostul director ministerial al Transilvaniei, și I. Pop, nepotul lui Maniu, aflați în propagandă electorală, erau să fie literalmente linșați de populație; la 18 mai, pe sălile tribunalului din Ploiești, I. Mihalache a fost huiduit de țărani etc.[1]. Exprimînd interesele partidului liberal, „Universul" se referă numai la pățaniile reprezentanților P. N.-Ț., dar din paginile celorlalte ziare rezultă că de o primire asemănătoare s-au bucurat în multe locuri și politicienii celorlalte partide burghezo-moșierești.

În perioada campaniei electorale, între guvern și partidul național-liberal care-l sprijinea, pe de o parte, și celelalte partide ale claselor exploatatoare, pe de altă parte, a existat o solidaritate deplină în lupta împotriva partidului comunist și a organizațiilor revoluționare, în folosirea tuturor mijloacelor pentru a împiedica Blocul muncitoresc-țărănesc să-și desfășoare activitatea. Dar, în același timp, campania electorală a scos puternic în evidență contradicțiile care existau în rîndurile claselor exploatatoare. Guvernul Iorga-Argetoianu nu a precupețit nici unul din mijloacele de care dispunea — presiuni asupra alegătorilor, excluderea de pe listele electorale a persoanelor suspectate că nu vor vota cu guvernul, făgăduirea de posturi în aparatul de stat, propaganda prin școli, biserică, radio etc.[2] — pentru a face ca partizanii săi politici să dețină majoritatea în viitorul parlament. Guvernul era vădit incomodat de faptul că soarta lui depindea de sprijinul partidului liberal si, în încercarea de a ieși din această situație, se străduia să suplinească lipsa unui partid propriu puternic prin alegerea unui parlament docil. Pe de altă parte, partidul liberal folosea campania electorală pentru a-și consolida propriile poziții și acorda sprijin guvernului, pe ale cărui liste mergea în alegeri, numai în măsura în care aceasta slăbea pozițiile celorlalte grupări. La rîndul său, partidul național-țărănesc făcuse un cal de bătaie în campania electorală din represiunile, samavolniciile și ilegalitățile guvernului, încercînd să facă masele să uite pe acelea ale propriei sale guvernări. În același scop, P. N.-Ț. dezgropa cazurile de abuzuri, fraude și arbitrar de pe vremea cînd la cîrma țării se aflau liberalii. În sfîrșit, grupările fasciste căutau să folosească dezgustul crescînd al maselor față de putredul politicianism burghez pentru a justifica ideea că înlăturarea racilelor „democrației" burgheze va deveni posibilă numai prin instaurarea dictaturii

[1] Vezi „Universul" nr. 132 și 134 din 20 și 22 mai 1931.

[2] Astfel, din ordinul guvernului au fost reînființate barierele de jandarmi la intrarea în diferite localități pentru a împiedica pătrunderea agenților electorali ai grupărilor „opoziționiste" (Vezi „Adevărul" nr. 14 545 din 2 iunie 1931); în perioada campaniei electorale, consiliile comunale au fost puse sub anchetă, pentru a înlocui persoanele nesigure cu reprezentanți ai guvernului și pentru a exercita presiuni asupra autorităților locale spre a susține listele Uniunii naționale (*ibidem* nr. 14 542 din 29 mai 1931); prin ordinul nr. 42 831 din 29 mai 1931, Ministerul de Interne a cerut autorităților aflate în subordine să nu mai permită decît ținerea întrunirilor organizate de partizanii guvernului (*ibidem* nr. 14 545 din 2 iunie 1931).

www.dacoromanica.ro

fasciste. Era obişnuitul bîlci electoral din Romînia burghezo-moşierească, ce devenise mai zgomotos, mai înverşunat, mai strident şi mai dezgustător decît oricînd.

La 1 iunie 1931 s-au desfăşurat în întreaga ţară alegerile parlamentare. Bătaia sălbatică şi uciderea unor alegători, împiedicarea unor sate întregi de a se prezenta la vot, furturile de urne şi fraudele de tot felul, încălcarea secretului votării[1], toate acestea, produse pe scară largă în toate judeţele, au influenţat în măsură însemnată rezultatele alegerilor şi de acest lucru trebuie ţinut seama în analiza statisticilor publicate oficial.

Rezultatele alegerilor, în ciuda denaturării datorită modului în care s-au desfăşurat atît ele cît şi campania electorală care le-a premers, permit totuşi tragerea unor concluzii importante asupra situaţiei politice interne din acea perioadă, asupra raporturilor de forţe dintre diferitele partide şi grupări politice, asupra tendinţei de evoluţie a acestor raporturi şi a situaţiei politice în ansamblu.

De la început urmărind statisticile alegerilor parlamentare de la 1 iunie 1931[2], este izbitor numărul mare al persoanelor înscrise în listele electorale care nu s-au prezentat la vot. Din totalul de 4 038 464 de înscrişi au votat numai 2 927 112, adică 72,48%. Un asemenea procent ridicat al neparticipanţilor la vot, 27,52%, nu mai fusese înregistrat din anii 1919 şi 1920, din perioada avîntului revoluţionar care urmase primului război mondial. Multe persoane nu se prezentaseră la vot datorită, desigur, piedicilor puse de autorităţi, dar în majoritatea cazurilor în spatele neexercitării drepturilor electorale se ascundea opoziţia maselor faţă de politica guvernului şi a partidelor burghezo-moşiereşti, exprimată însă într-o formă pasivă.

Listele guvernului, în cartel cu partidul german, au întrunit 47,49% din totalul voturilor şi, beneficiind şi de prima electorală, au primit mai mult de jumătate din numărul mandatelor. Cu toate acestea, poziţiile guvernului au rămas şi după alegeri extrem de şubrede, deoarece acesta nu dispunea de numărul de mandate necesar pentru a se putea dispensa la nevoie de sprijinul partidului liberal[3]. Ziarul burghez „Universul" remarca într-un comentariu pe marginea rezultatelor alegerilor că „fără concursul acestui partid (liberal — *n. n.*) viaţa guvernului Iorga va fi imposibilă la cameră. O acţiune comună a partidului liberal cu restul opoziţiei ar doborî foarte lesne guvernul"[4]. Cu

[1] Vezi „Lupta" nr. 2 872 din 5 iunie 1931; „Adevărul" nr. 14 550 din 7 iunie 1931 şi nr. 14 546 din 3 iunie 1931.

[2] Datele folosite în continuare cu privire la rezultatele alegerilor parlamentare sînt luate din lucrarea lui Marcel Ivan, *Evoluţia partidelor noastre politice 1919—1932*, Sibiu.

[3] Din totalul de 387 de mandate, listelor „Uniunii naţionale" le-au revenit 289 de mandate, dintre care 80 aparţineau liberalilor, 10 partidului german şi 8 Ligii agrare. Deci guvernul se putea baza în parlament efectiv pe 191 de deputaţi în cazul cînd liberalii şi celelalte grupări i-ar fi retras sprijinul. Or, imediat după alegeri, P.N.L.-Duca a făcut o declaraţie publică prin care arăta că se consideră în opoziţie, cartelul cu guvernul încetînd.

[4] „Universul" nr. 152 din 11 iunie 1931. Comentarii asemănătoare au apărut şi în alte ziare. Astfel „Lupta" nr. 2 872 din 5 iunie 1931 a inserat un articol intitulat sugestiv *Un guvern-prizonier*.

www.dacoromanica.ro

această sabie a lui Damocles deasupra capului, guvernul rămînea mai departe o soluție provizorie a crizei politice, căreia venirea lui la putere nu-i pusese nicidecum capăt. În schimb, prin numărul de voturi obținute, partidul liberal se considera îndreptățit să emită și mai insistent decît în trecut pretenții la formarea guvernului.

Rezultatele alegerilor au confirmat faptul — demonstrat de numeroase evenimente petrecute în perioada anterioară — că influența partidului național-țărănesc scăzuse considerabil. Dacă în anii 1926 și 1927, aflat în opoziție, obținuse 27,73% și respectiv 22,09%, iar în 1928, cînd se afla la putere, 77,76% din totalul voturilor, în 1931 partidul național-țărănesc n-a mai obținut decît 14,99% din voturile exprimate. „Sînt două feluri de alegeri : fie pentru un partid sau un program, fie împotriva unui partid sau a unui program care și-a pierdut creditul — scria ziarul burghez francez «Le Journal».—Alegerile de ieri din Romînia aparțin celei de-a doua categorii. Toate știrile confirmă că în Romînia va fi osîndit un partid care nu a corespuns așteptărilor. Deziluzia provocată de un regim care, acum trei ani, a promis munți de aur și nu a lăsat în urmă decît mizerie și sărăcie, a fost foarte mare"[1]. Eșecul partidului național-țărănesc în aceste alegeri, urmat de o scădere continuă a influenței sale, a avut în anii următori o mare însemnătate, deoarece acest eșec nu a fost compensat de ascensiunea în așa măsură a vreunui alt partid burghezo-moșieresc încît acestuia să-i poată fi atribuit de către clasele exploatatoare rolul pe care-l jucase (și continua să-l joace într-o măsură) P. N. Ț. în perioadele de adîncire a luptei de clasă. Organizațiile fasciste, Garda de fier și L. A. N. C., deși obținuseră mai multe voturi decît la alegerile precedente — împreună 4,94% din numărul total —, erau prea slabe pentru a putea aspira la instaurarea dictaturii fasciste într-un viitor apropiat și, în ciuda sprijinului larg material și politic primit din partea claselor exploatatoare și a partidelor burghezo-moșierești care se pretindeau „democratice", rămîneau lipsite de o bază de masă. După alegerile parlamentare din 1931, clasele dominante au intensificat și mai mult orientarea spre fascizarea țării pentru a stăvili creșterea luptei maselor și a salva astfel regimul burghezo-moșieresc.

Partidele burghezo-moșierești mici și partidele burgheze minoritare (averescan, lupist, sterist, georgist, maghiar, german etc.) au obținut un număr de voturi în general sporit în comparație cu alegerile precedente[2], în total aproape un sfert din voturile exprimate, fiind reprezentate în parlament de 49 de deputați. Fără îndoială, deoarece aceste partide gravitau în orbita unuia sau altuia dintre marile partide burgheze, faptul că ele dispuneau de mai mulți reprezentanți în parlament nu avea vreo însemnătate deosebită, decît cel mult în sensul că, prin votul lor, puteau contribui la o anumită modificare a raportului de forțe din adunarea deputaților. Numărul crescut de voturi primit de unele dintre aceste partide (lupist, sterist, etc.) era important însă prin semnificația lui : el reflecta indirect deplasarea sensibilă spre stînga a unor mase importante de

[1] Citat după „Adevărul", nr. 14 546 din 3 iunie 1931.

[2] În alegerile parlamentare din decembrie 1928, partidele mici existente în acel timp au obținut împreună 11,33% din voturi, trimițînd în parlament 26 de deputați.

www.dacoromanica.ro

alegători, ce-i drept încă insuficient dezvoltate politiceşte pentru a înţelege natura de clasă a acestor partide care se pretindeau „radicale" şi, uneori, „revoluţionare". O semnificaţie asemănătoare aveau şi rezultatele obţinute de partidul social-democrat, pentru care au votat mai ales unele pături mai înapoiate ale muncitorimii, o parte a micii burghezii orăşeneşti şi a ţărănimii.

Pentru a aprecia amploarea procesului de radicalizare a maselor în perioada alegerilor parlamentare de la 1 iunie 1931, factorul cel mai important îl reprezintă succesele remarcabile obţinute, în comparaţie cu alegerile precedente, de către Blocul muncitoresc-ţărănesc, singura organizaţie cu adevărat revoluţionară şi democratică, reprezentantă a intereselor maselor largi de oameni ai muncii de la oraşe şi sate, care s-a prezentat cu liste proprii în faţa alegătorilor. Potrivit rezultatelor oficiale, Blocul muncitoresc-ţărănesc a primit 73 716 voturi[1], adică 2,52%. Depăşind procentul de 2% din totalul voturilor, cît prevedea legea electorală pentru ca o grupare să poată fi reprezentată în parlament, Blocului muncitoresc-ţărănesc i-au revenit 5 mandate de deputaţi.

Rezultatul obţinut în alegerile parlamentare de B. M.-Ţ. este cu atît mai important şi mai semnificativ, cu cît el a fost realizat în luptă cu toate partidele burghezo-moşiereşti şi cu aparatul de stat, cu greutăţile pricinuite de lipsa de fonduri, de tipografii şi de mijloace financiare etc. De asemenea trebuie avut în vedere şi faptul că Blocul muncitoresc-ţărănesc nu-şi putuse prezenta listele nici în jumătate din numărul circumscripţiilor electorale. Acordînd votul lor Blocului muncitoresc-ţărănesc, oamenii muncii au dat dovadă de un curaj deosebit şi de abnegaţie revoluţionară, deoarece persecuţiile şi teroarea autorităţilor îndreptate împotriva B. M.-Ţ. s-au răsfrînt şi asupra lor.

Succesul B. M.-Ţ. în alegerile parlamentare din 1931 apare şi mai evident dacă comparăm rezultatele obţinute la aceste alegeri cu acelea realizate în anii precedenţi:

Rezultatele obţinute de B.M.-Ţ.[2] în alegerile parlamentare din 1926, 1927, 1928, 1931

1926			1926			1928			1931		
Nr. voturi	%	Mandate	Nr. voturi	%	Mandate	Nr. voturi	%	Mandate	Nr. voturi	%	Mandate
33 203	1,49	—	31 505	1,14	—	38 351	1,35	—	73 716	2,52	5

În realitate, Blocul muncitoresc-ţărănesc a primit un număr mult mai mare de voturi decît indicau cifrele oficiale. Astfel, la alegerile din 1931, majoritatea celor 82 558 de voturi anulate erau voturi date B. M.-Ţ. În diferite rapoarte ale organelor locale de stat se recunoştea faptul că rezultatele votării au fost falsificate. De exemplu, în raportul confidenţial nr. 118 din 18 iunie 1931 al prefectului judeţului Ciuc către Ministerul de interne se spune: „... Asupra situaţiunii comuniştilor din judeţul

[1] Potrivit altor izvoare, B.M.-Ţ. a obţinut 73 711 voturi.

[2] După datele oficiale, care erau cu mult mai mici decît rezultatele reale obţinute de B.M.-Ţ.

www.dacoromanica.ro

Ciuc, avem onoare a vă raporta adevărata surpriză care a fost pentru noi şi chiar pentru partidul maghiar marele număr de voturi comuniste adunate în judeţ, astfel: 1. Comuniştii nu au avut 1 073 voturi, cît s-a anunţat oficial, ci 6 500; numai la secţia Ditrău, comuniştii, din 1 000 votanţi, au avut 1 232 voturi; la secţia Sîndominic, la începutul despoierii urnei, din primele 300 de voturi uniunea naţională avea un vot, partidul maghiar 25, comuniştii 274"[1].

Într-o serie de judeţe, Blocul muncitoresc-ţărănesc s-a situat, prin numărul mare de voturi primite, pe primele locuri, înaintea multor partide şi grupări burghezo-moşiereşti. Astfel, ca număr de voturi, B. M.-Ţ. a ocupat locul al treilea în judeţele Ciuc, Mureş, Timiş-Torontal, înfrîngînd printre altele şi partidul naţional-ţărănesc.

Încă în cursul lunii iunie partidul comunist a făcut o amplă analiză a rezultatelor obţinute în alegerile parlamentare. În rezoluţia Secretariatului politic adoptată cu acest prilej, se arăta că „votul muncitorilor şi ţăranilor a fost pentru comunişti, pentru partidul comunist, adică pentru revoluţie, pentru pămînt şi pentru libertate, pentru guvernul muncitoresc-ţărănesc" [2]. Rezultatele alegerilor au demonstrat „că muncitorii şi ţăranii din Romînia au crescut politiceşte" [3], evidenţiind faptul că „partidul comunist nu este un grup de sectari izolaţi, ci că are influenţă largă în masele muncitoreşti şi ţărăneşti exploatate şi asuprite şi că este urmat de o armată de sute de mii de luptători, că lozincile de bază ale partidului în problema muncitorească, ţărănească şi naţională sînt juste şi se bucură de o largă popularitate" [4]. În timpul campaniei electorale, se arăta mai departe în rezoluţie, „au fost create celule şi organizaţii noi de partid şi s-au luat legături cu sute de noi sate, creîndu-se comitetele săteşti" [5]. Rezultatele alegerilor au dat o lovitură oportuniştilor de dreapta şi de stînga care negau radicalizarea maselor şi posibilităţile de care dispunea partidul pentru mobilizarea acestora la lupta revoluţionară. Relevînd succesele obţinute de partid în campania electorală, rezoluţia atrăgea totodată atenţia asupra greşelilor şi lipsurilor manifestate în timpul alegerilor, care s-au concretizat în primul rînd în subaprecierea forţei partidului şi a posibilităţilor sale, în subaprecierea ridicării conştiinţei revoluţionare şi politice a muncitorilor şi ţăranilor, în slaba activitate desfăşurată atît la oraşe cît şi la sate de unele organizaţii de partid, îndeosebi din Muntenia, Oltenia şi Moldova, în activitatea nesatisfăcătoare a unor fracţiuni comuniste din B.M.-Ţ. şi în tolerarea activităţii unor elemente oportuniste în organizaţiile revoluţionare. Cerînd lichidarea hotărîtă a acestor lipsuri şi greşeli, rezoluţia trasa organizaţiilor de partid sarcina de a lupta pentru consolidarea şi lărgirea succeselor realizate în campania electorală în vederea strîngerii legăturilor partidului cu masele largi muncitoare.

Internaţionala Comunistă a dat o înaltă apreciere succeselor obţinute de P.C.R. în campania pentru alegerile parlamentare de la 1 iunie

[1] A.C.I.I.P., fond 21, dosar nr. 4 105, fila 212.

[2] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1929—1933*, vol. III, p. 164—165.

[3] *Ibidem*, p. 164.

[4] *Ibidem*, p. 165.

[5] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

1931. Într-o scrisoare a Secretariatului balcanic de pe lîngă Comitetul Executiv al Internaţionalei Comuniste din august 1931 către Partidul Comunist din Romînia se spunea: „Scumpi tovarăşi! Bazîndu-se pe materiale şi comunicările pe care le are asupra muncii partidului în general, asupra campaniei electorale şi a rezultatelor ei în special, Secretariatul balcanic al C.E.I.C. consideră că pentru Partidul Comunist din Romînia care n-a reuşit încă să se întărească definitiv de pe urma luptelor fracţioniste fără de principii, această campanie a fost o încercare serioasă politică, din care P.C.R. a ieşit cu cinste. 73 711 voturi ale muncitorilor şi ţăranilor pentru partidul comunist în condiţiile grele de teroare fascistă, avînd în vedere sistemul electoral de maşinaţiuni şi falsificări, cu tot termenul scurt pentru desfăşurarea campaniei electorale, sînt fără îndoială un succes pentru P.C.R.". În continuare, scrisoarea sublinia faptul că succesele partidului în alegeri demonstrau „că partidul a făcut un pas înainte pe drumul pătrunderii în masele largi de muncitori şi ţărani săraci. Partidul devine un factor serios revoluţionar în viaţa politică a ţării" [1].

În perioada următoare alegerilor P.C.R. a luat o serie de măsuri pentru a consolida succesele obţinute, stabilind linia tactică pe care trebuiau s-o urmeze deputaţii B.M-Ţ. în parlament. Sarcina principală a deputaţilor B.M-Ţ. era aceea de a folosi tribuna parlamentului pentru demascarea regimului burghezo-moşieresc şi a politicii antipopulare şi antinaţionale a partidelor burgheze, de a populariza de la această tribună ideologia şi linia politică a partidului revoluţionar, de a apăra în toate împrejurările interesele maselor şi în primul rînd ale clasei muncitoare. Adresîndu-se maselor muncitoare într-un manifest scos imediat după alegeri C.C. al P.C.R. arăta: „Tribuna parlamentară va fi o armă în mîna partidului pentru demascarea putreziciunii regimului burghez, pentru a striga ura voastră contra exploatatorilor şi asupritorilor, pentru mobilizarea maselor, pentru organizarea revoluţiei" [2]. Totodată, manifestul combătea iluziile parlamentariste, arătînd că numai prin revoluţie vor putea fi satisfăcute aspiraţiile şi revendicările maselor. „Parlamentul lui Iorga şi al lui Moscovici — se spunea în manifest — nu ne va aduce nouă scăparea. Succesul e mare. Dar capul nu ni se învîrteşte din cauza succesului. Pîine, muncă, pămînt şi libertate ne va da numai revoluţia" [3]. Conducerea P.C.R. a dat indicaţii privind atitudinea pe care urmau s-o aibă deputaţii B.M-Ţ. în legătură cu mesajul regal, cu dezbaterile pe marginea acestuia şi cu alte probleme legate de activitatea lor în parlament [4].

P.C.R. s-a preocupat în această perioadă nu numai de stabilirea sarcinilor deputaţilor B.M.-Ţ. în cadrul parlamentului, ci şi de activitatea pe care aceştia trebuiau s-o depună în afară, pentru desfăşurarea unei susţinute munci de propagandă, agitaţie şi organizare a maselor. Astfel, deputaţii trebuiau să frecventeze organizaţiile muncitoreşti din centrele industriale şi miniere, să contribuie la întărirea acestora şi la crearea de

[1] A.C.I.I.P., fond 8, dosar nr. 1 752, fila 120.
[2] *Ibidem*, dosar nr. 1 605, fila 8.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*, fond 21, dosar nr. 4 105, fila 102.

www.dacoromanica.ro

noi organizații, să mobilizeze masele pentru a impune autorităților recunoașterea organizațiilor muncitorești revoluționare; de asemenea ei aveau sarcina să se deplaseze săptămînal la sate, să contribuie la înființarea de comitete sătești, la răspîndirea broșurilor, presei și altor materiale de propagandă revoluționară etc.O parte importantă a diurnei parlamentare trebuia să fie folosită pentru desfășurarea muncii de propagandă a partidului[1]. Activitatea deputaților B.M.-Ț. în parlament urma să fie susținută puternic din afară, de către mase, prin delegații care trebuiau să se prezinte la parlament pentru a exprima revendicările oamenilor muncii, prin întruniri și mitinguri etc.[2]

Referindu-se la însemnătatea activității pe tărîm parlamentar, V.I.Lenin spunea: „De o parte se află politicienii burghezi, care sînt încîntați de jocul parlamentar ce se desfășoară în spatele poporului. De altă parte se găsește unul din detașamentele proletariatului organizat, detașament trimis în tabăra dușmană și care desfășoară o activitate coordonată, *legată de întreaga* luptă a proletariatului. Pentru noi nu există decît mișcarea muncitorească unică și indivizibilă, lupta de clasă a proletariatului. Acestei lupte trebuie să-i subordonăm în întregime diferitele ei forme particulare, inclusiv cea parlamentară"[3]. Elaborînd tactica și stabilind sarcinile deputaților B.M.-Ț. în parlament, partidul comunist s-a călăuzit cu fidelitate de indicațiile leniniste și a avut în permanență în față exemplul de principialitate și abnegație revoluționară al deputaților bolșevici, care au știut să folosească tribuna Dumei în interesul luptei de clasă revoluționare a proletariatului. În zilele următoare alegerilor, pentru a se coordona activitatea deputaților aleși pe listele B.M.-Ț. în vederea înfăptuirii sarcinilor trasate de partid, s-a hotărît ca ei să se constituie într-o fracțiune separată de toate celelalte grupări existente în parlament, sub denumirea de „Sfatul parlamentar al Blocului muncitoresc-țărănesc"[4].

Rezultatele alegerilor parlamentare din iunie 1931 au surprins și au îngrijorat puternic clasele exploatatoare prin numărul mare de voturi primite de B.M.-Ț. și, mai ales, prin influența de care se bucurau partidul comunist și organizațiile revoluționare în masele muncitoare de la orașe și sate. În diferitele cercuri politice burghezo-moșierești și în coloanele presei reacționare au început să se facă tot felul de comentarii în legătură cu această situație, încercînd să se găsească explicații și să se propună remedii pentru a împiedica în viitor creșterea prestigiului și influenței partidului comunist. „Cu privire la succesul comuniștilor în alegerile parlamentare — se spunea într-o notă a Siguranței din 5 iunie 1931 — se observă discuțiuni aprinse în toate straturile sociale, din care rezultă că numai situația precară în care se găsește economia noastră națională a determinat pe mulți cetățeni să-și exprime votul în favoarea Blocului muncitoresc-țărănesc. Unii spun că șomerii în genere au votat cu comuniștii,

[1] Vezi A.C.I.I.P., fond 21, dosar nr. 4 105, filele 122—123.
[2] *Ibidem*, fila 117.
[3] V. I. Lenin, *Opere*. vol. 12, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 475—476.
[4] A.C.I.I.P., fond 21, dosar nr. 4 105, fila 102.

www.dacoromanica.ro

iar alții că mulți țărani care au sărăcit complet, fiind dezorientați și fără încredere în partidele de guvernămînt, au votat cu comuniștii"[1]. Considerații asemănătoare găsim și în raportul nr. 3 926 din iunie 1931 al Siguranței Oradea, în care se spune: „Propaganda fruntașilor comuniști le-a fost ușurată prin faptul că un mare număr de întreprinderi care se ocupau cu exploatarea pădurilor și întreprinderile miniere au redus producția, iar altele au încetat cu totul de a mai funcționa, producînd astfel un mare număr de șomeri, printre care ideile comuniste se pot planta în mod facil. Situația este că muncitorii de la țară, deși nici nu au habar de ideile comuniste, totuși neajunsurile de azi și nemulțumirile i-au condus în tabăra comunistă"[2]. Lăsînd la o parte numeroasele „motivări" de circumstanță, terminologia specifică propagandei burgheze și încercările nedibace de a prezenta masele care votaseră listele B.M.-Ț. drept mase „înșelate" și „induse de comuniști în eroare", „înapoiate", cînd în realitate prin votul lor acestea demonstraseră tocmai contrariul, și anume că treceau printr-un proces rapid de clarificare politică, trebuie spus că există unele trăsături comune în toate aprecierile făcute de politicienii și presa burgheză pe marginea rezultatelor alegerilor: teama de creșterea luptelor maselor, recunoașterea influenței și a prestigiului P.C.R. în mase, îngrijorarea față de scăderea vădită a influenței partidelor claselor exploatatoare.

După alegeri, încă înainte de deschiderea sesiunii parlamentului, în rîndurile cercurilor politice burghezo-moșierești au început să se formuleze tot mai deschis cereri de a se invalida mandatele deputaților Blocului muncitoresc-țărănesc. Aceste cereri reflectau ura claselor exploatatoare împotriva maselor muncitoare și a conducătorului lor, partidul comunist, hotărîrea claselor dominante de a împiedica prezența adevăraților reprezentanți ai maselor în parlament[3].

Partidul comunist a demascat din timp planurile claselor exploatatoare de a exclude deputații B.M.-Ț. din parlament. „Burghezia va face tot posibilul — scria ziarul «Avantgarda» — pentru a împiedica intrarea în parlament a deputaților «comuniști». De pe acum ziarele anunță diferite șurubării prin care Argetoianu vrea să atingă acest scop... Singură acțiunea de masă poate speria burghezia"[4]. Timpul scurt însă dintre

---

[1] A.C.I.I.P, fond 21, dosar nr. 4 105, fila 95.

[2] *Ibidem*, fond 11, dosar nr. 2 802, fila 41.

[3] Trebuie spus că, încă înainte de alegerile parlamentare, autoritățile începuseră să strîngă materiale pe care să le poată folosi, în cazul alegerii unor deputați pe listele B.M.-Ț., în scopul invalidării lor. De exemplu, în telegrama cifrată nr. 24 961 din 16 mai 1931 a Direcțiunii generale a poliției către inspectoratele regionale de poliție se spunea: „Vă rugăm să luați cunoștință de listele candidaților comuniști la alegerile de la 1 iunie, din circ. inspectoratului dv., și să verificați dacă sînt condamnați. Pe cei ce au suferit vreo condamnare îi veți semnala prefecturii respective, împreună cu foile personale, pentru eventuale contestări". Datele furnizate de organele polițienești au stat ulterior la baza invalidării mandatelor B.M.-Ț., (vezi A.C.I.I.P., fond 21, dosar nr. 4 100, fila 325).

[4] „Avangarda", iunie 1931. În același sens, în articolul intitulat *Guvernul încearcă să împiedice intrarea în parlament a celor cinci aleși ai Blocului muncitoresc-țărănesc*, apărut în ziarul „Deșteptarea", se spunea: „La Ministerul de Interne, sub directa supraveghere a d-lui Argetoianu, se lucrează intens spre a se găsi formula care să dea posibilitate guvernului să îndepărteze, de la început, pe adevărații aleși ai muncitorimii și țărănimii sărace din Romînia... Planurile guvernului, dacă ele vor căuta a fi puse în aplicare, trebuiesc zădărnicite. Și zădăr-

www.dacoromanica.ro

alegeri și deschiderea sesiunii parlamentare nu a dat posibilitate să se pună pe scară largă în aplicare indicațiile P.C.R. privind organizarea luptei maselor spre a impune validarea mandatelor Blocului muncitoresc-țărănesc. În plus, în unele organizații de partid și mai ales în organizațiile de masă, inclusiv B.M.-Ț., a fost subapreciat pericolul real ca mandatele B.M.-Ț. să fie infirmate. Din aceste motive, presiunea maselor a fost prea slabă pentru a impune rămînerea reprezentanților lor în parlamentul burghezo-moșieresc.

Ura claselor exploatatoare împotriva partidului comunist, conducătorul luptelor revoluționare ale maselor, și totodată teama lor față de creșterea prestigiului și influenței P.C.R. în rîndurile oamenilor muncii s-au manifestat deosebit de puternic în parlament, în cadrul ședințelor consacrate problemei validării alegerilor de deputați. Reprezentanți ai aproape tuturor partidelor burghezo-moșierești — liberali, național-țărăniști, georgiști, „naționali", „independenți" etc. — au cerut în cuvîntul lor invalidarea mandatelor deputaților aleși pe listele Blocului muncitoresc-țărănesc. În acest scop au fost invocate unele motive ca, de exemplu, faptul că pe listele B.M.-Ț. se aflaseră și persoane condamnate în trecut pentru activitatea lor revoluționară. Dar marea majoritate a politicienilor burghezi nici nu au încercat, de fapt, să ascundă adevărata cauză pentru care voiau să invalideze mandatele B.M.-Ț. : hotărîrea claselor exploatatoare de a împiedica pătrunderea reprezentanților maselor muncitoare în parlament, de a nu da posibilitate partidului comunist să folosească tribuna parlamentară în vederea demascării regimului burghezo-moșieresc. „E un trist spectacol că vedem astăzi pentru prima oară deputați comuniști în cameră"[1], declara național-țărănistul D. Iacobescu. Reprezentantul partidului liberal, Bogdan-Duică, expunînd motivele pentru care cerea invalidarea mandatelor B.M.-Ț., s-a dedat cu ură la calomnii împotriva partidului comunist[2]. În momentul în care unul din deputații B.M.-Ț. se urcase la tribună arătînd că în timpul campaniei electorale întrunirile blocului au fost interzise, gazetele sale confiscate, iar delegații arestați, reprezentanții claselor exploatatoare au început să-l apostrofeze și să-i strige în cor : „Bine v-a făcut"[3], împiedicîndu-l să mai vorbească. Iată ce scria ziarul burghez „Lupta" referitor la incidentele petrecute în parlament : „Se produce vacarm.... Toți deputații sînt în picioare. Un alt grup înconjoară tribuna. D. prim-ministru Iorga părăsește tribuna ministerială. Ședința se suspendă"[4]. Chiar în sala de ședințe cu aprobarea și spre satisfacția tuturor reprezentanților burghe-

---

nicirea lor nu poate fi decît opera largilor mase exploatate, strîns unite în jurul organizațiilor lor de clasă revoluționare, în deplină solidarizare cu aleșii pe care și i-au dat" („Deșteptarea", an. III, nr. 17, din 14 iunie 1931).

[1] „Lupta" nr. 2 881 din 17 iunie 1931.

[2] *Ibidem.*

[3] *Ibidem*, nr. 2 883 din 19 iunie 1931.

[4] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

ziei şi moşierimii, elementele fasciste s-au năpustit asupra deputaţilor B.M.-Ţ., lovindu-i şi tîrîndu-i de la tribună[1]. Este deosebit de semnificativ faptul că aceste şedinţe ale parlamentului au fost prezidate de fascistul A.C.Cuza, şeful L.A.N.C.-ului, care, drept mulţumire pentru modul în care condusese dezbaterile, a primit felicitări din partea guvernului şi a fost decorat.

Mandatele Blocului muncitoresc-ţărănesc au fost invalidate, repartizîndu-se între diferitele grupări burghezo-moşiereşti. „Apărătorii celor apăsaţi de măsurile guvernului, deputaţii Blocului muncitoresc-ţărănesc sprijinit de Partidul Comunist Romîn — arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej — au fost daţi afară din parlament pentru a răpi muncitorilor, ţăranilor şi intelectualilor posibilitatea să-şi aibă reprezentanţii lor în camera deputaţilor. Cu acest prilej, deputaţii reacţionari naţional-ţărănişti şi liberali, aruncîndu-şi jos măştile, au votat pentru eliminarea deputaţilor Blocului muncitoresc-ţărănesc din parlament"[2].

Partidul comunist a demascat cu hotărîre excluderea reprezentanţilor muncitorilor şi ţăranilor din parlament de către clasele exploatatoare şi a chemat masele de oameni ai muncii de la oraşe şi sate să-şi exprime, prin întruniri, mitinguri şi demonstraţii, greve etc., protestul împotriva acestei măsuri reacţionare. Explicînd maselor cauzele reale ale invalidării mandatelor B.M-Ţ., în manifestul intitulat *Către întreaga muncitorime, ţărănime săracă şi mijlocie şi către toate masele asuprite ale naţionalităţilor din Romînia*, elaborat de Sfatul parlamentar al Blocului muncitoresc-ţărănesc, se spunea: „Pătrunşi în parlamentul burgheziei romîne, împotriva tuturor mijloacelor teroarei fasciste, împotriva coaliţiei tuturor partidelor burgheze, înfruntînd asasinatul şi baioneta jandarmului, am fost invalidaţi şi prin forţă scoşi din parlament. Mandatele de deputat date nouă de sutele de mii de muncitori şi ţărani săraci care ne-au votat ne-au fost furate de guvernul Iorga-Argetoianu. Burghezia din Romînia, ca şi din toate ţările, a arătat încă o dată că, atunci cînd interesele ei de clasă o cer, nu recunoaşte nimic decît forţa brutală. Căci interesele burgheziei şi ale tuturor partidelor ei ... cer ca în parlament să nu fie nici un reprezentant al maselor exploatate şi asuprite"[3].

Manifeste cu un conţinut asemănător au fost răspîndite de către organizaţiile P.C.R. şi ale organizaţiilor revoluţionare de masă în Bucureşti, Turnu-Severin, Cîmpia Turzii şi în numeroase alte oraşe, precum şi la sate[4]. Secretariatul P.C.R. a trimis instrucţiuni concrete organizaţiilor locale ale partidului privind organizarea acţiunilor de protest împotriva invalidării mandatelor Blocului muncitoresc-ţărănesc. În acelaşi scop, numeroşi activişti ai partidului s-au deplasat în această perioadă

---

[1] Vezi „Adevărul" nr. 14 559 din 19 iunie 1931.
[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956, p. 13.
[3] A.C.I.I.P., fond 21, dosar nr. 4 105, fila 169.
[4] *Ibidem*, fila 156; fond Casa regală, mapa 21, documentul 1 008, filele 7—8.

www.dacoromanica.ro

la sate[1]. S-au dat indicații ca întruniri de protest să se organizeze îndeosebi la marile întreprinderi din București ca „Malaxa", „Lemaître", „Mociornița", C.F.R., Regie, precum și în toate localitățile în care Blocul muncitoresc-țărănesc obținuse un număr mai mare de voturi[2].

Guvernul burghezo-moșieresc a luat drastice măsuri pentru a împiedica masele să-și exprime protestul împotriva scoaterii reprezentanților lor din parlament. Astfel, chiar a doua zi după ședința în care au fost invalidate mandatele deputaților B.M-Ț., prin telegrama cifrată nr. 31 986, Direcțiunea generală a poliției dădea următorul ordin inspectoratelor regionale de poliție :„...Vă rugăm să luați măsuri pentru urmărirea și dovedirea persoanelor care vor căuta să tipărească și să răspîndească manifeste comuniste și pentru identificarea emisarilor trimiși în regiuni (este vorba de activiștii partidului însărcinați să organizeze acțiunile de protest. — *n. n.*). Veți opri toate întrunirile și adunările comuniste, pentru a preveni demonstrațiunile de stradă și provocarea de dezordine"[3]. Organele polițienești au atacat cu brutalitate pe participanții la demonstrația de protest împotriva invalidării mandatelor B.M-Ț. organizată în București, operînd numeroase arestări și efectuînd un mare număr de descinderi la locuințele persoanelor care desfășurau activitate în organizațiile revoluționare din țară[4]. În întreaga țară, teroarea polițienească s-a înăsprit și mai mult.

Guvernul burghezo-moșieresc, sub pretextul luptei împotriva curentelor „extremiste" a luat noi măsuri represive, sperînd să înăbușe în felul acesta lupta revoluționară a maselor și să zdrobească organizațiile revoluționare ; în metodele de guvernare, ca și în întreaga viață politică a Romîniei, se manifestau tot mai puternice tendințe de fascizare. După alegeri, organele polițienești au început o adevărată vînătoare împotriva elementelor revoluționare și a muncitorilor, țăranilor și intelectualilor care votaseră pentru Blocul muncitoresc-țărănesc. Guvernul căuta să înfricoșeze masele, să facă să se stingă cît mai repede ecoul puternic al succesului obținut de partidul comunist în alegerile parlamentare.

Intensificarea măsurilor represive nu a putut opri însă creșterea valului revoluționar în întreaga țară. Ca urmare a adîncirii continue a crizei economice, pentru satisfacerea revendicărilor economice și politice, în a doua jumătate a anului 1931 s-au desfășurat, sub conducerea partidului comunist, puternice lupte ale maselor muncitoare. Partidul Comunist din Romînia a folosit cu pricepere în perioada următoare succesele și experiența dobîndite în timpul alegerilor parlamentare din vara anului 1931, în vederea strîngerii legăturii cu masele largi de oameni ai muncii,

---

[1] A.C.I.I.P., fond 21, dosar nr. 4 105, fila 152.
[2] *Ibidem*, fila 130.
[3] *Ibidem*, fila 152.
[4] *Ibidem*, filele 153 și 180 ; fond Casa regală, mapa 21, documentul 1008, filele 7—8.

www.dacoromanica.ro

pentru organizarea şi conducerea luptei acestora împotriva exploatării capitaliste şi moşiereşti, pentru doborîrea regimului burghezo-moşieresc şi instaurarea puterii muncitorilor şi ţăranilor.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИЕЙ РУМЫНИИ ПАРЛАМЕНТСКОЙ ПРЕДВЫБОРНОЙ КАМПАНИИ В ИЮНЕ 1931 Г. ДЛЯ УКРЕПЛЕНИЯ СВЯЗИ С МАССАМИ

РЕЗЮМЕ

Предвыборная парламентская кампания в июне 1931 г. является важным моментом в деятельности Коммунистической партии Румынии, направленной на укрепление связей с трудящимися массами городов и сел, их мобили-зацию на революционную борьбу. Коммунистическая партия, верная марксистско-ленинскому учению, умело использовала в этой кампании как легальные, так и нелегальные формы деятельности. Находясь в подполье и не имея возможности выдвинуть своих кандидатов отдельным списком, коммунистическая партия призвала трудящиеся массы — как и на предыдущих выборах — оказать поддержку и голосовать за списки Рабоче-крестьянского блока, массовой легальной организации, созданной и руководимой коммунистами. В работе показаны важнейшие аспекты широко развернувшейся в рядах масс деятельности, проводившейся Коммунистической партией Румынии и революционными организациями (Рабоче-крестьянский блок, Союз коммунистической молодежи, объединенные профсоюзы и др.) в период предвыборной кампании вопреки гонениям и всяческим преследованиям со стороны репрессивных органов буржуазно-помещичьего государства.

Автор подробно анализирует результаты парламентских выборов в июне 1931 года, подчеркивая тот факт, что они показали, с одной стороны, значительное падение влияния буржуазно-помещичьих партий, а с другой — развитие процесса радикализации масс, мощный рост влияния и престижа коммунистической партии в рядах трудящихся масс.

В работе разоблачаются, на основании различных фактов и данных, маневры к которым прибегли эксплуататорские классы, чтобы сделать недействительными мандаты Рабоче-крестьянского блока. Автор показывает, что выведение из состава парламента депутатов Рабоче-крестьянского блока отражало страх буржуазии и помещичества перед растущим влиянием коммунистической партии, их намерение помешать приходу в парламент представителей трудящихся масс и лишить коммунистов возможности использовать парламентскую трибуну для разоблачения буржуазно-помещичьего режима.

В заключение автор указывает, что Коммунистическая партия Румынии и в последующий период умело использовала успехи и опыт, полученные во время парламентских выборов летом 1931 года, для укрепления связей с широкими массами трудящихся, для организации и руководства их борьбой против капиталистической и помещичьей эксплуатации, за свержение буржуазно-помещичьего режима и установление власти рабочих и крестьян.

www.dacoromanica.ro

LA CAMPAGNE ÉLECTORALE DE JUIN 1931 UTILISÉE PAR LE P.C.R. POUR RESSERRER SES LIENS AVEC LES MASSES

RÉSUMÉ

La campagne des élections parlementaires de juin 1931 a marqué une date importante de l'activité du Parti Communiste de Roumanie en vue d'un contact étroit avec les masses laborieuses urbaines et rurales, pour leur mobilisation dans la lutte révolutionaire. Fidèle aux enseignements du marxisme-léninisme, le P.C.R. usa habilement, au cours de cette compagne électorale, de formes d'activité légales aussi bien que clandestines. Du fait que, se trouvant dans l'illégalité, il n'avait pas la possibilité de présenter ses propres listes de candidats, cette fois encore, tout comme aux élections précédentes, le P.C.R. invita les masses laborieuses à soutenir et voter les listes du Bloc ouvrier et paysan, organisation légale créée et dirigée par le Parti Communiste.

L'article met en lumière quelques aspects importants de l'intense activité déployée au sein des masses, au cours de la campagne électorale par le P.C.R. et les organisations révolutionnaires telles que le Bloc ouvrier et paysan, l'Union de la Jeunesse Communiste, les syndicats unitaires, etc., en dépit de la terreur et des persécutions déchaînées contre eux par les organes répressifs de l'Etat.

Procédant à une analyse approfondie du résultat des élections parlementaires de juin 1931, l'auteur souligne que celles-ci marquèrent un affaiblissement très sensible de l'influence des partis bourgeois et agrariens et, d'autre part, le développement du processus de radicalisation des masses et un renforcement considérable de l'influence et du prestige du Parti Communiste dans les rangs des travailleurs.

L'article démasque, à l'aide de données et de faits précis, les manœuvres auxquelles recoururent les classes exploiteuses pour invalider les mandats du Bloc ouvrier et paysan, et souligne que l'exclusion des élus du Bloc reflétait la crainte qu'inspirait à la bourgeoisie et aux grands propriétaires terriens l'accroissement de l'influence du P.C.R., la résolution de ceux-ci d'empêcher les représentants des masses ouvrières d'entrer au Parlement et de ne point permettre au Parti Communiste d'utiliser la tribune parlementaire pour dénoncer les vices du régime.

Dans la période qui suivit ces élections, conclu l'article, le P.C.R. sut mettre à profit l'expérience acquise et les succès remportés au cours de la campagne électorale de l'été 1931, pour resserrer ses liens avec les grandes masses de travailleurs, dont il organisa et dirigea la lutte contre l'exploitation capitaliste et agrarienne, pour abattre le régime bourgeois et instaurer le pouvoir des ouvriers et des paysans.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

CONCLUZII GREȘITE ÎN ISTORIOGRAFIA BURGHEZĂ DESPRE DOMNIA LUI NICOLAE MAVROGHENI

DE

I. IONAȘCU

Ultimele trei decenii ale secolului al XVIII-lea, sau perioada începutului de descompunere a relațiilor feudale în țările romîne, coincid pe plan internațional cu intensificarea acțiunilor militare ale Rusiei țariste împotriva Imperiului otoman. Acest stat militar feudal-absolutist parazitar ținea încă sub cotropirea sa teritorii rusești și exploata din ce în ce mai intens atît poporul nostru, cît și popoarele subjugate din Peninsula Balcanică, ele manifestîndu-și în această vreme tot mai fățiș voința de a sfărîma lanțurile de veacuri ale tiraniei turcești.

Uneltind o modificare prin forța armelor a clauzelor tratatului de la Kuciuk-Kainargi, Poarta otomană decise în martie 1786, desigur și sub influența Angliei [1], înlocuirea domnului fanariot, din Țara Romînească, Mihai Suțu, cu un grec obscur din insula Paros [2], Nicolae Mavrogheni. Acesta îndeplinea de mulți ani slujba de dragoman (tălmaci) pe lîngă Capudan-pașa, adică marele amiral al flotei turcești, Gezaerli Hasan-pașa, personaj cu mare trecere pe lîngă sultanul Abdul Hamid, căruia i se datorește în mare măsură ascensiunea lui Mavrogheni la tron.

Această numire a uimit și a înfuriat aristocrația fanariotă și pe mulți dintre marii boieri munteni, fiindcă — după cum se exprima Ienache Văcărescu, marele vornic și apoi vistier al lui Mavrogheni — „din dragoman al

---

[1] A. A. Giers, *Россия и б.ижний восп.ок*, 1906, p. 26, apud Al. Vianu, *Mișcarea național-eliberatoare și Nicolae Mavrogheni (1787 1790)*, în „Studii", nr. 5, IX (1956), p. 48, nota 3.

[2] Ienache Văcărescu, *Istorie a prea puternicilor împărați otomani*, în *Tesaur de monumente istorice* de A. Papiu-Ilarian, vol. II, București, 1863, p. 293 („era ostrovean de la ostrovul Paros"); Théodore Blancard, *Les Mavroyéni*, ed. I, Paris-Flammarion, f.a., p. 26, contestă că s-ar fi născut în insula Miconos. În Paros mai existau acum cîteva decenii niște fîntîni conservînd amintirea lui Mavrogheni (M. Beza, *Biblioteci mînăstirești la Muntele Athos*, în „An. Acad. Rom.", s. III, t. VII, mem. 3, București, 1934, p. 5).

www.dacoromanica.ro

căpitan-paşii niciodată n-au stătut a se face domn", iar pe de altă parte „nu era un om crescut la Fener..., cînd nici a grăi greceşte sau turceşte bine nu ştia, rumîneşte nu era în viaţa lui cu putinţă ca să înveţe, om prost şi la fire şi la gîndire şi la simţire..., o ictromă sau poznă a firii", ale cărui „fapte şi lucrări... fiindu-mi şi ruşine să le iau în condei" [1].

Nici diplomaţia ţaristă nu putea fi mulţumită de faptul că nu reuşise să împiedice înlocuirea din scaun a lui Suţu [2], un filorus, cu un „aventurier parvenit..., comico-teatralul la înfăţişare Mavrogheni", cum îl prezintă N. Iorga [3], un insular vanitos din arhipelagul egeic, a cărui dorinţă arzătoare era „de a figura în istorie" [4], şi aceasta o credea realizabilă numai dedicîndu-şi întreaga forţă de acţiune şi cugetare în sprijinirea cauzei Porţii otomane.

Prin opera memorialistică a lui Ienache Văcărescu, pe care N. Iorga o consideră „artificială, greoaie, aşa de rău echilibrată şi executată aşa de nedibaci" [5], care „e departe ca cerul de pămînt de aceia a unui Cantemir" [6], oligarhia boierească din Ţara Romînească îşi exprimă înverşunata ură împotriva unui domn aprig, care în forme violente şi fără ezitări căutase s-o supună autorităţii lui, avînd ca unic ţel lupta pentru redresarea forţei şi prestigiului Imperiului otoman.

Dar în afară de acest izvor istoric narativ, creat de un exponent al clasei dominante, ni s-au mai transmis şi altele, de către cronicari aparţinînd păturilor sociale mai de jos. Este vorba în primul rînd de Dionisie Eclisiarhul, un călugăr modest din mediul rural vîlcean, care a slujit pe lîngă unii egumeni şi a trăit mai mulţi ani pe lîngă episcopul Filaret al Rîmnicului (1780—1792). Ajungînd, în împrejurări ce nu ne sînt lămurite, un bun cunoscător al limbii slavone, acest dascăl traduse şi transcrise în peste 25 de condici voluminoase un imens material documentar. Paralel cu această muncă istovitoare şi prost plătită, care nu-i asigura nici cele mai elementare necesităţi de trai, cum însuşi o declară în repetate rînduri, Dionisie observă şi notează în chip realist, uneori cu naivitate, mai ales cînd încearcă să explice stări de lucruri de la noi, comparîndu-le cu fenomene din cadrul lumii internaţionale; alteori, ca un ţăran sfătos, plin de duh şi umor, aspecte din viaţa societăţii. Astfel ne-a lăsat *Cronograful Ţării Romîneşti de la 1764 la 1815* [7], din care aflăm că noul domn Mavrogheni, „om înalt,

[1] I. Văcărescu, *op. cit.*, p. 293. Dispreţuitor faţă de persoana lui Mavrogheni se exprimă şi A. D'Hauterive, caracterizîndu-l „om de nimic, fără talent, fără spirit, lipsit de învăţătură" (cf. *Memoriu asupra vechei şi actualei stări a Moldovei*, Bucureşti, 1902, p. 363).

[2] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. II, Bucureşti, 1896, p. 205, 208—211.

[3] Idem, *Istoria poporului romînesc*, ed. 1905, traducere din limba germană de Otilia Teodoru-Ionescu, vol. III, Bucureşti, 1925, p. 240.

[4] Th. Hope, *Anastasie, sau Memoriile unui grec în secolul XVIII*, fragment tradus şi publicat de V. A. Ureche în *Istoria romînilor*, vol. III, Bucureşti, 1892 (p. 463—483), p. 475.

[5] N. Iorga, *Istoria literaturii romîne în sec. al XVIII-lea (1688—1821)*, Bucureşti, 1901, p. 145.

[6] Idem, *Istoria poporului romînesc*, vol. III, p. 241.

[7] Editat prima oară de A. Papiu-Ilarian în *Tesaur de monumente istorice*, vol. II, Bucureşti, 1863, p. 159—236. O nouă ediţie, de fapt o retipărire după *Tesaur*, căci nu s-a folosit originalul, a dat C. S. Nicolăescu-Plopşor, sub titlul *Cronograful Ţerei Rumîneşti scris de Dionisie Eclisiarhul*, R. Vîlcea 1934. Ambele ediţii, avînd numeroase greşeli, ne obligă să folosim ediţia pregătită de noi pentru tipar, după originalul din fericire existent în Biblioteca Academiei R.P.R., *ms.* nr.

www.dacoromanica.ro

uscățiv la obraz și strașnic"[1], a pus, în ziua instalării în scaun, pe un dascăl domnesc [2] să țină o cuvîntare amenințătoare față de toți cei ce nu ar „petrece bine și cu fapte bune", amenințîndu-i „cu pedeapsă grea în lumea aceasta, de nu-i va rămînea rămășiță a lua răsplătire în ceialaltă lume de la Dumnezeu " [3].

A doua zi a invitat la curtea domnească pe chiriarhii țării la ospăț, în ziua următoare pe marii boieri, iar a patra zi „au pus satară de bani pe mitropolitul și pe episcopi și pe boieri, încă și pe neguțătorii cei mari, să dea care 60 de pungi, care 50...", pînă la 5 pungi, ca „să înnoiască și să dreagă casele domnești... Deci boerii n-au avut ce face, cu voie, fără voie, au dat ce li s-a cerut..., căzîndu-le ospătarea scumpă" [4]. Cronicarul relatează apoi că Mavrogheni nu lua în seamă părerile boierilor în divan și singur „măria-sa hotăra judecata pe turcie", Totodată porunci „ca pe oamenii furi și pe tîlhari... să-i înțape fără de nici o judecată" în țăpi așezate dinaintea tuturor bisericilor din țară, „scriind pe dînsele (văzînd și eu cu ochii)" [5].

Din această cronică scrisă de un contemporan al lui Mavrogheni am reținut — și se va proceda la fel cu toate izvoarele solicitate de temă — numai acele date ce se referă la prima parte a domniei, pînă la izbucnirea războiului ruso-austro-turc, declarat de Turcia în august 1787, deoarece ne-am propus ca în acest studiu să semnalăm unele teze greșite ale istoricilor burghezi relative la personalitatea și acțiunea de guvernare a lui Mavrogheni în primul său an de domnie, bazîndu-ne și pe un document inedit [6], pe care l-am descoperit în Arhivele de Stat din Moscova.

Cealaltă cronică — de data aceasta prezentată în versuri, care amintesc de poezia populară, versificația fiind forma îmbrăcată și de unele creații în limba greacă din acest timp [7] — aparține unui boiernaș neidenti-

---

3 573, provenind din colecția lui Gr. G. Tocilescu, căruia i-a fost dăruit de R. Novian la 6 februarie 1892. Pe f. VIII găsim însemnarea : „G. O. Garbea prof., 18 iuniu 1875. Tîrgoviște", probabil posesorul ms. la acea dată.

[1] Acad. R.P.R., *ms. 3537*, f. 20 v (numerotarea mecanică).

[2] *Ibidem*, f. 20 r. Ar putea fi dascălul Teodor de la Școala domnească de la Sf. Sava, care a scris în greceşte, laudativ, viața lui Mavrogheni (C. Erbiceanu, *Cronicarii greci care au scris despre romîni în epoca fanariotă*, București, 1888, p. XXVII, 229—233).

[3] Acad. R.P.R., *ms. cit.*, f. 20 r.

[4] *Ibidem*, f. 20 v.

[5] *Ibidem*, *ms. 3537*, f. 20 v, 22 r.

[6] Vezi Anexa 1.

[7] De 6 decembrie 1788, Manolache Persiano, mare căminar și secretarul lui Mavrogheni, adresă domnului de ziua sa onomastică o poemă în versuri greceşti (*Faptele vitejești ale lui Mavrogheni*), acoperindu-l de laude exagerate atît el, cît și Filaret, episcopul Rîmnicului, Alex. Calfoglu, mare comis, Ioan Geanet (Zaneti, care în 1787, ca mare clucer, tipărise la Viena o lucrare polemică, încercînd să combată, invocînd doctrina creștină, ideea eternității de sine stătătoare a lumii, susținută de filozoful pitagorician Okellus din Lucania din secolul al V-lea î.e.n.) și alții, tipărită la Cișmeaua lui Mavrogheni din București în februarie 1789 (I. Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia romînească veche*, vol. II (1716—1808), București, 1910, p. 333—334). Există și o altă poemă grecească, de 168 de versuri, scrisă de un Ion Agapie, care atacă violent pe Mavrogheni, „imputîndu-i-se jaful sistematic împotriva boierilor și alte abuzuri" (N. Iorga, *Istoria literaturii romîne*, p. 101).

www.dacoromanica.ro

ficat încă, care-şi zice pitarul Hristache [1]. E un poet „glumeţ, cu haz" [2], aparţinînd pare-se, după unele provincialisme („picere" în loc de „picioare" [3]), societăţii bucureştene, un exponent al păturilor mijlocii care zeflemiseşte şi satirizează cu spirit ironic pe noul domn, străin de gloria Fanarului :

„Unul ce a fost în treabă, dragoman pe Marea Albă" [4], care la apariţia în Bucureşti lua un aer de cucernică ipocrizie, arătîndu-se blînd şi uimitor de galanton :

„În toate părţile dînd, Bacşişuri şi aruncînd ...
Şi cari din boieri mergea, Mîna de li săruta,
Vedeai cum li atîrnă, cu pumnul galbeni pîn mînă" [5].

Dar, la scurt timp, domnul îşi aruncă masca, după arătarea poetului :

„Mai dete un nizam, Să nu umblăm cum umblam
În zariflicuri şi-n plimbări Şi în alte desfrînări" [6].

La început, cetăţenii, rămaşi încă sub imperiul primei impresii, a unui domn blînd şi mărinimos :

„Ci o socoteam drept glumă, Dar văzurăm că nu-i bună.
Că de o mică pricină, Te pomeneai că-l anină ...
Vedeai colea şi colea, Cîte unul atîrnat,
De vro şandrama legat" [7].

Ciudatul domn teroriza populaţia din Bucureşti, cutreierînd mahalalele călare, „la cap legat turceşte", însoţit de galeongii cu care săvîrşise atacuri piratereşti în calitate de dragoman al marinei turceşti, iar la un ceas din noapte punea de se trăgea o lovitură de tun, după care orice circulaţie prin oraş era interzisă. Poetul ne informează : „Şi cum auzeam dînd tunul, Numai toţi p-acasa drumul" [8].

Pe de altă parte, porunci popilor să ţină zilnic bisericile deschise, ca orice credincios să poată veni cînd îi îngăduie îndeletnicirea ; în consecinţă, de teamă să nu răsară pe neaşteptate straniul voievod cu cealmaua în cap, ei stăteau : „Toată ziua nelipsiţi, Uitîndu-se pe la sfinţi". De care apucături, continuă hazliul versificator cu calculată ironie :

„Ne miram toţi ce să fie, Acest foc şi grea urgie ...
Unii zicea că-i om bun, Cei mai mulţi că e nebun,
Alţii îl ţineau de prost, Şi nimeni nu-i da de rost ...

---

[1] Cronica este intitulată *Istoria faptelor lui Mavrogheni Vodă şi a răzmiriţei din timpul lui, pe la 1790, scrisă la 1817 de pitarul Hristache*, în V. A. Ureche, *Istoria românilor*, vol. III, p. 451—462. Există şi o variantă a acesteia, opera unui anonim, cu mai puţine amănunte, publicată de N. Docan (*Povestirea în versuri*), în „An. Acad. Rom.", s. II, t. XXXIII (1910—1911) mem. s. lit., p. 494 şi urm., precedată de o largă introducere a editorului (p. 417—493).

[2] N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea*, p. 112.

[3] S. Puşcariu, *Istoria literaturii române*, ed. a III-a, Sibiu, 1936, p. 209.

[4] *Istoria faptelor lui Mavrogheni* ..., p. 452.

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem.*

[7] *Ibidem*, p. 453.

[8] *Ibidem*, p. 454.

www.dacoromanica.ro

Cînd şedeai cu el la sfat, Chiar nebun adevărat ...
În loc de logos să facă, Spunea după Marea Albă" [1].

Cronicarul mai adaugă :

„Şi mai avea încă una, Că credea lesne minciuna".

Cei care ştiau să mînuiască minciuna şi intriga îi intrau lesne în graţii, concretizate în acordarea de titluri de boierie, pentru care de foarte multe ori lua şi bani, cum s-a întîmplat cu Deşliu, căftănit armaş mare. Dar la Mavrogheni hatîrul nu ţinea mult, cum o arată păţania lui Deşliu :

„Şi aşa o surdisi, Pînă cînd o şi greşi,
C-atîta mi-l forfecară, De nu nemerea pe scară ...
Şi-i fuse într-un zadar Mavroghenescul nazar,
Şi să fi ştiut sărmanul La ce-o să-l scoată caftanul,
Mai-mai că s-ar fi lăsat D-acest caftan pipărat" [2].

După Deşliu veniră la rînd astronomul „Perdicaru" şi Dumitrache Turnavitu, acesta din urmă fiind ţinta unor veninoase atacuri din partea lui Hristache, a cărui „poveste mavrogheneacă" continuă cu perioada războiului, care — după cum am arătat — nu ne preocupă acum.

În 1901 N. Iorga considera pe pitarul Hristache un „necunoscut figurant de la curtea lui Mavrogheni", care „din depărtatul său colţ de umbră" nu putea bănui „febrila activitate originală şi burlescă" şi nu putea înţelege, „un spirit simplu ca al lui, o natură atît de complicată, atît de bogată în prefaceri ca a lui Mavrogheni", apreciind însă că „gluma lui prinde, satira lui se potriveşte ; din versurile naive răsar tipuri, se desface o viaţă, o epocă..." [3], el „lasă fără apărare pe marii boieri..., îşi face rîs de cumpărătorii de titluri boiereşti" [4] şi satirizează crud pe favoriţii domnului, în special pe Turnavitu, al cărui portret ridicol, cu culori de vicleim, e încheiat cu versurile :

„Iar să-l fi văzut călare,
Chiar vătaf de haimanale" [5],

După 35 de ani, acelaşi istoric, dînd la iveală ce s-a mai salvat din corespondenţa secretă inedită rămasă de la Mavrogheni, stăruie să arate că figura acestuia „apare cu totul altfel decît în caricatura, exploatată apoi de un Ionnescu-Gion, pe care a dat-o spiritul de mahala, zeflemeaua bucureşteană a pitarului Hristachi şi a altor informatori de aceeaşi treaptă" [6] şi că memoria lui Mavrogheni „merită să fie curăţită — oricît sîngele i-ar fi fost străin — de clevetirea mahalagiască a contemporanilor, ca şi de caricatura fără spirit a foiletoniştilor din zilele noastre" [7].

[1] *Istoria faptelor lui Mavrogheni* ..., p. 454.
[2] *Ibidem* p. 455.
[3] N. Iorga, *Istoria literaturii romîne în sec. al XVIII-lea*, p. 112—113.
[4] *Ibidem*, p. 116.
[5] *Istoria faptelor lui Mavrogheni* ..., p. 461.
[6] Hurmuzaki-Iorga, *Documente greceşti*, vol. XIV-3, p. IX.
[7] *Ibidem*, p. XIX.

www.dacoromanica.ro

În ultima sa sinteză istorică, N. Iorga susține că agitația războinică practicată de Mavrogheni, ale cărui merite de guvernare i-ar fi „contestate de o «opinie publică» gata de cîrteli", „scormoni setea de aventuri a oamenilor din bresle, și un boierinaș de țară... întrebuință mijloacele acelei muze populare de mahalà, care înlocuise vechea baladă eroică pentru a cînta isprăvile ce aveau să fie îndeplinite"[1].

Așadar, atît reflectarea realistă a unei epoci istorice prin pana țăranului oltean călugărit, cît și satirizarea dușmănoasă sau zeflemisirea muscătoare în savuroase versuri de spirit rînduite meșteșugit de anonimul cronicar Hristache, demn contemporan al lui Zilot, exprimînd cu necaz și umor adînca nemulțumire a păturilor largi sociale de la sat și oraș față de domnia lui Mavrogheni, au fost definite tendențios în istoriografia mai veche ca niște creații inferioare ale unor spirite simple, cîrcotașe, dispuse spre permanentă zeflemea[2].

În același timp, pitarului Hristache i s-a imputat că, luat „ca izvor istoric, el nu ni dă fapte nouă" [3]. Totuși, nu este chiar așa, dacă ne gîndim numai la faptul că pe răsfățații lui Mavrogheni, Diamandi Deșliu și Perdicari „astronomul", sau pe aga „deliu, ce îi zicea Hangerliu" [4], nimeni altul decît Hristache i-a scos la suprafață, le-a punctat existența.

Fără să se ocupe în mod deosebit de domnia lui Mavrogheni, cronicarul Naum Rîmniceanu, în unele însemnări grecești [5], afirmă că „de cînd veni aici se arată aspru și cu severitate aproape față de toți, așa că toți îi luară frica; și chivernisea țara fără strîmbătate". Prima parte a frazei consună cu informațiile lui Hristache; finalul se deosebește. În expunerea privind perioada războiului, Naum prezintă un alt Mavrogheni, care, „nefiindu-i de ajuns veniturile ca să plătească lefurile, începu să ia gloabă și cu socoteală și fără socoteală... A făcut și boierii cu dare de bani..., bănuind că boieriile aduc <venituri mari>. A mai făcut și alte ciudățenii". Cînd încercările de a opri înaintarea trupelor ruso-austriece eșuară, „se retrase cu boierii greci, lăsînd caimacam pe un boier localnic" [6], iar noul domn, Mihai Suțu, „aduse și un firman și desființă toate boieriile pe care le făcuse Mavrogheni". Din opera publicată a lui Naum Rîmniceanu[7] lipsesc caracterizarea și faptele precizate în însemnările inedite menționate.

---

[1] N. Iorga, *Istoria romînilor*, vol. VIII, Revoluționarii, București, 1938, p. 20, 53.

[2] G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne*, București, 1941, p. 58.

[3] N. Iorga, *Istoria literaturii romîne în sec. al XVIII-lea*, p. 112.

[4] *Istoria faptelor lui Mavrogheni...*, p. 458.

[5] Se găsesc în manuscrisul grecesc, fost la Blaj în biblioteca lui Timotei Cipariu și acum conservat la Cluj, notat sub sigla B, f. 276—290, iar traducerea lor ne-a fost comunicată în 1953 de regretatul profesor Șt. Bezdechi, care pregătea pentru tipar a doua parte a lucrării sale: *Cronica inedită de la Blaj a protosinghelului Naum Rîmniceanu*, partea I, Cluj-Sibiu, 1944, și atribuia aceste însemnări lui Naum.

[6] Ms. grecesc B de la Cluj, partea despre „Nicolae Mavrogheni Vodă, 1786". În *Efemeridele banului Const. Caragea*, memorii din anii 1777—1811 (Hurmuzaki, *Documente grecești*, traduse de Murnu și Litzica, vol. XIII, București, 1914, p. 105), găsim numele unor greci apropiați ai domnului, care sosesc în decembrie 1789 cu averile lui Mavrogheni la Constantinopol: Nicolae Scanavi, un spătar căruia nu i se dă numele, Nicolae fiul agăi Constantin și nepot al postelnicului Iorgula, și post. Enache. Iar în anturajul lui Mavrogheni, retras la Dunăre, puteau fi întîlniți: logofătul Ioan „Jeanet" (Geanet), Iorgache Roman și doi fii ai „Mariței".

[7] C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 260—262, cu unele greșeli cronologice.

www.dacoromanica.ro

Fără a fi trăit în Țara Romînească în vremea lui Mavrogheni [1], Dionisie Fotino stăruie mai mult asupra domniei acestuia, caracterizîndu-l, desigur pe baza informațiilor date de cei ce cunoscuseră de aproape pe Mavrogheni, „un domn foarte aspru și excentric, cu caracter bizar și cu apucături de tot curioase. Către popor se arăta protector și generos, iar către boieri disprețuitor și tiran" [2], și, „spre a-și bate joc de caftanuri și de boieri, a îmbrăcat cu caftan pe un cal al său, ce se numea Talambașa [3], și i-a dat titlul de clucer". Fotino consideră că Mavrogheni, deși „era original și nebun", totuși „în războiul ce a urmat mai tîrziu s-a arătat adevărat protector și mîntuitor al țării, căci a oprit pe turci de la prădăciunile... ce voiau a face în țară" [4].

La izvoarele narative interne prezentate mai sus este de alăturat și scrierea arheologului englez Thomas Hope, călător prin Țara Romînească în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea [5], care se prezintă ca fiind niște memorii ale unui grec anonim, veche și apropiată cunoștință a lui Mavrogheni. Scrisă în spirit romantic, lucrarea conține unele exagerări și inexactități, dar și fapte autentice, idei valabile. Este un fel de biografie romanțată a lui Mavrogheni [6], în care găsim o bună caracterizare a domnului fanariot în general, „care-i învestit, întocmai ca și un pașă turc, despot în provincia sa, dar sclav sultanului" [7]. Acest tip de domn vine în țară însoțit de o droaie de favoriți, aspiranți la dregătorii, care „mai totdeauna sînt rudenii pînă la a douăzecea spiță", în timp ce Mavrogheni, dimpotrivă, știind aviditatea acestor „lipitori financiare, avea în jurul său un număr mult mai mic" [8]. Presupusul grec memorialist își face apariția la București tocmai cînd Mavrogheni, pregătindu-se de război, intensifica fiscalitatea, sfărîma opoziția unor boieri mari prin exilarea lor dincolo de Dunăre și încerca să facă din capitala țării oraș complet deschis, o fortăreață, obligînd masele la sarcini noi și grele. Opiniile culese de

[1] V. Papacostea, *Viețile sultanilor. Scriere inedită a lui Dionisie Fotino*, București, 1935, p. 12. Se arată că Fotino nu putea fi în București dascălul copiilor banului Dumitrache Ghica, în 1787, cum susțineau unii cercetători, deoarece pe acea vreme învăța la Constantinopol și „nu se statornicește în țară decît de la anul 1800".

[2] Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, tradusă din greceşte de G. Sion, vol. II, București, 1859, p. 174.

[3] La 4 ianuarie (st. n.) 1788, agentul austriac Merkelius raportează din București lui Kaunitz comedia cu acest cal arab, pe care Mavrogheni îl instalase în palatul domnesc, chiar lîngă dormitorul său, și petrecea zilnic ceasuri întregi în apartamentul calului, îngrijindu-l ca în povești (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX-1, p. 373). La 19 octombrie 1788, Merkelius raporta din Sibiu aceluiași Kaunitz că Mavrogheni a dăruit calul rămas de pomină, „pe Tablabașa" (deci nu „Talambașa" sau „Țalabașa", cum îl notează D. Fotino și G. Ionnescu-Gion), unui comandant turc, cerîndu-i în schimb să cucerească Sibiul, lucru pretins de Poartă (Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 519).

[4] Dionisie Fotino, *op. cit.*, p. 175.

[5] Prezența în Țara Romînească a acestui cercetător al lumii grecești vechi și moderne, care a trăit între 1774 și 1831 și a alcătuit la Londra o importantă colecție de tablouri și sculpturi (cf. Ch. Dezobry și Th. Bachelet, *Dictionnaire général de biographie et histoire* partea I, Paris, 1873, p. 1342), este semnalată de Merkelius în toamna anului 1795 și în vara celui următor (Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 785, 788, 795—796).

[6] Acest roman istoric s-a publicat în 1819 sub titlul: *Anastasius, or the Memoire of a modern Greek*, iar în 1820 s-a editat la Paris traducerea franceză a lui M. Defaucoupret: *Anastase ou les Mémoires d'un Grec, écrits à la fin du XVIII-e siècle*, 2 vol.

[7] V. A Ureche, *op. cit.*, p. 474.

[8] *Ibidem*, p. 475.

www.dacoromanica.ro

proaspătul oaspete și exprimînd poziția diverselor pături sociale față de politica domnului, „toate se sfîrșeau cu o defăimare" [1].

Din portretul fizic și moral pe care autorul îl face lui Mavrogheni, reținem că personajul cu „uitătura crucișă a ochiului stîng" [2] nu concepea să fie contrazis de cineva, „se guverna mai mult de capriciu decît de rațiune..."; era de o fire așa de neapropiată" [3] și foarte vanitos, tinzînd ca faptele lui să fie așezate „în analele timpurilor" și gîndindu-se ridicol să calce pe urmele lui Cantemir [4]. Mulți se străduiau să-l proslăvească în versuri ditirambice, dar lingușitul cu greu putea fi satisfăcut. Din oda ce-i dedicase un „admirator", cel lăudat mîzgăli totul, afară de cuvîntul „Mavrogheni", făcînd atent pe înflăcăratul panegirist că „acel cuvînt singur spune mai mult decît versurile lui toate" [5].

Acest roman istoric conține o serie de date veridice și interesante cu privire la oastea dezorganizată a lui Mavrogheni [6], la luptele purtate cu austriecii în trecătorile Carpaților, unde însuși Anastase, numit de domn comandantul arnăuților, a participat și a fost rănit [7]; despre „casa de țară" cu frumoasa grădină de la Cișmeaua lui Mavrogheni [8], despre condițiile în care Gheorghe Condili, cumnatul lui Mavrogheni, caimacamul său trimis în țară imediat ce a ieșit firmanul de numire, apoi cămaraș și om de încredere, a fost nevoit să fugă din țară [9] etc. Autorul se arată mai înclinat să justifice decît să critice comportarea bizară, fără echilibru, a eroului său, cînd scrie: „Se zicea că administrase rău treburi pe care nici odinioară nu le primise, că tăiase capete, care încă stau foarte solide pe umerii lor", că imputările ce i se aduceau „erau cele mai contradictorii și cele mai nepotrivite" [10]. Dacă aici am stăruit ceva mai mult, depășind și peste primul an din domnia lui Mavrogheni, am făcut-o pe considerentul că lucrarea a fost insuficient folosită în istoriografia noastră.

*

[1] V. A. Ureche, *op. cit.*, p. 467, 471.

[2] *Ibidem*, p. 469.

[3] *Ibidem*, p. 468.

[4] *Ibidem*, p. 475.

[5] *Ibidem*, p. 476.

[6] *Ibidem*, p. 478 („bandele acestea de creștini așa de rău disciplinate").

[7] *Ibidem*, p. 471. Pînă să se decidă a-l numi căpetenia arnăuților, Mavrogheni se gîndise să-l facă secretarul divanului, căci Anastase îi fusese secretar la Terapia înainte de a fi domn, apoi beșli-aga, dar intervenția lui Scanavi fu hotărîtoare pentru numirea peste arnăuți. Rănit în coapsă la Rîmnic, Anastase fu transportat la București, unde se găsea „chirurgul lui vodă, singurul tăietor de oase de om din principat, care era în stare să deosebească un os de picior dintr-un ciocănel de tobă" (p. 479—482, 485).

[8] *Ibidem*, p. 470.

[9] *Ibidem*, p. 465—466. Din cele mărturisite de Condili lui Anastase, el ar fi căzut în disgrația domnului, fiindcă, în loc să susțină originea nobilă venețiană a lui Mavrogheni, destăinui adevăratul „nume ce purta tată-său". Vodă motivă alungarea pentru acțiunea trădătoare a acestuia, fiind în relații cu austriecii (*ibidem*, p. 470). Motivarea nu este lipsită de consistență, dacă se au în vedere rapoartele lui Petrossi, unul din 15 iulie 1786 trimis ambasadorului austriac din Constantinopol, în care Condili este arătat ca un simpatizant al Austriei (Th. Blancard, *op. cit.*, p. 173), altul adresat lui Metzburg la 23 august (st. n.) 1787, informîndu-l că în ajun Condili îl anunțase despre arestarea ambasadorului rus Bulgakov de la Constantinopol și iminenta arestare a consulului general rus Severin din București de către „secretarul armaș" (este vorba aici de Manolache Persiano, se pare), după cum i-a destăinuit marele cămăraș (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX-1, p. 305—307).

[10] V. A Ureche, *Anastase* ..., p. 485.

www.dacoromanica.ro

Conținutul izvoarelor narative are în general un caracter subiectiv, reflectînd concepția despre lume și societate a celor care au creat aceste izvoare, poziția lor de clasă, în consecință gradul de corespondență a acestui conținut cu realitatea obiectivă trebuie atent verificat și cu conținutul acelor izvoare, ce s-au creat în mod nemijlocit din necesitățile oamenilor societății date, adică cu materialele documentare de arhivă.

Pentru epoca pe care o studiem, trebuie să luăm în considerare mai ales materialul documentar publicat cu aproape 60 de ani în urmă de V. A. Ureche [1], care, după cum pe bună dreptate s-a afirmat, „și-a păstrat întreaga lui valoare și în zilele noastre" [2], bineînțeles făcînd abstracție de materialul de caracter narativ analizat mai sus.

Printre primele dispoziții date de Mavrogheni este circulara din 21 mai 1786, adresată către toți dregătorii și locuitorii țării, dar avînd mai ales în vedere pe „breslași și țăranii de obște", pe care, după ce îi asigură că la păsurile lor își vor găsi dreptatea la ispravnici și la divanul domnesc, îi invită „să vă părăsiți și voi de cele ce sînteți rău obișnuiți de mai nainte... ; nu vă cutezați a face pîri și jalbe mincinoase..., nu fiți vicleni", căci, avertizează domnul, „vom pedepsi pe cei ce vor cuteza dintre voi a umbla cu jalbe... sau împotrivire către orînduiții noștri" și „nu vă veți putea îndrepta cu cuvîntul prostimei și al neștiinței" [3]. Pîrile și jalbele țăranilor, cu care erau „rău obișnuiți", erau îndreptate în primul rînd împotriva boierilor și mănăstirilor, care le cotropiseră pămîntul și-i exploatau în mod nemilos cu sprijinul aparatului de stat, care se găsea în mîna marilor posesori de bunuri funciare.

La o săptămînă după emiterea poruncii domnești de mai sus, din cancelaria lui Mavrogheni pleacă încă una, care se referă în mod expres la relațiile dintre țăranii clăcași și stăpînii de moșii. Mai întîi se amintește moșierilor să respecte prevederile înscrise în condicele domnești cu privire la dijma și claca țăranilor, iar cînd între aceștia „se întîmpla vreun rău om, semeț și împotrivitor", să-l dea stăpînii pe mîna dregătorilor, „că pentru aceea avem orînduiți dregători și zabeți pe afară" (în țară). Vine apoi rîndul țăranilor, cărora li se poruncește ca „la cele ce sînt datori către stăpînul moșiei să nu se împotrivească..., claca să o facă pe deplin în zilele cele obișnuite... fără nici o împotrivire ; lucrul lor și cu îmbărbăție, iar nu silit și fără tragere de inimă ; ziua să o apuce de dimineață însuși casnicul și cel vrednic de muncă, iar să nu trimiță copii sau muierile lor... ; dijma să și-o dea deplin, cu dreptate și devreme, ca să nu păgubească stăpînul moșiei întru nimic de dreptul lui", căci „așa voim și drepturile stăpînilor de moșie să se păzească..., cei mici celor mari să le dea cinstea cuviincioasă, să cunoască pe stăpînul moșiei de *volnic pe pămîntul său*". Se cere totodată ispravnicilor să facă „pre cei răi cu cuvîntul să

---

[1] *Istoria romînilor*, vol. III.

[2] Al. Vianu, *Mișcarea național-eliberatoare și Nicolae Mavrogheni (1787—1790)*, p. 45.

[3] V. A. Ureche, *Istoria romînilor*, vol. III, p. 31—32. Circulara fu dusă la ispravnici de cinci oameni de încredere ai domnului, un cafegiu și icioglani, cu obligația de a fi citită în sate și iscălită „în dosul ei" de „preoți și pîrcălabii satelor" (*ibidem*, p. 32—33).

www.dacoromanica.ro

înțeleagă spre a se urma și dînd ajutorul cel cuviincios stăpînului de moșie la cele drepte și cuviincioase" [1].

Actul din 28 mai 1786 a fost publicat de V. A. Ureche în volumul citat, la capitolul intitulat „Mavrogheni și poporul", căutînd să documenteze caracterizarea făcută de Dionisie Fotino lui Mavrogheni: „către popor se arăta protector, iar către boieri despreţuitor și tiran", pe care el o consideră „apreciere dreaptă" [2]. Cine știe să citească și să interpreteze în mod obiectiv izvoarele își poate da seama lesne că această piesă documentară reflectă poziția reacționară a lui Mavrogheni, exponentul principal al clasei stăpînitoare, exploatatoare, față de țărănimea clăcașă, lăsată sub imperiul constrîngerii extraeconomice. Domnul subliniază că stăpînul e „volnic pe pămîntul său", prin aceasta căutînd să-l situeze în relații de un tip nou. Această poziție de ostilitate față de interesele țărănimii asuprite reiese în mod concret și mai vizibil din porunca pe care Mavrogheni o dă la 14 aprilie 1787 clăcașilor din satele vlășcene și ilfovene, stăpînite de mănăstirea Mihai Vodă din București, prin care el aproba cererea egumenului de a fi supuși la cele 12 zile de clacă nu numai capii gospodăriilor țărănești, ci și membrii lor [3].

Mavrogheni dă chiar din prima lună de domnie dispoziții drastice de cruntă pedepsire a „hoților" și a „gazdelor de hoți", și unii și alții în trecut nefiind pedepsiți cu moartea, ci cu ocna și bătaia, poruncind ispravnicilor de județe: „numaidecît să aveți a ridica țepi pe la toate drumurile și răspîntiile, de cherestea groasă și țeapănă..., ca să vază fiește care moartea lor înaintea ochilor lor", și nu numai cel ce „face hoții, uciderî", dar și cel ce nu „merge la biserică". Celui care va prinde „hoții" sau gazdele lor i se va acorda „milă de la noi cîte taleri o sută", amenințînd pe ispravnicii județului unde s-a ivit „măcar un hoț și nu l-ați prins", că însuși el domnul, va veni în persoană acolo și nu va pleca pînă nu va prinde pe hoți. Îi avertizează că numai pentru prinderea unui hoț este dispus „a ierna într-o iarnă afară", dar îi întreabă: „atuncea ce se va alege de voi, ispravnicilor?" [4].

Dintr-o nouă poruncă adresată ispravnicilor, căpitanilor și polcovnicilor de județe la 19 mai 1787, aflăm că Mavrogheni, voievodul pe care Dionisie Fotino îl înfățișa ca „despreţuitor și tiran către boieri" [5], atrăgea serios atenția aparatului său represiv să aibă grijă de prinderea hoților, „*mai ales acum cînd boierii merg pre la țară pentru lucrările cîmpului*" [6] și călătoresc mulți la drum, „să nu care cumva să auzim că *au călcat hoții vreo casă boierească*", amenințînd pe polcovnici și căpitani că, de vor călca

[1] V. A. Ureche, *Istoria Romînilor*, vol. III, p. 75—76.
[2] *Ibidem*, p. 74.
[3] *Ibidem*, vol. VI, p. 388—390.
[4] *Ibidem*, vol. III, p. 36—37, porunca din 1 iunie 1786. La 17 iunie Mavrogheni poruncea caimacamului Craiovei să dea răsplată ciobanului care a ucis un hoț, 10 taleri, iar peste trei luni „să-l facă zapciu de catane" (*ibidem*, p. 42).
[5] *Istoria Daciei*, vol. II, p. 174.
[6] Prima parte a actului este rezumată de V. A. Ureche; citîm rezumatul, neavînd posibilitatea lecturii textului din condica domnească, XVII, f. 185 v.

www.dacoromanica.ro

hoții „*casa vreunui boier sau boierinaș*" (subl. ns. — *I. I.*), pe căpitanul sau polcovnicul plășii respective „îl voi pune în țeapă acolo la acel loc" [1].

Documentele oficiale de mai sus, emise de Mavrogheni, dovedesc că acesta, în calitate de vîrf al clasei stăpînitoare din Țara Romînească, a urmărit chiar de la instalarea în scaunul domnesc să înăbușe orice manifestare a luptei de clasă din partea țăranilor clăcași împotriva exploatării feudale interne.

În primul an de domnie, Mavrogheni s-a preocupat și de îmbunătățirea condițiilor de trai în orașul București, stăruind să se aducă pe conducte apă potabilă de la satul Crețulești. La capătul Podului Mogoșoaiei a pus să se facă o casă a apelor, cu „havuz", iar „la scaunul nostru din Curtea Veche" a făcut cișmele atît în curte cît și în fața porții. Totodată a mai dispus, la 11 noiembrie 1786, să se facă cișmele în curțile a 13 mari boieri [2] din capitală, dăruind fiecăruia cîte o măsură de apă „pentru îndestularea casei dumnealui și a tuturor oamenilor casei lui și a împrejurașilor mahalagii" [3]. Prin această măsură, domnul își manifestă în primul rînd grija față de principalii boieri din oraș, nu față de masa orășenilor, care pentru a putea gusta din apa boierească trebuia să solicite mărinimia greu de cîștigat a boierilor.

Lucrarea lui V. A. Ureche cuprinde, printre altele, și lista ispravnicilor celor 17 județe, numiți de Mavrogheni la 28 mai 1786 [4]. Autorul o publică pentru a demonstra teza sa : „Nu numai divanul țării fu compus de boierii din țară, dar pînă și la isprăvnicii nu găsim numiți din primul moment al luării de Mavrogheni a frînelor țării decît *tot boieri pămînteni* [5] (subl. ns.—*I. I.*). Însă afirmația lui Ureche este contrară realității, fiindcă din cei 33 de ispravnici (lipsește al 34-lea, de la Buzău), cel puțin 11 sînt străini [6]. De altfel, asupra poziției lui Mavrogheni față de elementul greco-levantin vom reveni în paginile următoare.

Și în actele cancelariei sale Mavrogheni își manifestă puternicul devotament față de Poarta otomană. În circulara din 21 mai, anunțînd țării înscăunarea, el declară : „... Sîntem orînduiți și de la preaputernicul împărat (a căruia stăpînire să o lățească Dumnezeu peste tot pămîntul !)"[7]. Iar cînd, la 1 octombrie 1786, ia inițiativa să înființeze o „școală a țării la Țarigrad", unde să fie trimiși 7 tineri fii de boieri scăpătați sau din starea a doua, ca să învețe cu cheltuiala domniei limba turcească, necunoscută boierilor, Mavrogheni susține că „este limba cea mai trebuin-

---

[1] V. A. Ureche, *op. cit.*, p. 38.

[2] Aceștia erau : D. Ghica, ban ; Crețulescu, pah. ; Slătineanu, clucer ; Moruzi, vornic ; Pană Filipescu, ban mare ; Racoviță, vornic ; Ioniță și Zamfir, cluceri ; I. Văcărescu, vornic (cronicarul) ; N. Dudescu, logofăt ; Șt. Pîrșcoveanu, vornic ; Manolache Brîncoveanu, logofăt ; Greceanu, logofăt. Se mai dăruia o măsură de apă și mănăstirii de la Sf. Sava, unde era și Academia domnească.

[3] V. A. Ureche, *op. cit.*, p. 72.

[4] *Ibidem*, p. 27—28.

[5] *Ibidem*, p. 26—27.

[6] Aceștia sînt : Alexandri, Hiotu, Manu, Ghiurgiu, Tarnov, Papazoglu, căpitan Sava, Politim, Farfara, Calfoglu (transcris greșit „Calfoianu"), Hrisoscoleu.

[7] V. A. Ureche, *op. cit.*, p. 31.

www.dacoromanica.ro

cioasă într-această țară, care se află subt stăpînirea prea puternicului otomanicesc Devlet" [1].

Prin monografia dedicată familiei Mavrogheni, alcătuită de istoricul străin Théodore Blancard [2], s-a pus în circulație pentru cercetători un numeros material documentar, conservat în arhivele multor țări din Europa, fără a se putea da la iveală, din nefericire, și conținutul arhivelor turcești, de un interes deosebit pentru istoriografia noastră.

Din raportul nunțiului austriac la Constantinopol, Rathkeal, adresat lui Kaunitz, observăm că Mavrogheni oferea marelui vizir în vara anului 1786 exploatarea pădurilor din Țara Romînească în folosul Porții [3]. Alt raport al aceluiași ambasador prezenta la 10 aprilie pe Mavrogheni, numit domn, ca fiind un dezechilibrat moral, cu caracter crud și curaj sălbatic, afectînd în același timp o ipocrită pietate religioasă [4], lucru ce supără pe Blancard, considerîndu-l un intrigant. De altfel, Blancard neagă de repetate ori valabilitatea informațiilor relative la Mavrogheni cînd ele vin din sfera diplomației habsburgice [5], chiar cînd acestea concordă în totul cu alte izvoare, ceea ce dă lucrării lui un caracter subiectiv, neștiințific.

Străduindu-se să facă din Mavrogheni o personalitate istorică, I lancard nu se sfiește să falsifice izvoarele. De pildă, citînd pasajul din cronica lui Dionisie Eclisiarhul în care se narează cum domnul a pus pe clericii mari și boieri să-i dea bani pentru refacerea curții domnești vechi [6], Blancard afirmă că Mavrogheni le-a propus să facă o colectă, spunîndu-le : „...Eu depun din partea mea o sută de pungi" (sau 50 000 de franci), „la acestea adăugiți cît vă convine" [7]. Și atunci boierii, care nu puteau refuza — apreciază Blancard — o propunere așa de convenabilă „și sprijinită pe un dar personal așa de generos", au prins să se înscrie care cu 60 de pungi, care cu mai puțin și s-a găsit suma necesară [8]. Însă în cronica Eclisiarhului nu e nici pomeneală de suta de pungi oferită așa de generos de nesățiosul domn, care ar fi antrenat la dărnicie toată protipendada.

---

[1] V. A. Ureche, *op. cit.*, p. 78.

[2] Am avut la îndemînă ediția primă a lucrării *Les Mavroyéni.*

[3] Th. Blancard, *Les Mavroyéni*, p. 169, 766.

[4] *Ibidem*, p. 102.

[5] La 3 septembrie (st. n.) 1787, Metzburg, consulul austriac la București, care succedă lui Raicevich, raportează lui Kaunitz că Mavrogheni a arestat pe consulul rus Severin ; el a intervenit la domn să-l libereze, însă acesta i-a cerut să nu se amestece în treburile interne ale țării peste care el domnește, la care Metzburg a replicat că Mavrogheni nu-i decît un guvernator la ordinele sultanului, așa cum el e la ordinele împăratului (*ibidem*, p. 101—102, 786—790). Printr-un alt raport, din 7 septembrie, Metzburg descrie peripețiile audienței la domn, care se manifestă cu gesturi violente fiindcă îi ceruse explicații asupra arestării consulului rus, pe care nu le putea da, neavînd instrucții de la Poartă (*ibidem*, p. 193, 790—792). Un nou raport al consulului austriac subliniază încă o dată brutalitatea lui Mavrogheni (*ibidem*, p. 771), dar Blancard susține, cu privire la violența gesturilor domnului, că el n-a găsit nici o urmă de așa ceva (*ibidem*, p. 166). Pe lîngă aceasta, raportul indică suma de 60 000 de piaștri plătită pentru scaunul episcopal de la Buzău (*ibidem*, p. 771), iar Blancard vorbește în expunerea sa numai de 6 000 de piaștri (*ibidem*, p. 166), cu intenția de a minimaliza abuzul.

[6] *Tezaur de monumente istorice*, vol. II, p. 168.

[7] Th. Blancard, *op. cit.*, p. 160.

[8] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

Mai este de observat apoi şi faptul că biograful lui Mavrogheni, referindu-se la un act diplomatic (în speţă raportul lui Metzburg din 29 decembrie 1786, în care se descrie audienţa la domn de prezentare a scrisorilor de acreditare), menţionează numele chiriarhilor şi boierilor prezenţi la solemnitate, printre care apar Dumitrache Turnavitu şi Rigas Velestinul [1], pe cînd în raport se spune doar că au fost de faţă mitropolitul, episcopii şi boierii principali, fără să li se indice numele [2]. Aceasta constituie o metodă tipică de denaturare a izvoarelor.

Pentru fundamentarea tezei greşite că Mavrogheni a fost un domn „blînd, iertător, drept şi prudent", care susţine că ar fi îmbrăţişată de „toţi istoricii romîni sau de alţii" [3], Blancard invocă în repetate rînduri „autoritatea ştiinţifică" a lui N. D. Popescu şi proza de carnaval a acestuia din „Calendarul pentru toţi romînii" din anul 1890 [4]. N. Iorga a caracterizat just lucrarea lui Blancard, socotind-o „plină de confuzii şi naivităţi" [5], fără a sublinia însă tendinţa acestuia de a falsifica conţinutul materialelor pe care le aduce în circuitul ştiinţific; de aceea apare oarecum nedreaptă atitudinea adoptată faţă de munca lui V. A. Ureche, acordîndu-i un credit şi mai scăzut decît lui Blancard [6].

★

Pînă în anul 1863, opera cronicarilor Ienache Văcărescu [7], Dionisie Eclisiarhul [8] şi Pitarul Hristache [9] n-a cunoscut tiparul şi ea a rămas deci necunoscută istoricilor care au fost principalii luptători pentru cauza revoluţiei de la 1848 : Nicolae Bălcescu şi Mihail Kogălniceanu. Aceştia au conceput istoria patriei ca rezultanta unui efort de pătrunzătoare gîndire într-un cît mai larg şi mai variat conţinut de fapte, de izvoare, grupate pe o scară de valori lămurit diferenţiate, în vederea înţelegerii juste, decurgînd din atitudinea interpretării lor în spirit critic, a procesului de dezvoltare a societăţii de pe teritoriul ţării, iar nu ca o succesiune de naraţiuni privind acţiunile domnilor şi ale clasei dominante, cum se înfăţişează opera celor trei cronicari, despre care V. A. Ureche afirmă că „scriseră cu gînd hotărît de a face istorie" [10].

---

[1] Th. Blancard, *op. cit.*, p. 179.

[2] *Ibidem*, p. 778—780.

[3] *Ibidem*, p. 151—152.

[4] *Ibidem*, p. 134 passim.

[5] N. Iorga, *Ceva despre ocupaţiunea austriacă în anii 1789—1791*, în „An. Acad. Rom.", s. II, t. XXXIII, Bucureşti, 1911, p. 7.

[6] N. Iorga, *op. cit.*, p. 7, n. 2. Referindu-se mai întîi la Ureche şi apoi la Blancard, autorul afirmă : „Trimitem mai bucuros la expunerea, rînduită întrucîtva, a lui Blancard ..."

[7] Manuscrisul *Istoriei* scrise de I. Văcărescu, cuprinzînd două caiete mici, a fost încredinţat de Şt. D. Grecianu, cunoscut genealogist şi heraldist, lui A. Papiu-Ilarian, care l-a tipărit în 1863, în vol. II al *Tesaurului*.

[8] Manuscrisul *Cronografului* eclisiarhului Dionisie a fost adus aceluiaşi editor de către Ioan Petrariu din R.-Vîlcea (probabil din satul Pietrari), elev în clasa a VI-a la Sf. Sava, şi s-a publicat tot în *Tesaur*, vol. II.

[9] *Istoria lui Mavrogheni* a fost tipărită pentru întîia oară de C. Bolliac în „Buciumul", 1863, nr. 7, 9 şi 10 (ianuarie şi februarie). O altă ediţie a dat V. A. Ureche, pe care am folosit-o în studiul de faţă.

[10] *Istoria romînilor*, vol. III, p. 243.

www.dacoromanica.ro

În biografia istorică „Spătarul Ioan Cantacuzino" [1], N. Bălcescu nu omite să vorbească și de N. Mavrogheni, folosind mai ales opera în greceşte a lui Dionisie Fotino, tipărită la Viena în 1818, și caracterizîndu-l „un om cu totul original și fantastic; urînd și disprețuind aristocrația, dar fiindu-i milă de cei mici și de cei săraci", al cărui dispreț „către această aristocrație coruptă și egoistă" îl manifestă mai vădit atunci cînd își boieri calul, „dîndu-i titlul de clucer mare" [2]. Printre altele se relatează că, după ce spătarul Cantacuzino fugi la nemți în Transilvania, „boierii cei mici, către care domnul se arăta cu dragoste, îl îndemnară să trimită pe boierii cei mari... zălog la turci" [3]. Autorul observă că spătarul Cantacuzino „a căutat razămul împărăților străine ca să ridice patria sa, dar — conchide — aci credem că s-a înșelat" [4].

La doi ani după moartea vajnicului democrat-revoluționar N. Bălcescu, într-o lucrare tipărită în limba franceză, M. Kogălniceanu apreciază „talentele militare" ale lui Mavrogheni, dar în același timp îl prezintă ca pe „un nou Caligula..., tiran față de boieri, preoți, negustori și țărani" [5], cu alte cuvinte un despot față de întregul popor.

Simțindu-se necesitatea imperioasă a întregirii și îmbogățirii informațiilor din cronici, care fuseseră date în circuitul științific încă înainte de 1848 prin grija lui N. Bălcescu și M. Kogălniceanu, se luă inițiativa, în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea, a publicării unor mari colecții de documente interne și externe [6].

Prin editarea unor izvoare istorice necunoscute, s-a lărgit domeniul de investigare a trecutului. Figura și faptele lui Nicolae Mavrogheni trezesc interesul lui G. I. Ionnescu-Gion, care publică mai întîi, în 1888 un studiu special, sub titlul „Nicolae P. Mavrogheni", în „Revista Nouă" a lui B. P. Hasdeu, tipărit după trei ani și în lucrare aparte [7]. Autorul con-

---

[1] *Magazin istoric pentru Dacia*, t. I, București, 1845, p. 187—205; cf. și N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., București, 1953, p. 85—94; aici s-a omis nota din *Magazin* (p. 205), unde autorul indică izvoarele acestei biografii, printre care menționează, în afară de *Istoria* lui Fotino, și „memoarurile lui Ioan Cantacuzino, manuscrise în ruseşte, ce ni s-a împărtășit de nepoții și moștenitorii săi, ce locuiesc acum în Rusica", prețios izvor istoric narativ, care nădăjduim că nu s-a pierdut.

[2] *Magazin istoric* ..., t. I, p. 90. Aaron Florian, fostul profesor al lui Bălcescu, prezintă pe Mavrogheni ca fiind „prinț strașnic și iubitor de bani". Desigur, Bălcescu a cunoscut și răspîndita lucrare a lui J. A. Vaillant, *La Romanie*, vol. II, Paris, 1844, în care Mavrogheni este elogiat, fiind apreciat „un geniu militar" (p. 257), deși faptele n-au devedit-o. În același spirit și cu aceleași trăsături laudative scrie și Elias Regnault în 1855, deplîngînd sfîrșitul trist al lui Mavrogheni și înfierînd „stupidul guvernămînt turcesc", care „pururea nu a cunoscut pe cei mai credincioși servitori ai săi" (cf. *Istorie politică și socială a Principatelor Dunărene*, traducere de I. Fătu, Iași, 1856, p. 115). De remarcat că ambii scriitori francezi sînt tributari în primul rînd lui Dionisie Fotino.

[3] *Magazin istoric* ..., t. I, p. 192.

[4] *Ibidem*, p. 204. Pe același fir de gîndire, Bălcescu continuă: „Domnul și boierii se izolară de popor, aceea ce făcu pe acesta să fie indiferent la glasul lor ..."

[5] *Histoire de la Dacie*, Berlin, 1854, p. 430 și urm.

[6] Este vorba în primul rînd de colecția Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria romînilor*, editată de Academie începînd din 1876, apoi de colecția *Istoria romînilor* a lui V. A. Ureche (primul volum apăru în 1891) și de colecția lui N. Iorga, *Acte și fragmente*, 3 vol. (1895—1897).

[7] *Din istoria fanarioților*, București, 1891. Studiul *Nicolae P. Mavrogheni* se găsește la p. 111—199, fiind urmat de un altul: *N. P. Mavrogheni și lady Craven* (p. 200—218).

www.dacoromanica.ro

sideră pe Mavrogheni „un maniac conştient pornit spre cruzime şi sălbatice schingiuiri..., un nevrosat într-o stare de intermitentă excitaţiune" [1], care totuşi, „cînd nu era-n călduri, pricepea foarte bine ce este şi ce nu este de folos pentru domnie şi popor" [2]. Pentru argumentarea tezei, el menţionează hrisoavele cişmelelor bucureştene, măsurile pentru împărţirea „dreptăţii deopotrivă la toată lumea", spaima băgată în „hoţii de drumuri" etc. Numai că Ionnescu-Gion idealizează politica practicată de Mavrogheni, nu se străduieşte să vadă cui serveau cişmelele, cine erau „hoţii de drumuri" şi nici să judece dacă într-o societate împărţită în clase antagoniste se poate adeveri afirmaţia că acorda dreptatea „deopotrivă la toată lumea".

Deşi autorul susţine că domnul era drept cu toată lumea, totuşi se contrazice, spunînd că „pe boieri nu putea să-i sufere nici cînd era în linişte, nici cînd se sbătea în halucinaţiuni" [3]. Se arată apoi că din dispreţ faţă de boieri „dete pe rînd... cîrma afacerilor ţării unor oameni ca Perdicarul, Ioniţă Papuc, Dimitrăchiţă Turnavitu" [4]. Mai aflăm că în 1788—1789 ţara „rămîne fără boieri" [5] şi această situaţie îi dădu prilej lui Mavrogheni „să invente — după expresia autorului — chestiunea boieritului, chinul d-a fi boier" [6].

Ceea ce „ridică oarecum pe Mavrogheni în ochii viitorimei — afirmă autorul — este încercarea ce el făcu de a forma un corp de armată compus din romîni de ţară ...", un „sîmbure de oaste romînească, prin rîndurile căreia se găseau, poate, flăcăii cari vor fi pandurii lui Tudor la 1821" [7]. Formarea acestui aşa-zis „sîmbure de armată naţională" [8] a stîrnit admiraţia unora dintre istorici. Această latură a activităţii lui Mavrogheni se manifestă în partea a doua a domniei, deci nu intră în cadrul studiului de faţă, totuşi ţinem să semnalăm că însuşi N. Iorga, care socotea pe Mavrogheni un nedreptăţit al istoriei naţionale tocmai pentru neîndestula reliefare a acţiunii lui războinice, nu se arată convins de caracterul naţional al acestei oştiri, înfăţişîndu-se ca „o alcătuire foarte amestecată, în care, cu toate steagurile cu sfinţi, erau atît de mulţi turci pe lîngă ceilalţi..." [9].

La capătul întinsului său studiu, pentru al cărui conţinut neditirambic faţă de Mavrogheni a fost viu combătut de vechea istoriografie, G. I. Ionnescu-Gion trage concluzia că „pentru ţară şi cîrmuirea ei internă Mavrogheni nu se deosibeşte de ceilalţi domni fanarioţi decît prin aceia că el a stors-o şi a chinuit-o cu violenţă, pe faţă, fără tainice şi mişeleşti potriveli" [10].

---

[1] G. I. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 137.
[2] *Ibidem*, p. 158.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*, p. 160. În nota 85 declară că nu ştie nimic de Deşliu.
[5] *Ibidem*, p. 180.
[6] *Ibidem*, p. 182.
[7] *Ibidem*, p. 166.
[8] *Ibidem*, p. 167.
[9] N. Iorga, *Istoria romînilor*, vol. VIII, p. 54.
[10] G. I. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 198—199.

www.dacoromanica.ro

Fără a fi în unele privinţe de acord cu Ionnescu-Gion, căci el „admitea prea de tot spusele Văcărescului" [1] şi voia „să facă din Mavrogheni un soi de nebun sui-generis" [2], A. D. Xenopol prezintă pe Mavrogheni ca pe unul care, ajuns la tron, „crezu că nu are nevoie de respectat nimic din Ţara Muntenească şi veni ... hotărît a înfrînge orice împotrivire şi a călca totul în picioarele sale", după cum o arată chiar prin cuvîntarea ţinută la instalare „de dascălul domnesc din Bucureşti ... Manolache Persianu" [3]. Xenopol nu ezită să caracterizeze în termeni extrem de tari pe Mavrogheni, ca fiind „un grec ordinar, cules din insulele Mării Egee..., unul din cele mai comune exemplare ale rasei greceşti. Iute şi aprins, pornit şi apucat, crud şi neomenos, adăugea la toate aceste însuşiri primejdioase şi o nesăţioasă lăcomie de bani ... Amestecul lui în războiul izbucnit îi dă prilejul de a putea jăfui ţara fără nici o teamă" [4]. Şi autorul mai adaugă : „Faptul că era iute şi pornit nu exclude însă o cugetare foarte limpede, precum o vădesc toate faptele sale. Cît despre strășnicia lui, era numai afectată, anume acolo unde era de nevoie spre a inspira groaza" [5].

Deşi, în legătură cu purtarea războiului, Xenopol socoate că „rar s-a văzut un om care ştie a stîrni în jurul lui atîta larmă pentru aşa de puţină treabă ca ceea ce o făcu" [6], totuşi el înfierează cu toată revolta uciderea de către turci, ca trădător, a lui Mavrogheni, „poate singurul grec care slujise cu credinţă pe turci", apreciind că „numai într-un stat despotic şi barbar ca al turcilor se putuse îndeplini ... un asemenea act de fenomenală nedreptate" [7].

După un serios examen critic al izvoarelor ce i-au stat la îndemînă, istoricul Xenopol, referindu-se la persoana şi la acţiunile lui Nicolae Mavrogheni, ajunge la nişte concluzii care s-ar putea formula cam în felul următor :

A fost un nesăţios şi lucid jecmănitor de averi, pe care prin tot felul de violenţe şi tertipuri le-a stors atît de la boieri, „ca unii ce puteau oferi o mai mănoasă pradă setei sale de aur" [8], cît şi de la orice cetăţean dibuit că are bani, prin vinderea forţată de titluri de boierie etc.

A guvernat ţara prin metode despotice ca un paşă turc (nu degeaba aminteşte cronicarul că „hotăra judecata pe turcie") [9] suprimînd feroce, pe simplă cale administrativă, numeroşi bieţi oameni de jos, învinuiţi de boierii exploatatori şi de aparatul de stat, fără a le îngădui să se apere, neexistînd nici umbră de judecată.

---

[1] A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. IX, Bucureşti, 1929, p. 196, nota 89.

[2] *Ibidem*, p. 201, nota 104.

[3] *Ibidem*, p. 194—195. Autorul greşeşte socotindu-l pe Manolache, „Persianu" dascăl domnesc, căci el a fost secretarul lui Mavrogheni.

[4] *Ibidem*, p. 196.

[5] *Ibidem*, p. 201, n. 104.

[6] *Ibidem*, p. 197.

[7] *Ibidem*, p. 201.

[8] *Ibidem*, p. 196. Această tcză se apropie de a lui Aaron Florian, care în 1839, bazîndu-se şi pe alte izvoare, în afară de D. Fotino, aprecia că Mavrogheni, „din pricina iubirii de bani, a împilat ţara cu dăjdii grele" (*Manual de istoria Principatului Romîniei*, Bucureşti, 1839, p. 166).

[9] Acad. R.P.R., *ms. 3537*, f. 21 r.

www.dacoromanica.ro

N-a avut calităţi politice, fiind „cu totul nedestoinic şi nepriceput” [1], urmărind constant să acţioneze numai după cum o cereau interesele politice turceşti, voind cu orice preţ să-şi păstreze tronul.

I-au lipsit şi acele însuşiri ce se cer unui bun comandant de oşti, însuşiri pe care mai mulţi istorici burghezi, susţinînd o teză contrară, le-au considerat trăsătura pozitivă esenţială a personalităţii lui Mavrogheni, el socotind războiul doar ca „un minunat prilej de a putea jefui ţara fără nici o teamă” [2]

Istoricul V.A. Ureche — autorul acelei bogate culegeri de documente în special interne din perioada 1774—1822, transcrise oarecum satisfăcător de studenţi-merituoşi, dar rînduite fără o metodă ştiinţifică de către profesor, care le şi interpretează, uneori sub înrîurirea unui romantism anacronic — şi-a luat sarcina, după expresia lui Blancard, „să reabiliteze memoria principelui N. Mavrogheni” [3], ultragiată de „filipica publicistului bucureştean Jean Gion”, cum îi spune autorul [4].

În paginile anterioare, subliniind primordialitatea valorii informaţiilor din documentele cancelariei domneşti, am arătat că materialul documentar publicat de V.A. Ureche relativ la raporturile lui Mavrogheni cu ţăranii, tîrgoveţii şi boierii, a fost tendenţios interpretat de respectivul istoric.

Încă de la începutul lucrării, Ureche susţine că neapartenenţa la aristocraţia fanariotă din Constantinopol şi originea de jos a lui Mavrogheni aduc explicaţia „protecţiunei deosebite şi iubirei ce M. acordă ţăranului romîn” [5]. Incontestabil, Mavrogheni nu răsărise din Fanar, dar aceasta nu constituie şi dovada că el a apărat „pe ţăranul clăcaş contra asupririlor moşierilor” [6] şi nici că, după ce e silit să fugă peste Dunăre, „reacţiunea boierească contra ţăranilor este în toată plenitudinea” [7].

Documentele infirmă şi opinia că domnul s-a manifestat ca un apărător hotărît al orăşenilor. Pe lîngă privilegiul dat boierilor prin hrisovul cişmelelor bucureştene, autorul mai menţionează, în legătură cu „protecţiunea ce N. Mavrogheni acordă oraşelor în dezvoltarea lor” [8], hrisovul din 24 iunie 1786 către tîrgoveţii din Ploieşti, prin care nu mai îngăduie vornicului I. Moruzi să mai oblige pe orăşeni la vreo dare şi să se mai amestece la stăpînirea vetrei oraşului, hotărîre pe care o dăduse însă şi Alex. Ipsilanti la 18 octombrie 1781[9]. Deci Mavrogheni nu făcea decît să con-

---

[1] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 198. În această privinţă, Aaron Florian scrie: „... S-a luptat cu destulă bărbăţie, dar ceea ce-l slăbea era strănicia sa, dăjdiile şi alte cereri cu care trebuia să îndestuleze armia turcească” (*op. cit.*).

[2] *Ibidem*, p. 197.

[3] Th. Blancard, *op. cit.*, p. I.

[4] *Ibidem*, p. 158. Autorul se arată surprins de critica adusă lui Mavrogheni că s-a înconjurat şi a lăsat ţara pe mîna unor oameni ca Turnavitu, fără să privească obiectiv lucrurile, căci Gion nu inventase, ci folosise caracterizarea lui D. Fotino: „om prost şi ignorant ..., pe care (Mavrogheni) îl întrebuinţa în toate, fiindcă i se asemăna în idei şi în apucături” (*Istoria Daciei*, vol. II, p. 180).

[5] V. A. Ureche, *op. cit.* p. 16.

[6] *Ibidem*, p. 75.

[7] *Ibidem*, p. 373.

[8] *Ibidem*, p. 69.

[9] M. Sevastos, *Monografia oraşului Ploieşti*, Bucureşti, 1937 (?), p. 843 844.

www.dacoromanica.ro

firme hrisovul din 1781, lăsînd hrăpărețului Moruzi stăpînirea pe mai departe a imensei moșii a orașului, care se întindea pînă la vechiul oraș în dispariție Tîrgșor. Dar pe lîngă această jumătate de măsură, mai aflăm dintr-un act din 27 ianuarie 1809 că, venind Mavrogheni la domnie, „cu dări de bani ce au dat acești venetici prin cei ce era pe lîngă măriia-sa miniștri, s-au stricat darul acesta" [1], adică dania abuzivă a lui Ipsilanti. Acuzația, pornind de la înaltul divan al țării, ar putea să fie gratuită, pentru a dezarma pe tîrgoveții răzvrătiți împotriva cotropitorului feudal, dar, din păcate, ea este confirmată prin documentul inedit din martie 1787, în care se spune limpede că, pentru acest gest de sprijinire „a cetățenilor din Ploiești", Mavrogheni le-a luat importanta sumă de 15 pungi de bani (7 500 de taleri) [2]. Tot în interes personal, el a decis înființarea la 17 iunie 1787 a unui tîrg săptămînal, joia [3], la Izvorul Tămăduirii (biserica lui Mavrogheni de la Șoseaua Kiseleff), unde își construise un palat.

Izvoarele narative analizate anterior spun că Mavrogheni „boerea cu sila pe cei ce afla că au ceva bani" [4], dar V.A. Ureche susține că „nu prea fără voie era asemenea boerire" [5] și că „de altfel își bătea joc de boierie" [6], făcîndu-și calul clucer. Admite că, „negreșit în timpurile grele și mai ales în 1788—1789, domnul recurge la un mijloc nepotrivit ca acel al boieririi pe bani", dar îl justifică pentru că el a exploatat „deșărtăciunea omenească", în loc „să impună dări nouă și grele țăranului" [7]. În același timp, respinge informația că au fost îmbrăcați unii țărani cu caftane, căci „n-o scriu nici Dionisie, nici pitaru Hristache" și deci „este limpede străvăzută ura boierului Văcărescu în ce spune de *democraticul domn*" [8] (subl. ns. — *I.I.*).

Autorul apără pe domn de învinuirea adusă de cronicarii contemporani că „a jefuit și prădat țara" [9], respingînd afirmația unuia (Dionisie Eclisiarhul) pe motiv că ceilalți (Ien. Văcărescu, Dionisie Fotino și pitarul Hristache) „nu amintesc de această faptă" [10]. Cînd Dionisie Eclisiarhul îi susține punctul de vedere, arătînd că „dăjdiile raielelor nu prea erau grele" [11], e demn de crezare, dar cînd același cronicar declară că „vînăriciul, oieritul, dijmăritul îl lua îndoit și întreit" [12], nu-l mai crede, recurgînd la „lista tuturor slujbelor, adică a dărilor" [13], din opera lui Dionisie Fotino. Dar aici se reproduc veniturile și cheltuielile oficiale ale țării, nu pe cele reale, pe care domnii abuzivi le ascundeau prin tot felul de procedee reprobabile, unul fiind și acela al folosirii catastifelor duble, pe care îl cu-

[1] M. Sevastos, *op. cit.*, p. 864—867 (orig. la Acad. R.P.R., pac. CXCII—29).
[2] Vezi Anexa I.
[3] V. A. Ureche, *Istoria romînilor*, vol. III, p. 35—36.
[4] Acad. R.P.R., *ms. 3537*, f. 33, r. și 38 r.
[5] V. A. Ureche, *op. cit.*, p. 84.
[6] *Ibidem*, p. 85.
[7] *Ibidem*, p. 86.
[8] *Ibidem*, p. 291.
[9] *Ibidem*, p. 82.
[10] *Ibidem*, p. 30.
[11] Acad. R.P.R., *ms. rom. 3537*, f. 22 v.
[12] *Ibidem*, f. 33 r și v.
[13] V. A. Ureche, *op. cit.*, p. 85.

www.dacoromanica.ro

noaştem bine pentru domnia lui Ioan Vodă Caragea, un as al exploatatorilor, rămas de pomină, de care ne-am ocupat într-o comunicare ţinută la sesiunea ştiinţifică a Universităţii „C.I. Parhon" cu cîţiva ani în urmă [1].

Pentru a-i mări aureola, Ureche afirmă că Mavrogheni „este dintre rarii domni care nu veni însoţit de o ceată de fanarioţi hămesiţi", că el „n-avea rude de căpătuit", aducînd cu el doar pe un cumnat, Gheorghe Condili, şi pe un nepot, Costache Mavrogheni, pe care l-a făcut mare spătar, fiind „natural — argumentează autorul — ca comanda oştirei s-o încredinţeze unui om de încredere al său". Încolo, toţi membrii divanului erau „boieri pămînteni", la fel ispravnicii judeţelor, doar „la Craiova, ca ban, aflăm nume străine" [2].

Am arătat că afirmaţia privind pe ispravnici nu corespunde realităţii. Nici aceea relativă la boierii divanului nu rezistă criticii, căci în aprilie 1787 apare în divan un alt nepot domnesc, Nic. Mavrogheni mare spătar [3], iar în anul următor Ioan Damaris mare logofăt, Ioan Geanet şi Mavrodin mare clucer [4]. De altfel lui V.A. Ureche îi place foarte mult să preamărească pe toţi exploatatorii care roiau în jurul lui Mavrogheni, ilustrînd pledoaria şi prin această teză falsă care reflectă poziţia lui idealistă şi cosmopolită : „Turnavitul reprezintă pentru istorie acea clasă de *boierinaşi şi neguţători romîni* (subl. ns. — *I.I.*) care singuri rămăseseră credincioşi lui Mavrogheni şi cari, urînd boierimea înstrăinată, începe să aibă conştiinţă de naţionalitate şi de drept. *Iată strămbunii celor care la 1821 şi 1848 vor lucra la mîntuirea ţării de fanarioţi, dar şi de oligarhia boierească*" [5] (subl. ns. — *I.I.*).

Autorul cată a cere socoteală cum să fie asemuit Mavrogheni cu fanarioţii, cînd el a guvernat ţara numai cu dregători romîni, aşa după cum Blancard se revoltă, zicînd cum să fie criticat acest domn, „cu pasiuni umanitare", că a dat conducerea statului pe mîna oamenilor cei mai răi din ţară cînd el a avut alături sfătuitori pe „Rhigas şi Turnavitu"? [6].

V.A. Ureche se arată necruţător cu Dionisie Fotino şi Al. I. Odobescu, pe motiv că aceştia au creat lui Ienache Văcărescu o „aureolă de glorie" neîndreptăţită, susţinînd ardent că „istoria are altă misiune decît de a crea în mod nedocumentat oameni mari şi eroi" [7]. Fără a ne alătura atacului îndreptat asupra celor doi istorici, subscriem pentru teza autorului privind sarcina şi metodele ştiinţei istoriei, însă observăm că el nu-şi respectă propria-i teză, interpretînd necritic şi cu totul subiectiv materialul documentar pe care l-a publicat, creînd o glorie falsă lui Mavrogheni,

---

[1] Cf. Sesiunea ştiinţifică a cadrelor didactice de la Facultatea de istorie din Bucureşti din aprilie 1958, în „Studii", nr. 3, XI (1958), p. 129—132.

[2] V. A. Ureche, *op. cit.*, p. 26—27.

[3] Arh. St. Buc., *Acta diplomatica*, nr. 63, orig. rom., din 22 aprilie.

[4] V. A. Ureche, *op. cit.*, p. 53—54. Ioan vel-postelnic este, desigur, Geanet, care va fi înlocuit pe Const. Filipescu. În raportul din 19 octombrie (st. n.) 1787, Metzburg relatează lui Kaunitz că boierii au organizat o mişcare împotriva lui Mavrogheni, în fruntea lor fiind „marele postelnic" (pe atunci C. Filipescu), şi domnul i-a brutalizat, ba şi închis puţin timp, suferind aceste maltratări şi episcopul Filaret (cf. Th. Blancard, *op. cit.*, p. 166, 771).

[5] V. A. Ureche, *op. cit.*, p. 219.

[6] Th. Blancard, *op. cit.*, p. 158—159.

[7] V. A Ureche, *op. cit.*, p. 105.

www.dacoromanica.ro

despre care însuși marele revoluționar grec Rigas , invocat de Blancard ca chezășie a clarviziunii politice a domnului, vorbește cu dispreț pentru faptul că era unealta oarbă a turcilor, caracterizîndu-l „o lepădătură a omenirii și un nevrednic domnitor al Țării Romînești" [1].

Nicolae Iorga socoti multă vreme pe Mavrogheni un „personaj cu apucături amenințătoare" [2], un „aventurier parvenit", care voia, „în felul său original, să introducă o bună administrație, dar imită cu stîngăcie pe reformatorii împărătești ai turcilor" [3]. Amintind apoi că „cutare scriitor de mai ieri (aluzie la Ionnescu-Gion) a înfățișat pe Mavrogheni numai sub înfățișarea lui bizară, burlescă", pe care o recunoaște, „căci era un meridional, un fel de Tartarin de Tarascon cu înfățișarea cruntă , cu glasul tare, căruia-i treceau prin minte tot felul de năzbîtii și le executa, ca unul căruia nu-i păsa de opinia publică de loc", Iorga apreciază că umbla prin „capul lui necultivat oarecare filozofie apuseană în sensul tendințelor spre reforme" și, ca un fel de Despot Vodă, a încercat „să facă schimbări, în forme orientale..., într-o societate dispusă și ea să rîdă de dînsul", iar dacă dorința lui „de a face lucruri noi în toată activitatea sa" n-a fost înțeleasă, să nu ne mire, căci, conchide autorul, „așa era situația țărilor noastre, încît orice inițiativă se părea ridiculă" [4].

În 1936, o dată cu publicarea corespondenței inedite a lui Mavrogheni, istoricul N. Iorga părăsește poziția ambiguă în aprecierea domnului, susținînd că „revelația aduce o reabilitare, ... caricatura, exploatată de Ionnescu-Gion..." trebuie îndepărtată, căci „harnicul grec din insule" a alcătuit o armată de 20 000 de oameni și a cruțat țara „de necontenitele, neapăratele cereri turcești" [5], apoi a dovedit „precizie, muncă, simț de răspundere și *grija de banul țării* (subl. ns. — *I.I.*), unite cu frica de cel care ține buzduganul pedepselor". Totodată, autorul găsește prilejul să ducă la încheierea : „Ideea că epoca fanariotă n-a fost decît un jaf confus al unor oameni străini, veniți să se îmbogățească prin toate mijloacele, trebuie părăsită" [6], ceea ce în chip concret se traduce printr-un elogiu față de Mavrogheni, nu prea depărtat de al poemei lui Manolache Persiano, în care insularul este glorificat ca un „nou Alexandru" și unde poetul se plînge că n-are „gura poetică" a lui Homer ca să-l înalțe și mai sus [7].

În ultimele lucrări, autorul caracterizează pe Mavrogheni „cel mai vioi din domnii acestui timp, creator și comandant de oști", [8] cu „însușiri de organizator și de războinic, pe care nu i le poate tăgădui... nici o cercetare adîncită și pătrunzătoare" [9]; „ostaș și nu om de Curte" [10], punîn-

[1] L. I. Vranusis, *Rigas, cercetare, culegere și studiu*, Atena, 1957, p. 25, după recenzia lui Nestor Camariano, publicată în „Studii", nr. 5, XIII (1960), p. 283.

[2] N. Iorga, *Istoria literaturii romîne în sec. al XVIII*-lea, p. 138.

[3] Idem, *Istoria poporului romînesc*, trad. din germană, vol. III, București, 1925, p. 240.

[4] Idem, *Istoria romînilor prin călători*, ed. a II-a, vol. II, București, 1928, p. 250—251.

[5] Hurmuzaki-Iorga, *Documente grecești*, vol. XIV-3, p. IX.

[6] *Ibidem*, p. XIX.

[7] N. Iorga, *Istoria literaturii romîne în sec. al XVIII-lea*, p. 101—103.

[8] Idem, *Au fost Moldova și Țara Romînească provincii supuse fanarioților?*, în „An. Acad. Rom.", s. III, t. XVIII, m.s.i. 12, București, 1937, p. 9.

[9] Idem, *Istoria romînilor*, vol. VIII, p. 43.

[10] Idem, *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 159.

www.dacoromanica.ro

du-se accent pe acțiunile lui Mavrogheni din vremea războiului sub influența corespondenței grecești inedite, publicate în 1936. Lăsînd la o parte faptul că acest material documentar (corespondența lui Mavrogheni, în special cu diferiți dregători avînd rosturi militare) nu constituie un izvor revelator, în același timp el nu aduce o lumină nouă asupra primului an din domnia lui Mavrogheni, de care se ocupă studiul de față, și în consecință concluziile trase pentru anii războiului, discutabile și ele, sînt utilizate greșit pentru caracterizarea personalității și faptelor lui Mavrogheni anterioare războiului.

Așa se explică și părerea altor istorici mai vechi că încercarea lui Mavrogheni „de a restaura oștirea pămînteană și de a trezi în sufletele romînilor vechile tradițiuni războinice este o faptă de curaj, care îi asigură un loc de cinste în analele oștirii romîne..." [1].

În sinteza istorică a lui C.C. Giurescu ni se înfățișează un Mavrogheni pornit împotriva boierilor și negustorilor bogați, „pe care i-a impus sub diferite pretexte la sume mari de bani", în timp ce „*poporul n-a avut de suferit, dimpotrivă a fost ocrotit...*" [2] (subl. ns. — *I.I.*). Ciudățeniile lui cu calul, numit clucer, și vrăjmășia boierilor „ușurați de parale" sînt motivele pentru care „Mavrogheni a fost înfățișat în genere într-o lumină cu totul defavorabilă", dar, afirmă autorul, „judecata nu e dreaptă, căci sub raportul militar el a dovedit însușiri pe care nu le întîlnim la nici un alt domn fanariot..., iar banii pe care i-a luat de la dregători, de la negustori și de la cei pe care i-a boierit fiindcă aveau avere au slujit, în mare parte, la alcătuirea și întreținerea unei armate de peste zece mii de oameni" [3]. Din pasajele reproduse se observă, cum s-a spus [4], că autorul repetă „mai moderat tezele lui V. A. Ureche", dar în același timp caută să justifice toate jafurile lui Mavrogheni prin formula „nevoilor militare".

Analizînd poziția vechii noastre istoriografii față de politica desfășurată de Mavrogheni în anii războiului, Al. Vianu conchide în mod just că istoricii burghezi, neluînd în seamă forțele sociale care au acționat în acei ani și considerînd „că poporul și statul constituiau un tot unitar în care ciocnirile contradictorii nu erau posibile", au prezentat pe Mavrogheni „ca purtătorul de cuvînt al aspirațiilor naționale ale poporului romîn..., forța unică care a acționat și reprezentat Țara Romînească" [5].

Cît privește aprecierea făcută de istoricii burghezi asupra activității politice desfășurate de Mavrogheni înainte de declanșarea războiului ruso-austro-turc, ea diferă: unii o proslăvesc, alții o critică în mod viguros, după cum s-a putut vedea din analiza ce am făcut.

Mihail Kogălniceanu și, în special, A.D. Xenopol, studiind izvoarele fără idei preconcepute și conducîndu-se de principiul obiectivității în cercetarea procesului istoric, au ajuns la concluzia că Mavrogheni, stăpînit

---

[1] „An. Acad. Rom.", s. ist., t. XXII, nr. 3 (1939), p. 19.
[2] C. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, vol. III, București, 1942, p. 298.
[3] *Ibidem.*
[4] Al. Vianu, *Mișcarea național-eliberatoare și Nicolae Mavrogheni, 1787—1790*, p. 47.
[5] *Ibidem*, p. 62.

www.dacoromanica.ro

de o nesățioasă lăcomie de bani și obsedat de ideea prelungirii domniei prin orice mijloace, a jefuit sub diferite forme și pretexte pe cei bogați, dar în același timp a lovit și în cei de jos, fiind totodată și un agitator gălăgios al războiului, care îi lărgea posibilitatea intensificării asupririi maselor.

Ceilalți istorici burghezi din perioada 1900—1944, ocupîndu-se îndeaproape sau tangențial de Mavrogheni, s-au situat pe o poziție de glorificare a personajului [1], luînd în primul rînd ca bază de documentare și generalizare opera lui V.A. Ureche. Acest istoric, neezitînd a denatura chiar conținutul izvoarelor istorice, a încercat să aducă reabilitarea figurii lui Mavrogheni, de care se va arăta preocupat mai tîrziu, după cum am văzut, și N. Iorga.

★

Din analiza critică a izvoarelor [2], rezultă deci neîndoios că domnia lui Mavrogheni a avut încă de la începutul ei un caracter negativ pentru țară. Acest lucru ni-l confirmă și documentul inedit, amintit în paginile anterioare ale acestui studiu, care este un inventar de prin martie 1787 al jafurilor comise de Mavrogheni în primul an de domnie, redactat în limba franceză și anexat la un raport al consulului rus din București către forurile superioare. Conținutul actului constituie o confirmare a acțiunilor abuzive practicate de domn. El aduce prețioase informații relative la atitudinea nemiloasă a lui Mavrogheni față de țărani și tîrgoveți, apoi la stoarcerile de bani la care aceștia erau supuși de „democraticul domn" al lui V.A. Ureche, uneori ca să-și poată cîștiga dreptatea, despre care Ionnescu-Gion trîmbița emfatic că Mavrogheni o împărțea „deopotrivă la toată lumea".

Actul are două părți : una cuprinde stoarcerile de bani „de la morți și de la vii", ridicîndu-se la 1 454 de pungi (727 000 de piaștri) ; cealaltă, banii jecmăniți din vînzarea dregătoriilor și titlurilor de boierie pînă la 6 martie 1787, cu indicarea numelor celor 96 de căftăniți, dintre care 22 n-au fost supuși la plată, fiind rude și favoriți, iar celorlalți smulgîndu-le 533 de pungi (266 500 de piaștri), deci numai din două condeie a atins 1 000 000 de piaștri. La aceștia documentul adaugă și 7 000 de pungi (3 500 000 de piaștri) reprezentînd impozitele și dijmele culese din țară de la 26 martie 1786 la 26 martie 1787. Cifrele date nu reprezintă, desigur, totalul sumelor estorcate, căci în act se precizează că treapădele luate de la arestați și diferiți împricinați, prin galiongii, delii, tufeccii, beșlii, ienicioglani și boiernași, reprezintă „operațiile" numai pe cinci luni (aprilie-august 1786), fiindcă „din luna august nu se știe ce s-a mai strîns, căci se

[1] Cf. și Al. Elian, *Conspiratori greci în Principate și un favorit mavrogheneșc : Turnavitu*, în „Rev. ist.", XXI (1935), p. 350 („marele și nefericitul domn Mavrogheni ..., căruia îi plăcea să se înconjure cu oameni de modestă obîrșie, poate însuși Rigas ajuns, din grămătic al lui Grigore Brîncoveanu, secretar al lui Vodă Mavrogheni").

[2] Și banul C. Caragea, în *Efemeridele* lui, notează că Mavrogheni „a prăpădit Muntenia înainte de războaie, mereu rezămîndu-se pe pașa al său ..., iar pe timpul războaielor a stricat-o cu totul ...și despuind pe săraci pînă la cămașă ..." (Hurmuzaki, *Documente grecești*, vol. XIII, trad. rom., Buc., 1914, p. 492).

www.dacoromanica.ro

ţin ascunse registrele". Această precizare prezintă mare importanţă; ea arată că datele inventarului sînt oficiale şi au fost furnizate de un om de încredere din anturajul lui Mavrogheni, care opera în aceste scripte tehnice sau era bine iniţiat în mecanismul intim al cămării domneşti. De altfel, actul dă în continuare lămurirea: „Toţi aceşti bani au trecut prin mîinile miniştrilor săi: Nicolae Filipescu, ale fratelui său (Constantin) mare postelnic, ale marelui grămătic („écrivain") şi ale vistierului I. Văcărescu".

Din partea a doua a actului, notată cu litera C, aflăm că de la urmaşii cîtorva morţi [1] din sînul clasei suprapuse s-au încasat 161 de pungi (80 500 de piaştri) şi vodă se lupta să mai smulgă încă 300 de pungi de la nepotul răposatului egumen de la Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti.

În rîndul celor în viaţă de la care s-au stors bani aflăm pe ţăranii din Comarnic-Prahova, care pentru a li se întări stăpînirea peste nişte munţi cumpăraţi au fost obligaţi să plătească 10 pungi (5 000 de piaştri). Ţăranilor din Slătioara, aproape de oraşul Slatina, li s-a aruncat în spinare 5 pungi (2 500 de piaştri), iar celor din Erghevita din Mehedinţi 7 pungi (3 500 de piaştri). Venindu-i la ureche un zvon printr-o rudă din Naxos, fost capuchehaie la Nicopole, că boiernaşii Palada şi Dumitrache medelnicerul ar fi găsit o comoară, fiind ajutaţi şi de 150 de ţărani, Mavrogheni i-a supus pe toţi la torturi, iar cînd s-a încredinţat că toate sînt în zadar şi nu poate să pună mîna pe fantomaticul tezaur, le-a scos averea la mezat şi şi-a reţinut 17 pungi, sumă modestă zicea el, căci nu reprezenta nici a zecea parte din valoarea comorii.

După cum am văzut, şi orăşenilor din Ploieşti le-a luat 15 pungi (7 500 de piaştri), iar pe nişte negustori de vite din Larissa (Tesalia), învinuindu-i că-s falsificatori de monede, i-a aruncat la puşcărie chiar în ziua onomasticii lui şi le-a vîndut vitele cu 6 pungi (3 000 de piaştri). În litigiul dintre un negustor numit Panaiot şi membrii unei familii boiereşti, Mavrogheni a înclinat balanţa în favoarea boierilor, însă după ce i s-a numărat suma de 10 pungi (5 000 de piaştri). Altui negustor i se pretextează o veche datorie către soacra şi soţia domnului, ca să-l scuture de 16 pungi (8 000 de piaştri) [2].

Sînt menţionaţi apoi unii boiernaşi învinuiţi că au bani, pentru care lacomul domn îi impune la grele angarale [3], unii fiind reduşi la cămaşă [4]. Actul atestă şi vînzarea titlurilor de mică boierie în ţară înainte de începerea războiului, arătînd că erau trimişi de către domn copii de casă, care impuneau celor cu bani cumpărarea unui titlu cu 1 500 de piaştri, uneori lăsînd şi mai pe ieftin, 750 de piaştri, din care Mavrogheni arunca ostenitorului 50 de piaştri, reţinîndu-şi restul, socotit la 130 de pungi (65 000

[1] Este vorba de medelnicerul Mihalache, cămăraşul Zotu, Villara, fraţii cămăraşului Zaharia, un călugăr din Focşani, logofătul Băleanu, soţia banului D. Ghica, a vornicului Şt. Pîrşcoveanu, mama pitarului Ştefan.

[2] Marioara Mavrogheni, născută Scanavi, făcu plăcută impresie vizitatoarei lady Craven în iulie 1786, cînd poposi în Bucureşti şi fu găzduită în casa francezului Laroche, fost secretarul lui Mihail Suţu Vodă (v. Elis. Craven, *A journey through the Crimeia to Constantinople* [Călătorie în Crimeea şi la Constantinopol], Londra, 1789, p. 312.

[3] E vorba de boiernaşii „Mirizei" din Argeş, impuşi la 16 pungi.

[4] Aşa i se întîmplă lui T. Paraschivescu din Focşani.

www.dacoromanica.ro

de piaștri)[1]. Informația aceasta dovedește că cronicarii n-au inventat chestiunea atribuirii titlurilor de boierie pe bani și că efortul lui V. A. Ureche de a o nega sau minimaliza se vădește cu totul inutil. Pe lîngă trimiterea de emisari speciali, domnul a poruncit ispravnicilor să facă propagandă printre boieri și alți locuitori înstăriți că oricine poate să cîștige o boierie dacă vine la domnie și plătește costul ei după un tarif afișat, această procedură fiind, după expresia din act, „o nouă metodă de a despuia pe oameni".

Apar în izvorul nostru și nume de mari boieri siliți să verse și cămării domnești o parte din sumele stoarse de la sărăcime, ca, de pildă, a fostului vistier N. Brîncoveanu, care fu silit să numere lui Mavrogheni 87 de pungi (43 500 de piaștri)[2]. Pentru ca să poată lua în stăpînire niște munți de la Dudescu, fiii lui Dinu Filipescu plătesc 7 pungi, iar clucerul Slătineanu, pentru un hatîr la judecată, două pungi[3]. Mai serios fu atins un serdar Ioniță, cu 16 pungi (8 000 de piaștri). Marelui spătar Sutu i-a poruncit să procure lîna pentru confecționarea saltelelor și perinelor necesare la Curtea Veche, pentru a cărei pretinsă refacere ușurase pungile boierilor, la Curtea domnească cea Nouă[4], cît și la palatul personal de la Cișmea, iar costul, ridicîndu-se la 20 de pungi, l-a reținut însuși Mavrogheni din vistieria țării, fără a-i da spătarului vreun ban. Un sistem oarecum asemănător a folosit și față de țărani de cum s-a urcat în scaun : a întocmit un „mahzar" de mulțumire către Poartă că l-a numit pe el domn, ca din partea țăranilor, și i-a înșelat prin ispravnicii județelor să-l iscălească, sub cuvînt că vor fi scutiți de tribut pe un an, dar pe urmă i-a silit să-l plătească.

Pretextînd că a făcut danii pe la diverse obraze scăpătate și ticluind pentru dovedire „pecetluituri false", nesățiosul arghirofil își mai însuși din vistieria țării 520 de pungi (260 000 de piaștri). În același timp sustrase și toți banii din Casa milelor, lăsînd pe săraci și pe orfani de izbeliște. Această acțiune a lovit și școlile domnești.

---

[1] Cînd boiernașul n-avea bani, Mavrogheni îi lua o moșie, cum i s-a întîmplat unuia Vergul din Buzău, care „voind a se cinsti cu cin de boierie", și-a pierdut moșia Grabicina pentru serdărie (V. A. Ureche, *Istoria romînilor*, vol. III, p. 536—537). Pentru același titlu, un boier scria altuia în 1789 că, fiind dornic un boier „de al doilea", să sondeze pe marele cămăraș al domnului „de să va putea isprăvi ... cu tl. 1 000" (N. Iorga, *Documente grecești*, vol. XIV-3, p. XVII).

[2] N. Brîncoveanu a fost vistier pînă la 1 ianuarie 1787, cînd Mavrogheni l-a înlocuit cu Ien. Văcărescu, punîndu-l sub pază și pretinzîndu-i 400 de pungi (N. Iorga, *Studii și documente*, vol. III, p. 82 și urm.). Într-un act din 1811, Elena Moruzi arată că pe cînd soțul ei, Brîncoveanu, era închis de Mavrogheni la Văcărești, ea s-a împrumutat la cererea deținutului, cu 950 de taleri de la Gheorghe Zarafu, Ruxandra Roset și Panait Băbeanu ; banii i-a dat lui Mavrogheni și „au scăpat pe răposatul de la închisoare" (Acad. R.P.R., *ms. rom.* 1 063, f. 181).

[3] Acesta e Radu Slătineanu, întemeietorul manufacturii de postav de la Pociovaliște, care a funcționat, după cum o dovedește catagrafia județelor Țării Romînești, și în vremea războiului 1768—1774.

[4] Curtea Nouă construită de Alex. Ipsilanti lîngă mănăstirea Mihai Vodă, a ars în timpul războiului din 1787—1791, și anume la 6 decembrie 1789, servind ca spital pentru oastea austriacă (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX-1, p. 570—571, raportul lui Merkelius către Kaunitz din 25 decembrie 1789).

www.dacoromanica.ro

Capitolul dregătoriilor vîndute de Mavrogheni pe bani de la instalarea în scaun şi pînă la 6 martie 1787 este notat cu litera B şi constituie partea cea mai interesantă a actului (nu se cunoaşte un altul similar pentru secolul al XVIII-lea), căci ne dă numele celui căruia i s-a atribuit un titlu boieresc halea (cu funcţie efectivă) sau paia (onorifică), la ce dată, din ce funcţie a fost avansat, în ce condiţii şi cîte pungi a numărat.

Lista începe cu marii logofeţi (lipsesc veliţii-bani [1], vornici [2], vistieri [3]) şi se încheie cu ceauşul spătarului, deci ea nu indică ordinea cronologică a atribuirii, ci pe aceea a importanţei demnităţilor, ultimul număr de ordine fiind 96, dar cuprinzînd 97 de titluri. Aceasta pentru că pe N. Filipescu l-a avansat la 19 iunie, din mare agă, mare logofăt al ţării de jos pentru 10 pungi, iar la 16 ianuarie 1787 al ţării de sus pentru 15 pungi. La numele a 22 de persoane, rubrica rezervată înscrierii pungilor plătite este liberă, deci acestora în principiu nu li s-a pretins bani, fiind vorba de rudele domnului: Constantin, Ioan [4] şi N. Mavrogheni [5], G. Condili [6], G. Scanavi [7]. Se apreciază în izvor că pe C. Mavrogheni domnul l-a numit mare spătar fără a-i cere bani peşin, dar i-a pus condiţia ca venitul de 80 de pungi (40 000 de piaştri) adus de această dregătorie să treacă direct în cămara domnească [8]. Mai aflăm că unii, intraţi în graţia

[1] La Mihai Vodă Suţu fusese mare ban Pană Filipescu (Arh. St. Buc., *M-rea Dealu*, pac. VII—4, din 30 septembrie 1785), iar în divanul lui Mavrogheni din 12 iunie 1786 figurează Dumitrache Ghica şi se menţine şi în 1787 (Arh. St. Buc., *ms. nr. 15*, f. 3—5 ; *ms. 65*, f. 64—5).

[2] Mihai Suţu avu mari vornici în ultimul an de domnie pe D. Racoviţă şi I. Moruzi, iar la Mavrogheni apar Şt. Pîrşcoveanu şi Ienache Văcărescu. Acesta din urmă trece vistier în locul lui N. Brîncoveanu la 1 ianuarie 1787, mare vornic fiind pus Man. Brîncoveanu.

[3] Primul vistier al lui Mavrogheni fu N. Brîncoveanu, care înlocuise pe I. Văcărescu încă din vremea lui Mih. Suţu. La 1 ianuarie 1787 fu răsturnat prin acelaşi Văcărescu, care la rîndu-i fu înlocuit la 4 (15) septembrie, prin Scarlat Greceanu (N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. III, p. 84).

[4] În septembrie 1786, domnul îi acordă titlul de paharnic „de rien" (Anexa I). Ulterior a fost trecut mare cămăraş, căci în mai 1790 e învinuit de divan că împreună cu faimosul D. Turnavitu a jefuit pe căminarul I. Hagi-Moscu de 2 500 de taleri, în afară de alţi 8 000 de taleri, în giuvaeruri, jecmănite de Mavrogheni Vodă (V. A. Ureche, *Istoria romînilor*, vol. III, p. 360). Prin aceste procedee, Ion Mavrogheni a făcut o frumoasă avere imobiliară, pe care o reclamă în 1792 domnitorului M. Suţu, aflîndu-se însărcinat cu afaceri al Turciei la Viena, prin agentul austriac Merkelius (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX-1, p. 585, 607—608, 620).

[5] La început fu numit vtori spătar (Anexa I), apoi avansează mare spătar în aprilie 1787 (Arh. St. Buc., *Acta diplomatica*, nr. 63), succedînd lui C. Mavrogheni. Se menţine pe toată durata domniei lui Mavrogheni.

[6] Fu caimacamul trimis de la Constantinopol de Mavrogheni pentru a rezolva treburile ţării pînă la sosirea sa. Îi era cumnat şi, după instalare, îl făcu paharnic „de rien" (Anexa I). Se pare că el este „paharnicul secretar" căruia Mavrogheni îi porunceşte la 5 noiembrie să trimită „gazeturile" postelnicului Hagi Stan Jianu (V. A. Ureche, *op. cit.*, p. 109). Fiind înclinat pentru politica habsburgică, Condili destăinuia în scris cancelistului Petrossi, la 22 august 1787, secrete pe care şi lui i le transmisese „le grand camarase", lucru ce dovedeşte că el nu era cămăraş, cum pretindea Hope (Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 305).

[7] Nepotul soţiei lui Mavrogheni, pe care din vtori logofăt l-a avansat căminar (Anexa I).

[8] Anexa I. Un Costache blănarul, ginerele răposatului Petrache, a putut să ocupe la un moment dat locul de mare spătar fiindcă a făgăduit mai mult decît nepotul lui Mavrogheni (*ibidem*). Domnul mai avea încă un nepot, Ştefan, care ajunsese, ca şi unchiul odinioară, dragomanul flotei turceşti, iar în 1788 trecu în funcţia de logofăt al patriarhiei din Constantinopol (vezi Atanasie Comnen Ipsilanti, în V. A. Ureche, *op. cit.*, p. 578). Pe Const. Suţu l-a avansat Mavrogheni din cămăraş mare spătar ; la locul pungilor nu se înlocuieşte numărul lor, dar textul lămureşte că a vrut să-i radă barba pentru că s-a opus să dea 30 de pungi (Anexa I).

www.dacoromanica.ro

domnului, au fost boieriți din nimic [1]; alții au îmbrăcat caftanul datorită excentricității năbădăiosului voievod („par ses folies") [2]. A fost numit vătaf de divan un măscărici al boierilor (deli-boyar), dar numai după ce a numărat cinci pungi [3].

Din interesanta listă rezultă că atribuirile de dregătorii au început la 22 mai 1786, adică la cinci zile după înscăunarea lui Mavrogheni la București. Primul numit a fost un giuvaiergiu, Alexandru, în postul de armaș, pentru care i-a făcut lui vodă un cadou de 10 pungi (5 000 de piaștri). Se dau în continuare numele a încă șase armași, fără a se preciza data numirii lor, cărora nu li s-a pretins bani. Printre aceștia găsim și pe Manolache, „chirurgul și secretarul actual pentru afacerile externe" [4]. Acesta este Manolache Persiano, care în 1789, intitulîndu-se căminar, va avea să acopere de laude versificate persoana lui Mavrogheni. Îndoiala că a putut fi medic [5] este risipită de precizarea actului dat la iveală acum. Mai tîrziu el reapăru în slujba lui Const. Vodă Ipsilanti (1802—1807), deținînd funcția de vel-agă al Bucureștilor, în care calitate a susținut planul domnesc de alcătuire a unei oști pămîntene cu „țărani proști, hrăpindu-i cu sila de la pluguri..." [6]. La 19 august 1807, „credinciosul său grec, aga Manolache Persiano" urmă pe Ipsilanti, care cu trei zile înainte plecase în Rusia [7].

Nu se poate preciza data cînd Persiano devine secretarul lui Mavrogheni, slujbă în care se afla la 10 (21) septembrie 1787, cînd căuta să explice generalului austriac Fabri motivul pentru care domnul muntean a adunat trupe [8], însă știm din raportul agentului austriac Metzburg că în decembrie 1786, după sosirea acestuia în capitală, Mavrogheni i-a trimis urări de bun venit și daruri prin „seinen Secretair Barozzi" [9], avînd rangul de șetrar, titlu care apare și alături de numele lui Persiano, în martie 1802, cînd solicita să meargă la băi în Transilvania [10]. În lista din 1787, printre

---

[1] În această categorie mai figurează, pe lîngă I. Mavrogheni și G. Condili, următorii: C. Seceteanu, Man. Chrisoscoleu, C. Lupoianu (?), un Șerban și D. Mirassa Jeezi (?).

[2] Așa au ajuns dregători G. Condili și Ianache Vilara (?).

[3] Cum a pătimit N. Hangerli, fost comis la Iași, pe care, după o bătaie, spre consolare, l-a numit portar.

[4] Anexa I. Ceilalți cinci armași sînt: Panaioti Leonti, Jerasimo Inglese, George Hagi Pascali, C. Hourmousi, Jean Bossu.

[5] N. Iorga, *op. cit.*, p. 102.

[6] I. C. Filitti, *Frămîntările politice și sociale în Principatele Romîne de la 1821 la 1848*, București, 1932, p. 8, utilizîndu-se, *ms. rom. 322*, f. 84, de la Academie, în care grecul N. Pangal, comandantul corpului militar, este calificat drept „cel mai vestit tîlhar".

[7] Naum Rîmniceanu, în *Cronicarii greci*, ed. C. Erbiceanu, p. 275. O dată cu Persiano a fugit și postelnicul Antonie. La 28 decembrie 1806 apare în divan un „Antonie postelnicul, biv-vel hatman" (V. A. Ureche, *Istoria romînilor*, vol. IX, p. 106), deci titlul de hatman din cronica lui Naum ar putea să nu aparțină lui Persiano.

[8] N. Iorga, *Acte relative la cronicarul Manolache Persiano*, în *Studii și documente*, vol. III, p. 74.

[9] Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX-1, p. 254—259. La audiența prezentării scrisorilor de acreditare, Metzburg vorbi în italiană, Mavrogheni îi răspunse în grecește, iar secretarul Barozzi îi tălmăci în italiană (*ibidem*, p. 260).

[10] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. III, p. 75. Intervenția către Merkelius o face Const. Rasty, din serviciul lui Mihai Suțu.

www.dacoromanica.ro

cei patru șetrari, dintre care unul este negustorul Chiriac Arbut, găsim și pe „Jean Baptista Barozzi" și pe un „autre Barozzi, ekmecgi-bachi en chef des boulangers", nesupuși la nici o plată, în timp ce Arbut a numărat 5 pungi [1], iar D. Mirassa 3 pungi [2]. Firește că nu starostele brutarilor bucureșteni a putut îndeplini rolul de secretar domnesc, ci celălalt Barozzi, care în 1790, părăsind pe Mavrogheni și servind pe Potemkin, se găsea în delegația care mergea la Șumla în vederea tratativelor cu marele-vizir [3].

După relatarea agentului prusian Kreukely, scrisă prin anul 1822, primul-secretar al domnului se numea și „le grand gramatic" [4]. Blancard indică printre dregători pe „marele secretar, de obicei un grec" [5]. Pe la începutul secolului al XIX-lea, acesta era arătat ca „vel-gramatic, scriitor grecesc... la trebile domnului" [6]. Considerăm că aceasta este demnitatea deținută la început de șetrarul Barozzi, apoi de armașul Manolache Persiano. În actul ce prezentăm, găsim menționat o dată „le grand écrivain", altădată pe un Alexandru „de la chancellerie du gramatic", numit treti postelnic în schimbul unei pungi de bani, apoi pe „un écrivain du gramatic", făcut căpitan de dorobanți pentru două pungi [7].

Lista și alte izvoare nu confirmă că în anii 1786—1787 Rigas Velestinlis ar fi fost „secretarul lui Mavrogheni", cum s-a scris [8], iar în mai 1788 domnul poruncea ispravnicilor din Vlașca să vîndă, fără indicarea motivului, „din lucrurile Rigăi grămăticul" [9], fapt care arată că Rigas n-a fost agreat de Mavrogheni, firește pentru ideile lui politice ostile dominației turcești în Balcani, ceea ce l-a și îndemnat pe revoluționarul grec să caracterizeze pe Mavrogheni „o lepădătură a omenirii și un nevrednic domnitor al Țării Romînești" [10]. Nu figurează în listă nici numele lui D. Turnavitu, cu serioase preocupări negustorești, ale cărui relații intime

---

[1] Anexa I. La 9 octombrie 1787, șetrarul Chiriac Arbut era epistat al starostiei de negustori și primea dispoziții de la Mavrogheni să cerceteze gestiunea mănăstirii Colțea, o dată cu numirea ca epitrop a lui Daniil Zechno (V. A. Ureche, *op. cit.*, vol. III, p. 51). În mai 1794, Arbut avea împreună cu T. Arcuda o manufactură de postav, la care se lucrau anual 40 000—50 000 oca de lînă (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX-1, p. 704).

[2] Anexa I.

[3] Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 572; în 1792 era așteptat la Constantinopol în calitate de colonel în armata rusă (N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 346). În mai 1793, colonelul Barozzi venea de la Petersburg la Iași în drum spre Constantinopol, iar în anul următor stăruia la Poartă pentru numirea lui Al. Ipsilanti ca domn în Moldova în locul lui M. Suțu (Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 646, 693—694).

[4] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, vol. X, p. 532. Studiul are titlul *Explication des boyars valaques* și cuprinde p. 495—548. Se arată că postul era plătit în 1822 cu 1 000 de piaștri pe lună.

[5] *Op. cit.*, p. 144.

[6] T. G. Bulat, *Boeriile—slujbe din țările romîne la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea*, în „Arh. Bas.", IV (1932), p. 37. Acest memoriu a fost alcătuit în anii 1807—1812, cînd țările n-au avut domni, așa explicîndu-se precizarea că „această boierie acum nu mai este".

[7] Anexa I.

[8] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 8; Al. Elian, *Conspiratori greci* ..., p. 350—351.

[9] E. Vîrtosu, *Nou despre Riga Veleștinul*, în „Rev. ist.", XXXII (1946), p. 93.

[10] L. I. Vranusis, în însemnarea bibliografică a lui N. Camariano („Studii", XIII, (1960), nr. 5, p. 283). Ar fi fost bine să se precizeze cînd a trecut Rigas în serviciul lui Mavrogheni, în ce condiții, și să se indice izvoarele.

www.dacoromanica.ro

cu Mavrogheni se manifestă vădit numai în perioada războiului. Pentru anul 1786 izvoarele îl arată negustător capanlîu [1].

Din actul pe care îl analizăm se observă că Mavrogheni a boierit interesat şi pe unii negustori, ca: Angheli, importator de mărfuri din Lipsca, făcut treti logofăt; Chiriac Arbut [2], căftănit şetrar; Hagi Steriu şi Matei cîrciumarul, îmbrăcaţi portari; Panaioti Matraca, medelnicer; un Nicolaie, vameş; apoi fiul lui Hagi Pascali, vătaf de aprozi, luîndu-li-se între 3 şi 5 pungi [3]. Izvorul conţine şi nume de persoane fără indicarea originii sociale sau a îndeletnicirii anterioare [4], aşa că printre ele ar putea să mai fie vreun negustor sau meşteşugar. Şi aşa cum starostele de brutari Barozzi s-a învrednicit să primească, şi încă fără bani, titlul de şetrar, au putut să cîştige cu bani graţia lui Mavrogheni şi să îmbrace caftane de boierie şi alţi meşteşugari înstăriţi, fără ca în catastif să li se precizeze starea socială. Actul atestă faptul că pentru a se ajunge în fruntea unei bresle trebuia întărirea domnească şi ea se cumpăra, cum se vede că a făcut starostele de negustători Ioan Simeon [5]. Lista dă în vileag şi numele lui Diamandi Deşliu, cel satirizat de umorul pitarului Hristache, care, desigur, practica negoţul şi arendăşia pe scară mare, ca să poată oferi lui Mavrogheni 10 pungi pentru caftanul de armaş şi suma exorbitantă de 800 de pungi (400 000 de piaştri) pentru concesionarea ocnelor de sare din Ţara Romînească [6].

Apare în catastihul arhondologic şi „un oarecare Mavrodi", îmbrăcat căpitan de ceauşi, subliniindu-se că cinstirea s-a făcut „gratis" [7], fapt ce denotă o favoare specială; ea lipseşte faţă de un fost agent (capuchehaie) la Brăila, Spiridon, care construise două corăbii în condiţii cu totul satisfăcătoare pentru domn, căci l-a împodobit cu titlul de serdar, dar l-a pus să numere 15 pungi (7 500 de piaştri) [8]. Şi pe un „Jean, maître de

[1] Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, vol. XIV,-3, p. X.

[2] În 1786, Hagi Chiriac Arbut era în tovărăşie cu Hagi-Costanda „capanlîu", făcînd negoţ de vite pentru turci (*ibidem*, p. IX).

[3] Anexa I. Alt fiu a lui Hagi Pascali, Gheorghe, fu cinstit cu armăşia pe hatîr. Şi Dumitru Ghizdaveţ, făcut vameş din ceauş agesc, cu 3 pungi, aparţine, firește, mediului social negustoresc.

[4] Sînt persoane a căror filiaţie boierească apare neîndoielnică, dar sînt altele cu nume care sugerează sau o recentă pripăşire în ţară, sau o obîrşie din straturi inferioare, ca „Balazesco" Panaiot, numit căpitan de ceauşi pentru o pungă; Barbeoglu Apostol din Naxos, treti vistier (o pungă); „un Constantinopolitain", polcovnic de seimeni (2 pungi); Grigoraşco, vătaf de vistierie (2); Ioniţă, fratele lui Zamfirache mare clucer (6); Jerasimo Inglese, armaş; Jurca Diamandi, baş-bulucbaşă (2); Gheorgachi, căpitan de lefegii (2); Leonti Panaiot, armaş; Manoil, pitar din logofăt de vistierie (5); Mihalache, vel căpitan (7); Mirassa Jeezi (?); Dumitrache, şetrar (3); Nipsomon Ianache, chiot, treti vistier (1); fiul lui „Rafio" (?), vtori spătar; un scriitor al grămăticului, treti postelnic (2); Stan de la Găieşti, ceauş spătăresc (10); Şerban, treti logofăt (1); Zamfirache, mare clucer (6). (Cifrele dintre paranteze indică pungile date.)

[5] Anexa I.

[6] *Ibidem*. Şi la 16 septembrie 1788 figurează tot cu titlul de armaş, rînduit de Mavrogheni împreună cu alţi boieri pentru paza Curţii domneşti din Bucureşti (V. A. Ureche, *op. cit.*, p. 651).

[7] Anexa I (nr. 89). E greu să se identifice cu acel arnăut Mavrodin, care, după fuga lui Mavrogheni peste Dunăre şi aşezarea lui Coburg la Bucureşti, servea ca „maior", alături de oastea nemţească (Dionisie Eclisiarhul, *Cronograful*, p. 180—181).

[8] Fiind vorba de un constructor, ar fi de pus în legătură cu Spiridon Macri, care în domnia lui Alex. Ipsilanti făcu proiecte de clădiri religioase şi unul pentru exploatarea sării cu anume „maşini" (N. Iorga, *Istoria literaturii romîne, în secolul al XVIII-lea*, p. 18, cu date din Sulzer).

www.dacoromanica.ro

langues", dornic să intre în tagma privilegiaților și să ocupe o slujbă la vistierie, nu l-a făcut treti vistier pînă nu s-a prezentat la interpuși cu 3 pungi de bani. Iar unui armean, Ivan, ca să-l avanseze din polcovnic clucer de arie, i s-a pretins 7 pungi [1].

În slujba lui Mavrogheni intră și un nepot al mitropolitului Moldovei [2], așezat vătaf de păhărnicei în schimbul a 5 pungi. Cît privește pe Nicolae, nepotul mitropolitului muntean, i s-a făcut avansarea din stolnic paharnic, în condiții identice cu ale precedentului [3].

Actul cuprinde și nume de persoane aparținînd clasei boierești, care au rîvnit și au obținut, de regulă, titluri cu bani. Astfel, Alexandru, fiul cronicarului Dumitrache stolnicul, este numit treti vistier [4]. Ioan Bărcănescu primește titlul de comis și ispravnic al județului Prahova pentru 5 pungi [5]. Același titlu de comis și ispravnic capătă și Alex. Calfoglu [6], dîndu-i-se și isprăvnicia de „Foczan" (firește R. Sărat, cu reședința la Focșanii munteni). Tatăl lui Iordache și Dinicu Golescu, Radu, pentru rangul de mare clucer trebuie să cedeze 6 pungi, iar Costache, fiul medelnicerului Mihalache Ștefănescu [7], 10 pungi, ca să ajungă cămărașul ocnelor. Și lui Alex. Farfara [8], înaintat stolnic din pitar, i se pretind 10 pungi. Ca să devină mare postelnic efectiv (halea), clucerul Const. Filipescu a consimțit să se despartă de 15 pungi, în timp ce fratele său mai mic, Nicolae, pentru trecerea de la agie la marea logofeție a oferit 25 de pungi. La începutul anului 1788, atît ei cît și tatăl lor, Pană, fiind bănuiți că țin legături cu nemții prin corespondență, vor fi trimiși în exil, deși în primul an de domnie cei doi frați erau intimii domnului, prin mijlocirea lor scurgîndu-se în cămara domnească bănetul jefuit pe atîtea căi [9]. La 14 august 1786 Const. Geanoglu din Craiova este avansat din clucer mare spătar

[1] Anexa I.

[2] Încă din februarie 1786, mitropolit era Leon Gheucă, care s-a vădit în urmă un înverșunat turcofob. Un nepot al său, Alex. Gheucă, a studiat în Germania în acest timp (I. Russu, *Fabulele lui D. Cichindeal după originalul sîrbesc al lui Dositei Obradovici*, Arad, 1885, p. XVII).

[3] Anexa I. Este vorba de mitropolitul Grigore, decedat la 18 septembrie 1787, spre bucuria lui Mavrogheni, căruia i-a urmat Cozma de Buzău, pe care Metzburg îl descrie ca fiind de origine țărănească, neînvățat, necunoscînd nici o limbă străină, iar pe deasupra și mare arghirofil (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX-1, p. 337—338).

[4] În 1792, Alexandru apare ca treti logofăt (V. A. Ureche, *Istoria romînilor*, vol. IV, p. 450), deci lipsit se pare de „însușirile" necesare pentru a se cocoța la dregătoriile cele mari.

[5] Anexa I.

[6] Acesta a colaborat, după cum s-a spus mai sus, la opera de proslăvire dedicată de Persiano lui Mavrogheni, însă, în afară de această contribuție literară, el a alcătuit în 1797 și o satiră versificată, în care lovește cu vehemență în boierimea retrogradă, parazitară, care se distrează jucînd cărți și exploatează cumplit țara, pe care autorul o compară cu o „vacă chioară, ce se lasă mulsă de oricine" (I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 29).

[7] Mihalache a avut ginere pe cunoscutul om de afaceri din deceniile următoare, Ioan Hagi-Moscu (V. A. Ureche, *Istoria romînilor*, vol. III, p. 398). Costache Ștefănescu din 1836, care arăta că tatăl său a avut caftan de la Mavrogheni, trebuie să fie din această familie (I. C. Filitti, *Domniile romîne sub Regulamentul Organic*, București, 1915, p. 42).

[8] În 1784, un serdar Farfara era caimacam la Craiova și primea „gazeturi" (N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VIII, p. 9). În 1789 exista un armaș Manolache Farfara (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIV, p. 453).

[9] La 14 (25) ianuarie 1788, Merkelius raporta că la 11(22) ale lunii, la miezul nopții, banul Filipescu a fost ridicat din casă de 6 arnăuți, fiind învinuit de legături cu nemții (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX-1, p. 386), iar la 17 (28) fu trimis cu scrisoare de la Mavrogheni la Oltenița (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIV-3, p. 294). Din raportul lui Metzburg aflăm

www.dacoromanica.ro

paia, cu 20 de pungi [1], iar la 14 noiembrie ajunge şi Hagi Stan Jianu, alt boier oltean, din paharnic mare postelic, cu 15 pungi, daţi prin marele armaş. Fericitul eveniment era anunţat de Jianu cu indescriptibilă bucurie la 28 decembrie, rudei sale de la Sibiu, marele negustor Const. Hagi Pop, ameţitul de bucurie căftănit, lămurind „că această cinste este mare boierie, din protipendadă..., al doilea după vistieri mare" [2]. La 1 martie este înaintat din cămăraş mare postelnic paia, Alex. Gherachi şi trimis caimacam la Craiova, departe de Bucureşti şi de nişte rude neagreate de domn [3]. Alecu Văcărescu, deşi era fiul lui Ienache, acum în graţiile domnului, nu obţinu avansarea de la vtori logofăt la stolnic, la 21 august 1786, decît cu preţul a 5 pungi. Pentru aceeaşi dregătorie se cer aceiaşi bani şi lui Const. Nenciulescu. Unui Costache Teohari i se pretinde pentru agie mai mult, 30 de pungi, fiind dregătorie mai mănoasă [4]. Puţini sînt cei care primesc titlul fără să numere bani, ca Costache Caragea vtori logofăt, Nicolae fiul lui Cotco comis, un Roseti vtori spătar. Toţi ceilalţi [5] au fost impuşi să plătească de la una la 25 de pungi, la care să mai adaugă şi alte daruri indicate de interpuşii domnului, ca intrîndu-i în gusturi.

Actul ce ne preocupă este important şi pentru faptul că prezintă pe cei căftăniţi cu bani în ordinea ierarhică a dregătoriilor cumpărate, începînd cu marii logofeţi şi continuînd cu marii spătari, postelnici, cluceri, căminari, paharnici, stolnici, comişi, agă, serdari, medelniceri, slugeri, pitari, armaşi, portari, şetrari, cluceri de arie. Potrivit organizării aparatului de stat din anul 1810 [6], primele trei dregătorii aparţineau clasei întîi, celelalte intrînd în clasa a doua. Figurează apoi slujbele din a treia categorie: vameşii, cămăraşii de ocne, vtorii şi tretii logofeţi, vistieri şi postelnici, căpitanul de dorobanţi, marii căpitani, căpitanul de lefegii,

---

că banul a fost arestat împreună cu fiul său Constantin, mare postelnic, fiindcă au corespondat cu Transilvania (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX-1, p. 409—410). La 30 aprilie (st. n.), el arată că tatăl şi fiii au fost exilaţi în Rumelia, iar fraţii N. şi Man. Brîncoveanu la Vidin (Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 446—447).

[1] Anexa I.

[2] N. Iorga, *op. cit.*, p. 12—13. În noiembrie 1791 anunţa pe Pop că „toate boieriile lui Mavrogheni s-au stricat cu hatişerif împărătesc" (*Ibidem*, p. 22).

[3] Anexa I. Ruda neagreată pare a fi C. Gherache, biv-vel post., favoritul lui M. Suţu, care însă la început se bucură şi de încrederea lui Mavrogheni, deţinînd în iulie 1786 căimăcămia Craiovei (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIV-3, p. 229. 230; „Rev. ist.", XIII (1927), p. 141).

[4] Anexa I.

[5] În ordine alfabetică găsim pe: Antonie, pitar din vtori post. (3 pungi); Grigore Băleanu, sluger (o sabie şi 7 pungi); Pantazi Bănescu, pitar din vătaf de păhărnicei (2); Cornea Brăiloiu, sluger (3); Scarlat Cîmpineanu, vel-clucer (6); Manolache Grădişteanu, vel-clucer (6); Grigore Greceanu, paharnic din medelnicer (5 pungi, cercei, un colier); I. Hiotu, stolnic din medelnicer (2); Const. Iane, paharnic din portar (5); Ioniţă, stolnic din serdar (5); Ioan, căminar din vtori log. (5); Ioan, ginerele lui Razu, medelnicer din treti vistier (5); N. Depasta, vtori, post. din başcihodar (2); C. Dudescu; vtori log. (pentru care dregătorie, tatăl său, N. Dudescu, a fost silit prin marele armaş să cedeze un surguci de diamante, un inel, un ceas cu briliante, un lănţişor şi 8 pungi); C. Ghiurgiu, paharnic din pitar (un surguci, cu diamante şi o sabie, 10 pungi); D. Măldărescu, treti vistier (1); G. Nicolescu, stolnic, (5); G. Romano, vtori vistier (5); Stanciu, serdar din pitar (5); Vasilache, paharnic, şi agă la 1 martie 1787 (15); „G. Vînzescul", paharnic din stolnic (5).

[6] T. G. Bulat, *Boeriile—slujbe* ..., p. 32—37.

www.dacoromanica.ro

vătaful şi ceauşul de aprozi, vătaful de divan şi cel de păhărnicei, căpitanii de ceauşi, vătaful de vistierie, vtorii spătari, başbulucbaşa şi polcovnicul de seimeni, şirul încheindu-se cu ceauşul spătarului. Avem astfel un tablou al ierarhiei slujbelor din aparatul central al Ţării Romîneşti în anul 1787 [1].

Dregătoriile constituiau un important obiectiv de atins pentru boieri şi unii tîrgoveţi înstăriţi, nu pentru venitul legal ce aduceau, ci pentru largile posibilităţi de abuz şi jafuri ce ofereau, pe care şi actul le dezvăluie, arătînd că marele spătar, de pildă, pe lîngă venitul de drept, care era — după banul Mihail Cantacuzino — 19 180 de lei [2], îşi mai însuşea prin sisteme abuzive cel puţin 80 de pungi (40 000 de piaştri). Acelaşi cronicar notează că marele comis avea un venit anual de 2 200 de lei, iar lista ne informează că suma veniturilor acestuia, provenind mai mult din estorcări, era de 40 de pungi (20 000 de piaştri). Ca dovadă că nu leafa, ci putinţa de jefuire a mulţimii fără privilegii constituia mobilul luptei pentru dobîndirea demnităţilor şi avansărilor stau indicaţiile sumelor impuse de Mavrogheni, care depăşesc cu mult veniturile legiuite. Solicitanţii plăteau, ştiind că o dată intraţi în funcţie îşi vor acoperi repede paguba prin abuzuri şi samavolnicii. V. A. Ureche s-a străduit în toate chipurile să apere pe Mavrogheni de învinuirea de trafic cu vînzarea titlurilor de boierie, susţinînd că acesta n-a făcut altceva decît să beneficieze de „deşertăciunea omenească" şi astfel să evite impunerea de noi dări pe ţărani, fără ca autorul să se gîndească la faptul că mezatul dregătoriilor contribuia în chip nemijlocit la intensificarea exploatării maselor de către cei învestiţi cu demnităţile cumpărate, în afară de faptul că obliga şi la creşterea lefilor slujbelor respective [3], povară aruncată tot pe umerii ţăranilor şi a maselor orăşeneşti.

Relativ la cele invocate de V. A. Ureche, că Mavrogheni, spre deosebire de alţi domnitori greci, n-a venit „în ţară însoţit de o ceată de fanarioţi hămesiţi", că „n-avea rude de căpătuit", că „divanul ţării fu compus de boierii de ţară", excepţie făcînd cu caimacamii Craiovei, A. Gherache şi T. Diboglu, şi că pînă şi ispravnicii de la judeţe au fost numiţi dintre „boieri pămînteni" [4], pe lîngă celelalte izvoare, şi documentul de la Moscova infirmă toată pledoaria neargumentată a autorului.

Chestiunea cu ispravnicii am rezolvat-o în paginile anterioare. În ce priveşte rudele, ele nu se reduc la două, căci lista dă numele a trei nepoţi Mavrogheni, a altuia, G. Scanavi, a cumnatului G. Condili etc. Cît despre susţinerea apăsată a inexistenţei pe lîngă Mavrogheni a unei cete de „fanarioţi hămesiţi", calculul statistic pe care noi l-am alcătuit pe baza cifrelor date de actul adînc analizat mai sus ne duce la o concluzie contrară, şi anume că Mavrogheni a tîrît după el o mulţime de exploatatori şi a favorizat boierirea acestora sau a celor ce se găseau veniţi de mai înainte în ţară,

[1] Ultimele slujbe lasă impresia unei şovăiri în structura ierarhică.

[2] *Istoria politică şi geografică a Ţării Romîneşti pînă la anul 1774*, ed. Tunusli, trad. din greceşte, de G. Sion, Bucureşti, 1863, p. 62.

[3] Comparînd veniturile dregătoriilor de la 1769, transmise de M. Cantacuzino (*op. cit.*, 60—64), cu cele de la 1810 (cf. T. G. Bulat, *art. cit.* în „Arhiv. Bas.", V (1933), p. 238—247), constatăm la unele slujbe diferenţe foarte mari (spătăria, de la 19 180 la 80 000 de lei; agia, de la 11 720 la 30 000 de lei; armăşia de la 2 480 la 70 000 de lei).

[4] *Istoria romînilor*, vol. III, p. 26—27.

www.dacoromanica.ro

deoarece, din cele 97 de titluri de boieri cuprinse în listă, numai 39 (sau 40%) au fost atribuite pămîntenilor, iar restul de 58 de dregătorii (sau 60%) a revenit, prin grația domnului, elementelor străine. Se spulberă astfel și falsa legendă a istoriografiei burgheze despre pretinsa simpatie a lui Mavrogheni față de elementul autohton.

În expunerea de față am socotit necesar să luăm atitudine împotriva lipsei de obiectivitate și de spirit critic, care caracterizează multe din lucrările istoricilor de pînă la 1944, și mai ales contribuția lui V. A. Ureche cu privire la Mavrogheni, demonstrînd printre altele cu înseși documentele publicate de acesta, falsitatea tezei susținute de el și îmbrățișată de mai toți istoricii burghezi, că Mavrogheni, străin de aristocrația fanariotă, ar fi apărat „pe țăranul clăcaș contra asupririlor moșierilor", cînd în realitate el s-a arătat ostil față de țărani, învinuindu-i că sînt „rău obișnuiți" de se plîng împotriva stăpînilor pămîntului și poruncind să se ia măsuri drastice față de orice „rău om, semeț și împotrivitor" către boieri, iar pe acei „hoți" care vor cuteza să calce „casa vreunui boier sau boierinaș" să-i tragă în țeapă fără de nici o judecată. Prin aceste metode brutale, apanaj al despoților orientali, căruia V. A. Ureche nu se sfiește să-i spună „democraticul domn", Mavrogheni, de cum s-a înălțat în scaun, s-a străduit să înăbușe orice manifestare a luptei de clasă în rîndurile țărănimii. Cu aceeași inumană pornire s-a manifestat și față de masele orășenești. În opera cronicarilor se reflectă figura lui Mavrogheni așa cum a fost în realitate; istoricii burghezi au denaturat-o, cu scopul de a crea un personaj eroic, o ficțiune în luptă cu forțele reacționare din societatea feudală munteană.

ANEXA I

<1787 martie 31>

Listă de cei ce au cumpărat slujbe de la Mavrogheni Vodă, cu arătarea și a altor boieri, tîrgoveți și țărani loviți de abuzurile fiscale ale acestui domn în primul an de guvernare a țării.

Nr. 11/1787

B. LISTE DES CHARGES VENDUES PAR LE PRINCE NICOLAS MOVROYENI AUX PLUS OFFRANTS

La grande chancellerie

Bourses

1. NICOLAI PHILIPESCOUL, qui a été installé le 16 Janvier 1787. Il a été auparavant Aga, ou Maître de police, et au 19 de Juin, on l'a fait Logofet de la Zara di Gios, Vallachie inférieure, pour 10 bourses et 15 pour celui de la Zara di sous ou Vallachie supérieur 25

2. IANAKI FILARI, le 5 fevrier 1787. Il a été Clouziar et son avancement étoit ses folies, et pour qu'on méprise Raletto.

www.dacoromanica.ro

Grands Spatari

3. CONSTANTIN SUZZO, le 10 Juin 1786. Il a été Grand Camarasch et on l'a chassé honteusement, voulant lui raser même la barbe, parcequ'il n'a pas voulu donner 30 bourses.

4. CONSTANTIN ZAN-OGLU, le 14 Août 1786. Il a été Clouziar et par l'argent il est parvenu 20

5. COSTAKI, son neveu, le 14 Août 1786; mais le profit de la charge, ainsi que les vexations qui montent à 80 bourses, sont restés au Prince 80

6. COSTAKI PELLETIER, gendre du feu Petraki, a pris cette charge par procure le 1 de Mars 1787. On lui a ordonné de ne pas toucher le profit de la Spataria, et pour plus de sureté, le Vataf de la Camara est mis pour veiller à l'argent qu'il ramasse. Le dit Costaki a eu l'ambition de devenir spatar de promettre beaucoup plus de profit que le neveu de Prince; c'est pour cela qu'il a été fait Grand Postelnic honoraire de simple aga.

7. CONSTANTIN PHILIPESCOUL, le 19 Juin 1786, de Cloucziar. Il a donné 15 bourses et ce qu'il pourra gagner des petites charges 15

8. HADGI STAN ZIANOS, de Paharnic le 14 Nov. 1786. Il a donné les 15 bourses en Ducats Foundoukli par le canal du G-d Armasch 15

transport 155

9. ALEXANDRE GERAKI de Camarach le 1 de Mars 1787, et on l'a exilé à Crajova en le nommant Caïmacan pour qu'il ne correspond pas avec ses parens.

Grands Clouziars

10. ZAPHIRAKI, le 1 Août 1786. 6
11. IOANIZZA son frère, le 10 Juin 6
12. RADO GOULESCOULO 6
13. CHARLES CIMPIGNAN 6
14. MANOLAKI GRADIZIANO 6
15. CONSTANTIN RACOVIZZA; il lui a pris 25 bourses des revenus de la charges du G-d Ecuyer, qu'il avoit, en lui laissant seulement 15 bourses pour ses peines . . 25

Des Caminars

16. GEORGE SCANAVI de second logofet
17. JEAN second écrivain 5

Des Paharniks

18. VASILAKI pour sa première et actuelle charge du Maître de police et pour celle du Paharnik, le 1 de Mars 1787 15
19. JEAN MAVROJENI le 23 de Septembre, de rien
20. NICOLAI. neveu du Metropolitain, de Stolnik 5
21. GEORGE VINZESCUL de Stolnik 5
22. GEORGE CONDILLI, pour ses folies, de rien
23. CONSTANTIN IANI de Portar, le 15 Janvier 1787 5

transport 245

www.dacoromanica.ro

24. CONSTANTIN GIURGI, de Pitar le 10 Fevrier 1787. Il a donné une aigrette de diamans et un sabre 10
25. GREGOIRE GREZANO. Une ceinture de pendans d'oreilles et un collier de sa femme, le 23 Fevrier. Il a été Medelniczar 5

Des Stolniks

26. ALECO VACARESCOUL, le 21 Août 1786, de second logofet, une aigrette 5
27. JEAN CHIOT, le 19 Fevrier, de Medelniczar 2
28. GEORGE NICOLESCOUL, le 17 Janvier 5
29. CONSTANTIN VINZULESCOUL, le 8 X-bre 1786 5
30. ALEXANDRE FARFARA, le 18 Janvier, de Pitar 10
31. IOANIZA SERDAR, le 15 Fevrier 5

Des Comis

32. NICOLAI fils de Cotco. Il a été titulaire auparavant, le 18 Janv. . .
33. JEAN BARCANESCOUL, le 18 Août 1786 et Ispravnik de Prahova . . 5
34. ALEXANDRE CALF-OGLU, le 2 Fevr., et Ispravnik à Foczan 5

Des Agas

35. COSTAKI fils de Theohari 30

Des Serdars

36. STANZOULO, le 14 Fevr., de Pitar 5
37. SPIRIDON, pour le gain de la construction de deux vaisseaux; il a été auparavant simple agent à Ibrail 15

Des Medelniczars

38. MANOLAKI CHRISOSCOULEO, le 19 Fevrier, il n'a été rien auparavant 3
39. PANAJOTI MATRACA, marchand, le 20 X-bre 1786 7
40. JEAN, gendre de Raso, de troisième trésorier 5

transport 367

Des Sloucziars

41. GRIGORASCO BALJANO, le 14 Janvr, un sabre et 7
42. CORNIZA BRAILOI, le 3 Janvr. 3

Des Pitars

43. ANTONIO, le 1 Mars de second postelnic 3
44. PANTASI BANESCOUL, le 31 Janvr., il a été vataf de Paharnizelli . . 2
45. MANOIL, le 7 Janvr., il a été logothezei de Vestiaria 5
46. CONSTANTIN SOCOTIAN, le 13 Fevrier, de rien 3

www.dacoromanica.ro

Des Armaches

47. ALEXANDRE ORFEVRE, fils de Hadgi Pascali, le 22 May 1786 10
48. PANAIOTI LEONTI
49. JERASIMO INGLESE
50. MANOLAKI, Chirurgien et Secrétaire actuel des affaires étrangères . . .
51. GEORGE DE HADGI PASCALI . . . . . .
52. COSTAKI HOURMOUSI . . . . . .
53. JEAN BOSSU
54. DIAMANTI DESCHLI, le 17 Fevrier, et on dit que le Prince lui a vendu les salines pour 800 bourses 10

Des Portars

55. HAGI STERIO BOUTIQUIER 5
56. MATHÉO TAVERNIER 5
57. NIKOLAKI HANGERLI, après l'avoir battu et mis en prison avec les chaines, le 2 de Mars il a été Comis a Iassi.

Des Schatrars

58. DIMITRAKI MIRASSA JÉEZI (?), de rien 3
59. KIRIAKI ARBOUTI, marchand 5
60. JEAN BAPTISTA BAROZZI. . . . . .

transport 428

61. AUTRE BAROZZI, Ekmecgi Bachï ou chef des boulangers

Clouczar di Aria

62. IWAN ARMENIEN, de polcownik 7

Des Vames ou Douaniers

63. DIMITRAKI GUISDAVEZI, il a été czaous de l'Aga 3
64. NICOLAI, marchand 3

Des Camaraches des Salines

65. COSTAKI, fils du Medelniczar Mihalaki, de rien 10

Des seconds Logotheti

66. CONSTANTIN DOUDESCOUL. Son père a donné une aigrette de diamants, une bague, une montre de brillant avec une chaine de perles. Il a été forcé avec violence de les donner par le mené secret du grand armasch 8
67. COSTAKI CARADGIA

www.dacoromanica.ro

Des seconds trésoriers

68. GEORGE ROMANO, pour les revenus qu'il a eu 5

Des seconds posteiniks

69. NICOLAKI DE PASTA, il a été basch-czchodar, le 1 de Mars 2

Des troisièmes logotheti

70. CONSTANTIN LOUPOJANO (?) de rien 1
71. SERBAN, de rien 1
72. ANGELI, marchand trafiquant à Leipzic 3

Des troisièmes Vestiars

73. APOSTOLIE BARBE-OGLU de Naxie 1
74. DIMITRAKI MALDARESCO, le 10 Janvr, valet du G-d Armasch . . . 1
75. JANAKI NIPSOMON, chiot, de même 1
76. JEAN, maître de langues, le 10 Janvier 3

transport 479

77. ALEXANDRE, fils du STOLNIK DIMITRAKI 1

Des troisièmes Posteiniks

78. ALEXANDRE de la chancellarie du Gramatic 1

Capitaine Taraban

79. Un écrivain du Gramatic 2

Vels capitaines

80. MIHALAKI 7
81. MATHEI, portar ad-interim 5

Capitaine de Loufedgi

82. GIORJAKI 2

Vataf Aproton

83. Le fils de Hadgi Pascali 5

Czaous Aproton

84. Le fils du pitar Sterio 2

www.dacoromanica.ro

Vataf du Divan

85. Un fou des Boyards, nommé Deli-Boyar 5

Vataf de Paharnizel

86. Le neveu du Metropolitain de Moldavie 5

Staroste des marchands

87. JEAN SIMEON 2

Capitaines des Czaous

88. PANAJOTI BALAZESCO 1
89. Un certain Mavrodi, gratis . . . . . .

Vataf de Vestiaria

90. GRIGORASCO 2
91. ROSSETTO . . . . . .

transport 519

92. NICOLAKI MAVROYENI . . . . . .
93. Le fils de Rafio (?) . . . . . .

Baschboulouk-Bachi

94. DIAMANTI JOURKA 2
95. POLCOVNIK des Seimens, un Constantinopolitain. C'est le G.d. Spatar neveu du Prince, qui a pris l'argent 2

Czaous du Spatar

96. STAN DE LA GAECHTI 10

En-tout 533

Remarque. Toute cette distribution des charges inutiles a rapporté un gain considérable au Prince, et il lui fut remis tant par ses favorits, que par Madame la Princesse, qu'autrefois apartenoit aux premiers Boyars du pays avec moins de profit.

C. EXTORSION FAITES AUX BOYARS PAR LE PRINCE ACTUEL DE LA VALACHIE

Des morts	*Bourses*
du Medelniczar Mihalaki	40
du Camarasch Zoto Courczano	9
du Villara	33
des frères du Camarasch Zacharia	28
d'un Moine au district de Foczan	13

www.dacoromanica.ro

des bijourx de la maison du Logofet Baljano 9
pour la femme du Ban Ghica 16
pour la femme du Vornic Prascovan 8
pour la Stolniczessa, mère du Pitar Stephan 3
161

Cet argent a été extorqué sous titre du Beitoulmal (fisc) des morts.

Outre les 300 bourses qu'il demande de l'abbé de Vacarest, comme Procureur des Monastères de St. Gerusalem et du neveu du feu Abbé de St. George alléguant qu'il a été riche, et pour cette grande faute, il faut que l'argent entre dans les coffres de son Altesse, en qualité de Betalmagi. Il ne manque pas de les effrayer tous les jours procurant d'arracher autant qu'il est possible.

Des vivants

— du Serdar Ioaniza pour le rançon de sa maison 16
— des enfans de Dinoulo Philipescoul pour quelques montagnes faisant injustice à Doudescoul et les donnant à eux 7
— des Citoyens de Ploest, prenant la terre des mains du Vornic Mourousi et la donnant aux autres. 15
transport 199
— des paysans de Comarnico pour quelques terres et montagnes du Prince Ipsilanti, qu'ils avoient achettées pour leur propre compte 10
— des paysans de Slatiova, qu'il a donné aux paysans en l'arrach⟨an⟩t des mains du vornic Prascovano 5
— des paysans de Jerghoviza, terre qu'il a pris du Metropolitain 7
— des enfants de Colfescoul pour ses peines, parcequ'il avoit sauvé leur patrimoine, que Panajoti marchand pretendoit à prendre possession 10
— des Boyars Mirizoi, citoyens de Argis, sous aucune faute seulement parcequ'ils etoient riches 16
— du vestiar Brancovano, pour les revenus de la trésorerie qu'il avoit gagnés 87
— du Todorasko Paraskivescoul de Foczan, pour raison qu'il etoit riche. Il lui a fait prendre tout son bien et l'a laissé en chemise, lui, sa femme, ses filles et gendres 13
des deux Boyars Pallada et Dimitraki medelniczar *inimavia* pour raison qu'ils ont trouvé un tresor et l'ont tout englouti; après les avoir bien battus et tourmentés, en même temps 150 paysans, et après l'insinuation d'un de ses parens de l'isle de Naxie, qui a été Agent à Nicopole, il a vendu à l'Encan tout ce qu'ils avoient, à pris les 17, disant que le trésor étoit de 500 bourses, et qu'il ne prend que le 10-me partie 17
— de quelques marchands de Larisse en Thessalie, les inculpant qu'ils étoient des faux monnoyeurs; il les a mis en prison le jour de sa fête de St. Nicolai, et a vendu leur betail à corne pour avoir la somme de 6
— du Cloucziar Slatignano pour un procès qu'il avoit. 2
— Il a retenu du *Spatar Suzzo* pour la laine des Coussins et matelots, qu'on avoit.
transport 372

www.dacoromanica.ro

preparés pour les deux Cours et pour le Czesmé (Fontaine). Son Altesse a tiré l'argent de la trésorerie sans avoir rien donné au Spatar 20

—De Polichroni, Procureur des heritiers des Anagoula, l'inculpant qu'il devoit l'argent a Sa belle mère et à la Princesse 16

Jusqu'à la fin du mois d'Août se sont ramassés à la Camara pour les envois des Galliongis, Delis, Toufekczi, Bechlis, Iczoglans et Boyarnasch, qu'il envoyoit à la campagne pour apporter quelqu'un au fer, mesurer les terres, ou sous quelqu'autres pretextes. Le plus petit de ces envois, ou *Ayacteri*, n'étoit jamais moins de 150 piastres. Il donnoit au messager 30 piastres pour sa peine et le reste passoit tout droitement à la Camara (Caisse particulière du Prince).

Depuis le mois d'Août on ne sait ce qui est rassemblé parcequ'on cache les registres 380

788

Tout cet argent a passé par les mains de ses ministres : Nicolai Philipescoul, de son frère Grand Postelnik, du Grand Écrivain et du trésorier Vacarescoul.

Pour avoir laissé la barbe aux Boyars par 100 et 150 piastres ;le berber-bachi prenoit 5 piastres seulement pour chaque barbe et les autres entroient dans la Camara 16

De ses pages, qu'il envoyoit pour donner avis aux Boyars. qu'il vouloit leur donner une charge, avec ordre qu'ils eussent à faire un présent de 1 500 ou pour le moins de 750 piastres, le Prince avoit la charité de leur laisser 50 et les autres tomboient à la Camara 130

934

Des vols commis aux finances de la trésorerie, qu'il faisoit passer par des faux pezetlouit ou billet, sous pretexte des donations qui n'ont jamais existées et absolument fausse 520

Tout l'argent de la Caisse de Charité il a pris et a privé les pauvres et les orphélins du peu d'Aumône que ses predécesseurs avoient ordonnés de garder pour eux et pour les Ecoles publiques.

Il a donné des ordres aux Ispravniks pourqu'ils manifestent aux Boyars et aux habitants, que celui qui veut avoir une charge, ait à se presenter devant son trône ; le prix est fixé et il n'a qu'à voir la liste pour trouver celle qui lui convient ; c'est une nouvelle méthode pour depouiller les gens.

En outre il vient d'ordonner aux Ispravniks de presser les paysans à signer un Mahzar ou une lettre en sa faveur, dont il leur avoit envoyé un exemplaire, disant qu'il leur fait présent d'un tribut, qu'il leur a arraché depuis le Printemps passé et le prend encore à présent sous le nom de la 3-me Sama, qu'il a mis le 1 de ce Mars.

Comte général

Les extorsion des morts et des vivants	1 454
Pour la vente des charges jusqu'au 6 de Mars 1787	533
Du pays des impots levés et revenus depuis le 26 de Mars 1786 jusqu'au 26 de Mars 1787 y compris la 3-me Sama	7 000
Total	8 987

Arhiva Min. Af. Ext. Moscova, fond 69, dosarul nr. 66 (pe anul 1787), filele 56—61. S-a păstrat ortografia textului francez. Actul nu este datat şi s-a admis datarea : (1787 martie

www.dacoromanica.ro

31, ţinîndu-se seama de faptul că în text se menţionează ultima operaţie ca fiind îndeplinită la 26 martie 1787. Nu este exclus ca lista să fi fost întocmită şi după 31 martie, dată admisă de noi, adică în aprilie. O cercetare a materialului redactat în limba rusă va putea stabili data raportului consular, căruia i s-a anexat lista.

ОШИБОЧНЫЕ ВЫВОДЫ БУРЖУАЗНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ОТНОСИТЕЛЬНО ПРАВЛЕНИЯ НИКОЛАЯ МАВРОГЕНИ

РЕЗЮМЕ

Различные внутренние источники, написанные современниками, а также и некоторые документы, вышедшие из канцелярии Николая Маврогени, господаря Валахии (1786—1790), неоспоримо свидетельствуют, что он правил страной самым деспотическим образом, превосходя в этом отношении любого другого господаря фанариота. Маврогени, чтобы не выйти из милости у турецкого правительства и сохранить за собой трон, стремился удовлетворить полностью постоянно возраставшие претензии турок, требовавших денег, подарков, продовольствия и т.д. Он ни на минуту не забывал и своих интересов, выжимая из подданных как можно больше денег и для себя, что позволило ему вести роскошную и богатую жизнь и после утраты господарского престола.

Для исполнения своих целей Маврогени проводил политику, характеризовавшуюся, с одной стороны, жестоким ограблением масс, а с другой — беспощадным подавлением любой попытки сопротивления со стороны крестьянства и городской бедноты с целью удушения малейшего проявления классовой борьбы против внутренней феодальной эксплуатации и злоупотреблений господаря. Документы от 19 и 28 мая 1786 года ясно отражают реакционную позицию Маврогени по отношению к зависимому крестьянству.

Для увеличения своих богатств Маврогени широко использовал продажу за деньги боярских званий и государственных должностей, что привело к росту злоупотреблений боярского сановничества по отношению к непосредственным производителям материальных благ.

Автор данной работы, помимо уже известных материалов, публикует один новый источник, обнаруженный в советских архивах, в котором имеются конкретные данные относительно бесчисленных денежных поборов, взимавшихся Маврогени в первый год своего правления, то есть до начала русско-австро-турецкой войны (1787—1791), данные подтверждающие сведения, содержащиеся в уже опубликованных источниках.

Несмотря на это, буржуазные историки и особенно В. А. Уреке, лишенные объективности и критического духа, преувеличивая роль Маврогени в период войны, приписывая ему несуществующий патриотизм и воинские таланты, тенденциозно утверждали, что Маврогени якобы защищал зависимсе крестьянство от помещичьего угнетения и поддерживал крестьянскую бедноту.

Автор приходит к выводу, что буржуазные историки исказили образ Маврогени, тогда как действительное изображение этого господаря, управлявшего методами, характерными для восточных деспотов, дано в летописях румынских хронистов второй половины XVIII века и в документах, изданных самим Маврогени.

www.dacoromanica.ro

CONCLUSIONS ERRONÉES DE L'HISTORIOGRAPHIE BOURGEOISE TOUCHANT LE RÈGNE DE NICOLAS MAVROGHENI

RÉSUMÉ

Des sources internes (écrits de contemporains, etc.) ainsi que certains documents émanant de la chancellerie même de Nicolas Mavrogheni, prince régnant de Valachie (1786—1790), attestent indubitablement que ce dernier gouverna en despote, surpassant à cet égard tous les autres princes phanariotes. Mavrogheni s'est toujours efforcé de satisfaire au maximum les exigences turques, sans cesse accrues, en argent, cadeaux de toute sorte, provisions, hommes de corvée, etc., afin de conserver la faveur des maîtres de l'Empire Ottoman et de se maintenir sur le trône. Il a été constamment préoccupé d'accumuler des fonds considérables susceptibles de lui assurer une existence opulente et fastueuse après sa déposition, qu'il redoutait.

Pour parvenir à ses fins, Mavrogheni pratiqua une politique d'impitoyable exploitation des masses, réprimant durement toute tentation de résistance de la paysannerie et de la plèbe urbaine, afin d'étouffer toute manifestation de la lutte des classes contre l'exploitation féodale et les abus du pouvoir. Les documents en date des 19 et 28 mai 1786 attestent clairement l'attitude réactionnaire de Nicolas Mavrogheni à l'égard de la paysannerie asservie.

L'un des moyens auquel Mavrogheni recourut largement pour s'enrichir fut la vente des titres de noblesse et des fonctions publiques, ce qui eut pour effet d'aggraver encore les abus des dignitaires et des fonctionnaires de l'Etat au détriment des producteurs de biens matériels.

Outre les documents déjà connus, l'auteur de l'article en produit un autre inédit, provenant des archives soviétiques, lequel fournit des données concrètes touchant les innombrables extorsions pratiquées par Mavrogheni durant la première année de son règne, c'est-à-dire avant la guerre russo-austro-turque (1787—1791), ce qui confirme pleinement l'attestation des sources antérieures.

En dépit de ces faits, les historiens bourgeois, et en particulier V. A. Ureche, dépourvus d'objectivité et d'esprit critique, exagérant le rôle de Mavrogheni pendant la guerre et lui attribuant de prétendues qualités de grand patriote et de chef militaire remarquable, ont soutenu de façon tendancieuse que Mavrogheni aurait protégé la paysannerie corvéable contre les abus des grands propriétaires de domaines et soutenu la population rurale pauvre.

L'auteur aboutit à la conclusion que les historiens bourgeois ont dénaturé la figure de Mavrogheni, et que la vraie personnalité de ce prince, dont les méthodes de gouvernement étaient celles d'un despote oriental, se révèle dans l'œuvre des chroniquers roumains de la seconde moitié du XVIIIe siècle et dans les documents émis par Mavrogheni lui-même.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

NOTE ŞI COMUNICĂRI

DATE PRIVITOARE LA ECONOMIA AGRARĂ DIN ŢARA ROMÎNEASCĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA

DE

S. COLUMBEANU

Printre manuscrisele de la Arhivele Statului din Bucureşti se găseşte o voluminoasă condică intitulată: „Condică de documente ale mănăstirilor din Ţara Romînească", iar în subtitlu se precizează că e vorba de „Socotelile tuturor mănăstirilor din ţară din anii 1730—1741" [1]. Condica reprezintă, datorită conţinutului său, un document de o excepţională însemnătate pentru istoria economiei agrare din prima jumătate a veacului al XVIII-lea. În filele sale este înserat un mare număr de date statistice privind rolul mănăstirilor în viaţa economică a timpului.

Cîteva fragmente din acest unic document au mai fost publicate acum o sută de ani de Cezar Bolliac [2]. Restul condicii a rămas în cea mai mare parte inedit, astfel că semnalarea unora din informaţiile şi datele sale mai importante poate constitui un stimulent pentru întocmirea unor studii de analiză amănunţită şi aprofundată asupra bogatului său conţinut.

Această condică cuprinde catagrafii ale mănăstirilor din Ţara Romînească, cu următoarele rubrici: rezumatele hrisoavelor mănăstirii; inventarul obiectelor bisericeşti şi de gospodărie; lista bunurilor imobile (moşii, vii, mori, munţi); numărul ţiganilor şi uneori al rumînilor şezători pe moşiile mănăstireşti; numărul animalelor şi cantităţile de produse existente la data întocmirii catagrafiei sau în diferiţi ani; veniturile anuale ale mănăstirilor; cheltuielile anuale şi, în încheiere, un bilanţ al veniturilor şi cheltuielilor.

---

[1] Ms. 377.

[2] *Monastirile din Romînia*, Bucureşti, 1862 (Conţine numai datele de la 3 mănăstiri: Nucetul, Slobozia lui Enache şi Căluiul, p. 557—614). Pentru Moldova avem un material asemănător publicat de Ioan Bogdan, *Sămile mănăstirilor de fară din Moldova pe anul 1742*, în *Buletinul Comisiei Istorice a Romînei*, vol. I, 1915, p. 217-279.

www.dacoromanica.ro

Numărul de mănăstiri pentru care avem catagrafii în condică este de 60. Rubrica de venituri apare la 59 de mănăstiri, iar cea de cheltuieli la toate 60. Rubrica bunurilor imobile apare la 57 de mănăstiri, care după totalizarea făcută de noi, rezultă că posedau : 521 moşii, 199 vii, 125 mori şi 38 munţi. În privinţa veniturilor şi cheltuielilor menţionăm că acestea nu se dau pe toată perioada de 11 ani la fiecare mănăstire. Tabelele de venituri şi cheltuieli sînt inegale din punct de vedere cronologic. Numai la mănăstirea Cotroceni ele acoperă toţi cei 11 ani. La mănăstirea Mărgineni sînt pe 10 ani; la mănăstirea Nucetul pe 9 ani; la mănăstirile Sf. Ioan din Bucureşti şi Focşani pe 8 ani; la mănăstirile Arhimandritul şi Banul pe 7 ani; la mănăstirile Rîmnic şi cozia pe 6 ani; la mănăstirile Zlătari, Toţi Sfinţii, Butoiul şi Băbeni pe 5 ani; la mănăstirile Sărindar, Dedulești şi Sadova pe 4 ani; la mănăstirile Mihai-Vodă, Plătăreşti, Găiseni, Cîmpulung şi Mislea, pe 3 ani, iar la restul mănăstirilor, reprezentînd marea majoritate, doar pe 2 ani, cuprinzînd mai ales anii 1739 şi 1740.

I. Bogdan arată că iniţiativa întocmirii acestor catagrafii a luat-o, pentru Moldova, domnul Constantin Mavrocordat, care a cerut în 1741 sau 1742 egumenilor să-i întocmească „catastişe", cuprinzînd aceleaşi rubrici ca şi cele din Ţara Romînească [1]. Aceasta ne îndreptăţeşte să presupunem că pentru Muntenia, cel puţin, deoarece Oltenia era atunci sub stăpînire austriacă, tot Constantin Mavrocordat a luat o asemenea măsură[2]. În ce priveşte Oltenia, desigur că administraţia austriacă, mult mai organizată şi mai meticuloasă decît cea din Muntenia, nu a putut să omită a cere mănăstirilor să-şi prezinte date precise asupra stării lor materiale. Imperiul habsburgic avea nevoie de asemenea date pentru a lua toate măsurile posibile de stoarcere la maxim a bogăţiilor provinciei. De altfel, ceea ce atrage atenţia la „catastişele" mănăstirilor oltene e faptul că acestea sînt întocmite mai amănunţit şi mai sistematic decît cele din Muntenia. Aceasta poate constitui o dovadă că administraţia austriacă nu numai că a cerut asemenea „catastişe", dar că a şi dat instrucţiuni cum să fie întocmite.

Înainte de a trece la prezentarea materialului cuprins în filele condicii, credem că e necesar să expunem unele rezerve sugerate de însăşi cercetarea acestui material.

Astfel, în privinţa datelor statistice exprimînd diferitele categorii de venituri şi cheltuieli, trebuie presupus că uneori acestea nu erau conforme în întregime cu realitatea. Cu tot comerţul intens făcut de mănăstiri cu produsele lor, adesea bilanţului de la sfîrşitul catastihului înregistrează deficite [3]. Explicaţia trebuie căutată în intenţia unora din egumeni de a prezenta în mod defavorabil situaţia materială a mănăstirilor de sub conducerea lor, pentru ca pe de o parte să obţină diferite danii şi

---

[1] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 222.

[2] În perioada cînd au fost întocmite „catastişele", Constantin Mavrocordat a domnit de două ori în Ţara Romînească : 1731—1733 şi 1735—1741.

[3] *Condica*, f. 111 (mănăstirea Sf. Gheorghe, deficit 1475 taleri); f. 2030 (mănăstirea Nucet, deficit 513 taleri); f. 527 (mănăstirea Mărgineni deficit peste 4 000 taleri).

www.dacoromanica.ro

privilegii fiscale de la domnie[1], iar pe de altă parte să salveze surplusurile de la cererile de zaherea[2]. În sfîrşit, cu rezervă trebuie privite şi unele din rezultatele diferitelor operaţii de adunare şi scădere a veniturilor şi cheltuielilor[3].

Acestea fiind rezervele pe care ne îngăduim să le formulăm, considerăm totuşi că ele nu sînt de aşa natură încît să ne împiedice să ne formăm o imagine destul de apropiată de realităţile economice ale timpului. Datele statistice cuprinse în condică sînt enorm de multe şi ne îndoim că ele ar fi suferit alterări care să ducă la crearea unor imagini deformate.

De asemenea, mai atragem atenţia că în prezentarea de amănunt pe care o vom face diferitelor rubrici ale condicii, vom da datele statistice aşa cum au fost ele înregistrate de diacul respectiv. În schimb, totalizările de ordin general ale veniturilor unei mînăstiri pe mai mulţi ani sau ale veniturilor unui grup mai mare de mănăstiri, ţinînd seama de rezerva făcută mai sus asupra corectitudinii aritmetice a acestor totalizări, le vom da cu aproximaţie de sute sau zeci[4].

★

Cele mai multe date din condică privesc principalele ramuri ale economiei agrare : producţia cerealieră creşterea vitelor şi viticultura. Să încercăm deci să prezentăm unele din datele care ni s-au părut mai semnificative.

Producţia cerealieră La unele mănăstiri, în deosebi la cele din Oltenia, „catastişele" din condică arată ce cantităţi de cereale obţineau mănăstirile de pe moşiile lor. Aceste cifre însă nu se referă la producţia globală a moşiilor. Ele dau cantităţile provenind din trei surse : „după plug" (adică de pe rezerva seniorială a mănăstirii) ; din dijmele date de ţărani ; de la mori, sub formă de uium. Cu toate acestea cifrele privind cantităţile de cereale obţinute din cele trei surse amintite ne dau unele indicii asupra nivelului atins de producţia agricolă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Înainte de a înfăţişa unele din datele privind diferitele cantităţi de produse agricole, trebuie să atragem atenţia că acestea nu sînt alcătuite după un criteriu uniform. Uneori se dau cantităţile pe sorturi de cereale, specificîndu-se şi provenienţa (după plug, dijmă şi de uium). Alteori aceste cantităţi se dau global, fără a se preciza sorturile cerealelor sau fără a se arăta provenienţa.

Astfel, mănăstirea Sf. Gheorghe obţine în 1739[5] de pe moşiile sale 210 chile de cereale repartizate după cum urmează : 50 chile de la „pluguri" ;

[1] Printre documentele vremii, cărţile domneşti de danie şi privilegii fiscale către mănăstiri sînt foarte numeroase. De asemenea şi în condică sînt mănăstiri care au privilegii fiscale, constînd din dreptul de a percepe pentru folosul lor anumite impozite.

[2] Cereri de zaherea la mănăstirile : Arhimandritul (f. 66 v—68) ; Sărindar (f. 81 v) ; Sf. Gheorghe (f. 109 v—110) ; Snagov (f. 165).

[3] De pildă, la mănăstirea Mărgineni, totalizările sînt în cea mai mare parte greşite : la f. 524, în loc de 3936 tal., 4036 tal. ; la f. 524 v în loc de 3798 tal., 3718 tal.

[4] Ceea ce ne interesează în prezentarea de faţă e să arătăm aspectele şi tendinţele mai importante din economia agrară aşa cum reies din condică şi nicidecum să facem o verificare aritmetică riguroasă a adunărilor şi scăderilor, care ar fi cerut extrem de mult timp, dat fiind numărul enorm de cifre. Desigur, o publicare exhaustivă a materialului din condică va trebui să comporte şi operaţiuni precise de verificare a adunărilor şi scăderilor de la rubricile de venituri şi cheltuieli.

[5] *Condica*, f. 109.

www.dacoromanica.ro

40 chile de la mori; 115 chile dijmele de pe 15 moşii, iar de pe o a şaisprezecea moşie încă 5 chile, pe care le presupunem a fi tot dijmă. Precizări asupra sorturilor şi asupra moşiilor de unde proveneau se fac numai pentru o parte a cerealelor de dijmă: 50 chile grîu provin de pe 5 moşii; 25 chile porumb de pe 3 moşii; 4 chile orz de pe 2 moşii; restul de 36 chile sînt cereale nespecificate şi provin de pe 6 moşii [1]. În 1740 aceeaşi mănăstire obţine: de la pluguri 50 chile de grîu; de la mori 55 chile porumb sau mei; din dijme 68 chile (34 de grîu, 8 de porumb, 5 de mei, 21 de mei şi porumb la un loc), plus 12 chile nespecificate, probabil dijmă. În ce priveşte destinaţia acestor cantităţi de cereale, însemnările nu spun nimic. Probabil au fost depozitate sau consumate la mănăstire, deoarece la veniturile provenite din comerţ nu apare nici o cifră referitoare la cereale.

Mult mai explicite sînt însemnările mănăstirii Cîmpulung [2], care, grupate în formă de tabel, arată în felul următor:

	1738			1739			1740		
	După plug	Dijmă	Mori	după plug	Dijmă	Mori	după plug	Dijmă	Mori
Grîu (chile)	12	7 ½	—	19 ½	3 ½	—	8 ½	—	—
Porumb („)	26	25	112	30	35	78	26	23	40
Făină („)	—	5	5	—	—	4	—	—	—

Toate aceste cantităţi au fost consumate la mănăstire: „mîncate în casă", precizează însemnările.

La fel şi la mănăstirea Mislea, posesoare a 19 moşii[3], cu o producţie destul de mare pentru acea vreme: 326 chile în 1739 şi 244 chile în 1740, însemnările arată că cerealele au fost „de treaba mănăstirii", neapărînd nimic la vînzare.

Date pentru un număr mai mare de ani găsim la mănăstirea Banul, posesoare a 15 moşii [4]. În plus, aici apar şi cantităţile de cereale vîndute. Astfel, în 1734, după plug se obţin 60 chile grîu şi mălai, şi probabil din dijmă 13 ½ chile tot grîu şi mălai. Se vînd 30 chile cu 60 taleri, iar 45 chile sînt date „mertice" (plată în natură) văcarilor, argaţilor, ciobanilor şi ţiganilor. Venitul morilor e consumat în întregime la mănăstire. În anul următor se obţin: după plug 60 chile grîu şi mălai; din dijmă 20 chile tot grîu şi mălai. Se vînd 20 chile cu 40 taleri, iar 60 se dau „mertice" păstorilor, vierilor, argaţilor şi ţiganilor. La fel şi în ceilalţi ani, afară de

[1] Repartiţia dijmei pe moşii e următoarea: Rogoz — 3 chile nespecificate; Cîmpii Stăneştilor — 6 chile nespecificate; Băneasa — 2 chile nespecificate; Puiani 3 chile nespecificate; Pauleşti — 5 chile nespecificate; Comişani — 17 chile nespecificate; Vlădeni — 20 chile grîu; Greci — 17 chile grîu; Racoviţa — 5 chile grîu; Sineşti şi Pauleşti — 8 chile grîu; Periani — — 5 chile porumb; Arceşti — 12 chile porumb; Gemenile — 8 chile porumb; Sineşti şi Pauleşti — 4 chile orz.

[2] *Condica*, f. 307 v 308.

[3] *Ibidem*, f. 499 v — 501 v (În 1739; *după plug*: 90 chile nespecificate, 20 chile porumb, 10 chile orz, 20 chile ovăz; *din dijme*: 25 chile mei; *probabil dijmă*: 10 chile grîu, 50 chile porumb; *de la mori*: 101 chile nespecificate. În 1740: *după plug*: 100 chile grîu, mei şi orz; *din dijme*: 64 chile porumb şi mei; *de la mori*: 80 chile nespecificate.

[4] *Ibidem*, f. 463 467 v.

www.dacoromanica.ro

1738 şi 1739, cerealele care reveneau mănăstirii se repartizau tot între „merticaşi" şi piaţă (în 1736 pe 20 chile grîu şi mălai de dijmă se obţin 100 taleri, iar în 1737 tot pe aceeaşi cantitate doar 45 taleri).

Tabele deosebit de interesante pentru cerealele obţinute de mănăstiri avem mai ales pentru Tismana şi mănăstirea Brîncoveanu.

Mănăstirea Tismana (cantităţi obţinute în 1739 şi 1740 de pe 14 moşii) [1]:

	Chile			
	Grîu	Mei	Orz	Porumb
Jud. Gorj				
După plug				
1. Tismana cu sat	15 ½	66	—	88 ½
2. Grindul şi Orlea cu sat	—	2	—	3
3. Pîrîul cu sat şi Hobiţii	3 ½	16	—	16
4. Ceaurul cu sat	30 ½	73 ½	25 ½	53
	49 ½	157 ½	25 ½	160 ½
Dijma				
5. Moşia Moii şi Carbeştii	1 ½	3 ½	—	17 ½
6. Roşii şi Valea cu apă	—	—	—	6
7. Frăţeştii şi Turcineştii	1 ½	3 ½	—	8
8. Turcenii şi Grozeştii	4 ½	6 ½	—	22 ½
9. Dîrmota	2 ½	—	—	7 ½
Total	10	13 ½	—	61 ½
Jud. Mehedinţi				
Fără specificarea proveniente, probabil tot dijmă				
10. Ploştina	—	—	—	7 ½
11. Meriţii şi Văgiuleşti	—	14	—	3
12. Rogova jumătate	—	10	—	57 ½
13. Bistriţa şi Ergheviţa	2	10	—	21
Jud. Dolj				
Probabil dijmă				
14. Bistreţul	—	32 ½	—	—
Total	2	66 ½	—	89
Total general				
După plug	49 ½	157 ½	25 ½	160 ½
Dijmă	10	13 ½	—	151
Probabil dijmă	2	66 ½	—	—
	61 ½	237 ½	25 ½	311 ½

Imediat sub tabel se menţionează că bucatele din 1739 „le-au prăpădit turcii toate cînd au venit de au arsu mănăstirea", iar bucatele din 1740 „s-au mîncat toate în casă şi s-au dat mertice ţiganilor şi altor merticaşi".

[1] *Condico*, f. 640 v — 641.

www.dacoromanica.ro

În anul 1741 mănăstirea Tismana obține următoarele cantități de cereale după plug, din dijme și de la mori:

	Chile				Clăi
	Grîu	Orz	Mei	Porumb	Fîn
	56	25 ½	30	163	34
Din acestea semănate și consumate:	25	10 ½	13	30	—
Rămase la mănăstire	31	15	17	133	

La mănăstirea Brăcoveanu[1], cantitățile de cereale obținute în 1739 și 1740 sînt următoarele:

Anul 1739

Jud. Romanați	Chile				Clăi
	Grîu	Mei	Orz-ovăz	Porumb	Fîn
1. Grădinile, Detrapila (?), Sfințești, plug și dijmă	20	15	2	19	7
2. Mărghenii dijmă	—	—		3	1
3. Cîrjani ,,	1 ½	2	1	37	—
4. Roșienii cu sat dijmă	—	1	—	5	2
5. Corobeni, Sălisteni, Hurez cu sat dijmă	—	4	—	12	1
6. Robăneștii Ciumești ,,	2 ½	2	—	12	2
7. Rădișoaea ,,	—	3	1	—	—
8. Rotunda Polovinii ,,	15	5	3	—	—
9. Funia domnească, Obîrșia, Praporul ,,	6	8	2	—	—
Total general:					
Plug și dijmă	20	15	2	19	7
dijmă	25	25	7	69	6
	45	40	9	88	13

Anul 1740

	Chile			Clăi
	Grîu	Mei-porumb	Orz-ovăz chile	Fîn
După plug și din dijme	86	89	14	18
Din acestea au fost semănate și consumate	39	27	9	4
Se află depozitate	27	47	4	14
Au fost vîndute	20 cu 80 tl. 5	cu 14 tl.		

De la mori pe 1739 și 1740 s-au obținut 19 chile grîu și 50 chile porumb și mei.

[1] *Condica*, f. 707 v.

www.dacoromanica.ro

La mănăstirea Snagov [1] cantităţile de cereale provenite de pe moşii (plug şi probabil dijmă) şi de la mori, apar în felul următor :

1739	Grîu (chile)	Mei (chile)	Orz (chile)	Porumb (chile)
— Probabil dijmă şi după plug	125 ½	67 ½	35	55 ½
— Din acestea se vînd	8 cu 53 tl.	—	—	14 cu 37 tl.
— Restul : semănate, date zaherea, consumate	117 ½	67 ½	35	41 ½
1740				
— Probabil dijmă şi după plug	99 ½	34	27	63
— Din acestea se vînd	—	—	—	24 ½ cu 5 tl.
— Semănate	15 ½		3 ½	—
— Trecute în contul lui 1741	84	34	23 ½	38 ½

De la mori, pe ambii ani s-au obţinut 120 chile nespecificate.

Date numerice asupra cantităţilor de cereale obţinute după plug din dijme şi de la mori mai sînt pentru mănăstirile : Arnotă, Cozia, Bistriţa, Hurezul, Căluiul, Polovraci, toate din Oltenia şi Dealul, Golgota, Tîrşor, Rîncăciov, din Muntenia.

Şi la aceste mănăstiri, la unele rămîn prisosuri pentru vînzare [2], sau cantităţile de cereale se consumă în întregime pentru nevoile mănăstirii,

[1] *Condica*, f. 165 165 v.

[2] *Mănăstirea Cozia* (f. 585—585 v) — 14 moşii :

Cantităţi obţinute după 11 moşii

	Grîu (chile)	*Mei* (chile)	*Orz* (chile)	*Porumb* (chile)	*Fîn* (clăi)	*Ovăz* (chile)
1736						
După plug	126	45	12 ½		12	
Probabil dijmă	38	2	11	95	34	
Total	164	47	23 ½	95	46	
Nu se spune numărul moşiilor						
1737	147	100	31	40	37	
1738	„Nu s-a făcut nimic fiind oştile pe aceste locuri"					
1739	37 ½	25	7	25	40	2 ½
1740	40	25	42	25	47	

La vînzare apar : *în 1736* : porumbul cu 10 tl. ; 35 obroacc grîu cu 10 tl ; în *1738* : porumb şi mei cu 50 tl. ; *în 1740* : 17 ½ chile porumb cu 59 tl.,35 chile grîu cu 245 tl., 40 chile mei cu 225 tl.

Mănăstirea Dealul (f. 181, 183) — 4 moşii : *1741* : din dijmă : 150 chile grîu, 31 chile porumb, 59 ½ chile mei, 18 ½ chile orz. La vînzare apar : 80 chile grîu cu 400 tl., 13 ½ chile orz cu 27 tl., 60 chile mei cu 180 tl. şi încă 80 chile grîu (probabil rezerve din alţi ani) cu 480 tl.

Pentru *mănăstirea Căluiul* vezi la f. 526 v — 527.

www.dacoromanica.ro

cum se întîmplă de exemplu la mănăstirea Bistrița, unde în 1739—1740 „toate s-au mîncat în casă de țigani merticași și păstori" [1].

Din datele expuse mai înainte, observăm că mănăstirile obțineau de pe moșiile lor în general cantități destul de reduse de cereale. Pentru a ne da seama ce anume însemnau aceste cantități, să încercăm să le găsim echivalentul de mărime modern [2]. De exemplu, mănăstirea Brîncoveanu de pe 9 moșii, toate situate în județul Romanați, deci în regiune de cîmpie cu mari posibilități de dezvoltare a producției agricole, obținea în 1739 doar : 6 750 kilograme de grîu (45 chile) ; 14 600 kilograme porumb (98 chile), 6 000 kilograme mei (40 chile) ; 1 350 kilograme orz și ovăz (9 chile) [3]. Mănăstirea Căluiul de pe 7 moșii situate tot la cîmpie în județele Romanați, Dolj și Mehedinți obținea în 1740 doar : 8 100 kilograme grîu (68 chile) ; 5 550 kilograme porumb (37 chile) ; 8 100 kilograme mei (54 chile), 1 200 kilograme orz (8 chile) ; 3 150 kilograme ovăz (21 chile)[4]. Mănăstirea Mislea de pe 12 moșii și de la mori obținea, în 1739, 48 900 kilograme cereale (526 chile), iar în 1740 36 000 kilograme cereale (244 chile) [5]. Aceste cantități reduse constituie un indiciu că de fapt, indi-

[1] *Mănăstirea Bistrița* (f. 613) — 16 moșii :

	Grîu (chile)	*Porumb* (chile)	*Mei* (chile)	*Orz* (chile)
1739—1740 : După plug	77	86 ½	87	3 după 3 moșii
dijmă	—	52	—	— „ 1 „
Probabil dijmă	22	84 ½	91	— „ 7 „
Mori	20	102	40	— „
Total	119	325	218	3
1741 : După plug	103 ½	22	54 ½	6 ½ după 3 moșii
Dijmă	20 ½	38	—	— „ 4 „
Probabil dijmă	—	32 ½	22 ½	— „ 3 „
Total	124	92 ½	77	6 ½

Semănate : 70 chile nespecificate și 6 ½ chile orz
Depozitate 43 chile grîu

Mănăstirea Hurezul (f. 683—683 v) — 12 moșii :

	Grîu (chile)	*Porumb* (chile)	*Mei* (chile)	*Orz* (*chile*)
1739—1740 După plug	72	80	27	— după 2 moșii
Probabil dijmă	94	112	97 ½	6 „ 8 „
Mori	71 ½	138 ½		—
Total	237 ½	455		6

Atît pentru bucatele de pe moșii, cît și pentru cele de la mori se menționează că s-au consumat „în casă", s-au dat „mertice" și s-au folosit la hrana rîmătorilor.

Pentră mănăstirile : Arnota, Polovraci, Golgota, Tîrșorul și Rîncăciov vezi respectiv la f. 703, 736, 215 v, 536 v și 272.

[2] Chila, după condici ale mitropoliei privind producția de pe moșiile ei în aceiași perioadă, avea în medie 120 oca ; o oca avea circa $1^1/_4$ kg ; deci o chilă avea cam 150 kilograme. (Bibl. Acad. R.P.R., ms. 616, f. 3, 241).

[3] *Condica*, f. 707 v.

[4] *Ibidem*, f. 526 v — 527.

[5] *Ibidem*, f. 499 v — 501 v.

www.dacoromanica.ro

ferent de întinderea moşiei suprafeţele de cultură erau puţin întinse şi mîna de lucru rară. De altfel şi numeroasele date privind veniturile realizate de pe moşii atestă cu prisosinţă nivelul scăzut de dezvoltare al producţiei agricole. Mănăstirea Cotroceni realiza în 1730 de pe două din moşiile sale, doar 40 taleri, iar în 1731, tot de pe aceste două moşii, 60 taleri [1]. În 1732, una din moşiile mănăstirii Nucetul aducea venit de 80 taleri, în 1733 75 taleri şi în 1734 numai 50 taleri [2]. Mănăstirea Sf. Ioan avea moşii al căror venit era de 12,8 şi chiar 4 taleri [3]. La fel şi la mănăstirile Mihai Vodă şi Toţi sfinţii erau moşii cu venit sub 10 taleri; cel mai mare nu depăşea 60 taleri [4]. La mănăstirea Cozia cele 14 moşii aduceau în 1741 un venit total de numai 672 taleri (în medie 48 taleri de moşie), provenind din suhat, fîn şi cereale [5].

Un alt factor care mai contribuia la menţinerea producţiei agricole la un nivel scăzut îl constituia şi sărăcia de unelte agricole. Mănăstirea Cotmeana, posesoare a 7 moşii, dispunea de următoarele unelte : 2 perechi fiare de plug, 16 coase, 12 seceri, 12 sape [6]. Mănăstirea Mărgineni, posesoare a 19 moşii, avea numai 4 perechi fiare de plug, 15 coase, 6 casmale [7], iar mănăstirea Hurezul cu 12 moşii dispunea de 3 perechi fiare de plug, 38 sape şi tîrnăcoape, 8 securi, 17 topoare şi 35 seceri [8]. Alte mănăstiri nu dispuneau de nici un fel de unealtă agricolă [9]. Mănăstirile din acele vremuri, ca de altfel şi mult mai tîrziu, îşi lucrau pămînturile cu ţăranii şezători pe aceste moşii, care nu dispuneau decît de un inventar agricol primitiv şi foarte sărac. Acest factor, alături de cei indicaţi mai sus — suprafeţele cultivate reduse şi raritatea mîinii de lucru — explică într-o bună măsură gradul de înapoiere al agriculturii. În sfîrşit, o altă trăsătură a acestei înapoieri era sistemul monoculturii. Din tabelele expuse anterior se poate observa că unele moşii nu produceau decît un singur sort de cereală, porumb, mei sau grîu, dar şi acela în cantităţi mici.

În asemenea condiţii de productivitate scăzută a moşiilor lor, multe mănăstiri nu aveau surplusuri pentru vînzare, deoarece toată recolta era folosită pentru consumul propriu. Uneori însă, cînd apar şi prisosuri destinate pieţii, am văzut că acestea sînt mici (mănăstirile Brîncoveanu, Banul, Snagov) sau foarte mici (mănăstirile Căluiul, Hurezul). Absenţa cantităţilor mai mari de cereale destinate vînzării se datoreşte în anii 1736—1739 şi războiului ruso-austro-turc. În Oltenia de exemplu, autorităţile austriace au dat ordin de rechiziţionare a tuturor rezervelor de cereale şi nutreţ [10]. Iar pe lîngă rechiziţii, mai era şi jaful armatelor cotro-

[1] *Condica*, f. 14, 15.
[2] *Ibidem*, f. 194 v, 196, 197.
[3] *Ibidem*, f. 94 v, 95, 96.
[4] *Ibidem*, f. 51, 116 v, 118, 119, 120.
[5] *Ibidem*, f. 595.
[6] *Ibidem*, f. 245.
[7] *Ibidem*, f. 518—518 v.
[8] *Ibidem*, f. 681 v. De asemenea mănăstirea Mihai Vodă, cu 14 moşii, nu avea decît 2 perechi fiare de plug (f. 50).
[9] Măn. Rîmnic cu 20 moşii, măn. Sărindar cu 18 moşii, măn. Sf. Gheorghe cu 19 moşii.
[10] Papacostea Şerban, *Contribuţii la problema relaţiilor agrare în Ţara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. III (Buc.), Ed. Acad. R.P.R., 1959, p. 245.

www.dacoromanica.ro

pitoare, care, după cum arată o însemnare de la mănăstirea Tismana, citată mai înainte, prădau şi risipeau toată recolta. Totuşi trebuie atras atenţia, aşa cum de altfel vom arăta mai tîrziu, că războiul nu a afectat în întregime viaţa economică a mănăstirilor.

Dar în afară de aspectul semnalat mai sus, privind lipsa de surplusuri pentru vînzare, în condică mai apare şi aspectul opus : participarea destul de masivă a cîtorva din mănăstiri la comerţul de cereale şi prin aceasta la lărgirea pieţii interne. Desigur, anii de pace erau favorabili acestui proces. Astfel în 1740 mănăstirea Cozia vinde 92 ½ chile cereale cu 529 taleri [1], iar în 1741 mănăstirea Dealul realizează din vînzarea a 233 ½ chile suma, mare pentru acea vreme, de 1087 taleri [2]. În general însă, cele mai multe din mănăstiri vindeau puţin sau deloc.

Producţia viticolă. Un loc deosebit de important în economia domeniilor mănăstireşti îl ocupa producţia viticolă, care aducea beneficii mult mai mari decît cele realizate din vînzarea cerealelor şi a animalelor, luate la un loc. Aceste beneficii se explică mai ales dacă avem în vedere faptul că vînzarea vinului şi rachiului era în acele vremuri un monopol al stăpînilor de moşii; ţăranii nu aveau dreptul să vîndă băuturi decît numai cu aprobarea stăpînului şi numai după ce s-au vîndut băuturile acestuia.

În afară de cîştigurile realizate de pe urma viticulturii trebuie menţionate şi cheltuielile considerabile făcute pentru valorificarea viilor ştiut fiind că viticultura comportă muncă specializată. De aceea la exploatarea viilor vom vedea că se foloseau pe scară largă muncitori cu plată.

Marile cantităţi de vin consemnate în condică proveneau în general din două surse : din recolta proprie a mănăstirilor şi din darea vinăriciului pe care unele mănăstiri aveau privilegiul s-o perceapă în natură. Aceste cantităţi sînt date în vedre; o vadră avînd 10 litri, putem socoti în unităţile de măsură moderne recolta de vin anuală şi cît se obţinea din vinăriciu.

Iată acum cîteva exemple mai semnificative asupra producţiei viticole de pe domeniile mănăstireşti.

Mănăstirea Focşani în 1736 a obţinut, 3 500 vedre vin, recoltă proprie de la 10 vii şi 1 200 vedre din vinăriciu, total 4 700 vedre. Din acestea a vîndut 3400 vedre cu 1244 taleri; 1270 vedre le-a reţinut pentru consumul propriu şi 130 vedre au fost drojdia rămasă după procesul de vinificare [3]. Cheltuielile făcute cu viile au fost de 355 taleri [4]. În 1737 mănăstirea a obţinut vin şi mai mult : 5700 vedre (4500 recoltă proprie şi 1200 vinăriciul), din care : 3900 vedre vîndute cu 1305 taleri, 1400 consumul propriu, 100 drojdie, 350 risipite de trupele austriace şi turceşti [5]. Cheltuielile au fost de 452 taleri, plătiţi pentru lucrul viilor, pentru cules şi pentru turnatul vinului în buţi [6]. În 1739 cantitatea de vin a fost şi mai mare : 6100 vedre (4800 recolta şi 1300 vinăriciul). S-au vîndut 4450

[1] *Condica*, f. 592 v.
[2] *Ibidem*, f. 181 v, 183.
[3] *Ibidem*, f. 445 v.
[4] *Ibidem*, f. 446—446 v.
[5] *Ibidem*, f. 446 v.
[6] *Ibidem*, f. 447.

www.dacoromanica.ro

vedre cu 1587 taleri, s-au consumat 1500 vedre şi s-au făcut drojdie 150 vedre[1]. Cheltuielile au fost mai mici : 333 taleri [2], ceea ce înseamnă un beneficiu net mai mare.

Cîştiguri deosebit de mari din vînzarea băuturilor a realizat şi mănăstirea Mărgineni, posesoare a 9 vii. În 1735, la vînzarea a 95 buţi cu vin a încasat 2556 taleri, la rachiu 110 taleri, deci în total 2666 taleri [3]. Cheltuielile au fost următoarele : lucrul viilor 660 taleri ; haracii 20 taleri ; culesul 25 taleri ; chiria buţilor 40 taleri, simbria vierilor 15 taleri, în total 760 taleri [4]. Beneficiul net a fost deci de 1906 taleri. În 1738 încasările au fost şi mai mari : 2940 taleri la vin şi 150 taleri la rachiu, total 3090 taleri [5]. Cheltuielile au fost : lucrul viilor 750 taleri, culesul 25 taleri, chiria buţilor 20 taleri, simbria vierilor 25 taleri, în total 820 taleri [6]. Cîştigul net realizat a fost de peste 2270 taleri.

Încasări substanţiale de pe urma vînzării vinului realiza şi mănăstirea Arhimandritul din Bucureşti. În 1738, din 3800 vedre (recoltă proprie şi vinăriciu) vinde 3400 cu 1452 taleri [7]. Cheltuielile sînt : 115 taleri lucrul viilor, 196 taleri chiria depozitării vinului, 96 taleri culesul, 16 taleri haracii şi butaşii, 12 taleri scosul buţilor din pivniţă, 16 taleri simbria vierilor, total 451 taleri [8]. Cîştigul net realizat e deci de 1001 taleri. În 1739, cantitatea de vin e şi mai mare ; 4390 vedre (recolta şi vinăriciul). Vînzarea e în valoare de 1667 taleri [9], cheltuielile doar 243 taleri [10], ceea ce inseamnă că beneficiul e de peste 1424 taleri.

Recolte mari de vin şi deci şi încasări mari din vînzare aveau şi alte mănăstiri, ca : Slobozia lui Enache[11], Sărindar[12], Cotroceni[13], Nucetul[14].

Creşterea animalelor şi albinăritul. Una din ramurile cele mai importante ale economiei domeniului mănăstiresc era creşterea vitelor. În condică, pentru unele mănăstiri se dau tabele înfăţişînd evoluţia numărului de vite în timpul unui anumit număr de ani, iar pentru alte mănăstiri se dau liste cu numărul de animale la un moment dat. De asemenea, la un loc cu datele privind creşterea animalelor se află şi datele referitoare la albinărit, care constituia o altă importantă ramură a economiei domeniului mănăstiresc.

Dintre tabelele care dau evoluţia numărului de animale şi a stupilor de albine într-un anumit număr de ani, am ales pe cele de la mănăstirile Bistriţa, Tismana şi Strehaia.

---

[1] *Condica*, f. 449.
[2] *Ibidem*, 449 v.
[3] *Ibidem*, f. 523.
[4] *Ibidem*, f. 523 v.
[5] *Ibidem*, f. 525 v.
[6] *Ibidem*, f. 525 v — 526.
[7] *Ibidem*, f. 67.
[8] *Ibidem*. f. 67 v — 68.
[9] *Ibidem*, f. 68.
[10] *Ibidem*, f. 68 v.
[11] În 1739 a încasat 925 taleri după vin şi 190 taleri după rachiu (f. 551) iar în 1740, 1118 taleri după vin şi 230 taleri după rachiu (f. 552).
[12] În 1738 a încasat 891 taleri după vin (f. 81).
[13] În 1730, 657 taleri după vin (f. 14).
[14] În 1733, 925 taleri după vin şi 90 taleri după rachiu (f. 196—196 v).

www.dacoromanica.ro

Mănăstirea Bistrița [1]

		Au fost	Spor	Vîndute	Pierite	Simbrie	Se află	
Cai mari și mici	1739	43	3	—	18	—	31	28*
	1740	31	3	2	9	1	22	
Bivoli mari și mici	1739	14	5	—	2	—	17	
	1740	17	5	—	4	—	28	18*
Boi de jug	1739	27	2	—	1	—	28	
	1740	28	—	—	—	—	28	
Vaci mari și ,mici	1739	43	5	9	9	—	30	
	1740	30	7	—	4	1	32	
Oi „ „ „	1739	724	181	116	130	36	723	783*
	1740	723	130	57	130	36	476	630*
Rîmători „ „ „	1739	10	60	—	1	3	56	66*
	1740	56	26	—	2	—	80	
Stupi	1739	20	33	—	13	—	40	
	1740	40	81	—	21	—	100	

Mănăstirea Tismana [2]

Cai mari și mici	1739	33	7	—	4	—	36	
	1740	36	17	—	5	—	27	47*
Bivoli mari și mici	1739	25	7	—	6	—	26	
	1740	26	10	—	9	—	27	
Boi de jug	1739	25	—	—	4	—	21	
	1740	21	5	—	—	—	26	
Vaci mari și mici	1739	8	1	—	—	—	9	
	1740	9	1	—	—	—	10	
Oi și capre mari și mici	1739	348	137	—	50	14	421	
	1740	421	111	138	107	12	275	
Rîmători mari și mici	1739	105	53	—	22	—	136	
	1740	136	41	12	62	—	103	
Stupi	1739	31	42	—	33	—	40	
	1740	40	67	—	47	—	3	60*

Mănăstirea Strehaia [3]

Cai mari și mici	1739	25	4	—	7	—	22	
	1740	22	6	2	8	—	18	
Bivoli „ „	1739	7	—	—	1	—	6	
	1740	6	—	—	5	—	1	
Boi de jug	7739	16	—	—	2	—	14	
	1740	14	—	—	—	—	—	14*
Vaci mari și mici	1739	18	2	—	3	—	17	
	1740	17	3	1	7	—	12	
Oi „ „ „	1739	300	90	80	120	10	180	
	1740	180	61	80	104	60	51	—3*
Rîmători „ „ „	1739	80	30	26	10	—	74	
	1740	74	—	26	7	—	41	
Stupi	1739	15	35	—	—	—	50	
	1740	50	130	130	100	—	80	—50*

[1] *Condica*, f. 614.
[2] *Ibidem*, f. 642.
[3] *Ibidem*, f. 770.
* Calculul este greșit în condică.

www.dacoromanica.ro

Al doilea grup de date privind creşterea animalelor şi albinăritul sînt listele cu numărul de animale şi stupi la un moment dat. Astfel, în inventarul de bunuri mobile şi imobile ale mănăstirii Sărindar sînt consemnate : 234 oi şi capre, 46 vaci, 20 boi de jug, 10 bivoli de jug, 11 bivoliţe, 13 cai, 220 rîmători şi 230 stupi [1]. Mănăstirea Focşani avea : 85 boi şi vaci, 25 cai, 110 oi, 10 bivoli, 120 rîmători, 150 stupi [2]. Mănăstirea Mărgineni avea un număr şi mai mare de capete de animale şi stupi : 537 oi, 97 vaci, 72 boi, 28 bivoli, 75 cai, 125 rîmători şi 750 stupi [3]. Mănăstirea Cîmpulung avea 168 oi şi capre, 57 vite, 28 cai, 229 rîmători, 340 stupi [4]. La mănăstirea Banul se găseau la un moment dat : 550 oi şi capre, 90 vite, 4 cai şi 8 mătci de stupi [5]. Mănăstirea Slobozia lui Enache avea de asemenea un mare număr de capete de vite şi stupi : 711 oi şi capre, 86 vite dintre care 60 boi de jug, 67 cai şi 130 stupi [6]. Mănăstirea Argeş avea : 44 vite, 45 cai, 452 oi, 200 rîmători şi 258 stupi [7]. La mănăstirea Rîmnic se găseau : 80 capete de vaci şi boi, 90 cai, 6 bivoli, 600 oi, 286 rîmători şi 130 stupi [8]. De asemenea mai reţinem mănăstirea Nucetul cu 215 stupi [9] şi Tîrşorul cu 208 stupi [10].

De pe urma vînzării animalelor şi produselor lor, precum şi după vînzarea mierii şi a cerii de albine, mănăstirile încasau sume considerabile. De exemplu mănăstirea Mărgineni a vîndut în 1730 : 420 oi cu 315 taleri, 10 boi, 5 bivoli, 3 cai şi 7 iepe cu 150 taleri, caşcaval şi brînză cu 168 taleri, 10 cîntare unt de vaci cu 70 taleri, lînă cu 100 taleri, piei de oaie cu 20 taleri, miere cu 240 taleri şi ceară cu 70 taleri [11]. Iar în 1731 a vîndut 400 oi cu 330 taleri, 10 boi cu 75 taleri, 20 vaci cu 90 taleri, 80 rîmători cu 160 taleri, caşcaval şi brînză cu 196 taleri, lînă cu 90 taleri, unt cu 75 taleri, piei de vacă cu 23 taleri, 107 vedre miere cu 195 taleri şi ceară cu 80 taleri [12]. Sume deosebit de mari din vînzarea animalelor a încasat mănăstirea Slobozia lui Enache în 1739 : 130 taleri după 13 boi şi vaci, alţi 90 taleri după 10 vaci, 1523 taleri după 112 cai, 293 taleri după 216 oi, alţi 200 taleri după 200 oi, 267 taleri după 65 rîmători, 75 taleri după lînă, 60 taleri după caş, iar după miere 75 taleri [13]. Dintre mănăstirile bucureştene menţionăm mănăstirea Sărindar care în 1739 a vîndut : 60 rîmători cu 180 taleri, 10 boi şi vaci cu 100 taleri, 4 bivoliţe cu 50 taleri, lînă cu 28 taleri, caşcaval cu 40 taleri şi 28 vedre miere cu 56 taleri [14], şi mănăstirea

---

[1] *Condica*, f. 79 v.
[2] *Ibidem*, f. 440 v.
[3] *Ibidem*, f. 518 v.
[4] *Ibidem*, f. 316.
[5] *Ibidem*, f. 462 v.
[6] *Ibidem*, f. 550.
[7] *Ibidem*, f. 286.
[8] *Ibidem*, f. 390.
[9] *Ibidem*, f. 183.
[10] *Ibidem*, f. 537.
[11] *Ibidem*, f. 519 v.
[12] *Ibidem*, f. 520.
[13] *Ibidem*, f. 551.
[14] *Ibidem*, f. 82.

www.dacoromanica.ro

Cotroceni care în 1738 a vîndut : 570 oi cu 617 taleri, 120 rîmători cu 240 taleri, 28 vaci şi 4 bivolițe cu 148 taleri şi lîna oilor cu 81 taleri [1].

Creşterea animalelor şi albinăritul comportau oarecari cheltuieli pentru mănăstiri. Astfel, atît pentru păzitul şi îngrijitul vitelor, cît şi pentru întreținerea stupilor se angajau oameni plătiți în bani şi în natură, de obicei cu îmbrăcăminte şi hrană. De asemenea, şi la cositul fînului folosirea muncii plătite era foarte frecventă. Uneori fînul provenit din dijmă şi de pe rezerva seniorială a mănăstirii nu era suficient şi atunci trebuia cumpărat. Iată cîteva cifre care ilustrează cheltuielile mănăstirilor pentru creşterea animalelor şi pentru albinărit. În 1736 mănăstirea Mărgineni plăteşte pentru cositul fînului 175 taleri, iar pentru simbriile stuparilor 93 taleri [2]. În 1733, la aceeaşi mănăstire, la rubrica cheltueli vedem că păstorii au fost plătiți cu 72 taleri, iar fînul cu 157 taleri ; stuparii au fost plătiți cu 60 taleri. La mănăstirea Sărindar, rubrica de cheltuieli arată la anul 1740 că pentru cositul fînului s-au cheltuit 80 de taleri, iar pentru simbriile păstorilor împreună însă şi cu dîrvarii s-au plătit 32 taleri, la îmbrăcămintea păstorilor, împreună cu a dîrvarilor şi a țiganilor 103 taleri, iar pentru simbria stuparilor 24 taleri [3]. Mănăstirea Sf. Ioan din Bucureşti plătea între 1733—1736 : 35—45 taleri pentru cositul fînului ; 35 68 taleri îmbrăcămintea şi încălțămintea păstorilor împreună cu a țiganilor, 6 taleri leafa herghelegiului şi 6—8 taleri leafa stuparului [4]. Mănăstirea Focşani, plătea pentru cositul fînului 60 taleri, la simbria şi îmbrăcămintea văcarului 18 taleri, la herghelegiu 18 taleri şi la porcar 17 taleri [5]. Mănăstirea Sf. Gheorghe cheltuia în 1739 : pentru cositul fînului 55 taleri ; pentru îmbrăcămintea herghelegiilor, ciobanilor, văcarilor, bivolarilor la care se adaugă dîrvarii şi pescarii, în total 45 oameni, 207 taleri, iar pentru simbriile a 2 vizitii, 2 văcari şi 1 bivolar 20 taleri [6]. Iar mănăstirea Băbeni plătea pentru cositul fînului în 1738, 166 taleri [7].

Venituri de la hanuri şi prăvălii. Alte surse de venituri destul de importante pentru unele mănăstiri erau cele provenind de pe urma hanurilor, prăvăliilor şi caselor. În special mănăstirile din Bucureşti beneficiau de acest fel de venituri. Mănăstirea Cotroceni avea hanul Şerban Vodă care îi aducea în unii ani un venit de 450 — 500 taleri şi 9 prăvălii de la care lua chirie anuală de aproape 100 taleri [8]. Mănăstirea Sărindar deținea un han de la care lua chirie 100—130 taleri anual şi 8 prăvălii de la care lua o chirie anuală de 131 taleri. De asemenea mai lua şi de la casele din 2 mahalale chirie în valoare de 30—34 taleri pe an [9]. Mănăstirea lua după chiria prăvăliilor 450 taleri în 1730 şi 900 taleri în 1740 [10]. Iar în provincie, mănăstirea Focşani lua chirie de la dughenile din Focşani şi din Bucureşti

[1] *Condica*, f. 20 v.
[2] *Ibidem*, f. 524—524 v.
[3] *Ibidem*, f. 83.
[4] *Ibidem*, f. 94 v, 95 v, 96 v, 97.
[5] *Ibidem*, f. 442 v şi 452 v.
[6] *Ibidem*, f. 109—110.
[7] *Ibidem*, f. 375.
[8] *Ibidem*, f. 9 21 v.
[9] *Ibidem*, f. 72—83.
[10] *Ibidem*, f. 108 v şi 110.

www.dacoromanica.ro

între 190 şi 310 taleri, iar de la casele şi cîrciumile tot din cele 2 oraşe lua chirie între 50 şi 87 taleri [1]. La fel şi mănăstirea Rîmnic pentru hanul care îl avea la Rîmnic şi pentru prăvăliile din Focşani şi Rîmnic, încasa între 1735 şi 1740 chirie de la 38 taleri pînă la 119 taleri [2].

Venituri de la vămi şi din încasarea unor impozite. Multe mănăstiri aveau venituri însemnate de pe urma privilegiului de a încasa vămi şi unele impozite, mai ales indirecte. Astfel, mănăstirea Cotroceni numai în anul 1735 încasa 500 taleri de la vama oraşului Floci, 340 taleri de la 2 dăjdii din satul Pietrile, 137 taleri oieritul, dijmăritul şi întreiala peştelui tot de la Pietrile, 490 taleri vinăriciul de la Pietrile şi 120 taleri vinăriciul de la satul Ţigăneşti, încasa deci în total 1516 taleri, adică mai mult decît o treime din venitul global de 4123 taleri din acel an [3]. Mănăstirea Focşani încasa în 1736 de la vama din acel oraş 350 taleri [4]. Mănăstirea Cîmpulung încasa în 1738 vinăriciu 259 taleri, părpărul de la vinăriciu 30 taleri birul ţiganilor 33 taleri, cămănăritul 21 taleri, în total 343 taleri [5]. În 1737, mănăstirea Sărindar din Bucureşti încasa 150 taleri de la vamă şi 180 taleri vinăriciul de la Greaca, în total 330 taleri [6]. Mai menţionăm mănăstirea Mărgineni care încasa birul ţiganilor de pe moşiile ei în valoare de 240 taleri, precum şi sume foarte mari 1400—1500 taleri din venitul ocnelor de la Telega [7].

Veniturile de la taxele de păşunat. Alte venituri rezultau de pe urma suhaturilor (taxe pentru păşunat), a închirierii munţilor tot pentru păşunat şi a închirierii locurilor de păşune numite „odăi". Mănăstirea Cozia încasa 100 taleri suhat în 1736 [8]; mănăstirea Cîmpulung 126 taleri în 1738 (incluzîndu-se şi suhatul pentru 11 munţi daţi ca loc de păşune) [9]; mănăstirea Motru, 178 taleri în 1740 [10]; mănăstirea Slobozia lui Enache 75 taleri în 1739 [11]; mănăstirea Mărgineni între 40 şi 70 taleri pentru păşunile munţilor [12], Cotroceni 40 taleri suhat în diferiţi ani [13]. Celelalte mănăstiri luau taxe mai mici [14]. Pentru chiria „odăilor", mănăstirea Sf.

---

[1] *Condica*, f. 435—451 v.
[2] *Ibidem*, f. 380—402.
[3] *Ibidem*, f. 18.
[4] *Ibidem*, f. 445.
[5] *Ibidem*, f. 310
[6] *Ibidem*, f. 80.
[7] *Ibidem*, f. 503—527. Mai pot fi citate şi alte mănăstiri : *Sf. Gheorghe* ia în 1740 vinăriciul din 2 locuri, 200 taleri (f. 110—110 v); *Tismana*, în 1740, dajdia ţiganilor mănăstirii de 200 taleri (f. 643 v); *Cozia* ia în 1741 birul ţiganilor de 212 taleri (f. 595); *Rîmnic* ia în 1736 din vama de la Rîmnic 140 taleri şi din dijmăritul de la Buda 12 tal. (f. 394).
[8] *Ibidem*, f. 589.
[9] *Ibidem*, f. 310.
[10] *Ibidem*, f. 651.
[11] *Ibidem*, f. 551.
[12] *Ibidem*, f. 520, 521, v, 522 v, 523, 524, 524 v, 525 v.
[13] *Ibidem*, f. 16, 17, 18 v, 19, 20 v, 25 v.
[14] Aninoasa, Mislea, Snagov, Cotmeana, Căldăruşani, Măxineni, Nucetul, Vierosul, Govora, Strchaia, Sadova.

www.dacoromanica.ro

Ioan lua între 260—280 taleri [1], mănăstirea Focşani între 60 şi 80 taleri [2] iar mănăstirea Zlătari 64 taleri [3].

Alte venituri (mori, pive, poduri). Dreptul de a poseda mori fiind în feudalism un monopol senioriał, stăpînul moşiei realiza o serie de venituri şi din exercitarea acestui drept. Am văzut la capitolul consacrat producţiei agricole că mănăstirile primeau cantităţi importante de cereale ca taxe de măcinat de la ţăranii care veneau la morile lor. Uneori însă aceste taxe se plăteau şi în bani. Astfel, mănăstirea Slobozia lui Enache a realizat de la mori venituri destul de mari: 200 taleri în 1739 şi 300 taleri, în 1740 [4]. Mănăstirea Rîmnic a încasat 80 taleri în 1739 [5], iar Cotroceni 60 taleri în 1740 [6]. Alte mănăstiri au realizat venituri mai mici variind între 15 şi 40 taleri [7].

Alte surse de venituri pentru unele mănăstiri erau pivele, care pe de altă parte ilustrează şi existenţa în cadrul gospodăriei mănăstireşti a unei activităţi meşteşugăreşti de un caracter mai avansat, decît cea legată de necesităţile obişnuite ale agriculturii şi viticulturii. Mănăstirea Mihai Vodă avea venit de la pive 50 taleri în 1738 şi 1739 şi de 65 taleri în 1740 [8]. Mănăstirea Cotroceni realiza de pe urma pivelor 36 taleri în 1734 şi 40 taleri în 1739 şi 1740 [9], iar mănăstirea Deduleşti 30 taleri [10].

În sfîrşit mai erau şi veniturile după poduri. În feudalism, stăpînii de moşii aveau dreptul de a percepe taxe de pe urma folosirii podurilor, aflate pe moşiile lor. Ca şi monopolul băuturilor şi exclusivitatea morilor, dreptul de a construi şi a da în folosinţă un pod peste o apă curgătoare era tot un privilegiu senioriał. Mănăstirea Cotroceni percepea de pe urma folosirii podurilor aflate pe moşiile ei între 30 şi 100 taleri pe an, ceea ce în 11 ani a dat un venit de aproape 650 taleri [11], Mănăstirea Cozia de asemenea avea de la pod 38 taleri pe an [12], iar Slobozia lui Enache 50 taleri [13].

Afară de veniturile văzute pînă acum, mănăstirile realizau şi alte categorii de venituri: din vînzarea fructelor, din vînzarea ghindei, după bălţile cu peşte, după zalhanale, din vînzarea podinilor şi luntrilor, din vînzarea lemnelor etc. Acestea însă apar în condică mult mai rar şi sînt mult mai mici decît cele prezentate în paginile anterioare.

Date asupra veniturilor realizate de cîteva mănăstiri, pe mai mulţi ani. În perioada 1730—1740 pentru care condica ne dă veniturile mănăstirilor, distingem două subperioade: 1730—1735 cînd au fost ani de pace şi 1736—1739, cînd au fost ani de război. De aceea şi veniturile trebuie

---

[1] *Condica*, f. 94 v — 100 v.
[2] *Ibidem*, f. 442, 443, 444 v. 446 v, 447 v, 449.
[3] *Ibidem*, f. 85 v 86 v.
[4] *Ibidem*, f. 551 şi 552 v.
[5] *Ibidem*, f. 399.
[6] *Ibidem*, f. 25 v.
[7] Aninoasa (f. 331); Arhimandritul (f. 64); Govora (f. 696); Tismana (f. 21).
[8] *Condica*, f. 51, 52 v, 53 v.
[9] *Ibidem*, f. 18, 20, 25.
[10] *Ibidem*, f. 363 v. Venituri mai mici realizau mănăstirile: Băbeni (f. 376); Cîmpulung (f. 310—310 v); Snagov (f. 166—167); Bistriţa (f. 616) Polovraci (f. 737).
[11] *Ibidem*, f. 14—25 v.
[12] *Ibidem*, f. 592 v.
[13] *Ibidem*, f. 551.

www.dacoromanica.ro

privite comparativ pe cele două subperioade, pentru a vedea în ce măsură starea de război a afectat sau nu situația economică a mănăstirilor. Din capul locului trebuie însă să atragem atenția că starea de război nu a avut o influență negativă la toate mănăstirile. Dimpotrivă, condica arată că uneori în timp de război se realizau venituri mai mari decît în timp de pace. Astfel, mănăstirea Slobozia lui Enache [1], posesoare a unui întins domeniu de 26 moșii și 9 vii, a realizat în 1739 (an de război) : 1 100 taleri la vin și rachiu, 2 600 taleri la animale și 500 taleri la cereale, iar în 1740 (an de pace) doar 1 300 taleri la vin, 130 taleri la animale și nici un ban la cereale. De reținut la Slobozia lui Enache și marea diferență dintre veniturile de la băuturi și animale și veniturile de la cereale, cu toate că mănăstirea avea moșiile în regiunea de cîmpie.

Mănăstirea Cotroceni [2], posesoare a 27 moșii și 6 vii, a realizat în 6 ani de pace (1730—1735) : 5 300 taleri la băuturi, 2 400 taleri la animale și produsele lor, 500 taleri la cereale, iar în 4 ani de război (1736—1739) : 3 600 taleri la băuturi, 2 400 taleri la animale și 400 taleri la cereale. Nici în acest caz războiul nu a influențat negativ veniturile mănăstirii : veniturile din anii de război sînt mai mici de oarece au fost realizate în 4 ani, față de cele din timp de pace care au fost realizate în 6 ani. Alte venituri obținute de mănăstirea Cotroceni în anii 1730—1735 erau cele din impozitele a căror percepere i-a fost concedată de domnie și cele de pe urma hanului Șerban-Vodă și a prăvăliilor. Astfel, din impozite și vămi realiza 8 200 taleri, față de cei 7 200 taleri realizați de la băuturi, animale și cereale, iar de la han și prăvălii 3 000 taleri. Făcînd o totalizare aproximativă a veniturilor mănăstirii Cotroceni pe toți cei 11 ani (1730—1740) care sînt dați în condică, obținem următoarele cifre : 9 600 taleri după băuturi ; 5 000 taleri după animale și produsele lor ; 1 500 taleri după cereale ; 1 300 taleri venituri nedesemnate ale moșiilor (probabil arenzi) ; 12 000 taleri după impozite ; 5 800 taleri după han și prăvălii ; 650 taleri după două poduri ; 330 taleri după baltă ; 230 taleri după albinărit ; 220 taleri după suhaturi ; 140 taleri după pivă. Remarcăm și la mănăstirea Cotroceni marea disproporție dintre veniturile după băuturi și animale și veniturile după cereale, deși și această mănăstire avea majoritatea moșiilor la cîmpie.

O altă mănăstire cu „catastișe" pe un număr mare de ani e mănăstirea Mărgineni [3], posesoare a 19 moșii și 9 vii. În anii de pace 1730—1735 a realizat 13 000 taleri după vin și rachiu, 4 100 taleri după animale, 1 400 taleri după impozite, 1 400 taleri după miere și ceară, 7 800 taleri după dijma de la Telega (probabil un venit al sării), 230 după munți. În anii de război 1736—1739 veniturile au fost : 9400 taleri după băuturi, 1 500 taleri după animale, 800 după impozite, 800 după albinărit, 1 000 după dijma de la Telega, 180 după munți. Comparînd cifrele din cele două subperioade constatăm că veniturile de pe urma animalelor îndeosebi, sînt mult mai mici în subperioada de război, decît în subperioada de pace. Această reducere e prea bruscă față de diferența nu prea mare de ani

[1] *Condica*, f. 551—552 v.
[2] *Ibidem*, f. 14—21 v.
[3] *Ibidem*, f. 519 v — 527.

www.dacoromanica.ro

dintre cele două subperioade, pentru ca ea să nu fi fost cauzată de starea de război.

La mănăstirea Nucetul[1], unde situaţia veniturilor se dă pe 9 ani (1732—1740), condica arată că în anii de război veniturile au fost mai mari decît în anii de pace. În 1732—1735 s-au realizat: 3 800 taleri de la băuturi şi 600 taleri de la animale, iar în 1736—1739: 3 900 de la băuturi, 1 000 de la animale, adăugîndu-se şi 180 taleri de la cereale. Iar pe toată perioada de 9 ani veniturile au fost următoarele: 8 500 taleri după băuturi, 1 900 după animale, 300 după cereale, 200 după impozite, 1 200 după albinărit, 30 după pădure, 90 după munţi, 50 după fîn.

În general la marea majoritate a mănăstirilor se constată că veniturile realizate de pe urma vînzării băuturilor şi de pe urma vînzării animalelor (cai, vite, oi, rîmători) şi produselor lor (unt, caşcaval, brînză, lînă, piei) reprezintă cotele cele mai importante din totalul de venituri obţinute[2].

Sînt şi unele mănăstiri la care cota de venituri realizată din cereale, pe toţi anii sau numai în unii ani, e mai mare decît cotele celorlalte venituri. Aşa, mănăstirea Mihai-Vodă în anii 1738—1740 a obţinut din vînzarea cerealelor 1 300 taleri, faţă de numai 500 după băuturi şi 200 după animale[3]. Sau mănăstirea Cozia în 1 740 obţine 530 taleri după cereale faţă de 220 taleri după băuturi şi numai 2 taleri după animale[4]. La fel şi mănăstirea Segarcea, în 1739 a realizat 180 taleri după cereale, 87 după animale şi 34 după băuturi, iar în 1740, 137 taleri după cereale, 115 după animale şi 41 după băuturi[5].

Venituri realizate de grupuri mari de mănăstiri. Desigur că interesul condicii ar fi fost şi mai mare dacă am fi avut situaţia veniturilor prezentată la fiecare mănăstire pe toţi cei 11 ani. Am fi putut efectua în acest caz totalizări pentru numărul de mănăstiri din întreaga ţară, atît pentru subperioada de pace, cît şi pentru subperioada de război şi am fi văzut în mod mai cuprinzător raporturile în care se aflau una faţă de alta diferitele ramuri ale economiei agrare. Condica însă nu ne permite să facem aceste totalizări decît numai pentru doi ani: 1739 (an de război) şi 1740 (an de pace). Dar şi în acest caz nu avem la dispoziţie situaţiile de venituri ale absolut tuturor mănăstirilor. Totuşi, dat fiind că atît în 1739 cît şi în 1740, mai ales, sînt cuprinse cele mai multe din mănăstiri, totalizarea — aproximativă de altfel — pe care vom încerca s-o facem credem că ne va îngădui o vedere mai largă asupra raporturilor în care se aflau diferitele ramuri ale economiei agrare. Bineînţeles rămîn rezervele pentru anul 1739, cînd starea de război a afectat gospodăria unora din mănăstiri. Studii mai amănunţite pe care sperăm că le va sugera actuala prezentare

---

[1] *Condica*, f. 195—204.

[2] Vezi de exemplu şi mănăstirea Focşani, anii 1733—1740: 8750 după băuturi, 1550. după animale, 1050 după cereale, 1100 din impozite, 1900 după prăvălii, 400 după chiria caselor; 300 după „odăi" (f. 442—451); sau mănăstirea Banul, anii 1734—1740: 3 900 după vin, 1700 după animale, 250 după cereale (f. 463—469).

[3] *Ibidem*, f. 50 v—54.

[4] *Ibidem*, f. 589—594.

[5] *Ibidem*, f. 715 v — 717.

www.dacoromanica.ro

vor lămuri probabil în ce măsură războiul din 1736—1739 a influenţat asupra situaţiei economice a ţării.

Deocamdată noi ne vom mărgini a înfăţişa cu titlu mai mult informativ totalizările aproximative efectuate pentru anii 1739 şi 1740.

În anul 1739, 43 de mănăstiri posedînd 454 moşii [1], 167 vii, 106 mori şi 34 munţi, au realizat următoarele venituri mai importante, luate în ordine descrescătoare: 25 000 taleri din vînzarea vinului şi rachiului, 8200 taleri din vînzarea animaleor (vite, cai, oi, rîmători, capre) şi a produselor lor (piei, lînă, lactate), 3100 taleri din perceperea unor impozite şi vămi, 2700 taleri din vînzarea cerealelor şi făinii, 1500 taleri din chiria prăvăliilor, 1400 taleri din vînzarea mierii şi e cerii de albine, 1400 taleri venituri de pe moşii — fără a se specifica în ce constau (desigur din tot felul de produse provenind de la o moşie), 430 taleri de la bălţi, 340 taleri chiria „odăilor", 300 taleri de la mori, 270 taleri suhaturi, 250 taleri din vînzarea dijmei fînului, 110 taleri de la pive, precum şi alte venituri mai mici de 100 taleri de la poame, ghindă, zalhana, pod etc.

În 1740 avem situaţii de venituri pentru 53 de mănăstiri. Deci în acest an 53 de mănăstiri, posedînd 501 moşii, 186 vii, 115 mori şi 37 munţi au realizat următoarele venituri mai importante: 23 500 taleri din vînzarea băuturilor, 5200 taleri din vînzarea animalelor şi produselor lor, 4500 taleri din vînzarea cerealelor şi făinii, 1800 din impozite şi vămi, tot 1800 din chiria prăvăliilor, 1600 din albinărit, 1200 reprezentînd venituri de moşii — fără a se arăta în ce anume constau, 700 de la bălţi, 500 de la mori, 450 după suhaturi, 450 după poame, 400 din vînzarea dijmei fînului, 180 din vînzarea fînului de pe rezerva seniorială, 170 din vînzarea uiumului de la mori, 150 din vînzarea lemnului de pădure, 130 după pive, 100 după chiria caselor ,precum şi alte venituri mai mici de 100 taleri de la pod, după tufe şi frunze, după zalhana etc.

Constatăm deci din datele statistice de mai sus că marea majoritate a mănăstirilor realizau cele mai mari venituri de pe urma vînzării vinului, apoi din vînzarea animalelor şi a produselor lor şi abia în al treilea rînd din vînzarea cerealelor. Înseamnă că pe moşiile mănăstirilor din Ţara Romînească, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cultura cerealelor nu atinsese acel grad de dezvoltare care să permită ca vînzarea produselor agricole să constituie principalul izvor de venituri. Nivelul destul de scăzut al culturii cerealelor reiese îndeosebi, aşa cum am arătat mai înainte, din tabelele de venituri ale mănăstirilor ale căror moşii sînt în totalitate sau aproape în totalitate la cîmpie. Astfel am văzut la mănăstirile Cotroceni şi Slobozia lui Enache, posedînd la un loc peste 50 de moşii aproape toate situate în regiunea de cîmpie, că veniturile provenite din vînzarea cerealelor erau cu mult inferioare celor provenite din vînzarea vinului şi a animalelor. Această caracteristică deosebit de importantă pentru economia agrară a Ţării Romîneşti la începutul secolu-

[1] Un studiu aprofundat al producţiei agrare a vremii, care va folosi acest izvor, va trebui să stabilească cu precizie aşezarea moşiilor, la şes, deal sau munte. În ce priveşte suprafeţele moşiilor, atît cele totale, cît şi cele cultivate, condica nu dă date pentru a stabili cu precizie mărimea acestor suprafeţe. Doar la cîteva moşii se dau cîteva vagi evaluări de mărime exprimate în stînjeni, care nu permit stabilirea suprafeţei.

www.dacoromanica.ro

lui al XVIII-lea poate constitui obiectul unor studii aprofundate, în care datele statistice din „catastişele" condicii vor trebui să fie legate şi de alţi factori determinaţi pentru economia agrară, ca: raporturile dintre stăpînii de moşii şi ţărani şi monopolul economic otoman.

Date privind alte cheltuieli. În afară de rubricile de venituri, „catastişele" din condică au şi rubrici de cheltuieli. La capitolele în care am vorbit despre viticultură, despre creşterea vitelor şi despre albinărit, am arătat care erau cheltuielile legate de aceste ramuri ale economiei agrare. Afară de ele însă mănăstirile mai aveau şi alte categorii de cheltuieli.

Astfel, pentru mori de pe urma cărora mănăstirile realizau cantităţi însemnate de cereale se cheltuiau sume destul de mari. Mănăstirea Arhimandritul cheltuieşte în 1740 pentru zăgazul unor mori 140 taleri [1]. Mănăstirea Nucet tot în 1740 construieşte o moară cu 6 roţi, care o costă 110 taleri [2]. Mănăstirea Sf. Ioan cheltuieşte pentru „prefăcutul unei mori" 102 taleri [3], iar pentru cumpărarea a o pereche de pietre de moară 32 taleri [4].

De asemenea, mănăstirile care nu aveau privilegii fiscale plăteau sume destul de importante ca impozite. De exemplu, mănăstirea Rîmnic plătea în 1735 : 39 taleri la ploconul bairamului, 222 taleri la văcărit, 100 taleri la calul domnesc, 256 taleri la pogonărit, 39 taleri la vel seamă — seama cea mare — 10 taleri pentru menzil (poşte) [5]. Mănăstirea Focşani plătea în 1731 : 517 taleri la oierit, 440 la ploconul steagului; 310 haraciul, 165 calul domnesc, 310 vel seama, 182 văcăritul de iarnă, 255 la văcăritul de vară 286 la pogonărit, 310 la ploconul bairamului, 935 la ajutorinţă, 33 pentru ruptaşi [6].

În timp de război mai ales, ca în anii 1736—1739, mănăstirile erau obligate să dea zaherea, pe care, dacă nu o puteau procura din magaziile proprii, trebuiau să o cumpere. În 1737, mănăstirea Arhimandritul cheltuieşte 128 taleri pentru cumpăratul a 26 chile făină şi transportul acestora la Giurgiu şi 182 taleri pe 40 chile de orz [7]. Pe aceeaşi mănăstire, zahereaua o costă în anul 1738 suma de 355 taleri [8]. La fel şi mănăstirea Sărindar în 1737 cheltuieşte 90 taleri pe 30 chile de orz, iar mănăstirea Sf. Gheorghe cumpără în 1739 cereale pentru zaherea în valoare de 1203 taleri [9]. Aceste cereale desigur că proveneau de pe acele moşii care produceau cantităţi mai mari pentru vînzare, aşa cum am arătat mai înainte la mănăstirile Dealu şi Cozia.

Pentru inventar agricol, care am văzut cît de sărac era, mănăstirile cheltuiau foarte puţin sau de loc. Iată, de exemplu, mănăstirea Băbeni:

---

[1] *Condica*, f. 69 — 69 v.
[2] *Ibidem*, f. 209 v.
[3] *Ibidem*, f. 94 v.
[4] *Ibidem*, f. 95 v.
[5] *Ibidem*, f. 392 v.
[6] *Ibidem*, f. 521.
[7] *Ibidem*, f. 66 v — 67.
[8] *Ibidem*, f. 67 68.
[9] *Ibidem*, f. 109 v — 110.

www.dacoromanica.ro

în 1736 cheltuieşte 3 taleri pe fiare de plug [1], iar în 1737 1 taler tot pe fiare de plug şi 1 taler şi 60 bani pe 3 coase [2].

Date asupra oamenilor dependenţi de pe moşiile mănăstireşti. La cîteva mănăstiri „catastişele" condicii fac menţiune şi de existenţa „rumînilor" pe moşiile sale în satele lor. La mănăstirea Golgota se menţionează fuga a 4 rumîni [3]. La mănăstirea Argeş se consemnează existenţa a „51 suflete mari şi mici" de rumîni [4]. La mănăstirea Mislea se arată că erau 35 „case de rumîni" repartizate astfel : 3 în Sineşti, 8 în Şoriceşti, 4 în Giormăneşti, 7 în Piscani, 13 în Ghitioreni. Afară de rumînii stabili, mănăstirea mai avea şi 13 rumîni fugiţi [5]. La mănăstirea Arnota însemnările atestă 2 sate de rumîni, unul pe moşia Dobriceni (Vîlcea) şi altul pe moşia Bogdăneşti (Dolj) [6].

Mult mai numeroase sînt menţiunile de ţigani. Aici uneori se dau informaţii şi asupra diferitelor categorii de ţigani. Astfel, mănăstirea Mărgineni avea 52 sălaşe de ţigani „de vatră" şi 85 sălaşe de ţigani „de lae" (lăeţi — *n.n.*), la care se mai adăugau cîteva case de ţigani fugiţi [7]. Mănăstirea Argeş e arătată ca avînd 215 ţigani „mari şi mici" [8]. Mănăstirea Slobozia lui Enache avea 29 sălaşe de ţigani cu familie, 4 ţigani neînsuraţi, 10 femei nemăritate şi 8 femei văduve [9]. Mănăstirea Bistriţa avea 101 sălaşe ţigani „de vatră", 9 „flăcăi neînsuraţi", 18 ţigance văduve şi 32 sălaşe de ţigani în Muntenia care plăteau bir la camera domnească[10].

Deosebit de amănunţite sînt menţiunile privind pe ţiganii mănăstirii Cozia. Aici găsim : 157 sălaşe ţigani de vatră, 28 sălaşe ţigani de vatră „slabi şi nevolnici", 13 sălaşe de ţigani fugiţi, 30 sălaşe de ţigani lăeţi „care-i pentru lucru lor plătescu ei cu bani", 13 sălaşe ţigani lăeţi„nevolnici, slabi", 37 sălaşe „ţigani ciocănaşi la Vel Ocnă ce tae sare cari au ruptoare domnească cît să plătească la mănăstire", 29 sălase ţigani lăeţi în Muntenia care „îşi dau dajdie la domnie" [11].

★

Marele număr de date numerice cuprinse în condică, în afară de informaţiile privitoare la producţia din diferitele ramuri ale economiei agrare în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, ne oferă şi o cuprinzătoare imagine a sectoarelor vieţii comerciale legate de aceste ramuri. Cantităţile de produse destinate vînzării — menţionate în diferitele sămi ale mănăstirilor — constituie date de mare însemnătate, deosebit de necesare pentru urmărirea procesului formării şi lărgirii pieţii interne. Remarcăm însă că veniturile rezultate din vînzarea produselor viticole

[1] *Condica*, f. 373 v.
[2] *Ibidem*, f. 375 v.
[3] *Ibidem*, f. 216.
[4] *Ibidem*, f. 286 v.
[5] *Ibidem*, f. 497 — 497 v.
[6] *Ibidem*, f. 704 .
[7] *Ibidem*, f. 517.
[8] *Ibidem*, f. 286 v.
[9] *Ibidem*, f. 549.
[10] *Ibidem*, f. 681 681 v.
[11] *Ibidem*, f. 588 v.

www.dacoromanica.ro

erau cele mai mari. Urmează în ordine cele realizate din vînzarea animalelor şi produselor lor şi abia în al treilea rînd veniturile obţinute din vînzarea cerealelor. Potrivit datelor privind participarea domeniului mănăstiresc la schimb înseamnă că în perioada de timp consemnată de condici — producţia de cereale marfă avea o greutate specifică mai mică decît producţia animalieră destinată pieţii, ca să nu mai vorbim de viticultură, ale cărei produse aduceau venituri mai mari decît veniturile provenite din cultura cerealelor şi creşterea animalelor luate la un loc.

În sfîrşit, condica mai dă unele amănunte asupra fiscalităţii, precum şi date numerice asupra unei părţi din cea mai năpăstuită categorie socială a vremii: robii ţigani de pe moşiile mănăstireşti.

Dat fiind marea valoare a acestei condici, conţinînd un material documentar unic de istorie economică, credem că publicarea ei integrală va fi de un nepreţuit ajutor pentru cercetătorii care vor să reconstituie viaţa economică a primei jumătăţi din secolul al XVIII-lea.

ДАННЫЕ ОТНОСИТЕЛЬНО СЕЛЬСКОЙ ЭКОНОМИКИ ВАЛАХИИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XVIII ВЕКА

РЕЗЮМЕ

В данной работе автор анализирует содержание объемистой книги приходов и расходов валашских монастырей в 1730—1741 гг., документ в большей своей части не изданный и представляющий чрезвычайно важный источник для сельской экономики первой половины XVIII в. Книга содержит 60 монастырских описей, разделенных на следующие рубрики: краткие содержания монастырских грамот; инвентарь различных хозяйственных предметов ; список недвижимого имущества (поместья, виноградники, мельницы, горы); число цыган, а иногда и зависимых крестьян; число скота и количество продуктов, имевшихся в момент составления описи или в другие годы; ежегодные приходы и расходы.

Исследуя данные относительно недвижимого имущества, автор обнаружил, что 57 монастырям — следовательно, подавляющему большинству монастырей, упомянутых в книге, — принадлежали 521 поместье, 199 виноградников, 125 мельниц и 38 гор. Такое большое число поместий дает исследователю возможность восстановить общую картину сельской экономики Валахии в рассматриваемый период. Далее автор говорит, на основании данных книги приходов и расходов, о зерновом производстве, о виноградарстве, о животноводстве и пчеловодстве. Показываются также доходы от постоялых дворов и лавок; упоминается и о различных доходах и налогах, взимание которых составляло привилегию, дарованную господарем. Часть доходов получалась за счет платы за пастбище, от мельниц, от сукновален и от пошлин за ввоз продуктов на территорию поместья.

Далее в работе централизируются доходы нескольких крупнейших монастырей. Так, например, монастырь Котрочень, владевший 27 поместьями и 6 виноградниками, получает в 1730—1741 гг. доход: 9 600 талеров от продажи напитков, 5 000 талеров от продажи скота и продуктов животноводства, 1 500 талеров от продажи хлеба, 1 300 талеров из поместий (вероятно, арендная плата), 5 800 та-

www.dacoromanica.ro

леров от постоялых дворов и лавок, 650 талеров от двух мостов, 330 талеров с озера, 230 талеров от пчеловодства, 220 талеров от платы за пастбище, 140 талеров от сукновален. В свою очередь, монастырь Слобозия луй Енаке, владевший 26 поместьями и 9 виноградниками, полу̀чил в 1739 г. доход: 1 100 талеров от продажи напитков, 2 600 талеров от продажи скота и 500 талеров от продажи хлеба, а в 1740 г. всего лишь 1 300 талеров от продажи напитков, 130 талеров от продажи скота и ни копейки от продажи хлеба. Следует отметить большую разницу между доходами от напитков и скота и доходами от продажи хлеба, хотя почти все поместья вышеупомянутых двух монастырей были расположены на равнине. Далее автор разделяет монастыри на крупные группы и получает следующие цифры: в 1739 г. 43 монастыря, владевшие 454 поместьями, 167 виноградниками, 106 мельницами и 34 горами, получили следующие доходы: 25 000 талеров от продажи вина и цуйки, 8 200 талеров от продажи скота и продуктов животноводства (кожи, шерсть, молочные продукты), 2700 талеров от продажи зерна, 3 100 талеров за счет взимания налогов и пошлин, 1 500 талеров от сдачи в наем лавок, 1 400 талеров от продажи меда и воска. В 1740 г. 53 монастыря, владевшие 501 поместьем, 186 виноградниками, 115 мельницами и 37 горами, получили доход: 23 500 талеров от продажи напитков, 5 200 талеров от продажи скота и продуктов животноводства, 4 500 талеров от продажи хлеба, 1800 талеров за счет взимания налогов и пошлин, 1 800 талеров от сдачи в наем лавок, 1 600 талеров от пчеловодства.

Основываясь на вышеприведенных данных, можно сделать вывод, что в монастырских владениях производство товарного зерна имело меньший удельный вес, чем продукция животноводства, предназначенная для рынка, не говоря уже о виноградарстве, которое приносило несравнимо большие доходы, чем доходы от земледелия и животноводства вместе взятые.

DONNÉES RELATIVES À L'ÉCONOMIE AGRAIRE DE LA VALACHIE DANS LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XVIIIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'auteur analyse ici le contenu d'un volumineux registre de recettes et de dépenses des monastères de Valachie pour la période 1730—1741, document en grande partie inédit, d'un intérêt exceptionnel pour l'histoire de l'économie agraire dans la première moitié du XVIIIe siècle.

Le registre fait le recensement de 60 monastères et comporte pour chacun d'eux: un résumé de sa charte, l'inventaire de ses biens mobiliers, la liste de ses biens immobiliers (terres, vignobles, moulins, montagnes), le nombre des Tziganes et, parfois, des paysans serfs, un inventaire du bétail et des produits de toute sorte existant à la date du recensement ou à différentes époques, enfin la liste des recettes et des dépenses du monastère.

En totalisant les indications relatives aux biens immobiliers, l'auteur établit que 57 monastères — soit la presque totalité de ceux qui figurent dans le registre en question — possédaient 521 terres, 199 vignobles, 125 moulins et 38 montagnes. Le grand nombre de terres appartenant aux monastères donne une idée d'ensemble de l'économie agraire de la Valachie à cette époque.

www.dacoromanica.ro

L'article évalue, sur la foi des indications du registre, la production céréalière et viticole, l'importance de l'élevage et de l'apiculture, et fait une estimation des recettes fournies par les auberges et boutiques ainsi que par un certain nombre d'impôts perçus par les monastères en vertu d'un privilège spécial. D'autres sources de revenus étaient les taxes de pacage, de foulonnage, celles perçues sur les moulins et pour le passage des produits sur les domaines.

L'auteur calcule ensuite le revenu global de quelques grands monastères. Ainsi le monastère de Cotroceni, propriétaire de 27 terres et de 6 vignobles réalise de 1730 à 1741 : 9 600 thalers sur les boissons, 5 000 thalers sur les animaux et leurs sous-produits, 1 500 thalers sur les grains, 1 300 thalers en revenus de ses terres (qui représentent probablement des fermages), 5 800 thalers sur les auberges et boutiques, 650 thalers en droits de passage sur deux ponts, 330 thalers sur les étangs, 230 thalers sur les ruchers, 220 thalers en droits de pacage, 140 thalers en taxes de foulonnage. De son côté le couvent de Slobozia-lui-Enache, propriétaire d'un vaste domaine de 26 terres et de 9 vignobles, réalisait en 1739 : 1 100 thalers sur les boissons, 2 600 thalers sur les animaux et 500 thalers sur les grains ; en 1740 ses recettes se réduisent à 1 300 thalers sur les boissons et 130 thalers sur les animaux, les grains ne figurant plus au chapitre des revenus.

On notera la différence considérable entre les recettes fournies par les droits sur les boissons et les animaux et le produit des taxes sur les grains, en dépit du fait que les deux monastères avaient presque toutes leurs terres en région de plaine. Faisant le total de ces revenus par groupes de monastères, l'auteur aboutit aux chiffres suivants : en 1739, un groupe de 43 monastères possédant 454 terres, 167 vignobles, 106 moulins et 34 montagnes, réalisaient, à ne considérer que les principales sources de revenus : 25 000 thalers sur le vin et l'eau de vie, 8 200 thalers sur les animaux et leurs sous-produit (peaux, laine, laitages), 2 700 thalers sur les grains, 3 100 thalers en impôts et droits de douane, 1 500 thalers du loyer des boutiques, 1 400 thalers sur le miel et la cire. En 1740, 53 couvents, possédant 501 terres, 186 vignobles, 115 moulins et 37 montagnes, réalisaient : 23 500 thalers sur les boissons, 5 200 thalers sur les animaux et leurs sous-produits, 4 500 thalers sur les grains, 1 800 thalers en impôts et droits de douane, 1 800 thalers du loyer des boutiques, 1 600 thalers de l'apiculture.

La conclusion qui se dégage de ces données est que dans le revenu des domaines conventuels les céréales-marchande tenaient une place moins importante que le bétail, sans parler de la viticulture, qui fournissait à elle seule des revenus supérieurs à ceux de l'agriculture et de l'élevage réunis.

www.dacoromanica.ro

MĂRTURII CONTEMPORANE PRIVITOARE LA FRĂMÎNTĂRILE POLITICE ŞI SOCIALE DIN BUCUREŞTI LA 1859 ŞI 1862

DE

P. I. CERNOVODEANU

Cu prilejul sărbătoririi centenarului Unirii Principatelor Romîne au apărut în ţara noastră o serie de publicaţii, articole, studii şi volume de documente deosebit de importante, consacrate acestui memorabil eveniment din istoria patriei.

Dar la elaborarea numeroaselor lucrări amintite nu a fost folosit şi fondul de documente al Muzeului de istorie a oraşului Bucureşti, care oferă destule materiale interesante. De aceea am socotit necesar să prezentăm două scrisori de familie constituind mărturii utile privitoare la frămîntările politice şi sociale din Bucureşti din anii 1859 şi 1862.

Prima scrisoare, adresată la 29 septembrie 1859 (st.v.) lui Petre Orbescu [1], pe atunci administrator al districtului Argeş, de către fratele său, Dimitrie, reprezintă o relatare inedită a aşa-numitului incident din sala Bossel şi a evenimentelor petrecute în Capitală în seara zilei de 28 septembrie/10 oct. 1859, ca urmare a conflictului ivit între guvernul moderat condus de Nicolae Creţulescu şi gruparea liberal-radicală a lui C.A. Rosetti, care încerca să vie la putere.

A doua scrisoare, trimisă de Iancu Florescu [2] la 28 ianuarie 1862 (st.v.) surorii sale Luxiţa, aflată atunci la Paris, conţine unele consideraţii interesante — de pe poziţii conservator — moderate însă — privitoare la importanţa actului desăvîrşirii Unirii la 24 ianuarie 5 februarie 1862, oglindind totodată şi spaima boierimii din Bucureşti la vestea apropierii de oraş a cetelor de ţărani răsculaţi. Agitaţiile ţărănimii din iarna anului

[1] Petre Orbescu (1826 1906), magistrat şi politician liberal (Dim. R. Rosetti, *Dicţionarul contemporanilor*, Bucureşti, 1897, p. 143; Dan Berindei, *Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza (1859 1866). Liste de miniştri*, în „Revista Arhivelor", anul II (1959), nr. 1, p. 161 162).

[2] Iancu Florescu (1818 1869), magistrat (George D. Florescu, *Istoricul unei vechi case bucureştene: casa Floreştilor din mahalaua Scorţarului*, Bucureşti, 1935, p. 13, n. 41).

www.dacoromanica.ro

1862, deşi exploatate abil de liberal-radicali în favoarea unor înguste interese de clasă, nu reflectă mai puţin starea de adîncă nemulţumire a maselor ţărăneşti, înşelate în speranţa înfăptuirii reformei agrare, mult aşteptată de la noua conducere a statului.

Cele două evenimente amintite — incidentul din sala Bossel şi frămîntările ţărăneşti din ianuarie 1862 — fără legătură aparentă între ele, constituie — pînă la un punct — episoade diferite ale luptei pentru putere a grupării liberal-radicale [1] din Ţara Romînească, împotriva guvernelor cu majoritate conservatoare.

Redăm mai jos textul scrisorilor amintite, în ortografie modernizată, dar respectînd fonetica epocii:

1

1859, septembrie 29

Nene,

Am primit epistola d-tale. Îmi pare bine că ai ajuns sănătos, îţi urez petrecere bună.

. . . . . .

Eri aici s-a întîmplat o historiă cam ciudată. Se făcuse o invitaţie imprimată (după cum o vezi); era să vie d. Rosetti să subscrie o petiţie [2] în contra lui N. Creţulescu [3] în sala lui Bossel [4].

Prefectul Poliţiei [5] vine cu toată Agia, intră în sală [6] unde nu se afla încă d. Rosetti, pune jandarmi la uşă şi fără să zică vreo vorbă, or-

---

[1] A se vedea îndeosebi Dan Berindei, *Mişcarea ţărănească condusă de Mircea Mălăeru (ianuarie 1862 st. v.)* în *Buletinul Ştiinţific al Academiei R.P.R.*, Secţiunea de ştiinţe istorice, filozofice şi economico-juridice, tom. III (1951), p. 37—63; idem, *Ştiri noi cu privire la Mircea Mălăeru şi la mişcarea ţărănească din 1862*, în „Studii" anul VIII (1955), nr. 4 (iulie — aug.), p. 95—101 şi *Frămîntările oraşeneşti din noiembrie 1860 în Ţara Romînească. Tulburările de la Craiova şi Ploieşti*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. II (1956), p. 265—313.

[2] La 24 sept./6 oct. 1859, guvernul moderat condus de N. Creţulescu a suspendat printr-o măsură arbitrară poliţienească apariţia ziarelor „Romînul" şi „Nichipercea" (Mihail Gr. Romaşcanu, *Eugeniu Carada (1836—1910)*, Bucureşti, 1937, p. 31). Fracţiunea radicală a partidului liberal, dorind să provoace o criză de guvern, a convocat o întrunire în seara zilei de 28 sept./10 oct. în sala Bossel pentru a adresa o petiţie colectivă domnitorului, protestînd „împotriva arbitrarităţilor Ministrului de interne" (Emanuel Chinezu, *Adevărul asupra căderii ministerului Brătianu sau liberalismul şi istoria lui în Romînia*, Bucureşti, 1871, p. 321).

[3] Nicolae Creţulescu (1812—1900), doctor în medicină şi politician conservator-moderat (A. D. Xenopol, *Nicolae Kretzulescu. Viaţa şi faptele lui. 1812—1900*, Bucureşti, 1915, 271 p.).

[4] Sala se afla pe Calea Mogoşoaiei, în piaţa Teatrului Naţional, în faţa acestuia (Ulysse de Marsillac, *Guide du voyageur à Bucarest*, Bucarest [1871], p. 50).

[5] Dimitrie Creţulescu (1824—1874), fratele primului ministru (Vasile V. Daşkevici, *Prefecţii Poliţiei Capitalei 1859—1939*, în *Paza*, XVIII (1939), nr. 4 — 7 (aprilie — iulie), p. 2).

[6] „Pe la orele 9 şi jumătate ori zece seara" precizează Em. Chinezu, *op. cit.*, p. 328.

www.dacoromanica.ro

donă celor adunaţi să easă [1]. Între aceştia se afla d. Chinezu (deputat la Cameră) [2], Orăşanu [3], C.Marcovici (fiul) [4] care se opun a eşi, ba încă invită ei pe d. Perfect să easă binişor ca să nu easă cu ruşine.

D. Prefect s-aprinde şi ordonă jandarmilor să-i răspîndească. Mulţimea se aprinde şi ea şi începe a striga : afară *Aga*, afară *başibuzugii*. Jandarmii trag săbiile, civilii întind bastoanele. Sabia nu-şi avea loc de joc, dar bastonul cădea tot pe cap cu chipiu. D. Prefect din nenorocire nu prea descindea pe treptele scării, ci peste ghionturi şi îmbrînceli şi cînd se văzu la capătul scării de bucurie sărută *treapta din urmă*. Lingîndu-şi buzele de dulceaţa scării ordonă să pue mîna pe Chinezu, pe Marcovici şi pe Orăşanu [5]. Pompierii care sosiseră îndată sub comanda lui Zăgănescu [6], intru (!) cu baioneta, mulţimea se dă la o parte, pune mîna pe ofiţerii, i-nhaţă, îi bagă la mijloc şi-i duce unde n-am putut afla, căci la Poliţie nu i-a dus. [7] Mai mulţi dintre adunaţi sunt răniţi de jandarmi şi mai mulţi din jandarmi sunt care cu cucuie în cap, care cu capul spart [8].

Aceasta nu e destul. Carada [9] dă fuga în piaţa a mare[10], ridică pe toţi zarzavagiii ce găsi, dimpreună cu ucenicii şi călfile de pe la stăpîni, se pune în fruntea lor, porneşte cu o mulţime ca de vreo 4,5 sute spre Teatru[11]. În piaţa Teatrului se afla vreo 30 de jandarmi călări, care îndată ce aude alarma pornesc cu caii prin mulţime s-o răspîndească şi trînteşte un copil şi trece cu caii peste el (n-a murit însă). Mulţimea se îndîrjeşte şi pune mîna pe petre (tocmai se repara podul[12] pe lîngă teatru) aruncă în jandarmi şi mai cu osebire în oficer, care a priimit vreo trei petroae drept

---

[1] N. T. Orăşanu, unul dintre organizatorii întrunirii, relatează şi el că „faimosul agă, urmat de bravii săi jandarmi, ... fac irupţiune în sală şi strigă ca ţiganul «în numele legii de trei ori vă somez să vă retrageţi ...». Dar care fu mirarea publicului, care ... mergînd spre uşe se văzu oprit şi îmbrîncit de jandarmi, care cu săbiile destecate (adică scoase din teacă — *n.n.*), îi opreau ieşirea" (*Întemniţările mele politice*, Bucureşti, 1861, p. 10 11).

[2] Emanuel Chinezu (1817—1878), magistrat şi politician liberal (Aurel Mircea, *Manache Kinezu*, în „Arhivele Olteniei", anul VIII (1929), nr. 41 42. (ian. — apr.), p. 17—33).

[3] Nicolae T. Orăşanu (1833—1890), cunoscut publicist satiric şi politician democrat, animator al maselor populare bucureştene în preajma Unirii din ianuarie 1859 şi pamfletar anti-dinastic între 1871—1876 (D. R. Rosetti, *Dicţionarul contemporanilor*, p. 143).

[4] Economist, autor al broşurilor *Un regulament mai puternic decît chiar legea lui*, Buc., 1878, 16 p. şi *Zisa răscumpărare a Căilor Ferate Romîne*, Buc., 1879, 42 p.

[5] Nici un alt izvor nu pomeneşte de participarea, dar mai ales de arestarea lui Constantin Marcovici în urma incidentului din sala Bossel. Atît Chinezu, *op. cit.*, p. 328, cît şi Orăşanu, *ibidem*, p. 11—12, precizează că numai ei doi au fost arestaţi atunci, iar printre cei 12 acuzaţi în procesul intentat ulterior de autorităţi la 20 nov./2 dec. 1859 participanţilor la întrunire (Orăşanu, *op. cit.*, p. 35), nu se întîlneşte numele lui Marcovici.

[6] Pavel Zăgănescu (1815—1896), colonel de pompieri (D. R. Rosetti, *Dicţionarul contemporanilor*, p. 201—202).

[7] Neconcordanţă cu Orăşanu, care precizează că împreună cu Chinezu au fost suiţi într-o birjă şi duşi la Poliţie (Orăşanu, *op. cit.*, p. 12).

[8] Pentru detalii asupra acestui incident a se vedea şi la Chinezu, *op. cit.*, p. 328 şi Orăşanu, *op. cit.*, p. 12.

[9] Eugeniu Carada (1836—1910), financiar şi politician liberal (Rosetti, *op. cit.*, p. 44—45 ; Romaşcanu, *Eugeniu Carada*).

[10] Piaţa 24 ianuarie sau Piaţa Halelor (astăzi Piaţa Unirii).

[11] Teatrul Naţional.

[12] Podul sau Calea Mogoşoaiei.

www.dacoromanica.ro

în spate. În o clipă se răspîndiră jandarmii toți. Din nenorocire începu o ploae strașnică și nu mai pu⟨tură⟩[1] ... Aveau de gînd să meargă a delibera pe arestați[2]. Ce s-a mai făcut nu știu căci am plecat acasă[3].

Am rugat pe nenea C. Horezianu să-ți trimită orice epistolă va veni către d-ta.

Primește alăturata copie după un articol ce mi l-a dat d. S. Mihălescu de la Călărași ca să-ți trimit. Acest articol zice d-lui e iscălit de mulți ialomițeni și călărășeni distinși. Îl aduseseră să-l imprime în *Romînul*, care din nenorocire se află suspendat.

Fratele d-tale

D. P. Orbescu

Pe verso :

Domnului

Domn PETRE ORBESCU
Administr. Distr. Argeș

La Pitești

Original. Muzeul de istorie a orașului București, nr. inv. 39101.

2

1862, genar 28

Surioara mea,

. . . . . .

Despre starea noastră politică dinăuntru stăm într-un statuquo regretabil. Nu mergem nici decum înainte; roatele carului nostru regenerator s-au afundat în niște făgașe cleioase de unde nu mai pot eși. Norocire că neputînd merge înnainte, stăm pe locu. Nu mergem nici înapoi.

---

[1] Textul este rupt.

[2] Și N. T. Orășanu (*op. cit.*, p. 14 15, 17) relevă agitația care a cuprins populația Capitalei în noaptea de 28 sept./10 oct. 1859, manifestînd pe străzile orașului.

[3] Tulburările din Capitală au provocat demisia guvernului Nicolae Crețulescu, deoarece „greșise căutînd să facă dintr-un incident provocat de poliție, un proces politic" (M. Theodorian-Carada, *Eugeniu Carada 1836—1910*), București, 1922, p. 31—32. Judecarea procesului celor 12 oameni politici implicați în această afacere a avut loc la 20 nov./2 dec. 1859 înaintea Curților Unite, care i-a achitat (cf. *Instrucțiunea procesului întîmplat la 28 septembrie în sala Bossel. Espoziținea motivelor și actul de acusațiune al procurorului Curței Criminale*, București, 1859, 34+8 p.) Procesul redeschis prin uneltirile prefectului Dimitrie Crețulescu în ianuarie 1860 în fața Înaltei Curți (cf. *Protestul către Înalta Curte al acuzaților de la 28 septemvrie*, București, [1860], 7 p.) se stinge însă datorită amnistiei acordată de domnitor tuturor acuzaților la 24 ianuarie 5 febr. 1860, cu ocazia primei aniversări a Unirii Principatelor Romîne (Orășanu, *op. cit.*, p. 38).

www.dacoromanica.ro

În timp de trei ani s-au succedat sute de ministere [1]. O mulţime de persoane, care în aparenţă arătau a fi cele mai capabile de a constitui reformele imperioase regeneraţiunei noastre ş-au spart capetile de stîncile atît de tari ale partidelor, ale intrigilor şi ale mecanismului nostru constituţional cu totul impracticabil pentru binele şi fericirea noastră [2].

Acum vom vedea şi efectele Unirei. Ea s-a proclamat în modul cel mai solenel în zioa de 24 ale corentei.

După mine greutăţile vor creşte provizoarmente. Este adevărat că Unirea face puterea. Este adevărat că doă Ministere şi doă Camere paralizau orice lucrare, dar nu trebue să tăgăduim că spre a ajunge la scopul dorit, trebuie să trecem în transizia ce facem, p-în mai multe cercări fatale [3].

Cu toate acestea trebuie să [spun că] deocamdată sîntem liniştiţi.

Nişte mici accidente care s-au agravat mai mult decît exista în realitate, a fost speriat oraşul în zioa de 23 [4]. Se zicea că mai multe pîlcuri de ţărani răsculaţi prin propagande revoluţionare, aveau a veni în Capitală ca să facă creciun boeresc [5]. Toate aceste spaime au căzut înaintea atitudinii de laudă a Domnului, care disprețuindu-le cu totul [6], a sărbat ad literam după programă zioa cea mare a Unirei [7].

---

[1] De fapt numai 9 formaţii ministeriale în Moldova, inclusiv un interimat al directorilor de departamente, şi 11 în Ţara Romînească, inclusiv 2 interimate ale directorilor de departamente, cf. D. Berindei, *Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza* ..., p. 147.

[2] Prin poziţia de clasă şi opiniile sale conservator-moderate exprimate aici, se poate constata că Iancu Florescu făcea parte din acea moşierime „cu idei ceva mai avansate, care-şi dădea seama de imposibilitatea revenirii la vechiul regim, dar care totuşi era ostilă instaurării unei forme de stat parlamentar burghez" ; cf. D. Berindei, *Frămîntările orăşeneşti din noiembrie 1860* ... p. 273 274.

[3] Aluzie în primul rînd la reforma agrară „fondul tuturor preocupărilor" politice din acea vreme (Scrisoarea lui Victor Place către Thouvenel din [10] 22 august 1861 Marcel Emerit, *Victor Place et la politique française en Roumanie à l'époque de l'Union*, Bucureşti, 1931, p. 167).

[4] Despre mişcările ţărăneşti din ianuarie 1862 şi panica boierimii din Capitală a se vedea şi D. Berindei, *Ştiri noi cu privire la ... mişcarea ţărănească din 1862*, p. 98 şi urm.

[5] Fracţiunea liberal-radicală, încercînd ca şi în 1859 să canalizeze avîntul revoluţionar al cetelor de exploataţi în favoarea intereselor sale înguste de clasă, agită masele ţărăneşti punînd la cale o manifestaţie în preajma zilei desăvîrşirii Unirii la 24 ian./5 febr. 1862 în Bucureşti. Masele ţărăneşti din jud. Ilfov şi Prahova, conduse de Mircea Mălăeru, fost deputat al ţăranilor în Divanul ad-hoc la 1857 şi animator al maselor în ianuarie 1859, au pornit împotriva boierimii reacţionare (Berindei, *Mişcarea ţărănească condusă de Mircea Mălăeru*, p. 43 50). De aici şi expresia folosită în scrisoarea sa că ţăranii doreau să vie în Capitală „ca să facă creciun boeresc", adică să-i omoare pe boieri. Numai datorită intervenţiei armatei, se reuşeşte să se oprească grosul pîlcurilor de ţărani răsculaţi la Afumaţi, iar guvernul trece de îndată la represiuni. Ţăranii opriţi să ajungă în cete la Bucureşti, intră totuşi în oraş în grupuri mici sau individual, participînd la manifestaţia de pe dealul Mitropoliei (*Ibidem*, p. 50).

[6] Afirmaţie curioasă, dacă ne referim la înseşi relatările foii de dreapta reacţionare „Unirea" nr. 8 din 26 ian. 1862 (st. v.), p. 29 care recunoaşte că „oraşul era într-o mişcare extraordinară" şi că de la palat şi pînă la Mitropolie „stradele erau pline de popol", iar patrulele de cavalerie păreau „a se ţinea de mînă, veghind la menţinerea bunei ordini" (*Ibidem*).

[7] După terminarea festivităţilor din Adunare, domnitorul nu se urcă în trăsură, ci coborî pe jos dealul Mitropoliei „în mijlocul mai multor mii de oameni săteni şi popor", fiind primit „cu urările cele mai entuziaste", dar şi cu strigări ostile guvernului, ca „Jos fanarioţii" sau „Jos ciocoii" (D. Berindei, *op. cit.*, p. 51).

www.dacoromanica.ro

Am tăiat dintr-un jurnal numit Unirea o relaţie despre sărbătoarea în chestiune [1]. Aceasta ca să citeşti şi tu cele petrecute...

I[ancu] Florescu.

Original. Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti, nr. inv. 74.417.

СВИДЕТЕЛЬСТВА СОВРЕМЕННИКОВ О ПОЛИТИЧЕСКИХ И СОЦИАЛЬНЫХ ВОЛНЕНИЯХ В БУХАРЕСТЕ В 1859 и 1862 ГОДАХ

РЕЗЮМЕ

Автор исследует два семейных письма, заключающих в себе интересные сведения, относящиеся к политическим и социальным волнениям в Бухаресте в 1859 и 1862 годах.

Первое письмо от 29 сентября 1859 года (по старому стилю), адресованное тогдашнему правителю округа Арджеш Петре Орбеску его братом Димитрием, содержит до сих пор неизвестное описание так называемого инцидента в зале Боссел и событий, происшедших в столице вечером 28 сентября/10 октября 1859 года в результате конфликта, возникшего между умеренным правительством, возглавлявшимся Николае Крецулеску, и либерально-радикальной группировкой К. А. Росетти, которая пыталась придти к власти.

Второе письмо, посланное Янку Флореску 28 января 1862 года (по старому стилю) своей сестре Луксице, находившейся тогда в Париже, содержит некоторые интересные замечания — сделанные с позиций умеренного консерватизма — относительно завершающего акта объединения Придунайских княжеств 24 января/5 февраля 1862 года и в то же время отражает страх, охвативший бухарестское боярство при получении известия о приближении к городу отрядов восставших крестьян. Крестьянские волнения зимой 1862 года, хотя и использовавшиеся либерал-радикалами в своих узкоклассовых интересах, отражают глубокое недовольство крестьянских масс, обманутых в своих надеждах на аграрную реформу, осуществления которой они ожидали от нового правительства.

TÉMOIGNAGES CONTEMPORAINS RELATIFS AUX MOUVEMENTS POLITIQUES ET SOCIAUX DE BUCAREST EN 1859 ET 1862

RÉSUMÉ

L'auteur analyse deux lettres privées fournissant d'intéressants renseignements sur les mouvements politiques et sociaux qui agitèrent Bucarest en 1859 et 1862.

[1] Publicată în nr. 8 din 26 ianuarie 1862, p. 29.

www.dacoromanica.ro

La première de ces lettres, datée du 29 septembre 1859 (vieux style) et adressée à Petre Orbescu (à cette époque administrateur du district d'Argeş) par son frère Dimitrie, contient une relation inédite de l'incident « de la Salle Bossel » et des événements dont Bucarest fut le théâtre le soir du 28 septembre/10 octobre 1859, à la suite du conflit surgi entre le gouvernement modéré présidé par Nicolae Creţulescu et le groupe libéral-radical de C. A. Rosetti qui tentait de prendre le pouvoir.

La seconde lettre, du 28 janvier 1862 (vieux style), est adressée par Iancu Florescu à sa sœur Luxiţa, à Paris, et contient quelques intéressantes considérations — représentant le point de vue conservateur-modéré — au sujet de l'acte qui, le 24 janvier/5 février 1862 avait parachevé l'Union de la Moldavie et de la Valachie ; la lettre trahit en même temps les craintes qu'éprouvaient les boïards bucarestois à la nouvelle de l'approche des paysans insurgés marchant sur Bucarest. Les agitations paysannes de l'hiver 1862, bien qu'habilement exploités par les libéraux-radicaux en faveur de mesquins intérêts de classe, n'en reflètent pas moins le profond mécontentement des masses paysannes, trompées dans leur espoir de voir les nouveaux gouvernants du pays réaliser la réforme agraire impatiemment attendue.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

UNELE ASPECTE ALE PROCESULUI ACUMULĂRII PRIMITIVE A CAPITALULUI ÎN COMITATUL CLUJ (1796—1848)

DE

ŞTEFAN IMREH

O bună parte a teritoriului Transilvaniei este acoperit de păduri. Se ştie foarte puţin despre munca de exploatare şi prelucrare a lemnului pe care o făceau ţăranii locuitori ai podişurilor mai înalte şi ai văilor cuprinse între păduri. Această populaţie din regiunile păduroase a trăit în cele mai vitrege împrejurări şi a luptat din greu pentru a-şi asigura o existenţă sărăcăcioasă.

În cele ce urmează ne vom ocupa de felul în care se făcea exploatarea pădurilor din munţii unghiului Călatei din comitatul Cluj, proprietatea familiei Bánffy, precum şi cu aspecte ale dezvoltării industriei de prelucrare a lemnului în special de către ţăranii romîni care locuiau în această regiune muntoasă pe o întindere de mai multe mii de iugăre [1].

Pe teritoriul cuprins între munţii Meseş, Vlădeasa şi Munţii Gilăului, principalii proprietari au fost membrii familiei Bánffy. Regiunea aceasta muntoasă nu a constituit pentru aceştia o preocupare decît spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cînd lipsa de capital şi schimbul de mărfuri

[1] În acest domeniu de cercetare munca de deschizător de drum a făcut-o Jakó Sigismund, *Istoricul manufacturilor de potasă din Valea Ungurului şi Călin (Contribuţii din domeniul exploatării forestiere la istoria începuturilor capitalismului în Transilvania)*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice*, nr. 3—4, IV, 1953, p. 347—420, şi în limba maghiară: *A magyarpataki és kalini hamuzsir-huta története. (Adatok az erdélyi kapitalista erdögazdálkodásnak és a nagybirtok ipari vállalkozásainak kezdeteiről)* Bucureşti, 1956, 130 p. Deşi studiul conduce pe cititor în pădurile din Sălaj ale Bánffyeştilor, totuşi el oferă o imagine de ansamblu despre gospodărirea pădurilor Bánffy, informîndu-ne şi despre rezultatele de pînă azi ale literaturii de specialitate. Pentru organizarea şi gospodărirea moşiei amintite, vezi şi Géza Kovách, *Date privitoare la răpirea pămînturilor iobăgeşti din Transilvania pe moşiile familiei Bánffy*. Extras din *Studii şi articole de istorie*, vol I, Bucureşti, 1956.

www.dacoromanica.ro

din ce în ce mai intens i-a silit pe moşierii ajunşi în situaţie financiară critică să transforme pădurile întinse în bani [1].

Exploatarea pădurilor cerea însă desmembrarea comunelor, împărţirea pădurilor şi transformarea lor în proprietate individuală. „Împărţirii însă trebuia să-i premeargă măsurarea pădurilor, ceea ce necesita un timp îndelungat. Posesiunea în comun a pădurilor s-a menţinut doar formal, în realitate însă, începînd cu ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, uriaşele întinderi de păduri alcătuiră o proprietate imensă şi unitară, administrată de aşa-numitul « prezidiu familiar », şi numai veniturile erau împărţite între diferiţii membri ai familiei" [2].

În munţii comuni din unghiul Călatei, care formează o unitate şi care se întind la poalele Vlădesei, după 1796 iobagilor nu li s-a mai permis folosirea pădurilor [3]. Măsura aceasta — dacă ar fi reuşit să fie pusă în practică — ar fi pus dintr-odată capăt industriei forestiere ţărăneşti care se dezvoltase în comunele de pe văile Drăganului, Săcuienilor şi Călatei, precum şi pe Criş. Jelerii şi iobagii din regiunea aceasta începuseră a lucra, permanent, sau numai ocazional, scînduri, lemne de construcţie şi şindrile, pe care le transportau mai ales la Oradea. Fierăstraiele ţărăneşti tăiau într-o vară pînă la două-trei mii de scînduri. Împuternicitul familiei Bánffy, care a controlat munţii în urma măsurilor luate în 1796, a găsit nu mai puţin de cincizeci de astfel de mici înjghebări meşteşugăreşti. Acestea nu aduceau nici un beneficiu „familiei". În urma dispoziţiei acesteia au fost confiscate roţile şi părţile de fier ale fierăstraielor, s-a interzis construirea de noi fierăstraie, iar „morarilor" de la fierăstraiele domeniului li s-a interzis să lucreze pentru ţărani [4].

Împotrivirea ţăranilor din satele de la munte a fost însă atît de puternică, încît, în realitate, s-a menţinut aproape în întregime situaţia din trecut. E caracteristic că încă în 1808 i se raporta guvernatorului Bánffy György : „Locuitorii din jur, şi printre ei şi mulţi străini, considerînd că cositul, seceratul le mai dă răgaz, s-au apucat să taie brădetul în aşa măsură, încît dacă nu vor fi împiedicaţi prin măsuri drastice, brazii din munţii Măritei Familii vor pluti toţi în scurtă vreme pe apa Crişului..." [5].

Drept urmare, în 1808 s-au reorganizat posturile de control, coordonate de inspectorul Endes Ferenc, care a încercat să aplice cu mînă forte dispoziţiile mai vechi şi mai noi pentru paza pădurilor. În scurtă vreme însă familia Bánffy şi-a dat seama că prin măsurile luate se va ajunge la stăvilirea exploatării de către ţărani a materialului lemnos din munţi,

---

[1] Întinderea pădurilor în plasa Huedin în 1896 era încă de aproape 100 000 jug. cadastrale din care mai mult de 50 000 jug. era brădet. Cf. Bedő Albert, *A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása* (Descrierea economică şi comercială a pădurilor statului maghiar), vol. II, Budapesta, 1896, p. 450—460.

[2] S. Jakó, *Istoricul manufacturilor de potasă din Valea Ungurului şi Călin*, în *St. cerc. ştiinţifice*, IV, nr. 3—4, p. 353.

[3] Referitor la îngrădirea folosinţei pădurilor la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, v. D. Prodan, *Iobăgia în domeniul Băii de Arieş la 1770*, Cluj, 1948, p. 36.

[4] Arhiva fam. Bánffy (la Arhiva istorică din Cluj a Acad. R.P.R.) — *Protocolla familiae comitum et liberum baronum Bánffy de Losoncz*, 1796 febr. 17, apr. 27, iunie 22. În continuare se va cita sub : *Prot. fam.*

[5] *Prot. fam.*, 1808 iunie 18.

www.dacoromanica.ro

însă astfel nu vor spori încasările în bani ale „familiei". În 1811 Bánffy László constata că ar fi mai bine dacă „Familia *ar vinde pe bani oamenilor* de pe domeniu lemne suficiente, pentru ca aceştia să-şi poată cîştiga existenţa, iar Familia ar avea în felul acesta beneficii mai mari..." [1]. În urma acestei propuneri a luat fiinţă în 1812, iar în 1814 a luat forma definitivă acel *Regulament al pădurilor*, care a fost în vigoare, cu mici modificări, pînă în anul 1848 şi care a aşezat pe baze noi exploatatarea „munţilor Bánffy" [2].

Noul regulament a fixat terenurile interzise, pădurile satelor, teritoriile domeniului şi a prevăzut categoriile materialului lemnos pe care ţăranii îl pot prelucra din restul pădurilor, bineînţeles *plătind de aci înainte taxă în bani* pentru acest material. Membrii familiei Bánffy îşi rezervaseră dreptul să pună în funcţiune cîte patru fierăstraie la care ţăranii să-şi poată tăia scînduri şi şipci plătind taxă. Ţăranilor care cumpărau lemne li se elibera „bilet imprimat" fără de care nu puteau face nici un pas, fiindcă paznicii, inspectorul, precum şi străjile, aşezate la Poieni şi Ciucea, controlau foarte sever drumul spre Oradea, unde aceştia puteau să valorifice produsele muncii lor.

De la data aceasta a început o luptă neîncetată între populaţia satelor din munţi şi familia Bánffy. Ţăranii au încercat să găsească prin diferite mijloace, iar dacă a fost nevoie chiar prin forţă, scăpare din reţeaua de pază, ţesută cu multă grijă, ca să nu plătească taxele ruinătoare [3]. Amintim doar ca un fapt caracteristic că în 1825 Bánffyeştii i-au înzestrat pe paznici cu puşti şi pistoale [4], iar în 1832 s-a terminat instalarea „zăgazurilor", „barierelor" de oprit plutele la Ciucea. Printre mîţele de fier şi printre cîngile atîrnate pe lanţuri ale acestor bariere nu mai puteau trece în ascuns plutaşii care, neavînd bilet, încercau să se avînte noaptea, primejduindu-şi viaţa, pentru a nu fi opriţi ziua de paznici.

În felul acesta s-a reuşit să se asigure pe seama „familiei" o nouă şi considerabilă sursă de venituri. Suma încasată din preţul lemnelor a atins în 1829 cifra de 10 127 florini şi 24 de creiţari, în schimb în 1847 încasările au crescut aproape de patru ori, ajungînd la suma de 39 647 florini şi 59 creiţari [5].

Bánffyeştii au pus taxe grele pe munca ţăranilor forestieri, de exemplu, în 1814 lista acestora era:

---

[1] *Prot. fam.*, 1811 martie 1. Rezolvarea aceasta a putut fi inspirată şi din „planurile" de administrare a domeniilor silvice din Vălcău şi Gilău. La întocmirea „instrucţiunilor" de mai tîrziu se face trimitere la acestea.

[2] *Ibidem*, 1812 iunie 24, şi Arhiva familiei Bánffy: *Praesidialia*, 1814 mai 20 (în continuare se va cita sub: *Praesid.*).

[3] Încă pe la 1839 inspectorul raportează că „au nenumărate şi variate forme de furt, încît de multe ori nu pot fi prinşi în delict flagrant", *Praesid.*, 23/1839.

[4] *Prot. fam.*, 1825 febr. 18.

[5] Paznicul de la Ciucea, străjuitorul „... (a veghiat) de multe ori cu riscul vieţii, ... pentru că e adevărat că a fost atacat de multe ori, în special noaptea a fost lovit şi cu pietrii de către plutaşii vicleni ...", *Praesid.*, 7/1834.

www.dacoromanica.ro

Nr. crt.	Denumirea mărfii de lemn	Taxa			
		Pentru oamenii de pe domeniu		Pentru străini	
		Florini renani	creiţari	Florini renani	creiţari
1	Una buc. scîndură de brad, subţire	—	6	—	10
2	„ „ „ „ groasă	—	12	—	20
3	„ „ şipcă tăiată la fierăstrău	—	1	—	1 1/2
4	„ „ grindă sau lemne de stucatură	—	30	—	50
5	„ „ căprior obişnuit	—	15	—	25
6	Una mie şindrile		40	1	
7	Un ciubăr mare, peste 3 vedre	—	6	—	10
8	Ciubăr mic, sub 3 vedre	—	3	—	5
9	Ciubăr mare, peste 2 vedre	—	3	—	5
10	Ciubăr mic, sub 2 vedre	—	2	—	3
11	Cofă	—	1	—	1 1/2
12	Şiştar (doniţă)	—	1	—	1 1/2
13	Rame pentru site sau ciururi	—	12	—	20
14	Grînar mare, mierţe	—	20	—	30
15	Grînar mic	—	10	—	15
16	Dulap	—	8	—	12
17	Lemn pentru jug	—	3	—	5
18	Cep pentru car sau orice fel de par	1	—	1	30
19	Cerc de car sau orice fel de cerc	1	—	1	20
20	Lemn pentru car, tălpi, căpriori, osii, loitre sau pentru orice obiecte şi unelte	1	—	1	30
21	Covată		4	—	6
22	Cărbuni pentru fierari (o baniţă)	—	3	—	5

Pe lîngă creşterea vitelor şi agricultură au devenit deci tot mai intense ocupaţiile care forţau populaţia din munţi la cele mai obositoare munci de pădure, constrîngînd-o să facă comerţ ambulant în satele de şes şi în cele de pe văi, silind-o să se deplaseze prin tîrgurile oraşelor din împrejurimi şi din Oradea şi mai ales să-şi pună în pericol viaţa ca plutaşi.

Din listele de taxe ale familiei Bánffy ne putem da seama şi de volumul prelucrării materialului lemnos de către ţărani. De exemplu, între 1838 şi 1847 s-au perceput taxe pentru următoarele materiale[1]:

Anul	Plute	Scînduri	Şipci	Grinzi	Căprioare	Şindrile	Margini de scînduri	Doniţe şi cofe
1838	1251	130343	49036	2596	6747	1028100	2005	40
1839	82	138208	51000	1901	7225	1616400	8777	60
1840	1102	150956	53606	1540	7315	1500200	10742	—
1841	932	133292	43640	1236	6250	1219100	10807	—
1842	989	162291	58000	1341	7602	764500	9649	50
1843	1051	171092	79066	749	3335	652900	12946	—
1844	1102	189170	79000	972	4781	947700	13918	—
1845	1168	190338	63591	1117	3878	687100	12150	40
1846	1298	204164	71872	845	3757	874100	21166	—
1847	1995	270405	90845	2130	12520	524400	32340	—

[1] *Protoc. mat. lemnos.* Socotelile pe anii 1838—1847.

www.dacoromanica.ro

Cercetarea situației taxelor percepute pe fiecare sat în parte ne permite să constatăm că satele așezate în valea și împrejurimile Săcuienilor au putut beneficia de situația lor geografică. În raport cu aceasta, de exemplu, plutăritul sau tăierea de șindrile a devenit ramura caracteristică a cîte unui sat.

În 1847, de exemplu, au plătit taxe opt comune, pentru următoarele produse prelucrate din lemn:

Satul	Marfa							Taxa	
	Plute	Scînduri	Șipci	Grinzi	Căpriori	Șindrile	Margini de scînduri	Florini renani	Creițari
Poieni	101	6 960	1 100	67	188		720	977	10
Bologa	472	4 378	20	58	295		780	1118	58
Rogojel	8	9 773	—	20	120	182500	30	1244	58
Tranisu	18	11 090	—	48	56		457	1202	37
Săcuieni	338	24 566	760	895	5221	246000		6409	36
Vișag	8	9 818	488	84	20		—	1077	56
Rachițele	23	21 052	1 900	—	340	—	477	2337	49
Mărgău	—	6 974	1 600	—			4187	793	51

Prin faptul că în aceste evidențe ni s-au păstrat și numele fiecărui plătitor de taxă, putem stabili cine anume au fost în diferitele sate plutașii, cioplitorii de șindrile etc., ce fel de mărfuri și ce cantitate au prelucrat în cursul anului.

În dezvoltarea industriei forestiere țărănești a avut un rol însemnat și faptul că populația din „munții familiei" Bánffy a avut posibilitatea de a-și desface mărfurile pe piața din Oradea, unde mărfurile lor erau

Luna	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Total
Anul													
1829		9	47	197	123	90	99	22	14	11			612
1830	—	—		101	128	164	71		45	2	4		515
1831	56	—	—	379	196	282	51		1	7	10		982
1832	—		—	154	266	194	61		31	11	6	—	723
1833		—	9	153	101	122	131	62	11	4	—	—	593
1834	4		28	273	162	63	—	93	6	—	26		655
1835	—	—	103	229	219	117	54	9	19	42			792
1836	—		173	290	292	269	59	5	9	11	54	24	1186
1837	—	—	77	440	247	204	155	20	92	11	13		1259
1838		—	69	222	312	283	120	97	28	72	18	30	1251
1839	—	6	32	291	257	205	9	59	71	—	52	—	982
1840	—	—	—	251	393	233	75	86	18	1	45		1102
1841	—	—	7	226	323	232	53	—	17	48	9	17	932
1842	—	—	18	216	246	301	35	12	45	59	54	3	989
1843	—	—	25	191	296	251	115	32	73	61	7		1051
1844	—	—	15	150	344	344	49	4	58	85	53		1102
1845	—	—	—	192	325	270	84	138	16	107	32	4	1168
1846		—	71	142	480	300	104	111	46	26	4	14	1298
1847	—	—	4	343	661	528	40	80	121	189	29	—	1995
Total	60	15	678	4440	5371	4452	1365	830	721	747	416	92	19187

www.dacoromanica.ro

foarte căutate. Circulaţia plutaşilor timp de aproape două decenii e dovadă grăitoare că pe apa Crişului plutăritul a fost în creştere astfel încît în anul 1847 pe acest rîu mic au plutit spre Oradea aproape 2000 de plute [1].

În afară de apa Crişului au fost întrebuinţate pentru plutărit şi Valea Drăganului şi a Săcuienilor, pe care au mers plute de 5, respectiv 7 stînjeni [2]. Desigur (după cum reiese şi din tabelul de mai sus) căile acestea de comunicaţie pe apă au fost practicabile mai cu seamă în lunile aprilie, mai şi iunie, însă, după cum constată inspectorul Endes : ...„buştenii nu plutesc pe apă de odată, ci pe rînd aproape din primăvară pînă-n toamnă, de cîte ori este o creştere a apei" [3]. Uneori însă inundaţiile au împiedicat plutăritul şi au smuls buştenii pregătiţi pentru a fi legaţi în plută. Din acest motiv Bánffyeştii au însărcinat pe meşterul italian Perotzi Jacob să ridice zăgazul de la Ciucea, să construiască pe Valea Drăganului un „prinzător de buşteni" pe care să nu-l poată dărîma lemnele aduse la vale de puhoaiele de apă [4]. La fel au fost însărcinaţi specialiştii italieni să cureţe valea de stîncile primejdioase [5]. „Familia" a angajat meşteri pentru curăţirea văii, aruncarea în aer a stîncilor şi prinderea buştenilor, deoarece transportul pe apă îi aducea beneficii crescînde.

Impunerea regimului de vînzare a lemnelor şi de instalare a fierăstraielor de către moşieri a îngreunat mult viaţa populaţiei romîne din munţi. În special procurarea materialului lemnos a fost pentru ea o problemă extrem de grea. Pentru plata taxelor cei mai mulţi ţărani împrumutau bani cu dobîndă mare. Însuşi inspectorul familiei Bánffy, transformat în sîngeros cămătar, dădea avans la cumpărarea de şindrilă cioplitorilor, pentru ca aceştia să poată scoate bilet [6]. Pentru a nu gîtui complet o activitate mănoasă, familia Bánffy a redus în 1837 la jumătate taxele restante [7]. În 1847, cînd din cauza neplătirii taxelor s-au îngrămădit la Ciucea vreo 40—50 plute, inspectorul a înaintat familiei următorul raport urgent : „dacă eventual vor veni puhoaie mari de apă, bieţii oameni vor avea pagubă de multe mii, iar situaţia acestor oameni, *care luptă şi în prezent cu foamea* şi care au împrumutat cu dobîndă mare chiar şi banii pentru plata biletului de plută", e foarte precară [8].

Despre condiţiile de trai ale ţărănimii care lucra pădurile găsim abia cîteva note sumare în aceste documente. Din ele se constată că o

---

[1] *Protoc. mat. lemnos.* Socotelile pe anii 1829 1847.

[2] *Az erdélyi Országutak és Folyó vizek leirása* (Descrierea drumurilor şi apelor din Transilvania), 1823. Vezi *Udvari, kormányszéki rendelelek* (Dispoziţiile curţii şi guberniului), în Arhiva istorică a Acad. R.P.R. Cluj. Manuscrise A. 195.743 — Kővári László, *Erdélyország statisztikája* (Statistica Transilvaniei), Kolozsvár, 1847, p.263 264. Înregistrăm ca o ştire interesantă că Ercsei József în *Kalotaszeg rövid leirása* (Scurtă descriere a regiunii Călăţele) — Extras din *Hónés Külföld*, 1842, nr. 22 şi 23 p. 4. aminteşte că Horia „a fost cel dintîi care a condus plute pe Săcuieni şi Crişul repede". Referitor la zăbovirea lui Horia în Ciucea, cf. David Prodan, *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj şi Turda*, Bucureşti, 1938, p. 18—21.

[3] *Praesid.*, 33 34/1844.

[4] *Praesid.*, 107/1842, 141 1843.

[5] *Prot. fam.*, 1824 ian. 29 31, 1825 febr. 18 *Praesid,*, 1847. „Familia Gyülési jegyzőkönyv" (Protocolul întrunirilor familiare), poziţia 24.

[6] *Praesid.*, 49/1846.

[7] *Praesid.*, 1837 ian. 5 Procesul verbal al adunării „Familiei", poziţia 11.

[8] *Praesid.*, 15/1847.

www.dacoromanica.ro

parte din bărbaţi lipseau mult de acasă. Ei trăiau săptămîni de-a rîndul în inima pădurilor, suportînd intemperiile şi făcînd o muncă grea şi istovitoare. Abia aratul, semănatul şi cositul îi mai scotea din lucrul de exploatare a lemnului.

Transportul lemnelor doborîte, curăţite de crengi şi cojite cere mai multe zile de lucru. În cele mai multe cazuri transportul lemnelor de construcţie pînă la apă îl puteau face numai cu sănii, fiindcă transportul cu carul cerea timp mai mult, iar drumurile prin păduri erau impracticabile. De multe ori erau nevoiţi să aştepte creşterea apelor în rîuri, fiind între timp mereu îngrijoraţi ca nu cumva lemnele să le fie răpite de vreo rupere de nori sau de puhoaiele de apă care veneau în urma topirii rapide a zăpezii. Între timp, trebuiau să se îngrijească de hrană, de uneltele trebuincioase şi de vitele de tracţiune.

Dacă ţăranul vroia să transporte scînduri pe piaţă, trebuia să-şi aştepte rîndul la fierăstraiele al căror număr a fost redus din interesul moşierului, iar dacă nu achita taxa ce-i dădea drept la tăiat, trebuia să lase jumătate din scînduri la „morarii fierăstraielor".

Pregătirea plutelor cerea apoi multă pricepere şi grijă deosebită, după care urma plutăritul, o activitate care impunea pe lîngă riscuri, mai ales îndemînare, răbdare şi practică. În fiecare an, grinzile, căpriorii, scîndurile ajungeau la destinaţie prin sacrificiul vieţii multor plutaşi. Plutăritul unii îl încercau în zilele mai răcoroase ale primăverii şi toamna tîrziu, cînd nivelul apelor nu era destul de mare. Iar în ce priveşte cheltuielile nu scăpau de ele nici după ce treceau de Ciucea, fiind nevoiţi să plătească taxe şi la stăvilarele morilor din drum. După ce ajungeau la destinaţie, de obicei la Oradea, îi pîndea riscul lipsei de cumpărători sau acela al scăderii preţurilor, ei înşişi rămînînd de multe ori fără hrană.

Felul de viaţă al locuitorilor din satele de munte care se ocupau cu multe îndeletniciri: agricultură, creşterea vitelor, prelucrarea lemnului, comerţul, iar pe de altă parte şi faza începătoare în care se găsesc cercetările noastre, îngreunează delimitarea precisă a categoriilor sociale. Se pare însă destul de evident că sărăcia, munca grea, grijile multe, riscurile amintite sînt caracteristice numai pentru o categorie socială distinctă a lucrătorilor din păduri. Pe lîngă ei întîlnim şi ţăranii înstăriţi care exploatează munca altora, precum şi sărăcime care trăieşte timp mai îndelungat sau mai redus din vînzarea muncii lor cu ziua. Începutul diferenţierii sociale a iobăgimii în diferite straturi a provocat o extinderea tot mai mare a industriei lemnului, creşterea producţiei lemnului marfă în mijlocul ţărănimii şi avîntul pe care-l luase circulaţia monetară. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea întîlnim şi pe teritoriul moşiei Bánffy ţărani care se ocupă cu comerţul lemnului şi au cîte 20—25 de vite, precum şi iobagi care insistă pe lîngă „familie" să li se aprobe instalarea de fierăstraie pe cont propriu.

Procesul acesta este caracteristic pentru diferitele sate în funcţie de dezvoltarea forţelor de producţie specifice fiecăruia. În Săcuieni, firește, procesul a fost mai avansat dovedit prin faptul că ţăranii de aici au plătit, în 1847, la „Casieria familiei" suma de 6 409 florini, în timp ce celelalte vreo 30 de sate au plătit în medie cîte o mie şi ceva florini. Suma aceasta

www.dacoromanica.ro

mare, ţăranii din Săcuieni nu au plătit-o în mod egal. Cei care lucrau cu mijloace restrînse sau îşi vindeau forţa de muncă celor avuţi, nu figurează nici aici, nici în alte localităţi, între cei ce plătesc taxe. Majoritatea acestora au fost angajaţi la gospodarii bogaţi ca servitori sau ca muncitori cu ziua. Ţăranii cei mai înstăriţi, care exploatau munca altora, se asociau în schimb cu comercianţii, cu arendaşii fierăstraielor sau luau ei în arendă fierăstraie de la domeniu, pentru a-şi mări venitul.

Deci pe lîngă moşieri, comercianţi şi speculanţi, şi categoria aceasta de ţărani utiliza forţa de muncă a altora şi mărea astfel mereu numărul ţăranilor care îşi vindeau forţa de muncă.

În socotelile anului 1847 figurează 140 locuitori din Săcuieni. După cuantumul taxelor plătite, ei se împart după cum urmează:

taxe	între	1 — 10	florini	28	locuitori
,,	,,	10 — 20	,,	24	,,
,,	,,	20 — 30	,,	17	,,
,,	,,	30 50	,,	30	,,
,,	,,	50 — 100	,,	23	,,
,,	,,	100 — 150	,,	13	,,
,,	,,	150 — 200	,,	2	,,
,,	,,	200 — 250	,,	2	,,
,,	,,	250 — 300	,,	1	,,

Cei 18 locuitori care au plătit cele mai multe taxe — peste 100 florini fiecare — au fost în stare să verse în vistieria familiei Bánffy nu mai puţin de 2 551 florini şi 48 creiţari, deci circa 40 % din totalul plătit de acel sat pentru material lemnos. Bineînţeles, cele 10—20 plute, sutele de scînduri, grinzi, căpriori şi miile de şindrile după care au plătit taxe Negru Mihai, Panican Von şi alţii ca ei nu au fost produse în mod exclusiv cu propria lor forţă de muncă.

Putem deci să constatăm că încă din 1847 o parte din ţăranii de la Săcuieni au fost nevoiţi să se angajeze pentru a munci la cei mai bogaţi, acceptînd condiţia de slugă sau ziler. În acelaşi timp, stăpînii lor — ţărani mai înstăriţi care se foloseau de forţa de muncă a altora — s-au unit cu negustori, cu arendaşi ai fierăstraielor, ba chiar ei înşişi au luat în arendă fierăstraie pentru a realiza un profit mai mare [1]. Prin urmare şi această pătură, ca şi moşierii, negustorii şi speculanţii a recurs într-o măsură din ce în ce mai mare la forţa de muncă străină, provocînd astfel creşterea numărului muncitorilor salariaţi.

Toate aceste fenomene denotă că, cercetînd aspectele specifice ale procesului de acumulare primitivă, analizînd dezvoltarea condiţiilor şi germenilor producţiei capitaliste, trebuie să urmărim nu numai evoluţia producţiei culturilor de cîmp propriu-zise, ci şi a celei obţinute în cadrul exploatării forestiere. După cum am văzut, procesul de extindere a producţiei de mărfuri nu a ocolit nici ramura de producţie forestieră, ba mai mult, în numeroase locuri a şi creat-o în această vreme.

[1] *Praesid.*, 119 1841, 25/1845, 43/1815.

www.dacoromanica.ro

Atenția noastră este reținută mai ales de faptul că în industria lemnului, atît în cea forestieră cît și în cea prelucrătoare, și în comerțul cu produsele forestiere, *inițiativa nu a aparținut moșierilor*; *lărgirea producției de mărfuri pe acest tărîm a pornit de la țărani*, iar moșierii n-au făcut decît să-și însușească munca acestora datorită avantajului proprietății, poziției lor de clasă și a sprijinului din partea statului exploatator.

În același timp însă, din noile metode ce apar în vechea economie forestieră feudală, de asemenea se desprind unele fenomene de ordin general. De fapt, întreprinderea de exploatare forestieră moșierească numai în acel caz ar putea fi considerată ca avînd caracter capitalist, dacă proprietarii — interzicînd țăranilor folosirea pădurilor — ar fi inițiat o activitate prelucrătoare a lemnului și comercială de sine stătătoare; dacă ei ar fi inițiat instalarea de fierăstraie, ar fi produs scînduri, grinzi, căpriori și șindrile prin iobagii și jelerii lor nevoiți să-și vîndă forța de muncă și dacă ei înșiși ar fi desfăcut în piețe și tîrguri mărfurile astfel dobîndite. Fără îndoială, în felul acesta ei ar fi realizat venituri și profituri și mai mari. Moșierii însă s-au mulțumit să-i constrîngă pe țărani la plata taxelor pentru folosirea fierăstraielor moșierești și la trecerea prin punctele de control. Deci, în realitate ei nu au făcut altceva decît să pună, în virtutea proprietății lor asupra munților, taxe asupra producției de mărfuri și negoțului practicat de țărani, procedeu asemănător cu nenumăratele perceperi de taxe — mai vechi sau mai noi — pentru folosirea pășunilor, jirului, morilor sau podurilor.

Pe de altă parte însă, extinderea practicii interzicerii folosirii gratuite a pădurilor, apariția fierăstraielor moșierești, introducerea unei reglementări și unei organizări de economie forestieră absolut noi, ca și mărirea rentei în bani, sînt și ele fenomene care reflectă descompunerea feudalismului.

Forma în care toate acestea apar însă, nu poartă încă pe de-a întregul pecetea caracterului capitalist. După cum economia curială (alodială) bazată pe clacă și producătoare de mărfuri este o tranziție între forma de exploatare agricolă feudală și cea capitalistă, tot astfel și noua organizare a economiei forestiere mai rămîne legată de feudalism, deși ea construiește drumul de ieșire din această orînduire. Căci oricît aspect feudal ar avea economia forestieră moșierească, prin perceperea de taxe ea duce la lărgirea producției de mărfuri, accelerează procesul de diferențiere a țărănimii și contribuie și la creșterea numerică a acelei pături țărănești silită să-și vîndă forța ei de muncă.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРОЦЕССА ПЕРВОНАЧАЛЬНОГО НАКОПЛЕНИЯ КАПИТАЛА В КОМИТАТЕ КЛУЖ (1796—1848 ГГ.)

РЕЗЮМЕ

В работе описываются условия жизни и труда жителей лесистой местности, расположенной между Месеш, Влэдяса и горами Джилэулуй. Вследствие того, что свыше трети территории Трансильвании было покрыто лесами, автор стремится

www.dacoromanica.ro

проследить процесс первоначального накопления капитала именно на примере поместья, находившегося в горах.

Владельцы этих лесов — члены семьи Банфи — пытаются создать новые источники доходов, чтобы выйти из тупика кризиса феодального хозяйства. В 1796 г. они передают „семейные" леса в общее управление, строжайше запретив крепостным использовать общинные леса, и устраивают около 50 тайных лесопилен, на которых работали крестьяне. Но поскольку хозяева поместий, в которых существовали лесопильни, не были в состоянии создать лесную промышленность на капиталистических основах, они прибегли к промежуточному разрешению вопроса. В 1812 г. была введена новая система эксплуатации лесов. Лес продается крепостным крестьянам, которые обязаны распилить его на доски и т.д. на помещичьих лесопильнях, уплачивая за это определенную сумму.

Заслуживает внимания тот факт, что в условиях начального периода развития крестьянской лесообрабатывающей промышленности горные жители изготовляли 22 вида изделий из дерева. В то время как 1829 г. доходы помещиков за счет лесопилен достигали 10 127 флоринов, в 1847 г. эти доходы насчитывали уже 39 647 флоринов, увеличившись почти в 4 раза. В том же году крестьяне продали около 300 000 досок, 100 000 планок, 120 500 бревен и свыше 500 000 дранок. Некоторые деревни жили исключительно за счет обработки дерева. Так, например, жители села Сэкуень обработали и продали в 1847 г. 24 566 досок, 895 балок, 5 221 бревно, 246 000 дранок и 331 ствол для плотов.

Основным рынком сбыта являлась Орадя. Между 1829 и 1847 г. по Кришу спустилось почти 20 000 плотов; в одном лишь 1847 г. спустилось к Ораде 2 000 плотов.

Помещики, чтобы заставить крепостных крестьян, обрабатывавших и продававших лес, уплачивать плату на лесопильне, создали широкую и строгую сеть контроля. Уже в 1825 г. лесники, вооруженные ружьями и пистолетами, охраняли лесные дороги, а в 1832 г. были наняты итальянские рабочие для постройки в Чуче плотины, которая препятствовала бы проходу плотов ночью без уплаты полагавшейся суммы.

Далее автор показывает тяжелые условия, в которых жили и трудились крестьяне этих поместий, трудности и опасности, которые они должны были преодолевать, чтобы доставить свой товар на рынок в Орадю. Не лишен интереса и тот факт, что, согласно легенде, Хория якобы был первым плотовщиком, спустившимся по водам Криша. Большинство крестьян, занимавшихся продажей леса, начинали торговлю, на деньги, взятые в долг под большие проценты, что обрекало их на длительную задолженность.

Развитие лесной промышленности и крестьянского товарного производства привело к важным изменениям в общественном расслоении крепостного крестьянства. Часть крепостных работало собственными силами, тогда как другие, разбогатев и беря пример с лесоторговцев и владельцев или арендаторов лесопилен, нанимали батраков и поденщиков; следовательно, все больше возрастает число наемных оплачиваемых работников,—факт, свидетельствующий о развитии внутри феодализма форм капиталистического хозяйства.

www.dacoromanica.ro

ASPECTS DU PROCESSUS D'ACCUMULATION PRIMITIVE DU CAPITAL DANS LE COMITAT DE CLUJ (1796—1848)

RÉSUMÉ

L'article traite des formes d'existence et de travail productif des habitants de la région boisée comprise entre Meseş, Vlădeasa et les montagnes du Gilău. Tenant compte de ce que plus d'un tiers de la Transylvanie était couvert de forêts, l'auteur s'attache à suivre le processus d'accumulation primitive du capital sur un domaine situé précisément dans une région boisée de montagne.

Pour sortir de l'impasse où les avait mis la crise de l'économie féodale, les propriétaires des forêts de cette région — les membres de la famille Bánffy — tentent de se créer de nouvelles sources de revenus.

À cet effet ils placent les forêts «familiales» sous une administration commune, interdisent rigoureusement aux paysans serfs l'usage des bois communaux et suppriment une cinquantaine de scieries paysannes qui fonctionnaient clandestinement sur leurs domaines. Incapables néanmoins de créer une industrie du bois fondée sur des principes capitalistes, les propriétaires de ces domaines recourent à une solution intermédiaire et adoptent, en 1812, une nouvelle modalité d'exploitation forestière : le bois sera désormais vendu aux serfs, qui sont tenus de le faire scier et équarrir dans les scieries seigneuriales, contre paiement d'une taxe.

Il est intéressant de remarquer que l'industrie paysanne de travail du bois produisait 22 sortes de produits du bois. Alors qu'en 1829 les taxes perçues par les propriétaires de domaines rapportaient à ceux-ci 10.127 florins, elles s'élevaient en 1847 à 39.647 florins, soit presque au quadruple. Cette même année, les paysans avaient vendu environ 300.000 planches, 100.000 lattes, 120.500 madriers et plus de 500.000 bardeaux. Certains villages vivaient exclusivement de l'exploitation du bois. Ainsi les habitants de la commune de Săcuieni produisirent et vendirent en 1847 : 24.566 planches, 895 poutres, 5221 madriers, 246 000 bardeaux et 331 pièces de bois de flottage.

Oradea était le principal débouché de ces produits. De 1829 à 1847 près de 20.000 trains de flottage descendirent le Criş, dont 2.000 en la seule année 1847.

Afin de contraindre les serfs producteurs et vendeurs de bois à acquitter les taxes auxquelles ils étaient soumis, les propriétaires créèrent un réseau de contrôle étendu et rigoureux. Dès 1825, des gardes armés de fusils et de pistolets surveillent les routes, et en 1832 des ouvriers italiens sont chargés de construire à Ciucea un barrage destiné à empêcher le passage clandestin des trains de flottage pendant la nuit.

L'auteur décrit les conditions d'existence et de travail particulièrement rudes imposées aux paysans des domaines de la famille Bánffy, les nombreux obstacles et dangers qu'ils devaient affronter pour transporter leurs produits à Oradea.

La plupart de ces paysans marchands de bois entreprenaient leur commerce en contractant des emprunts à des taux élevés, de sorte qu'ils étaient bientôt enlisés dans les dettes.

Il este intéressant de rappeler que, selon la tradition, Horia — l'un des dirigeants du soulèvement de 1784 — aurait été le premier à pratiquer le flottage du bois sur le Criş.

Le développement de l'industrie du bois et de la production marchande paysanne entraîna d'importantes modifications dans la stratification sociale de la paysannerie asservie. Une partie des serfs travaillaient pour leur propre compte, tandis que d'autres, s'étant enrichis et suivant l'exemple des marchands de bois, des propriétaires de scieries et des amodiataires de forêts, engageaient des salariés et des journaliers, fait qui révèle le développement des formes de l'économie capitaliste au sein de la féodalité.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

DOCUMENTE REFERITOARE LA MOARA DE HÎRTIE DE DEASUPRA STRUGARULUI

DE

ELENA LIMONA

Interesul pentru cercetarea dezvoltării manufacturilor de pe cuprinsul țării noastre, manifestat în numeroase publicații istorice din ultimii ani, ne determină să semnalăm un prețios material documentar privind începuturile morii de hîrtie de deasupra Strugarului, care se afla situată în fostul Scaun al Sebeșului din Comitatul Alba (azi satul Strungari, raionul Sebeș, regiunea Hunedoara). Aducerea la cunoștință a acestui material se impune cu atît mai mult cu cît, pe de o parte, documentele nu se găsesc acolo unde în mod firesc le-ar căuta un cercetător, adică în arhiva orașului Sebeș, ci — nu știm prin ce împrejurări — au ajuns în depozitul Arhivelor Statului din Brașov, iar pe de altă parte nu există pînă în prezent alte informații cu privire la vechimea și modul de funcționare a acestei mori în afară de cele pe care le aduc aceste documente.

În trecerea în revistă a celor mai vechi mori de hîrtie din Transilvania, pe care o face Joseph Kemény [1], moara de deasupra Strugarului nu figurează printre ele, însă este menționată într-o notă ca fiind în funcțiune „în prezent", adică în 1844, cînd își scria articolul. Ea nu figurează nici în ordinul guvernului din 1809 [2], pe care — după cît se vede — își baza informația J. Kemény, ordin în care se enumeră morile de hîrtie existente în Transilvania, precum și datele de înființare ale lor, fără intenția unei evidențe complete a tuturor morilor de hîrtie, ci în scopul de a determina pe magistrați să întocmească o evidență a lor și a datelor de înființare și să le oblige de a imprima în filigran anul fabricației hîrtiei, ca o măsură de preîntîmpinare a falsificărilor de documente. Așa dar, la cele 12 manufacturi de hîrtie existente în Transilvania la sfîrșitul veacului

[1] Joseph Kemény, *Die ältesten Papiermühlen des Auslandes, Ungarns und Siebenbürgens*, în *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk -und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, Kronstadt, 1844, p. 161 162.

[2] Arhiv. Stat. Brașov, Acte Bran, mapa XLVII, nr. 6, imprimat.

www.dacoromanica.ro

al XVIII-lea [1] trebuie adăogată deocamdată o a treisprezecea, pînă cînd cercetarea mai amănunțită a arhivelor va scoate poate la iveală și altele.

Cu ocazia punerii în ordine a unor materiale documentare de la Arhivele Statului din Brașov, s-a găsit un pachet cu 557 de acte dintre anii 1777—1798, reprezentînd socotelile morii de hîrtie de deasupra Strugarului. Majoritatea actelor sînt originale. Ele sînt scrise pe hîrtie de formatul 37 × 22,5 cm, avînd drept filigran literele M B, adică „Mühlbach", iar uneori un fel de cruce cu numărul calității de hîrtie în mijloc, iar dedesubt scris „Millenbach", denumirea săsească a orașului Sebeș. Alteori filigranul poartă denumirea unei alte localități, anume Orlat, unde de asemenea exista o moară de hîrtie încă din 1770 [2] și de unde va fi provenit parte din hîrtia pe care sînt scrise unele socoteli.

Între aceste acte cu situația veniturilor și cheltuielilor morii de hîrtie de deasupra Strugarului există 7 bilanțuri [3] pe perioada 1 august 1778—28 februarie 1786, adică 6 bilanțuri anuale — cu începerea anului contabil la 1 august —, iar ultimul pe un an și șapte luni. Celelalte acte sînt acte justificative — interesante pentru amănuntele cu privire la funcționarea morii —, afară de cîteva cu un alt caracter, de care ne vom ocupa mai jos.

Din aceste bilanțuri reiese că moara a fost construită în 1772/1773 de orașul Sebeș, necesitînd pentru construcție un capital de 4650.27 și 1/4 fl. ren. Orașul a pus din diferite fonduri alodiale suma de 1150.27 și 1/4 fl. ren., iar restul capitalului a fost luat cu împrumut: 1000 fl. ren. cu 6% de la Andreas v. Welthern, senator și mai tîrziu jude (Königsrichter), 2000 fl. ren. cu 5% de la dr. Georg Bachner, 500 fl. ren. cu 5% de la biserica evanghelică din Sebeș.

Îndată după construire, moara a fost arendată lui Ferdinand Neudörffer și Johann Rothmann, calfe pricepute în meșteșugul preparării hîrtiei. Din cel mai vechi act al acestui fond [4] — singurul act din 1777 — aflăm că arendatorii n-au putut plăti arenda anuală și că se plîng că ar avea pagube și că nu pot duce mai departe opera. Magistratul și comunitatea orașului Sebeș numesc pe senatorul Georgius Roth inspector al morii, cu însărcinarea de a cerceta dacă plîngerile arendatorilor sînt justificate și de a alcătui un plan de venituri și cheltuieli, pentru ca orașul, în caz că va fi nevoit să ia asupra sa moara, să știe ce măsuri se impun pentru bunul mers al morii. Inspectorul Roth găsește că piedica principală în buna desfășurare a întreprinderii este micimea capitalului în numerar de care dispune moara și cere un avans de 1000 fl. ren. Orașul aprobă suma de 725 fl. ren. din fondul bisericii evanghelice cu o dobîndă anuală de 6%, asumîndu-și garanția. Moara continuă să funcționeze pe cheltuiala arendatorilor și sub supravegherea inspectorului Roth pînă la 1 august 1778,

---

[1] Bujor Surdu, *Din istoricul manufacturilor din Transilvania în sec. al XVIII-lea*; *Manufactura de la Făgăraș*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, Partea I-a, București, 1954, p. 863.

[2] J. Kemény, *op. cit.*, p. 162.

[3] *Socoteli* ..., nr. 67, 34, 14, 62, 96, 95, 86.

[4] *Ibidem*, nr. 54 anexa 11.

www.dacoromanica.ro

cînd este preluată de oraş. La 27—28 august 1778 este instalat ca provizor (administrator) al morii Johann Schlander [1].

O descriere a edificiului morii nu avem, însă din cheltuielile de construcţie şi reparaţie reiese că edificiul trebuie să fi fost destul de mare, căci în 1778 se puneau 90 de geamuri şi se aduceau de la Hunedoara 89 1/2 funţi de fier pentru zăbrele de geam, se construiau locuinţe pentru provizor şi pentru o a treia calfă, se cumpărau mii de ţigle, sute de scînduri „valahe" şi „secuieşti", plăci de sobe etc. [2] Capitolul cheltuieli de construcţie şi reparaţie evoluează astfel :

1778/79	92.51 fl. ren	1782/83	74.51 fl. ren.
1779/80	16.59 „	1783/84	101.18 „
1780/81	46.40 şi 3/4 fl. ren.	1784—1786	790.21 „
1781/82	20.23 şi 1/4 „		

În anii ultimului bilanţ, cheltuială mai mare a comportat construirea unui nou şopron pentru depozitul de zdrenţe, repararea albiei rîului, precum şi reînnoirea acoperişului morii.

Ca procedeu tehnic de preparare a hîrtiei, moara întrebuinţa „holländer"-ul pentru reducerea zdrenţelor în stare de fibre, putinele (bütten) încălzite lateral prin cazane de aramă (blase), formele cu sită pentru scos pasta, pîsla (filz) pentru absorbit apa, presa, lovitul cu ciocanele pentru satinatul hîrtiei.

Materialele necesare la prepararea hîrtiei erau : zdrenţele, picioarele de oaie şi capră — mai rar de boi şi miei —, alaunul, varul nestins şi pîsla (filztuch). Cantităţile şi valoarea materialelor cumpărate în cursul anilor pot fi urmărite în tabelul nr. 1. Trebuie observat că aceste cifre nu semnifică totdeauna şi consumul de materii prime din fiecare an, căci se mai întîmpla să rămînă provizii de la un an la altul.

Aprovizionarea cu zdrenţe se făcea prin colectori speciali. În această calitate apare în mod constant Savul Todoran, căruia i se ţinea o evidenţă aparte în carnete [3] cu specificarea diferitelor cantităţi aduse şi a plăţii efectuate, care cel mai adesea avea loc nu în numerar ci în hîrtie sau în achitarea — tot prin hîrtie — a datoriilor acestuia pentru piper, tămîie, arnici, cercei ş.a., cumpărate de la prăvălia lui Oniţu Paraschiv „grecul" din Sebeş sau de la armeanul Minas Bosnyak. După cît se vede, Savul Todoran se ocupa şi cu micul negoţ cu hîrtie, coloniale, mărunţişuri.

Alţi colectori de zdrenţe erau locuitorii din Blaj : Ilinca Strămăturiţa, Ilie Muntean, Ene Cătană, Ivaşcu Raţ, Beniei Gheorghe, Ilie Arsinte, Maria lui Pavel Zidar, Anghel Voiţa. Locuitorii din satele apropiate, ca Pianu de Sus şi cel de Jos, Răchita, Sebeşel şi Loman, precum şi cei din suburbia Sebeşului aduceau şi ei zdrenţe la moară. Incidental apar şi locuitori din Cluj şi din Miercurea Ciucului[4]. Una din calfele morii se ocupa şi ea cu colectarea zdrenţelor, spre a-şi asigura probabil un cîştig suplimen-

[1] *Socoteli* ..., nr. 45 anexa 29.

[2] *Ibidem*, nr. 53 anexele 9 şi 13, nr. 52 anexa 2, nr. 7.

[3] *Ibidem*, nr. 80, nr. 82, nr. 43 anexele 1 şi 6, nr. 47 anexele 2, 4, 5, 12, 15, nr. 50, anexele 13, 14, 21, 25.

[4] *Ibidem*, nr. 45 anexele 11, 16, nr. 47 anexa 14, nr. 48 anexa 28, nr. 49 anexa 9.

www.dacoromanica.ro

Tabelul nr. 1

Anul	Zdrenţe				Picioare de oaie şi capră			Alaun			Pîslă			Var			Valoarea totală	
	Chintale	Funţi	Fl. ren.	cr.	Ferdelę	Fl. ren.	cr.	Funţi	Fl. ren.	cr.	Coţi	Fl. ren.	cr.	Butoi	Fl. ren.	cr.	Fl. ren.	cr.
1778/79	331	34 ½	618	06	328 ½	42	22 ½	156	36	42	195	45	30	—			712	40 ½
1779/80	272	98 ½	615	57	351	35	11	43	12	11	151	35	08	1	1		699	27
1780/81	241	49 ½	466	40 ¾	318 ½	29	30	62	15	30	160	45	20		2		559	¾
1781/82	231	78	495	04	310	30	—	50	12	30	111	21	40 ½	—	—		561	14
1782/83	339	77	642	45 ½	377 ½	38	16	141	34	39	166	38	44	—	—		754	24 ½
1783/84	270	57	343	53	366 ½	40	14	45	11	15	147	30	54	ferdelc — 20	— 3		429	16

www.dacoromanica.ro

tar. Cantităţi importante de zdrenţe se cumpărau şi de la comisia economică de echipament militar din Alba Iulia. Preţul de cumpărare a zdrenţelor varia după calitatea lor — cele albe plătindu-se mai scump decît cele colorate — , dar şi după înţelegerea între părţi, anume între 1—2.30 fl. ren. chintalul [1].

Din picioarele de oi şi capre se extrăgeau, prin fierbere, cleiul pentru gomarea pastei de hîrtie. Ele se procurau de la măcelari [2] şi cojocari din Sebeş, ca Johann şi Andreas Marlin, Johann şi Daniel Graeser, Benjamin Umling, Andreas Schemmel, Petru Stephani, de la Simion Buturugă, Gheorghe Creiţar, Toader şi Dan Arsu din Vingard, de la Ion Pascu şi Dan Radul din Răchita, de la Ion Porcu „timar" [3] din Orăştie, de la Gherman Muntean din Vinţul de Jos, de la Savul Sava din Pianu de Jos, de la măcelari din Alba Iulia, Aiud, Partoş, de la negustorii de capre din Cacova — unde se aflau nu mai puţin de 10 negustori romîni şi unul maghiar. Ferdela de picioare de animale se plătea cu 4 1/2—10 cr., cele mai ieftine fiind picioarele de miel.

Grăsimea de la fiertul picioarelor de animale se vindea — probabil pentru fabricat săpun — , aducînd morii un mic venit. Astfel în 1778/79 pentru 46 măsuri s-a încasat 12.51 şi 1/2 fl. ren.*, în 1779/80 pentru 45 măsuri 12.28 fl. ren., în 1780/81 pentru 60 1/2 măsuri 16.16. fl. ren., în 1781/82 pentru 27 1/2 măsuri 7.43 şi 1/2 fl. ren., în 1782/83 pentru 82 măsuri 20.44 fl. ren., în 1783/84 pentru 88 măsuri 22.01 fl. ren.

La încleiatul pastei de hîrtie se mai întrebuinţa alaun, pe care moara şi-l procura fie direct de la Ioann Fridericus Artzt din Sibiu, arendatorul minei de alaun, fie de la firma „Michael Bosnyak et Martin Schuster" din Sebeş sau de la negustorii Onîţu Paraschiv din Sebeş şi Dumitrache din Alba Iulia. Arendatorului minei de alaun i se plătea 22 fl. chintalul, pe cînd negustorilor 24—30 fl.

Pentru preîntîmpinarea descompunerii materiei măcinate („um die Faulung zu verhüten") era nevoie de var nestins, care se aducea de pe Ampoi, cînd nu se cumpăra de la economul oraşului.

Alt material necesar la prepararea hîrtiei era pîsla (filtzuch), care se aşeza între colile de hîrtie pentru a absorbi umiditatea. În 1779 moara încheia acord cu ţesătorii de lînă din Sebeş, Johann şi Georg Schultz, pentru 200 coţi postav alb sub formă de „filtz, care să nu intre la apă şi să fie uscat", cu 14 cr. cotul [4]. Postavul acesta special se mai cumpăra şi de la romînii care se ocupau cu ţesutul zeghei. Preţul varia între 10 1 2 — —17 cr. cotul. Pîsla se vopsea cu „priselk" [5] sau cu argăseală de molift şi stejar, precum şi cu coajă de arin.

Pentru uscarea desăvîrşită, colile de hîrtie se atîrnau pe funii de păr, comandate la funarul Franz Bauer din Bobîlna, căruia i se plătea 22.06 fl.ren. pentru două chintale de funii.

---

* 12.51 şi $^1/_2$ fl. ren. = 12 florini şi jumătate şi 51 creiţari. În continuare se va scrie astfel.

[1] Un chintal = 100 funţi.

[2] Fleşer = Fleischer = măcelar.

[3] Timar = tăbăcar.

[4] *Socoteli* ..., nr. 72.

[5] Priselk (Braşilienholz) = lemn de Brazilia.

www.dacoromanica.ro

Moara producea mai multe feluri de hîrtie (papiersorten), fiecare fel cuprinzînd mai multe calităţi. Astfel : hîrtie bună de scris (gut schreibpapier), hîrtie bună de cancelarie (gut ausschuss-papier), hîrtie rea de cancelarie (schlecht ausschuss-papier), hîrtie de concept (concept-ausschusspapier), hîrtie pentru registre mari (gross-register-papier), hîrtie de cărţi poştale (post-papier), hîrtie pentru cartuşe (patronen-papier), hîrtie de tipar (drucker-papier), sugativă (fliess-papier), hîrtie A.B.C. (wasser-papier). De asemenea se producea şi carton.

Preţul de vînzare al hîrtiei varia după fel şi calitate. Astfel un ris [1] hîrtie de tipar nr. 2 se vindea cu 1.40 fl. ren., nr. 3 cu 1.50 fl. ren., nr. 5 cu 2.30 fl.ren.; un ris hîrtie bună de scris se vindea cu 2—5.10 fl.ren., un funt carton cu 6 cr [2].

Situaţia producţiei şi a desfacerii poate fi urmărită în tabelul nr. 2.

Tabelul nr. 2

Anul	Hîrtie risuri	Carton funţi	De încasat fl. ren. cr.	Încasat fl. ren. cr.	Nevîndut hîrtie carton	
	producţia	curentă			risuri	funţi
1778/79	678	100	1334.03	767.26	$264^{1}/_{20}$	—
1779/80	$662\ ^{6}/_{20}$	452 ½	072.41*	1296.04	428	250
1780/81	$551^{22}/_{20}$	231	1717.02*	1074.19 ½	$306^{3}/_{4}$	$333^{1}/_{2}$
7781/82	$568^{11}/_{20}$	299	$1732.43^{3}/_{4}$*	$1199.25^{1}/_{4}$	$251^{2}/_{20}$	$422^{1}/_{2}$
1782/83	$1019^{18}/_{2}$	14 ½	645.04*	2226.25	$136^{14}/_{20}$	343
1783/84	$1961^{3}/_{2}$	845	4418.20 ½*	2956.44 ½	$488^{7}/_{20}$	734

* Suma reprezintă valoarea — calculată la preţ de vînzare — a hîrtiei produse în anul curent împreună cu valoarea hîrtiei rămase nevîndută din anul anterior.

Comparînd primul cu ultimul an din cei şase în care moara a fost sub administraţia oraşului, se constată o sporire a producţiei de 2,8 ori la hîrtie şi de 8,4 ori la carton. Aceasta se datorează intensificării muncii prin sporirea numărului de lucrători calificaţi, prin mărirea timpului de lucru, dar fără îndoială şi prin prelungirea zilei de muncă. Din tabelul nr. 3 se vede variaţia numărului lucrătorilor şi a timpului de muncă. Moara nu lucra cu aceeaşi intensitate în tot cursul anului, iar lucrătorii nu erau angajaţi permanenţi, ci numărul lor şi durata folosirii lor era în funcţie de nevoile întreprinderii.

Din statele de salarii [3] reiese că moara funcţiona cu următoarele categorii de salariaţi: *a*) provizor, b) calfe, c) ucenici, d) dulgher, e) argaţi (Hausknechte), f) femei de ajutor (Hilfsweiber).

Cheltuielile morii pentru salarii se prezintă astfel: 657.58 fl.ren. în 1778/79, 637.06 fl. ren. în 1779/80, 643.51 şi 3/4 fl. ren. în 1780/81, 713.30 şi 3/4 în 1781/82, 921.40 fl. ren. în 1782/83, 940.50 fl. ren. în 1783/84. Provizorul era plătit cu 150 fl. ren. pe an. Calfa Ferdinand Neudörffer

[1] Un ris = 20 cărţi = 500 coli.
[2] *Socoteli* ..., nr. 3, nr. 15.
[3] *Ibidem*, nr. 2, nr. 11, nr. 27, nr. 31, nr. 93, nr. 98.

www.dacoromanica.ro

Tabelul nr. 3

Anul	Provizor				Calfe				Dulgheri				Ucenici				Argaţi				Femei de ajutor				Total			
	Nr. persoane	timp lucrat			Nr. persoane	timp lucrat			Nr. persoane	timp lucrat			Nr. persoane	timp lucrat			Nr. persoane	timp lucrat			Nr. persoane	timp lucrat			Nr. persoane	timp lucrat		
		ani	luni	zile		ani	luni	zile		ani	luni	zile		ani	luni	zile		ani	luni	zile		ani	luni	zile		ani	luni	zile
1778/79	1	1	—	—	4	3	2	—	1	1	—	—	1	1	—	—	18	3	5	8	2	2	—	—	27	11	7	8
7779/80	1	1	—	—	6	4	3	5	1	1	—	—	—	—	—	—	5	3	8	—	2	2	—	—	15	11	11	5
1780/81	1	1	—	—	5	4	9	—	1	1	—	—	—	—	—	—	6	2	11	6	2	2	—	—	15	11	8	6
1781/82	1	1	—	—	6	4	6	10	1	1	—	—	—	—	—	—	6	2	10	29	3	2	—	—	17	11	5	9
1782/83	1	1	—	—	5	4	2	22	1	—	11	22	2	1	5	15	5	1	11	—	5	2	8	13	19	12	3	12
1783/84	1	1	—	—	7	4	3	12	1	—	10	23	2	2	—	—	4	1	3	20	7	3	4	2	22	12	9	27

www.dacoromanica.ro

avea un salariu de 17 cr. pe zi pînă în ultimii doi ani, cînd, obținînd titlul de maestru, i se ridică salariul la 20 cr. pe zi. În realitate nu încasa însă această sumă, căci i se făceau rețineri din salariu pentru arenda neplătită din primii ani de existență a morii de hîrtie, cînd împreună cu calfa Johann Rothmann ținuse în arendă moara. Acestuia din urmă, care era plătit cu 16 cr., iar în ultimii ani cu 17 cr. pe zi, i se făceau de asemenea rețineri din salariu. La încheierea bilanțului între cele două calfe arendatoare și oraș, la sfîrșitul lui iulie 1778, calfele aveau o datorie de 2757.40 fl. ren., la care se adăuga în fiecare an dobînda. Prin hîrtia și zdrențele vîndute în cursul timpului, prin datoriile încasate de la debitori, precum și prin rețineri din salarii, cele două calfe se achită treptat față de oraș pînă la suma de 502.53 și 3/4 fl. ren. cu care îi mai găsim datori în socotelile anului 1781/82.

Celelalte calfe erau plătite cu 14—17 cr. pe zi, dulgherul cu 14 cr. pe zi, argații cu 6—8 cr. pe zi, femeile de ajutor cu 8 cr. în primul an, dar apoi li se scade salariul la 7 cr. pe zi.

Ucenicul Michael Dendörffer este utilizat și ca argat în anul 1778 79, cu un salariu de 50.45 fl. ren. pe an plus mîncarea, în anul următor este trecut în rîndul calfelor cu un salariu de 12 cr. pe zi, dar apoi în 1781/82 este readus la situația de ucenic, cu mai puțin de 1 cr. pe zi, din care cauză probabil părăsește moara de hîrtie. În anii 1782—1784 sînt angajati ca ucenici fiul dulgherului morii și fiul calfei Joh. Rothmann. Dintr-un referat asupra inspecției morii [1], făcută din însărcinarea magistratului, aflăm că cei doi ucenici au fost angajați la 1 ian. 1783 pe timp de 4 ani cu 7 fl. ren. pe an plus mîncarea, fără îmbrăcăminte. La angajare, orașul a plătit ca „aufding geld" cîte 2 fl. ren. de fiecare, de asemenea și ucenicii au plătit tot pe atît; după obiceiul breslei, suma a fost consumată într-un ospăț al maeștrilor și al calfelor. Ucenicii au cerut să li se dea la sfîrșitul uceniciei în loc de îmbrăcăminte cîte 20.50 fl. ren.; ei s-au obligat ca, după expirarea anilor de ucenicie, să mai lucreze la moară 2 ani cu un salariu de 6 sau 7 fl. ren. pe lună; dacă la capătul uceniciei vreunul din ei nu vrea să rămînă mai departe la moară, nu i se va plăti cei 20.50 fl. ren.; părinții ucenicilor garantează pentru pagubele comunității orașului, în caz că tinerii nu vor rămîne tot timpul uceniciei lor; maestrul Ferdinand Neudörffer s-a înțeles cu orașul să dea mîncare celor doi ucenici în schimbul sumei de 3 fl. ren. lunar de fiecare.

După cum se vede, orașul se străduia să mențină procesul de producție în cadrul reglementărilor de breaslă, spre a-și asigura recrutarea forțelor de muncă calificată la un preț ieftin.

Asupra raportului dintre salariul nominal și salariul real în documentele acestea găsim puține date, totuși edificatoare. Astfel găsim o obligație [2] a calfei Iohann Rothmann pentru suma de 15 fl. ren., primită de la provizor din fondul morii sub formă de 5 risuri de hîrtie nr. 3, pentru ca din acești bani să mai cumpere încă un bou de jug pe lîngă cel pe care îl are, spre a transporta pentru moară lemne ș.a. la un preț mai mic decît alții. În caz că nu se va putea achita de această sumă, să fie luați cei doi

[1] *Socoteli* ..., nr. 99.
[2] *Ibidem* ..., nr. 44 anexa 7.

www.dacoromanica.ro

boi fără judecată. Pune garanție cei doi boi. Din alte acte [1] aflăm că la instalarea provizorului s-a cheltuit în două zile cu mîncarea celor doi inspectori 1.35 şi 1/4 fl. ren., astfel: 12 cr. pe pîine, 20 cr. pe 10 funți carne de vită, 7 cr. pe pepeni şi 56 şi 1/4 cr. pe 7 1 2 măsuri de vin vechi. În altă parte [2] găsim că o pîine mare costa 9 cr., un stînjen de lemne inclusiv transportul costa 20 cr., că un tăietor de lemne primea 7 1/2—12 cr. pe zi.

Pentru acoperirea mijloacelor de subsistență, calfele ca şi argații erau nevoiți să caute cîştiguri subsidiare, cu atît mai mult cu cît nu le era asigurată munca pe întreg anul, ci luni întregi rămîneau fără ocupație. Astfel unele calfe se ocupau cu transporturile sau cu colectarea de zdrențe, iar cei mai mulți dintre lucrători, calfe ca şi argați, lucrau în lunile în care era nevoie de munca lor împreună cu soțiile şi copiii. Astfel soțiile calfelor lucrau ca femei de ajutor, soțiile argaților la munci de argat, copiii la separat colile de hîrtie înainte de a fi puse la uscat (schälen) [3].

Concomitent cu salarizarea pe unitate de timp, moara folosea sporadic şi salarizarea cu bucata. Astfel în 1781 82 se plătea soției calfei Ferdinand Neudörffer 4.56 fl. ren. pentru separarea în coale a 148 risuri sugativă, adică 2 cr. de fiecare ris. În 1782 83, la capitolul „salarii extraordinare" găsim suma de 11.10 fl. ren. „pentru munci plătite cu bucata după terminarea zilei de lucru (Feyer Abend)", plătindu-se calfelor 9 cr. pentru fiecare ris de hîrtie, 52 cr. pentru risul de hîrtie de tipar, 4 cr. pentru separarea în coli a risului de hîrtie de tipar. În 1783 84 se plătesc salarii extraordinare în sumă de 8.24 fl. pentru separarea în coli a 108 risuri sugativă (a 1/2 cr. risul) şi a 85 1 2 risuri hîrtie de tipar (a 4 cr. risul) [4].

Din actele cu cheltuieli de transport, vamă de poduri şi de tîrg reiese că moara de hîrtie de deasupra Strugarului desfăcea hîrtia la tîrgurile anuale din Sebeş, Alba Iulia, Vinț, Teiuş, Miercurea, Orăştie, Mediaş. Tipografia din Blaj ca şi cea din Sibiu erau clienții constanți ai morii, tot astfel monetăria, comisia cezarocrăiască de economie şi arsenalul din Alba Iulia (pentru acesta din urmă se fabrica aşa-numita hîrtie de cartuşe), oficiile publice din Zlatna. Moara trimitea hîrtie la Gherla, la Turda şi chiar la Cluj. La Sebeş moara ținea un depozit permanent de hîrtie.

După cum se vede din tabelul nr. 2 producția era mai mare decît posibilitățile de desfacere, moara rămînînd în fiecare an cu un stoc de hîrtie nevîndută. Importul de hîrtie din Veneția şi din țările succesorale austriace stingherea dezvoltarea tinerei manufacturi ardelene.

Transporturile de hîrtie şi de materie primă se făceau cu căruțe şi cai de „forspan" [5], vărsîndu-se banii de transport în fondul chestorului oraşului, care era administratorul fondului „forspan"-ului.

Cheltuielile de transport, vamă de poduri şi de tîrg se ridică la 20.08 fl. ren. în 1778/79, 35 fl. ren. în 1779/80, 40.46 fl.ren. în 1781 82, 40.39 1/2 în 1782/83, 43.37 1/2 în 1783/84.

---

[1] *Socoteli* ..., nr. 45 anexa 29.
[2] *Ibidem*, nr. 69, nr. 1, nr. 14, nr. 49 anexa 34.
[3] *Ibidem*, nr. 42 anexa 11.
[4] *Ibidem*, nr. 42 anexa 11, nr. 98.
[5] Forspan — obligații de cărăuşie iobăgeşti.

www.dacoromanica.ro

Cheltuielile diverse, ca lemne de foc (se consumau anual 400—600 care de lemne), lumînări (circa 40 funți anual), sfoară pentru legat hîrtia, forme pentru hîrtie, site pentru holender și pentru strecurat varul, seu de uns presa, spițe, lopeți și dinți pentru roțile morii, unelte de tîmplărie, curățitul coșurilor ș. a. se ridică la 192. 30 și 1/2 fl. ren. în 1778/79, 135.45 și 1/2 fl. ren. în 1779/80, 120.36 și 1/4 în 1780/81, 100.06 și 1/2 în 1781/82, 217.59 fl. ren. în 1782/83, 130.29 și 1/2 fl. ren. în 1773/84. Ca un amănunt pomenim că în 1783 moara plătea 1.42 fl. ren. pentru legatul protocoalelor [1], ceea ce înseamnă că ea ținea o evidență mai complexă a activității sale și că în afara actelor păstrate trebuie să fi existat și o arhivă de registru.

Analizînd datele din bilanțurile morii de hîrtie, reiese o situație de venituri și pierderi așa cum se înfățișează în tabelul nr. 4. După situa-

Tabelul nr. 4

Anul	Venit brut * fl. ren.	Cheltuieli de producție ** fl. ren.	Venit net fl. ren.	Deficit fl. ren.
1778 79	1346.54 ½	1706.08	—	359.14
1779/80	2085.09	1515.13	569.56	—
1780 81	1733.18	1405.44 ½	327.33 ½	—
1781/82	1740.27 ¼	1436.21	304.06 ¼	—
1782 83	2665.48	2009.33	656.15	—
1783 84	4440.21 ½	1645.31	2794.50 ½	—

* Rezultat din hîrtie, carton și de la vînzarea grăsimii de la picioarele de capră fierte.
** Aici intră cheltuielile pentru salarii, materii prime, cheltuielile de construcție și reparație, cheltuielile de transport, vamă de tîrguri și poduri, cheltuieli diverse.

ția deficitară din 1778/79, orașul este nevoit să ia bani cu împrumut — fără dobîndă — din casa alodială și de la diferite persoane particulare, ca Ludwig Birkel chirurgul orașului, spre a plăti parte din dobînzi și spre a putea face față cheltuielilor de producție. În anul următor, reducînd cheltuielile de producție (inclusiv capitalul variabil) cu 191 fl. ren. și mărind cu 4 luni timpul global de lucru, dar mai ales schimbînd compoziția lucrătorilor prin sporirea lucrătorilor calificați în paguba celor necalificați (v. tabelul nr. 3), moara aduce un venit net de 569.56 fl. ren. Scăzînd dobînzile restante și cele curente în sumă de 365.30 fl. ren., orașul rămînea cu un beneficiu de 204.26 fl. ren. Deși rata plusvalorii $\left(p' = \frac{P}{v} = \frac{569}{637} \cdot 100 = 89\%\right)$ este foarte ridicată, totuși întreprinderea nu dispune nici în anul următor de capitalul circulant necesar pentru continuarea producției, chiar neachitînd dobînda restantă și cea curentă (v. tabelul nr. 5). În anii următori orașul este nevoit să recurgă la aceleași expediente de împrumuturi pe timp scurt fără dobîndă. În 1780/81 rata plusvalorii scade la 50 %, iar în 1781/82 la 40 %; orașul nu poate achita nici dobînda restantă, nici cea curentă. Dintr-un venit net de 327.33 și 1/2 fl. ren. în

[1] *Socoteli* ..., nr. 66, nr. 49 anexa 40.

www.dacoromanica.ro

Tabelul nr. 5

Anul	Dobînzi			
	restante	achitate	curente	achitate
1778/79	188.30	120	228.30	160
1779 80	137		,,	
1780 81	365.00		,,	—
1781/82	594	—	,,	
1782/83	822.30		,,	
1783/84	1051		,,	

1780/81 avea de plătit dobînzi (restante şi curente) de 594 fl. ren., ceea ce înseamnă că întreprinderea înregistrează un deficit de 266.26 şi 1/2 fl. ren. În 1781/82, dintr-un venit net de 304.06 şi 1/4 fl., oraşul are de plătit dobînzi de 822.30 fl. ren., adică este în deficit cu 518.23 şi 3/4 fl. ren. În 1782/83 încearcă să iasă din situaţia desperată prin lărgirea producţiei. Materiile prime cumpărate în acest an ating, atît cantitativ cît şi ca valoare, cifra maximă a întregii perioade de producţie (v. tabelul nr. 1). Cheltuielile cu salariile se ridică şi ele de la 713.30 şi 3 4 cît erau în 1780/81 la 921.40 fl. ren., atît printr-o urcare a salariilor calfelor, cît şi prin înmulţirea numărului lucrătorilor, în special a celor mai prost plătiţi (se angajează doi ucenici şi cinci femei de ajutor în loc de trei cîte fuseseră în anul precedent, iar femeilor li se scad salariile). Rezultatul acestei încordări în procesul de producţie este o creştere a ratei plusvalorii la 71%, un venit net de 566.15 fl. ren. Dobînzile restante şi curente atinseseră însă suma de 1051 fl. ren., ceea ce înseamnă că întreprinderea este deficitară cu 394.45 fl.ren. În 1783/84 reduce simţitor cheltuielile cu materiile prime (v. tabel nr. 1), urcă foarte puţin (numai cu 19.10 fl. ren.) capitalul variabil, sporeşte numărul personalului cu 3, măreşte cu 6 luni timpul global de lucru şi fără îndoială intensifică randamentul fiecărui lucrător în parte prin prelungirea zilei de muncă şi alte mijloace, astfel încît producţia sporeşte aproape de două ori faţă de anul precedent şi aproape de 3 ori faţă de anul 1778/79 (v. tabelul nr. 2). Rata plusvalorii ajunge la 297%, venitul net la 2794.50 şi 1/2 fl. ren., din care scăzînd dobînzile restante şi curente de 1279.30 fl. ren., oraşul rămînea cu un beneficiu de 1515.20 şi 1/2 fl. ren. Cu aceasta, oraşul primea dovada că întreprinderea este rentabilă numai cu o producţie lărgită. Lărgirea producţiei era însă în funcţie de posibilităţile de desfacere. Ori din tabelul nr. 2 se vede că marfa nevîndută, rămasă în depozit, atinge în anul 1783/84 cifra maximă: 488 7/20 risuri hîrtie şi 734 funţi carton. Pe de o parte hîrtia nu constituia în vremea aceea un produs de larg consum, desfacerea bazîndu-se mai mult pe oficiile publice şi tipografii. Pe de altă parte, tînăra manufactură avea de ţinut piept concurenţei manufacturilor mai vechi şi mai mari din ţările succesorale austriace şi din Veneţia, care trimiteau hîrtie de mai bună calitate şi poate mai ieftină pe pieţele Transilvaniei. În această situaţie şi în perspectiva de a nu putea acoperi din beneficiul anului 1783/84 nici măcar cheltuielile de producţie ale anului

www.dacoromanica.ro

următor, orașul Sebeș se decide să dea din nou în arendă moara. Încă din oct. 1782 începuse să ducă tratative în acest sens cu Petru Barth, tipograful din Sibiu [1], dar abia la 1 aug. 1784 arendează moara cu o arendă anuală de 333.20 fl. ren. Bilanțul din 1784—1786 [2] este un bilanț de lichidare, din care putem deduce unele condiții ale contractului de arendă, care nu se păstrează între aceste acte. Orașul se angajează să construiască un șopron, să facă un nou acoperiș morii și să repare albia rîului; rămîne să-și desfacă singur hîrtia rămasă nevîndută în depozit, ceea ce reușește abia la sfîrșitul lui februarie 1786. Tot atunci orașul achită dobînzile curente, bună parte din cele restante, iar din capitalurile împrumutate nu achită decît 725 fl. ren. bisericii evanghelice.

Din puținele acte păstrate în acest fond din perioada posterioară anului 1787, se pare că orașul Sebeș reia în 1791 exploatarea morii de hîrtie din nou asupra sa, căci găsim cîteva chitanțe de cumpărături de zdrențe și un atestat din 1798, semnat de senatorii Joh. Marlin, Michael Müller, Georg Mätz orator ș.a., că Georg Roth, fostul inspector al morii și „actual" jude al orașului, a vărsat în casa alodială în anii 1785—1787 și 1791—1792 difertite sume în valoare totală de 1910.52 fl. en. provenite din veniturile morii [3].

Încercarea de exploatare a manufacturii de hîrtie de deasupra Strugarului, mai întîi de către elemente ridicate din rîndul meșteșugarilor de hîrtie, apoi de către orașul Sebeș, s-a izbit de ceea ce constituia plîngerea generală în Transilvania sub dominația apăsătoare a stăpînirii habsburgice: lipsa de capital. În 4—5 ani de producție, cele două calfe și-au consumat puținele rezerve bănești cu care au pornit întreprinderea și și-au înstrăinat pe un număr încă mai mare de ani forțele de muncă prin datoriile contractate. Următorul patron al întreprinderii, orașul Sebeș, fiind nevoit să-și împartă profitul cu deținătorii capitalului împrumutat (printre care figura însuși orașul cu un sfert din capital, ilustrînd istoric sursa comună a capitalului purtător de dobîndă și a capitalului industrial [4]), nu rezistă mai mult de șase ani, înglobîndu-se de asemenea în datorii. Dar „muncitorului îi este complet indiferent dacă capitalistul încasează întregul profit sau dacă urmează să plătească o parte unei terțe persoane în calitatea ei de proprietar legal" [5]. Cu tot eșecul întreprinderii, din punct de vedere al relațiilor dintre capital și muncă, moara de hîrtie de deasupra Strugarului prezintă toate caracterele unei manufacturi cu caracter capitalist. Spre deosebire de întreprinderea similară din Făgăraș [6], ea se baza pe forță de muncă liberă. Numai cărăușiile se făceau în contul obligațiilor iobăgești. O încercare de a întrebuința munca forțată a unui arestat [7] se încheie după șase zile prin fuga respectivului, care în prealabil a jefuit pe provizorul morii. Numărul lucrătorilor care participă la procesul de producție într-o

[1] *Socoteli* ..., nr. 48 anexa 30.
[2] *Ibidem*, nr. 86.
[3] *Ibidem*, nr. 54 anexa 1.
[4] Karl Marx, *Capitalul*, vol. III, partea I, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 360 și urm.
[5] *Ibidem*, p. 371.
[6] Bujor Surdu, *op. cit.*
[7] *Socoteli* ..., nr. 14.

www.dacoromanica.ro

astfel de întreprindere nu este chiar atît de neînsemnat cum se presupune în general [1]. După cum s-a văzut, în afară de calfe şi ucenici, sînt necesare numeroase forţe de muncă auxiliare. Pe lîngă muncitorii care apar în statele de salarii, întreprinderea mai folosea adesea forţe de lucru străine la lucrările de fierărie şi tîmplărie, a căror plată este înglobată la cheltuieli de construcţie şi reparaţie. Dar şi colectorii de zdrenţe, destul de numeroşi, trebuie consideraţi printre forţele de muncă pe care se sprijină procesul de producţie. Diviziunea muncii are loc nu numai între cei ce conlucrează la operaţiile tehnice de bază, ci se extinde la întregul organism de producţie, creînd o ierarhie între muncitori. Întrebuinţarea „holländer"-ului nu schimba baza tehnică manuală a vechilor mori de hîrtie din secolele trecute, ci accelera numai procesul de producţie.

Deşi n-a fost proprietate negustorească — cum s-a afirmat [2] —, manufactura de hîrtie de deasupra Strugarului pare să-şi fi consolidat existenţa (fiinţa şi în 1814) tot prin capital comercial, adică abia după ce a intrat în exploatarea lui Petre Barth, tipograf şi negustor, care va fi aservit producţia de hîrtie intereselor tipografiei şi va fi lărgit piaţa de desfacere.

ДОКУМЕНТЫ О БУМАЖНОЙ МЕЛЬНИЦЕ В СТРУГАРУЛЕ

РЕЗЮМЕ

Автор исследует ценный документальный материал, относящийся к начальному периоду (вторая половина XVIII в.) развития бумажной мануфактуры в Стругаруле (в настоящее время деревня Струнгарь, район Себеш, область Хунедоара). Чрезвычайный интерес представляют данные, содержащиеся в 7 балансовых отчетах, относящихся к деятельности мануфактуры в период между августом 1778 г. и 28 февраля 1786 г. Дается описание технологического процесса, а также использовавшихся орудий, инструментов и механизмов. Приводятся интересные данные, касающиеся снабжения сырьем. Исследование зарплатных ведомостей позволило установить различные категории рабочих, их число и степень эксплуатации. Автор умело использовал экономические данные, относящиеся к этой мануфактуре, и сумел представить интересный и хорошо документированный материал.

LE MOULIN À PAPIER DE STRUGARUL

RÉSUMÉ

L'auteur signale l'existence d'un précieux matériel documentaire relatif aux débuts d'une manufacture de papier de la seconde moitié du XVIIIe siècle, à Strugarul, actuellement

[1] S. Goldenberg, *Moara de hîrtie din Sibiu în secolul al XVI-lea*, în „Studii", nr. 1, anul XIII (1960), p. 117.

[2] Bujor Surdu, *op. cit.*, p. 861.

www.dacoromanica.ro

la commune de Strungari du district de Sebeş dans la région de Hunedoara. Il s'agit en l'espèce de 7 bilans touchaut l'activité de la manufacture du 1er août 1778 au 28 février 1786, qui sont une source de renseignements d'un intérêt exceptionnel. Ils nous font connaître notamment le processus technologique de la fabrication et l'outillage utilisé, ainsi qu'un certain nombre d'indications relatives à l'approvisionnement en matières premières. Les états de salaires nous renseignent sur les différentes catégories d'ouvriers, sur leur nombre, ainsi que sur le degré de l'exploitation à laquelle ils étaient soumis.

Une judicieuse utilisation des renseignements d'ordre économique touchant cette manufacture a permis à l'auteur de présenter un matériel intéressant et documenté.

www.dacoromanica.ro

CÎTEVA CETĂȚI DIN BANATUL DE SEVERIN. IDENTIFICAREA LOR

DE

TH. N. TRÎPCEA

Trecutul Banatului de Severin — înființarea și rolul său — este îndeobște cunoscut, atît de istoriografia noastră [1], cît și de cea maghiară [2]. Totuși, dată fiind epoca îndepărtată cînd a luat ființă acest organism militar, cu scop bine precizat, ca și atitudinea voit tendențioasă a istoriografiei burgheze de a denatura adevărul istoric și a-l pune în slujba planurilor de cucerire, fac să planeze oarecare nebulozitate asupra unor cetăți din cuprinsul său.

Astfel, de pildă, se știe că au existat cetăți cu numele de Sf. Petru, Saan sau Saian, Vascapu și Gevrin. Despre ele se face mențiune într-o scrisoare, datată din 24 februarie 1430, a lui Nicolae Redwitz, căpetenia ordinului teutonic așezat în Banatul de Severin. Raportînd superiorului său, el spunea astfel: „die insyl Saian hat 216 person, Vascapu das huws ist wuste, Sente Peters huws ist wuste.... ken Severin obir ist evns huws und ist wuste, czu Göryn 60 person und 30 schutzen" [3].

---

[1] Dr. G. Topovici, *Istoria romînilor bănățeni*, Lugoj, 1904, p. 149—153; P. Dragalina, *Din istoria Banatului de Severin*, Caransebeș, 1903, vol. I, p. 17, 20—21; C. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, București, 1936, vol. I, p. 357; N. Iorga, *Istoria romînilor*, București, 1937, vol. III, p. 122—127; A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, București, 1914, p. 274—278; D. Onciul, *Originile Principatelor Romîne*, București, 1899, p. 47; I. C. Filitti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, în „Arhivele Olteniei", nr. 59—60, Craiova, 1932; I. Minea, *Începuturile marei bănii de Craiova*, în „Arhivele Olteniei", nr. 71—73, Craiova, 1934; O. G. Lecca, *Banatul de Severin*, în „Arhivele Olteniei", nr. 89—91, Craiova, 1937.

[2] Pesty Frigyes, *A Szörényi Bánság és Szörény vármegye történéte* (Istoria Banatului de Severin și a comitatului Severinului) vol. I, Budapesta, 1877, p. 15—20: Hóman Bálint, *Magyar történét* (Istoria Ungariei), Budapesta, 1930, vol. II, p. 35: Pauler Gyula, *A Magyar nemzet történéte* (*Istoria națiunii maghiare*) vol. II, Budapesta, 1930, p. 99.

[3] Erich Ioachim, *Kőnig Sigismund ud der deutsche Ritterorden in Ungarn, 1429—1432*, în „Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung", XXXIII, fasc. 1, p. 87 și anexa nr. 2, p. 108.

www.dacoromanica.ro

Istoricii care s-au ocupat de trecutul Banatului de Severin nu stăruie asupra acestui pasaj din scrisoarea amintită ci se mulțumesc să-l reproducă fără nici un comentar, cu excepția istoricului german Erich Ioachim, care, tălmăcind acest text, face următoarea localizare : Insula Saan este Ada-Kaleh și este așezată la vest de Tr. Severin ; Vascapu este Porțile de Fier, care însă nu trebuie confundată cu trecătoarea ce dădea în Transilvania ; pentru Sf. Petru propune situarea localității în Banatul de Timișoara, Kewe Cuvinul de azi ; în sfîrșit, despre Gervin (sau Göryn, Gerwin, Geurin) crede a fi o cetate lîngă Mehadia ; iar cît privește cetatea „deasupra Severinului", despre ea nu se face nici o specificare.

Teza aceasta, admisă în general fără nici o rezervă, a rămas acreditată pînă azi [1], fiind considerată valabilă. Dar la o simplă lectură a scrisorii amintite, ca și din documentele următoare din sec. al XV-lea [2], se poate constata că este cu totul inacceptabilă, fiind pe de-antregul eronată, în contradicție evidentă cu însuși textul scrisorii și a documentelor amintite, precum și cu realitatea topică. În primul rînd simpla înșirare din scrisoare a cetăților, așa cum se găsesc de fapt așezate de-a lungul Dunării, este un indiciu, care nu permite nici o interpretare sau intervertire. În al doilea rînd, identificările propuse sînt simple supoziții, fără vreo indicație precisă asupra vreuneia din cetăți. În sfîrșit, identificarea cetății Kewe cu sf. Petru sau Cuvin este inadmisibilă, pentru că trecutul acestei cetăți este destul de luminos și nu are nevoie de o altă tălmăcire [3] ; pe de altă parte, așezarea cetății la 200 km de Severin nu putea avea nici o contingență cu rolul destinat cetății de Severin.

Care puteau fi atunci cetățile în cauză ?

Pentru clarificarea acestei chestiuni este necesară o privire retrospectivă asupra împrejurărilor în care a luat naștere Banatul de Severin. Cercetările mai noi din istoriografia noastră au arătat că stăpînirea bulgară în nordul Dunării s-a exercitat asupra Daciei și mai ales asupra Banatului odată cu înfrîngerea avarilor, adică după 796 [4]. Este îndeobște cunoscut faptul că la sfîrșitul sec. al X-lea, cetatea Orșovei, numită Urșova, în cronica Anonymului Notar al regelui Bela, a fost cucerită de unguri [5]. Deși astăzi se poate vorbi cu mai multă certitudine despre presupusul anonim al cronicii amintite [6] și în consecință se poate acorda mai mult credit informației sale, totuși recurgem la un alt izvor contemporan [7], pentru a omologa informația „anonimului". Împăratul Constantin Porfiro-

[1] Nistor Tr., *Severin și Banatul Timișan*, București, 1945.

[2] Pesty Frigyes, *op. cit.*, p. 86—87 : „o cetate veche împrejurul Mehadiei a cărei așezare nu s-a putut identifica".

[3] *Ibidem*, p. 12 13 ; cf. E. Ioachim, *op. cit.*, p. 108, anexa 11.

[4] A. Grecu, *Bulgaria în nordul Dunării în veacurile al IX—X-lea*, în *„Studii și cercetări de istorie medie"*, vol. I, București, 1950, p. 223—236 ; cf. C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, ed. II, București, 1945, p. 213—215.

[5] G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei romînilor*, vol. I, Buc., 1934 p. 11 ; cf. dr. Mádszár Imre, Szent *Gellért naggyob legendá jarol* (Legenda cea mare a sf. Gerharg) în „Szazadok", 1903, p. 502.

[6] A. Ekhard, *L'enigme du plus ancien historien hongrois*, în „Revue d'études hongrois", vol. III, Budapesta, 1925.

[7] J. Bury, *The tractive De administrando imperii* ; în „Byzantino-slavica Zeitschrift", vol. XV, p. XV, 1906. Cronica a fost scrisă între 948—951.

www.dacoromanica.ro

genetul, în lucrarea sa *De administrando imperii*, redactată la mijlocul sec. al X-lea, descriind hotarele Ungariei de sud-est, afirmă că ele cuprind în acest sector „monumente vechi, mai întîi podul împăratului Traian", care este „la capătul Turciei" — , termen cu care împăratul născut în purpură denumește Ungaria [1].

Prin urmare în această epocă, ungurii atinseseră limita expansiunii lor: cetatea Drobeta. Totuși, încă pentru o perioadă de timp de aproape o jumătate de secol, regiunea dintre Mureș, Tisa și munții Cernei, trebuie să fi rămas în mîinile lui Ohtum, urmașul lui Glad. Situația precară în care se găsea această regiune se datora împrejurărilor cu totul excepționale în care se găsea regatul feudal maghiar : popoarele supuse se revoltau, iar rudeniile regelui își arogau puteri de independență. De aceea ofensiva regelui Ștefan împotriva lui Ohtum, care avea veleități de independență, a avut loc probabil între 1008 și 1018, adică după acțiunea de reprimare din Transilvania. Și în acest caz, și după această dată, defileul Dunării trebuie să fi intrat în stăpînirea efectivă a feudalilor unguri. Dar și de această dată s-a petrecut în aceste părți un eveniment care demonstrează cît de efemeră era această stăpînire. Scriitoarea Ana Comnena relatează că în 1078 un fruntaș al cumanilor, cu numele de Cealgî, împreună cu fostul rege al Ungariei, Solomon (1063—1074), acum răzvrătit, treceau Dunărea prin aceste locuri, pentru a năvăli în imperiul bizantin [2].

Ținutul dintre Severin și Banatul de azi aparținuse primului țarat bulgar, pe care acesta nu l-a putut păstra, avînd de înfruntat la începutul sec. al XI-lea lovitura mortală a Imperiului Bizantin sub Vasile II și cea dinspre nord a feudalilor unguri. Noul stat al Asaneștilor revendică acest teritoriu. Conflictul care era să izbucnească între Ioniță și statul feudal maghiar a fost aplanat prin intervenția papei și în urma concesiei făcute de Ioniță de a primi catolicismul. Nu se poate preciza dacă acest gest i-a adus vreun cîștig teritorial, dacă regiunea Severinului, cît și malul stîng al Dunării, au fost sau nu încorporate imperiului asanid [3]. Ceea ce trebuie reținut este următorul amănunt, care a fost deobicei neglijat. Într-o scrisoarea de a sa, Ioniță reclamă cîteva episcopate din Ungaria. Acestea se găseau în mîna unor greci depravați, spune Ioniță, care le distrug . Episcopatele în litigiu nu puteau fi în altă parte decît în Țara Severinului sau în Banat. De aceea înclinăm a crede că regiunea Severinului se găsea din nou în mîna statului feudal bulgar sau a cumanilor, cu care primii asanești aveau o alianță strînsă [4].

La venirea lui Ioan Asan al II-lea, imperiul său se întinsese asupra cetăților Branicevo și Belgrad, ceea ce ne îndreptățește să presupunem că și celelalte teritorii din sud-estul statului feudal maghiar, adică regiunea Severinului, să fi fost în stăpînirea statului feudal bulgar. La sfîrșitul dom-

[1] *De administrando imperii*, ed. Bonn, p. 173—174.

[2] I. Lupaș, *Voievodatul Transilvaniei în sec. al XII-lea și al XIII-lea*, București, 1936, p. 8 ; *Idem, Realități istorice în voievodatul Transilvaniei din sec. al XII—XVI-lea*, Cluj, 1939, p. 23 ; cf. V. Motogna, *Ohtum, contribuție la istoria rominilor în v. al IX—XI-lea*, în *Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*, (Timișoara), vol. VII, Timișoara, 1942, p. 163—176.

[3] *Istoria na Bălgaria* (Istoria Bulgariei), scrisă de un colectiv, Sofia, 1954, p. 180—182.

[4] N. Iorga, *Histoires des Roumains*, vol. III, București, 1937, p. 118.

www.dacoromanica.ro

niei sale însă, raporturile cu feudalii unguri s-au înrăutățit. Ioan Asan al III-lea își mărită fiica după fiul lui Ioan Vatatzes, împăratul bizantin din Niceea, și încheie un tratat de alianță cu acesta, ceea ce indispune pe latinii din Constantinopol. Aceștia, la rîndul lor, se aliară cu feudalii unguri și papa predică o nouă cruciată contra „schismaticilor" bulgari, care comiseseră „sacrilegiul" de a fi abandonat catolicismul și de a fi îmbrățișat, în număr tot mai mare, bogomilismul „nivelator" al claselor sociale. În 1232, oștile bulgarilor respinseseră pe feudalii unguri în părțile nord-vestice ale imperiului lor, adică în jurul Severinului și probabil în Banatul Timișan. În anul următor statul bulgar a pierdut aceste ținuturi, iar feudalii unguri trecură la ofensivă. Într-o scrisoare de la 1235, Bela al IV-lea făcea cunoscut papei despre expediția sa sub zidurile Vidinului, în timp ce el nu era decît un adolescent [1]. La 1233, la Severin se afla banul Luca — primul demnitar al noului organism : Banatul de Severin [2].

Acest organism militar era al doilea pilon în sistemul de organizare de la granițele de sud-est ale Ungariei, după Banatul Croației. El a fost întărit în anii următori prin înființarea Banatului de Maciva, la 1254, și a Banatului de Cucevo și Branicevo [3], la 1272.

Se pune întrebarea : care au fost cetățile care au constituit un prim început al Banatului de Severin? Nu există nici o mărturie scrisă pînă la scrisoarea căpeteniei ordinului teutonic, despre care a fost vorba mai înainte. În schimb există o legendă, în defileul de la Tr.-Severin la Vîrciorova [4], care concordă cu alte mărturii din sec. al XVII-lea, aruncînd o lumină nouă asupra acestei chestiuni nelămurite.

Lîngă Tr.-Severin, între satele Gura Văii și Vîrciorova se află un loc numit sf. Petru. Poziția sa este remarcabilă pentru că oferă un larg orizont asupra defileului dintre Tr.-Severin și Orșova, precum și asupra malului sîrbesc. Este o poziție strategică, poziție cheie, de unde în orice clipă se putea închide intrarea în defileu prin simpla prăbușire de bolovani.

O legendă narează că sf. Petru a bătătorit locul care îi poartă numele. Acest amănunt — lăsînd la o parte tot restul vălului mitologic — prezența unei cruci, a unor ruine construite din piatră de rîu și cărămăzi, în interiorul cărora erau pînă de curînd lespezi mari de piatră, ne fac să bănuim că aici a fost locul unei cetăți, și anume cetatea sf. Petru, de care se amintește în scrisoarea lui Nicolae de Redwitz și despre care se spune că este pustie.

Identificarea ei în acest loc este plauzibilă și pentru faptul că în fața ei se găsește ostrovul numit „insula Banului", din dreptul satului Gura-Văii. Această insulă, mult mai înaltă decît cea de la Ada-Kaleh și mai propice unei întocmiri de cetate, este menționată în scrisoarea teutonilor, fiind situată în imediata vecinătate a Severinului și avînd o garnizoană de 216 persoane — cifră relativ importantă pentru acea epocă. Numele ei de Saan sau Saian poate fi o formă coruptă de la baian sau ban.

[1] Pesty Frigyes, *op. cit.*, p. 12; cf. D. Onciul, *op. cit.*, p. 118.

[2] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 357.

[3] K. Jirecek., *Istoria srba, preveo i dopunio J. Radonic* (Istoria sîrbilor, tradusă și completată de I.R.), vol. II, Belgrad, 1928, p. 146—147.

[4] C. Ionescu, *Nedeea de la crucea sf. Petru*, în „Arhivele Olteniei", nr. 95 96, Craiova, p. 29; cf. S. Slătinescu, *Mehedințul și cetatea Severinului. Monografie social-economică*, vol. I., Tr.-Severin, 1912, p. 24 25.

www.dacoromanica.ro

Dincolo de ea este indicată cetatea Vascapu, menționată o singură dată în acest document, fiind arătată ca pustie. Unde putea fi situată această cetate, în continuarea celorlalte și în strînsă legătură cu ele? Este o întrebare la care nu se poate răspunde decît printr-o ipoteză. Și anume, credem că nu este departe de adevăr presupunerea că ea să fi fost pe locul unde sînt „meterezele lui Tudor", la întretăierea văilor Vodița și Slătinic, la egală depărtare de aceste văi, de Dunăre și în dreptul Porților de Fier, avînd legătură pe drum de deal cu Grădeț, locul unor ruine de cetate, despre care va fi vorba în cele următoare. Ea mai poartă numele de Oreava, sau chiar cetatea Orevel [1]. Nu este superfluu să mai menționăm că Vascapu este traducerea oficială ungurească a Porților de Fier, obicei frecvent în sec. al XV-lea în cancelaria regilor maghiari.

Cît privește cetatea Gevrin, în alte documente Göryn, Geurin sau Gewrin, nu credem să fi fost situată mai departe de insula Ada-Kaleh, unde, în extremitatea de răsărit, se mai păstrează ruinele unei cetăți [2]. Faptul că nu se specifică numele insulei, cum a fost cazul la Saian, ne îndreptățește presupunerea că ea ar putea fi căutată și pe malul drept al Dunării, fiindcă pînă azi aci s-au păstrat două nume de Gevrin: unul pentru un rîu de munte și altul pentru dealul din fața Vîrciorovei [3]. Pe de altă parte trebuie să se țină seama că teutonii erau îndemnați să cucerească tot ce vor dincolo de Dunăre, cu promisiunea de a li se lăsa lor dreptul de a stăpîni [4].

Astfel orînduite aceste cetăți, ele aveau un rol bine determinat, de a păstra defileul chiar de la intrarea sa. Desigur este o simplă ipoteză, totuși prezintă mai multe dovezi decît cele anterioare. Identificarea și localizarea cetăților Saian sau Saan cu insula Banului și Sf. Petru cu resturile unei cetăți deasupra satului Gura-Văii este menționată de însăși descrierea lui Marsigli [5], care a fost însărcinat de împăratul austriac, în timpul primului război austro-turc, cu fortificarea granițelor imperiului. În lucrarea sa, deosebit de importantă pentru preciziunea datelor pe care le posedă, se poate vedea o hartă redactată de mîna lui, pe care sînt notate, în dreptul cetății Sf. Petru, numele de Castrametatio, iar pentru insula din fața ei numele de insula Banului, cu legenda înfățișînd o cetate. Harta este urmată de explicații pe care le parafrazăm.

Ieșind din cataracte, spune el, sau venind de la cetatea Severinului, se găsește insula care poartă numele de insula Banului, pe care el a cercetat-o cu vădit interes, intenționînd să construiască un pod între această insulă și cele două maluri. El constată că insula este păstrătoarea unor ruine de cetate puternică, pe care o atribuie romanilor, dar nu o poate cerceta îndeajuns pe cît ar dori. Totuși Marsigli este obsedat de importanța strategică pe care o are insula, împreună cu cetățile vecine, de aceea revine

---

[1] S. Slătineseu, *op. cit.*, p. 13, 24 25; *Harta M. St. Major, 1* 25.000 din 1920.
[2] Ahmed Ali, *Monografia insulei Ada-Kalekh*, Tr.-Severin, 1937, p. 16.
[3] *Harta M. St. Major din 1920, cu scara 1 25 000.*
[4] Erich Ioachim, *op. cit.*, p. 218.
[5] L. F. Marsigli, *Description du Danube*, Haga, 1744, vol. II, p. 4, 24 și fig. XXVII.

www.dacoromanica.ro

asupra ei, pentru a o descrie și a o cerceta pe îndelete. Este impresionat de fortificațiile cetății care se întind pînă la capetele insulei. Forma cetății este un patrulater cu dimensiunile de 36 de prăjini (prăjina era de 1,89 m) pe 30 de prăjini. În partea de nord, cetatea avea un turn și cinci redute, în timp ce în partea opusă terenul era brăzdat de șanțuri și acoperit de alte întărituri aranjate în două rînduri, care se uneau cu incinta cetății. Spre sud, în mijlocul insulei, se găsea o altă întăritură, foarte mult înălțată și peste care domina un turn. În fața insulei, pe o înălțime oarecare, adică pe locul cetății Sf. Petru, Marsigli găsește o cetățuie, mai mult ovală, cu dimensiunile de 8/12 stînjeni, construită din cărămidă, mortar și piatră de rîu [1].

O altă expresie nelămurită din scrisoarea lui Redwitz este următoarea propoziție: „ken Severin obir ist eyn huws und ist wuste". Care putea fi această cetate sau cetățuie, de asemenea pustie și situată deasupra Severinului? Faptul că la Balotești există ruinele unei cetăți numită Grădețul, adică cetățuia, și a cărei factură de construcție este întru totul identică celei de la Oreava și Sf. Petru — fiind de formă ovală, din cărămidă, piatră de rîu și cu lespezi de piatră pe jos — ne îndrituiește să afirmăm că despre ea putea fi vorba în scrisoarea amintită. D. Tudor, cunoscător al plaiurilor oltene și al cetăților romane de pe aceste meleaguri, vede în ea cetate medievală, spre deosebire de alta romană, chiar în vatra satului [2]. Despre această cetate este probabil vorba într-un document de la 1524. În acest an, Severinul și Orșova au fost atacate de turci, în frunte cu Bali-beg. Încetineala cu care acționau feudalii unguri a fost speculată cu iscusință de acest conducător îndrăzneț, care a repurtat cîteva victorii împotriva lor. Cînd cetatea Severinului a fost în mare primejdie, voievodul Transilvaniei, Petru Perényi, abia a reușit să-i trimită o mie de oameni. Comandantul acestora a comis imprudența de a-i împărți în trei grupe, încredințîndu-le diferite misiuni. Pe două sute din ei i-a așezat, spune documentul vremii [3], într-o fortificație părăsită de lîngă Severin, unde au fost surprinși de turci și măcelăriți cu toții.

Ce puteau să reprezinte cetățile identificate [4]?

---

[1] L. F. Marsigli, *op. cit.*, p. 4 și 24.

[2] D. Tudor, *Oltenia romana*, ed. a II-a, București, 1958, p. 179.

[3] E. Hurmuzaki, *Documente*, vol. II 3, p. 383, 389 și 393.

[4] Istoricii care s-au ocupat mai îndeaproape de trecutul cetății de Severin au pierdut din vedere trei documente, care fac mențiune despre o localitate în vecinătatea imediată a cetății (cf. D. Bodin, *Drobeta și Severinul*, Tr. Severin. 1938, și *Documente privind istoria Romîniei*, B, sec. XIII—XV, p. 231 și sec. XVI, p. 318). Primul datat cu probabilitate la sfîrșitul sec. al XV-lea sau la începutul sec. al XVI-lea, face mențiune de unele sate dăruite mănăstirii Tismana. Documentele următoare, de la 1560 și 1569, reproduc pe cel dintîi și menționează satul sau selișteа Tîrgoviștei. După această dată, aceasta dispare. Ținînd seama ca celelalte sate și toponimice s-au pastrat în bună parte pînă azi, pe vechiul loc indicat de documente, Tîrgoviștea poate fi localizată ca făcînd parte din hotarul Severinului. Probabil că pe lîngă cetatea Severinului s-a format un tîrgușor, o suburbie a cetății, care a avut o viață efemeră. Deși este menționată ca sat sau seliște, numele ei ne îndrituiește să presupunem că era ceva mai mult decît atît; cf. pentru sufixul *iște* S. D. Nikiforov, *Limba paleoslavă*, Craiova, 1958, p. 20; O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Paris, 1901, p. 252 „iște ... designe l'endroit ou se trouve un objet".

www.dacoromanica.ro

Istoricul maghiar Csánki, căutînd a defini noțiunea de Banat, făcea observația judicioasă că prin această instituție este de înțeles o demnitate militară, cu atribuții judecătorești, cu autoritatea ce se exercită asupra unui teritoriu în cuprinsul căruia *erau mai multe cetăți și formau o unitate strategică* [1].

Această opinie se potrivește la determinarea configurației și rolului pe care-l aveau cetățile amintite. Ele au constituit un organism militar ale căror limite se întindeau probabil pînă la rîul Motru afluent al Jiului, avînd rolul de a bara intrarea în defileul Dunării, cale de acces spre Ungaria. În acest caz Banatul de Severin a avut un teritoriu redus, cu o arie ce nu depășea suprafața de 150—200 km.p.

Crearea băniei de Tismana, ale cărei hotare se întindeau pînă în apropierea Severinului, este încă o dovadă că limitele Banatului de Severin nu aveau hotare prea întinse.

În sec. al XV-lea, cînd domnii români pun definitiv stăpînire pe cetățile amintite, mai ales în perioada domniei lui Mircea cel Bătrîn, în care Sigismund își cîștigase deplină încredere, teritoriul Banatului de Severin se extinde de-a lungul Dunării. În această a doua fază a trecutului său, Banatul este sprijinit de organizația autonomă a cnezilor români de la Mehadia și Caransebeș, cărora Ladislau al IV-lea le acordă drepturi speciale pentru vitejia lor în apărarea cetăților situate de-a lungul Dunării în așa-zisa Clisură a ei [2].

НЕСКОЛЬКО КРЕПОСТЕЙ ИЗ БАНАТУЛ ДЕ СЕВЕРИН. ИХ ИДЕНТИФИКАЦІЯ

РЕЗЮМЕ

В работе делается попытка установить местонахождение нескольких крепостей, упомянутых в письме от 24 февраля 1430 г. Николая Редвица, главы тевтонского ордена в Банатул де Северин. Автор, используя ценные указания византийских историков и данные венгерских источников, исследует беспокойный период истории этой области, относящийся к XIII—XIV вв. Каждый абзац письма Редвица последовательно анализируется и сопоставляется с другими сведениями, относящимися к той же эпохе или более поздними, с целью установления местонахождения крепостей: Сф. Петру, Саан или Сойан, Васкапу и Джеврин (Gëryn, Geiwin или Geurin).

[1] D. Csánki, *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában* (Geografia istorică a Ungariei în epoca Huniazilor), vol. II, Budapesta, p. 13.

[2] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 1—10; cf. I. Minea, *Hotarele Băniei Olteniei*, în „Arhivele Olteniei", nr. 29 30, 1937; Craiova. Tr. Simu, *Organizarea politică a Banatului în evul mediu*, în *Anuarula liceului Coriolan Brediceanu*, Lugoj, 1945, p. 45.

www.dacoromanica.ro

IDENTIFICATION DE QUELQUES CITADELLES DU BANAT DE SEVERIN

RÉSUMÉ

L'auteur tente de déterminer l'émplacement des citadelles mentionnées dans une lettre du 24 février 1430 de Nicolas Redwitz, officier de l'Ordre Teutonique, résidant dans le Banat de Severin. Utilisant les précieuses indications des historiens byzantins et de certaines sources hongroises, il retrace l'histoire agitée de cette province aux XIIIe — XIVe siècles. À cet effet, l'auteur analyse succcessivement les différents passages de la lettre de Redwitz, qu'il corrobore ensuite avec des renseignements contemporains ou ultérieurs, pour aboutir à l'identification des citadelles de Sf. Pctru, Saan ou Saian, Vascapu et Gevrin (Göryn, Gerwin ou Geurin).

www.dacoromanica.ro

PROBLEMELE TRATATULUI „ISTORIA ROMÎNIEI"

SESIUNEA CONSACRATĂ DEZBATERII MACHETEI VOLUMULUI III *

În zilele de 19—21 decembrie 1961 au avut loc în aula Academiei R.P.R. lucrările sesiunii consacrate discuției machetei vol. III al *Istoriei Romîniei*, care cuprinde ultima parte a feudalismului dezvoltat și perioada destrămării orînduirii feudale și a apariției relațiilor de producție feudale pe teritoriul patriei noastre (1610—1847).

Deschizînd sesiunea, la care au participat mai mult de 250 specialiști din toată țara, acad. Athanase Joja, președintele Academiei R.P.R., a acordat cuvîntul acad. Andrei Oțetea, redactor responsabil, care a prezentat volumul supus discuției.

Participanții la discuție au subliniat munca autorilor și a comitetului de redacție, făcînd numeroase propuneri în vedere definitivării volumului.

Acad. Gh. Oprescu, referindu-se îndeosebi la capitolele rezervate culturii, constată că acestea abundă în termeni tehnici, iar paragrafelor care tratează despre artă găsește că li s-au acordat prea puțin spațiu. Consideră că nu este indicat ca textul capitolelor privind cultura să fie încărcat cu toate titlurile cărților apărute în perioadele tratate; propune să se acorde atenție miniaturii și artei țărănești.

Acad. P. Constantinescu-Iași nu este de acord cu spațiul prea larg acordat celor trei capitole de cultură care reprezintă aproape 18% din întregul volum, și, în acest sens, aduce exemple volumele II și IV din tratat, precum și alte lucrări de istorie recent publicate în care istoria culturii reprezintă cel mult 12% din economia întregii lucrări. Întinderea prea mare a acestor capitole este în detrimentul spiritului de sinteză, care trebuie să se facă simțit și aici, căci autorii beneficiind de spațiu au dat foarte multe amănunte. Bibliografia capitolelor destinate culturii cuprinde prea multe titluri, peste 340, din care multe sînt mici articole de revistă. Este necesar ca lista bibliografică a acestor capitole să pună la dispoziție cititorului îndeosebi lucrările apărute recent.

Ordinea paragrafelor ultimului capitol privitor la cultură nu este corespunzătoare, ea trebuie să fie la fel cu cea din capitolele precedente, adică, în chip firesc, mai întîi, mijloacele de vehiculare a bunurilor culturale: învățămîntul, presa, societățile culturale și bibliotecile, teatrul, apoi științele — în care intră istoriografia, filologia, studiile economice și sociale, științele naturii — și în sfîrșit literatura și artele.

---

* Text întocmit pentru revista „Studii" de secretariatul științific al volumului III al tratatului *Istoria Romîniei*.

www.dacoromanica.ro

Structura diferitelor paragrafe prezintă inegalităţi în aprecierea valorilor menţionate, din care cauză este evident şi abuzul de detalii. În continuare, vorbitorul se ocupă îndeaproape de paragrafele privitoare la artă făcînd numeroase propuneri, pe care autorii ar trebui să le aibă în vedere la redactarea definitivă.

Vasile Maciu arată că volumul constituie o realizare remarcabilă a ştiinţei istorice româneşti prin bogata utilizare a izvoarelor şi prin eforturile de sistematizare şi interpretare a informaţiilor. Insistînd asupra deficienţelor, vorbitorul arată că organizarea internă a volumului nu se întemeiază consecvent pe schimbările intervenite în baza economică şi de aceea propune ca întregul volum să cuprindă numai două părţi: I. Dezvoltarea feudalismului în secolul al XVII-lea şi II. Destrămarea feudalismului şi formarea relaţiilor capitaliste. Pornind de la aceleaşi considerente, face propuneri pentru o corespunzătoare structurare şi în interiorul celor două părţi propuse mai sus.

Vorbitorul arată în continuare pentru ce consideră artificială şi nefundată utilizarea tezei iobăgiei a doua pentru explicarea destrămării feudalismului şi a formării relaţiilor capitaliste în Moldova şi Ţara Românească. O problemă nerezolvată consecvent este şi aceea a crizei feudalismului. V. Maciu consideră că în secolul al XVIII-lea s-a făcut simţită criza feudalismului în Moldova şi Ţara Românească şi s-a manifestat prin reformele lui C. Mavrocordat, iar adîncirea crizei feudalismului a început cu răscoala lui Tudor Vladimirescu considerată în mod just de N.Bălcescu ca punctul de pornire al revoluţiei din 1848.

În capitolul privitor la răscoala poporului de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu — arată vorbitorul — sînt unele afirmaţii nedemonstrate, iar cu altele V. Maciu nu se declară de acord.

Exagerîndu-se influenţa factorilor externi, în machetă se explică insuficient unele fenomene istorice : Limita cronologică pentru începutul destrămării feudalismului (în machetă : anul păcii de la Küciüc-Kainargi — 1774), limita începutului crizei feudalismului în Moldova şi Ţara Românească (în machetă : anul păcii de la Adrianopole — 1829), iniţiativa elaborării Regulamentului Organic (în machetă atribuită incontestabil Rusiei).

În încheiere, vorbitorul aduce numeroase precizări şi propuneri pentru corectarea unor erori, în vederea definitivării textului.

I. Cupşa se declară de acord cu propunerea făcută anterior de a se împărţi volumul numai în două părţi, aducînd noi argumente în sprijinul acestei idei. Consideră binevenit fiecare capitol introductiv la părţile volumului, care să se ocupe cu evenimentele politice internaţionale, arătînd rolul şi locul ţărilor române în cadrul istoriei universale. O lipsă a machetei — arată vorbitorul — este neevidenţierea rolului statului feudal în ţările române şi evoluţia instituţiilor acestuia. Despre armată, autorii machetei se ocupă sporadic, iar războaiele care au avut loc în perioada la care se referă macheta nu sînt tratate suficient. În încheiere, I. Cupşa propune să se acorde mai multă atenţie rolului şi importanţei luptei de eliberare a popoarelor subjugate de Imperiul otoman.

Gheorghe Cronţ, apreciind calităţile ştiinţifice ale volumului, constată însă că, sub anumite aspecte, dezvoltarea istorică a statului şi dreptului, ca şi cultura juridică nu au o tratare suficientă. Pentru înlăturarea lacunei semnalate propune să se pună în lumină extinderea atribuţiilor legislative şi administrative ale domniei în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, dezvoltarea dreptului domnesc bazat pe acte normative, folosirea dreptului bizantin pe care conducătorii statelor feudale continuau să-l considere ca drept universal.

În prezentarea literaturii juridice consideră necesar să se menţioneze o serie de texte legislative ale epocii. În încheiere, vorbitorul a făcut propuneri privitoare la învăţămîntul juridic.

Carol Göllner consideră că trebuie date exemple noi, convingătoare asupra felului în care istoriografia burgheză în general şi mai ales cea săsească au prezentat cu totul tendenţios societatea saşilor, socotind-o omogenă din punct de vedere economic, social şi politic.

www.dacoromanica.ro

Gh. Georgescu-Buzău arată că în cele trei părți ale volumului sînt prezentate aproape toate problemele bazei și ale suprastructurii printr-un efort de interpretare materialist-istorică ce se cuvine subliniat. Semnalînd deficiențele care trebuie remediate pentru îmbunătățirea materialului prezentat, vorbitorul se oprește îndeosebi asupra structurării diferitelor părți ale machetei.

Vorbitorul propune să se adopte pentru cele trei țări române ca limită de început a destrămării feudalismului și de sfîrșit a feudalismului dezvoltat mijlocul secolului al XVIII-lea, împărțind întregul volum numai în două părți. Propune să se stabilească și o ultimă etapă a perioadei destrămării feudalismului, caracterizată prin adîncirea crizei feudalismului în deceniile III—V ale secolului al XIX-lea, intitulată: „Adîncirea crizei feudalismului în Țările Române (1822—1848), accentuarea începuturilor capitalismului".

În tratarea unor procese care au avut loc pe teritoriul celor trei țări române — dezvoltarea breslelor, viața culturală, dezvoltarea conștiinței naționale — trebuie să se pună mai mult accentul pe influența reciprocă, pe strînsa legătură dintre ele.

Dezvoltarea agriculturii în Țara Românească și Moldova, relațiile de producție din agricultură, situația țărănimii în general, lupta antifeudală a țăranilor sînt prezentate risipite în diferite subcapitole astfel că nu putem — arată Gh. Georgescu-Buzău — să avem o viziune de ansamblu asupra acestor probleme. De asemenea, vorbitorul consideră că lipsește tratarea unei probleme importante, și anume aceea a proprietății feudale asupra pămîntului, căreia trebuie să i se acorde mai multă atenție. Vorbitorul își exprimă dezacordul său cu privire la teza celei de-a doua iobăgii — care ar fi constituit o agravare a șerbiei în Țara Românească și Moldova „mai ales după 1829" (p. 459 din machetă) —, pe de o parte datorită incertitudinii asupra perioadei, iar pe de altă parte datorită argumentelor discutabile — spune Gh. Georgescu-Buzău — aduse în sprijinul acestei teze.

În încheiere, ca o observație generală privind forma, constată că deși tratatul trebuie să aibă o destinație mai largă adresîndu-se nu numai specialiștilor, este redactat totuși în așa fel încît îi are în vedere numai pe aceștia. De aceea propune ca unele evenimente, precum și unii termeni de epocă, instituții, dări, documente, să fie explicate.

N. Grigoraș aduce noi argumente în sprijinul propunerii ca cele două părți ale machetei privind feudalismul dezvoltat să fie tratate ca un tot unitar. Consideră că s-a tratat foarte sumar și nesistematic organizarea de stat feudală pentru întreaga perioadă pînă la 1821, în timp ce perioada cuprinsă între 1821—1847 tratează competent și pe larg întreaga organizare de stat sub toate aspectele ei. Propune să se acorde atenție tratării mai pe larg a unor probleme ca: proprietatea funciară, situația robilor, organizarea internă a orașelor. Consideră că răscoala din 1655 nu a avut un caracter de mișcare populară.

Eugen Glück, ocupîndu-se îndeosebi de capitolele privitoare la istoria Transilvaniei, consideră că în machetă nu se vorbește suficient de situația social-economică în secolul al XVII-lea a teritoriilor aflate sub stăpînirea nemijlocită a turcilor, despre sistemul de exploatare feudală în părțile cotropite ale Banatului și Crișanei și despre lupta maselor împotriva asupritorilor otomani.

Vorbitorul face numeroase propuneri pentru completarea informației referitoare la istoria Banatului și Crișanei, atît în secolul al XVIII-lea, cît mai ales pentru primele decenii ale secolului al XIX-lea, cu deosebită privire la acumularea primitivă a capitalului și la situația revoluționară a maselor.

Paul Cornea se referă la partea a III-a a machetei, despre care arată cu satisfacție că în liniile ei fundamentale expunerea este făcută cu justețe, cu claritate, utilizîndu-se documentarea cea mai nouă și folosindu-se un stil adecvat. Ocupîndu-se îndeosebi de capitolul privitor la cultura acestei perioade, constată că se pot distinge aici două subperioade: cea dintîi pînă la

www.dacoromanica.ro

1821 sau 1829 şi cea de-a doua de aici şi pînă la 1848. O a doua obiecţiune constă în faptul că datele care reprezintă termene limită de periodizare trebuie interpretate fără rigiditate. În acest sens, vorbitorul aduce multe exemple de fragmentare a activităţii unor oameni de litere şi artă, care continuă şi după 1848.

O altă observaţie se referă la modul cum este prezentată influenţa străină asupra culturii noastre şi care se cere să fie mai categoric deosebită de modul de tratare al vechii istoriografii.

În încheiere, Paul Cornea aduce numeroase exemple de folosire neadecvată a unor expresii care se cer revăzute cu prilejul redactării finale.

Ion Lungu se referă pe larg la modul de tratare a Şcolii ardelene, pe care-l găseşte necorespunzător; face o serie de propuneri menite să corecteze modul nesatisfăcător în care este prezentat acest important fenomen al istoriei culturii româneşti.

Ion Neacşu se ocupă pe larg de problema luptei de clasă a ţărănimii, pe care o consideră tratată insuficient; aduce o bogată documentare, indicaţii pentru amplificarea — pe care o socoate necesară — a capitolelor respective din machetă. În încheiere, se ocupă de probleme referitoare la răscoala de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, aducînd unele propuneri şi precizări de amănunte.

Liviu Patachi tratează în cuvîntul său problema relaţiilor româno-maghiare din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea şi din prima parte a secolului al XVIII-lea, aducînd precizări în vederea redactării finale a paragrafelor respective.

Corina Nicolescu se ocupă îndeosebi de capitolele privind istoria culturii şi remarcă necesitatea menţionării unor forme vechi de teatru şi muzică. Dedicînd cea mai mare parte a intervenţiei sale paragrafelor privitoare la artă,constată că era necesar să se fi insistat asupra unor aspecte ca: procesul de răspîndire a interesului pentru artă în păturile mai largi, lupta dintre vechi şi nou, tendinţa de unitate artistică a celor trei ţări române. În încheiere, aduce precizări şi corectări la textul din machetă, precum şi unele indicaţii referitoare la bibliografie.

S. Goldenberg abordează problema dominaţiei sistemului bazat pe robotă în secolele XVII-XVIII, problema rolului excepţional pe care l-au avut manufacturile în procesul tranziţiei de la formele feudale ale producţiei meşteşugăreşti la cele capitaliste, comerţul în secolele XVII-XIX ca una din ramurile importante ale economiei şi formă cotidiană de realizare a comunităţii economice a naţiunii române, şi în sfîrşit problema dezvoltării oraşelor în secolele XVII-XIX, aducînd precizări la fiecare din aceste chestiuni discutate.

I. Berciu consideră că trebuie date mai multe indicaţii referitoare la dezvoltarea oraşelor din Transilvania, precum şi o mai amănunţită expunere a relaţiilor economice ale acestei provincii cu Ţara Românească şi Moldova. Apreciază că unele paragrafe referitoare la cultură sînt prea încărcate cu nume şi titluri de opere în dauna privirii generale de ansamblu, cuprinzătoare asupra caracteristicilor perioadei respective. Pe plan suprastructural ar trebui să se reliefeze rolul cultural al înlăturării fărîmiţării religioase a românilor prin înfiinţarea şi activitatea mitropoliei din Alba Iulia, unde între 1640—1701 s-au tipărit 16 cărţi în limba română. În încheiere, vorbitorul consideră că trebuie scos în evidenţă rolul politic şi cultural al oraşului Alba Iulia, reşedinţă a principilor Transilvaniei în secolul al XVII-lea.

Dan Berindei face cîteva propuneri referitoare la structura paragrafelor şi capitolelor, îndeosebi la partea a III-a, unde remarcă absenţa unei concluzii în care să se facă sinteza celor două veacuri şi jumătate tratate şi în care cititorul să vadă pregătirea evenimentelor cu care se deschide volumul al IV-lea: revoluţia de la 1848. Cu privire la teza iobăgiei a doua, apreciază că materialele conţinute în capitolele respective reflectă o situaţie reală, dar că termenul de a doua iobăgie nu i se pare totuşi adecvat. Dan Berindei consideră că în machetă se supraestimează importanţa clăcii în perioada cercetată, dîndu-se în schimb o insuficientă atenţie

www.dacoromanica.ro

elementelor noi, capitaliste, care-şi fac neîncetat drum, în special — spune vorbitorul — se subapreciază rolul muncii salariate.

N. N. Constantinescu apreciază că volumul supus discuţiei reprezintă rezultatul unui mare efort de documentare şi interpretare a materialului documentar făcut de autori, avînd merite însemnate în felul cum a fost realizat. În legătură însă cu munca susţinută ce trebuie depusă în vederea definitivării textului, vorbitorul se opreşte pe larg asupra următoarelor probleme: a) În partea a treia a machetei nu se ţine seama întotdeauna de teza fundamentală a materialismului istoric şi anume că istoria societăţii este în primul rînd istoria dezvoltării producţiei, istoria dezvoltării forţelor de producţie şi a relaţiilor de producţie. Din această cauză, de exemplu, în machetă nu se arată cînd şi de ce a început procesul de destrămare, de descompunere a feudalismului ci, fără vreo justificare, se începe partea privind descompunerea feudalismului ca un factor... extern — pacea de la Kücük-Kainargi. Or, stabilirea momentului începerii descompunerii feudalismului nu poate fi făcută decît pe baza forţelor şi relaţiilor de producţie interne.

b) Problema acumulării primitive a capitalului, în machetă este tratată cu totul nesatisfăcător. Aşa cum reiese din paginile 453—456 ale machetei, autorii reduc procesul acumulării primitive, în esenţă, la acumularea sumelor de capital sau, în orice caz, numai pe ea o analizează. Despre procesul istoric de separare a producătorului direct de mijloacele de producţie şi de formare a muncitorilor salariaţi, despre ritmul acestui proces şi factorii care l-au influenţat nu se vorbeşte în machetă sau se fac, uneori, aluzii sau referiri care nici pe de parte nu pot satisface.

În ceea ce priveşte acumularea primitivă a sumelor de capital, în macheta vol. III nu se ţine seamă că o parte foarte importantă a averilor formate în ţările romîne nu a rămas în aceste ţări, ci a trecut peste frontieră. Omiterea acestui lucru extrem de important a tras după sine faptul că în machetă se face o supraevaluare a acumulării primitive interne a sumelor de capital, ceea ce împiedică înţelegerea realităţii istorice.

c) Problema rolului capitalului comercial în subordonarea micului meşteşug, deşi este într-un loc amintită, totuşi în partea a treia a machetei nu este urmărită concret şi cu atît mai mult analizată.

d) Apoi N. N. Constantinescu se ocupă pe larg de modul în care a fost pusă în machetă problema celei de-a „doua iobăgii". Pe baza analizei sensului noţiunii de „a doua iobăgie" la Fr. Engels şi a modului cum este folosită această noţiune în macheta vol. III, vorbitorul arată că în macheta vol. III folosirea noţiunii de „a doua iobăgie" se face prin încălcarea sensului acordat ei de către Fr. Engels.

După aceea vorbitorul analizează contradicţiile existente în macheta vol. III cu privire la aria de răspîndire şi plasarea în timp a celei de „a doua iobăgii". În fine, vorbitorul a analizat contradicţiile însemnate care au apărut din cauza folosirii noţiunii de „a doua iobăgie" în machetă în sensul că (potrivit machetei) „iobăgia a doua a fost calea de pătrundere a capitalismului în agricultură" (p. 456 a machetei).

În concluzie, vorbitorul a arătat că modul în care se foloseşte în macheta vol. III noţiunea de „a doua iobăgie" nu corespunde celor arătate de Engels şi nu se justifică din punct de vedere ştiinţific.

e) În continuare, N. N. Constantinescu a făcut un şir de observaţii asupra modului în care este tratată în macheta vol. III problema descompunerii feudalismului şi apariţiei capitalismului în industrie. Pe această linie, vorbitorul a scos în relief faptul că în machetă nu se analizează procesul de destrămare a breslelor şi nici procesul de apariţie a atelierelor capita-

www.dacoromanica.ro

liste pe baza diferenţierii micilor producători. De asemenea arată că este nevoie de o tratare mai precisă şi concretă a stadiilor capitalismului în industrie din punctul de vedere al productivităţii muncii în perioada de destrămare a feudalismului.

f) De asemenea N. N. Constantinescu arată că la p. 751 din machetă se scrie despre „gîndirea socială a tinerilor revoluţionari din 1840, a căror mişcare depăşeşte în unele privinţe pe aceea din 1848, reprezentînd punctul culminant al luptei revoluţionare din epoca destrămării feudalismului şi a decadenţei clasei boiereşti". Vorbitorul consideră că punctul culminant al luptei revoluţionare din epoca destrămării feudalismului a fost revoluţia de la 1848, iar nu mişcarea de la 1840.

În încheiere, N. N. Constantinescu arată că, aruncînd o privire generală asupra capitolelor care tratează istoria economică în partea a treia a machetei, cititorul nu rămîne cu o imagine clară a destrămării feudalismului şi apariţiei relaţiilor capitaliste.

Valentin Georgescu analizează locul culturii juridice în capitolele respective ale machetei, făcînd numeroase propuneri în vederea definitivării textului.

Cornelia Bodea consideră că volumul poate cuprinde numai două părţi şi nu trei, bariera între cele două părţi formînd-o mijlocul secolului al XVIII-lea. Consideră că prin adoptarea unor criterii diferite de apreciere a etapelor paralele de dezvoltare social-economică a celor trei ţări romîne se ajunge, în partea a treia a machetei, la situaţii dificile. Se întreabă dacă cercetătorii istoriei economice transilvane vor fi de acord să găsească o situaţie asemănătoare şi apropiată în timp pentru începutul iobăgiei a doua în Transilvania. În continuare, C. Bodea se ocupă pe larg de problemele istoriei economice a Transilvaniei, aducînd precizări şi propuneri.

Gheorghe Cantacuzino consideră că trebuie să se acorde mai multă atenţie dezvoltării oraşelor, utilizîndu-se cu mai mult curaj şi competenţă rezultatele săpăturilor arheologice.

Elena Gheran se ocupă de problemele ridicate în legătură cu Şcoala ardeleană.

V. Neamţu aduce în intervenţia sa numeroase propuneri privind dezvoltarea economică a ţărilor romîne în secolele XVII şi XVIII, subliniind faptul că macheta abundă în exemple privitoare la Ţara Romînească, dar, deşi situaţiile sînt similare, nu se folosesc aproape de loc exemple din Moldova.

Aurel Ţintă consideră că privitor la istoria Banatului în secolul al XVII-lea textul definitiv ar trebui să cuprindă : a. regimul proprietăţii funciare în Banat sub stăpînirea turcească ; b. situaţia agriculturii, creşterea vitelor, meşteşugurile, mineritul, comerţul ; c. exploatarea maselor populare din Banat de către regimul feudal otoman ; d. formele luptei antiotomane a maselor ; e. organizarea politico-administrativă a Banatului în cadrul Imperiului otoman ; f. luptele austro-turce pe teritoriul Banatului şi urmările acestor lupte. Vorbitorul indică şi izvoarele care ar putea fi folosite la redactarea textului respectiv.

L. Boicu s-a ocupat în cuvîntul său de acumularea primitivă a capitalului în ţările romîne, de problema iobăgiei a doua — considerînd că în stadiul actual al cercetărilor nu se poate adopta încă o atitudine unitară — , de problema dezvoltării pieţii interne, precum şi de atenţia pe care ar trebui să o acorde comitetul de redacţie Moldovei, măcar — subliniază vorbitorul — pînă la 1859.

Ion Donet se referă în intervenţia sa la faptul că macheta nu analizează îndeajuns structura socială a populaţiei pentru toate regiunile şi epocile pentru care lucrul acesta este posibil, indicînd şi sursele respective.

G. Ivănescu face unele propuneri privitoare la conţinutul capitolului introductiv.

V. Cheresteşiu consideră că este nevoie să se confrunte textele de la sfîrşitul volumului III cu cele de la începutul vol. IV pentru o legătură organică a volumelor. În continuare se ocupă cu analiza capitolului de cultură al părţii a treia şi cu ultimele două paragrafe referitoare la isto-

www.dacoromanica.ro

ria Transilvaniei ale volumului discutat, corectînd unele erori şi aducînd importante precizări pentru redactarea finală a textului.

Paul Cernovodeanu s-a referit în intervenţia sa la unele probleme din istoria oraşului Bucureşti şi la argumentele de necontestat care justifică aprecierea de mare răscoală populară a evenimentelor de la 1655 din Ţara Romînească.

Mihai Guboglu consideră că trebuie să se acorde mai multă atenţie prezentării unei bibliografii selective. Au fost omise evenimentele istorice ale unor provincii : Banat, Crişana, Dobrogea, raialele de la Dunăre, insulele, bălţile dunărene. În continuare se ocupă de unele probleme ale feudalismului otoman şi de modul tratării în partea întîi a machetei a situaţiei internaţionale.

Ecaterina Negruţi se ocupă de criteriile periodizării folosite de autorii machetei şi face numeroase propuneri pentru ilustrarea unor fenomene importante ale istoriei Moldovei similare cu cele din Ţara Romînească.

Radu Paul aduce în intervenţia sa date noi în vederea completării informaţiei capitolelor privitoare la istoria economică.

Mircea Tomescu insistă în cuvîntul său asupra cîtorva probleme legate de capitolele care se ocupă cu istoria culturii : tipărirea lucrărilor în limba română, activitatea lui Antim Ivireanu, activitatea tipografiei de la Blaj înfiinţată la 1747.

Maria Muzicescu face o serie de propuneri pentru îmbunătăţirea textului paragrafelor privitoare la arta ţărilor romîne.

Iancsó Elemér consideră că problema luminismului pe teritoriul patriei noastre nu a găsit în macheta prezentată o tratare corespunzătoare şi face propuneri pentru remedierea acestei situaţii.

Corneliu Istrate aduce unele precizări la capitolul despre situaţia social-economică a ţărilor romîne în perioada de trecere de la feudalism la capitalism.

C. Turcu consideră că pentru susţinerea unor afirmaţii din capitolul referitor la dezvoltarea social-economică a ţărilor romîne în secolul al XVII-lea se pot găsi alte documente mai concludente decît cele folosite, indicînd locul şi cota unde se găsesc. Atrage atenţia asupra utilităţii folosirii datelor pe care ni le furnizează unele izvoare statistice ale vremii.

Ion Focşeneanu găseşte că împărţirea volumului în trei părţi corespunde perfect etapelor dezvoltării istorice a ţărilor romîne în această perioadă. În încheiere, solicită să se acorde mai multă atenţie armatei şi artei militare.

Ion Sabău propune să se acorde permanent grijă caracterului de sinteză şi stilului accesibil maselor pe care trebuie să-l aibă volumul în forma sa definitivă.

La capătul celor trei zile de discuţii, în numele colectivului de autori şi al comitetului de redacţie au luat cuvîntul M. Berza, acad. D. Prodan şi acad. Andrei Oţetea.

M. Berza apreciază drept necesară introducerea pentru veacurile XVII şi XVIII a unor paragrafe privind instituţiile. Este de acord de asemenea cu preţioasele precizări făcute în cursul dezbaterii cu privire la istoria social-economică a perioadei sus-amintite. Proporţiile capitolelor care se ocupă de istoria culturii trebuie apreciate în primul rînd din punctul de vedere dacă ele sînt bine realizate şi necesare şi numai în al doilea rînd dacă sînt sau nu prea lungi. Desigur — arată M. Berza — se va căuta să se adîncească interpretarea, să li se dea un caracter cît mai dinamic, cît mai legat de ansamblul dezvoltării social-economice şi politice, să se elimine unele nume şi titluri care formează balast pentru cititor, să se îndrepte inadvertenţele care s-au strecurat. Se va căuta să se obţină şi o reducere acolo unde se va dovedi necesar. Sînt necesare, în schimb, extinderea paragrafului privind cultura în Transilvania în secolul al XVIII-lea, tratarea culturii populare în Moldova şi Ţara Romînească în secolele XVII—XVIII şi aceea a artei populare. Discuţiile cele mai ample şi care vor ajuta efectiv pe autori s-au purtat însă în jurul capitolului de cultură de la partea a treia. Din discuţii a reieşit nevoia unei caracterizări mai

www.dacoromanica.ro

cuprinzătoare a Şcolii ardelene, a întregului cîmp de acţiune pe care ea l-a îmbrăţişat, a intereselor pe care le-a slujit şi a limitelor pe care le-a cunoscut acţiunea ei. În încheiere, M. Berza face rezerve asupra unora dintre afirmaţiile şi propunerile prezentate în cursul dezbaterii.

Acad. David Prodan consideră că discuţiile purtate au recunoscut efortul depus pentru a se prezenta în machetă o istorie a Transilvaniei la nivelul istoriei celorlalte ţări romîne, pentru a umple golurile multe de care suferea această istorie, de a o încadra organic în istoria generală a ţării. Este necesar să se completeze la redactarea finală a machetei capitolul privind istoria Transilvaniei în secolul al XVII-lea, de la Mihai Viteazul la Gabriel Bethlen şi de aici pînă la Mihail Apaffi. Paragraful „Dominaţia otomană asupra ţărilor romîne" trebuie completat cu aspectele dominaţiei otomane în Transilvania. Din discuţii a reieşit necesitatea completării istoriei Banatului şi a celorlalte părţi din Transilvania aflate sub administraţia turcească. Capitolul „Transilvania sub regimul absolutismului luminat" va trebui să fie transformat într-un simplu paragraf la capitolul care se va intitula acum „Politica internă a ţărilor romîne. Încercări de reformare a statului". Nu este de acord cu propunerea care s-a făcut de a fi legat de capitolul următor al răscoalei lui Horea, deoarece — arată acad. D. Prodan — acest lucru ar lăsa impresia că răscoala derivă din luminism, în timp ce în realitate ea este o negaţie a luminismului, este începutul procesului revoluţionar.

Paragraful „Situaţia social-economică a Transilvaniei pînă la 1821" împreună cu capitolul „Luptele politice din 1790—1792 în Transilvania" vor forma un capitol, intitulat, probabil, „Transilvania după răscoala lui Horea", cu 2 paragrafe : 1. Dezvoltarea social-economică şi, 2. Luptele politice.

În legătură cu periodizarea volumului, acad. D. Prodan consideră că dacă se admite împărţirea în două, atunci limita de despărţire să fie marcată de răscoala lui Horea, Cloşca şi Crişan.

În încheiere, apreciază că discuţiile au scos la iveală şi multe alte deficienţe de detaliu şi că foarte preţioase au fost completările de tot felul care s-au adus, îmbogăţind informaţia şi completînd imaginea dezvoltării istorice a ţării.

Acad. Andrei Oţetea a apreciat că discuţiile s-au remarcat prin caracterul lor principial şi constructiv. În urma sugestiilor formulate în cadrul dezbaterii, Comitetul de redacţie este de acord să adopte o nouă periodizare. Volumul va avea două părţi, fiecare cu cîte două subdiviziuni. Partea I va trata feudalismul dezvoltat în condiţiile dominaţiei otomane, în prima subdiviziune secolul al XVII-lea, iar în a doua subdiviziune secolul al XVIII-lea pînă către ultimele decenii. Partea a II-a, consacrată destrămării feudalismului şi formării relaţiilor capitaliste, va avea de asemenea două subdiviziuni, cea dintîi cuprinzînd ultimele trei decenii ale secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea pînă la 1821, iar a doua subdiviziune, de aici şi pînă la 1848.

Acad. A. Oţetea susţine că teza iobăgiei a doua este absolut întemeiată. Dar întrucît *Istoria Romîniei* este opera unui colectiv de autori şi întrucît în cursul dezbaterilor s-au ivit obiecţiuni cu privire la întrebuinţarea acestei expresii, consider oportun — a spus d-sa — să renunţ la introducerea ei în tratat, cu atît mai mult cu cît absenţa expresiei nu atrage nici un fel de modificare în expunerea procesului de dezvoltare a societăţii noastre în epoca de trecere de la feudalism la capitalism.

În continuare, acad. A. Oţetea se referă la unele aprecieri din cursul discuţiilor privitoare la răscoala lui Tudor Vladimirescu şi la mişcarea din 1840.

În încheiere, d-sa a subliniat că „lupta tovărăşească de idei care s-a manifestat în cursul acestor dezbateri a dovedit că divergenţele au izvorît din înseşi dificultăţile sarcinii noastre".

Concluziile sesiunii închinate discutării machetei volumului III al *Istoriei Romîniei* au fost trase de acad. Athanase Joja, preşedintele Academiei R.P.R. D-sa a spus : „Discuţiile asu

www.dacoromanica.ro

pra machetei volumului III s-au desfăşurat în spiritul criticii constructive, în cadrul unui schimb de idei adesea pasionat, dezvăluind dorinţa comună a colectivului redacţional cît şi a intervenţiilor de a contribui la îmbunătăţirea substanţială a volumului. După părerea generală lucrarea are merite incontestabile şi reprezintă un efort creator al medieviştilor pentru a lămuri dezvoltarea şi destrămarea feudalismului şi formarea relaţiilor capitaliste, de la începutul secolului al XVII-lea pînă la mijlocul secolului al XIX-lea. Epoca pune probleme dificile istoricului, dar colectivul redacţional condus de acad. Andrei Oţetea, ajutat de acad. David Prodan, prof. univ. M. Berza, conducîndu-se după principiile materialismului istoric, s-a achitat cu conştiinciozitate şi competenţă de sarcina ce i-a fost încredinţată".

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

CONGRESUL INTERNAȚIONAL DE STUDII BIZANTINE DE LA OHRIDA — SEPTEMBRIE 1961

Între 10—16 septembrie 1961 a avut loc la Ohrida (R.P.F. Iugoslavia) cel de-al XII-lea Congres internațional de studii bizantine. Desfășurat în condiții de organizare bune — în mijlocul minunatei panorame a lacului Ohrida — congresul s-a caracterizat față de congresele precedente prin dezbateri mult mai vii în probleme de bază. Aceasta se datorează faptului că la cel de-al XII-lea Congres de studii bizantine, specialiștii din țările socialiste au participat în număr mult mai mare (la congresul anterior de la München s-a făcut doar începutul). Ei au putut în acest fel să impună dezbaterilor caracterul creator al examinării critice și aprofundate a problemelor. În același timp, prin participarea bizantiniștilor marxiști, la pregătirea congresului — prin propunerile de teme ale rapoartelor și întocmirea unora dintre acestea — a fost cu putință ca dezbaterile să se axeze pe cîteva din problemele fundamentale ale istoriei și culturii bizantine. În cele de mai jos vom încerca să reliefăm cîteva aspecte ale acestor dezbateri, atît în ce privește rapoartele, cît și comunicările.

★

Raportul care a stîrnit cele mai aprinse și controversate discuții a fost cel cu care s-a deschis, de altfel, lucrările propriu-zise ale congresului, cel întocmit de bizantiniștii sovietici: N. Pigulevskaia, E. Lipșiț, M. Siuziumov, A. Kajdan, *Satul și orașul bizantin în veacurile IV XI*. Coautorii au prezentat o concepție unitară, bazată pe învățătura marxist-leninistă, cu privire la evoluția societății bizantine. Conform acestei concepții, relațiile sociale au devenit în Bizanț treptat feudale, păstrînd însă unele caracteristice pe care nu le întîlnim în feudalismul denumit „clasic": prezența sclaviei mai ales în orașe, locul important ocupat de obștiile de țărani liberi, proprietatea supremă a statului asupra pămîntului etc. Meritul deosebit al raportului a fost de a integra istoria societății bizantine în procesul mondial istoric și de a arăta încă o dată că deosebirile caracteristice între situațiile regionale nu trebuie supraestimate, că esențial este universalitatea procesului general căruia procesele locale i se subordonează.

În corapoartele lor, J. Lemerle (Paris) și F. Charanis (Washington), șefii școlilor franceză și americană de bizantinistică idealistă, s-au menținut pe vechea lor poziție de negare a existenței feudalismului bizantin. Susținuți în timpul dezbaterilor și de alți bizantiniști prezenți, ca Fr. Dölger (München) și N. Svoronos (Atena), au arătat că pentru ei feudalismul nu e o structură socială, ci un ansamblu de instituții politice, noțiunea în specificul ei fiind

www.dacoromanica.ro

determinată în primul rînd de relațiile suzeranitate-vasalitate, restul fiind secundar. În fața argumentației bogate din raportul specialiștilor sovietici, J. Lemerle și P. Charanis au trebuit să declare că ei consideră societatea bizantină o societate în evoluție și nu în stagnare cum tindeau să susțină în trecut, spre deosebire de F. Dölger, care pînă la urmă a rămas credincios opiniilor sale după care Bizanțul e o prelungire, oprită în loc, aproape în afara timpului istoric, a antichității.

Cu mult interes au fost ascultate intervențiile care, răspunzînd acestor teze, sprijineau ideile raportului întocmit de bizantiniștii sovietici. Într-un coraport cuprinzător, D. Anghelov (Sofia), examinînd structura societății bizantine în strînsă legătură cu cea a întregii societăți a popoarelor balcanice, a pus în lumină caracterul feudal al acestei structuri. Deosebit de convingătoare, a fost expunerea lui G. Ostrogorski (Belgrad); el a arătat că bizantiniștii apuseni, prin concepțiile lor, s-au îndepărtat considerabil de cele ale istoricului progresist Marc Bloch, pe care medieviștii apuseni îl considerau altă dată învățătorul lor, pentru care era indiscutabilă existența unei societăți feudale și nu numai a unei organizări feudale a statului. G. Ostrogorski a arătat, de asemenea, că în materialele publicate în ultimul timp nu a fost valorificată suficient *Catagrafia fiscală a Tebei*, care atestă existența unor raporturi de dependență feudală între dynați, pe de o parte, și populația rurală dimprejurul orașului, pe de altă parte. E. Condurachi (București), într-o amplă expunere, a atras atenția asupra dezvoltării unor fenomene prefeudale în Dobrogea în lumina săpăturilor arheologice, premergătoare ale unei noi orînduiri.

Caracteristic pentru tendințele, de altfel tradiționale, ale bizantinisticii burgheze, a fost raportul lui D. Obolenski (Oxford) despre *Principiile și metodele diplomației bizantine*. Așa cum bine a arătat unul din coraportori, raportul a ocolit de fapt tema propriu-zisă și s-a ocupat mai mult de politica externă bizantină. Prezentarea trăsăturilor principale ale acesteia — în raport — a fost conformă concepțiilor curente în bizantinistica burgheză: imaginea unei politici externe urmînd un făgaș tradițional, din care arar se abătea, și a unei politici externe generoase și umanitare, expansiunea bizantină neavînd în acest fel un caracter de cotropire, subjugare ci de materializare a unei idei, ideea monarhiei universale. Tezele atît de extreme ale acestui raport — puțin argumentat de altfel — au făcut ca reprezentanții bizantinisticii burgheze să nu intervină pentru apărarea lor, iar unul dintre coraportori (D. Zakynthinos — Atena), chiar să critice unele aspecte, deși la rîndul său el a susținut că generozitatea și umanitarismul caracterizează în continuare așa-zisul stat grec teocratic medieval (se presupune reprezentat de Patriarhia din Constantinopol).

Ca și la primul raport, și la acesta a fost activă participarea în dezbateri a bizantinisticii marxiste. Astfel, în coreferatul său, Gyula Moravcsik (Budapesta) a arătat că așa cum statul bizantin a evoluat din toate punctele de vedere, ca structură socială și instituții, tot astfel politica sa externă (și ca atare metodele și principiile diplomatice) au suferit o continuă adaptare la împrejurări; unele procedee, ca de pildă, cel de „divide et impera", pot să rămînă formal aceleași, conținutul lor concret-istoric se schimbă însă, avînd de la epocă la epocă alt sens din punctul de vedere al istoriei bizantine. Combătînd tezele raportului, D. Anghelov a arătat că e greu de văzut întruchiparea spiritului creștin în politica externă a unui stat expansionist, care, subjugînd alte țări, a recurs adesea la masacre și deportări în masă și — cît timp a putut — a înăbușit cu cruzime sîngeroasă încercările de eliberare de sub jugul asupririi bizantine; bizantinistul bulgar a arătat, pe drept cuvînt, că respectul pentru valorile culturii bizantine nu trebuie confundat cu idealizarea politicii Bizanțului. Eugen Stănescu (București), în intervenția sa, s-a ocupat de problema așa-zisei

www.dacoromanica.ro

acceptări a principiului de „hegemonie mondială" sau „monarhie universală" bizantină de către țările din sud-estul și răsăritul Europei; el a atras atenția, între altele, asupra faptului că într-o perioadă în care puterea militară a Bizanțului slăbise considerabil, când raportul real de forțe era în favoarea acestor țări și nu a Bizanțului, „ideea bizantină" — care va fi adeseori reînviată — înseamnă în primul rînd o formă de solidarizare politică între țări amenințate de dușmani comuni: mongolii și apoi turcii otomani.

O problemă importantă a fost tratată în raportul lui H. G. Beck (München): *Umanism și palamism* — cea a umanismului bizantin și a trăsăturilor sale caracteristice. În această privință bizantinistica burgheză n-are un punct de vedere unitar: unii susțin că de fapt nu se poate vorbi de un umanism bizantin, pentru că nu corespunde în nici un fel „modelului clasic occidental", în vreme ce alții, care acceptă existența umanismului bizantin, susțin că în măsura în care există, el reprezintă o mișcare de idei importată, fără conținut specific autohton. Pentru bizantinistica marxistă problema nu se pune în abstract, ci din punctul de vedere al determinării social-economice; destinele umanismului bizantin: nașterea sa dificilă, evoluția lentă, neputința ajungerii la un stadiu de dezvoltare înfloritoare nu fac decît să oglindească lupta dintre elementele embrionare ale unor noi relații de producție și relațiile de producție vechi, încă prea puternice ca să fie biruite. De aici a decurs, de altfel, întreaga dramă a prăbușirii Bizanțului: neputința înnoirii structurii sociale și ca atare a construcției de stat.

Despre toate acestea, firește, nici o urmă în raport sau în corapoarte, ai căror autori s-au văzut în acest fel incapabili să depășească viziunea „occidentală", strîmt-regionalistă a istoriei evului mediu. Pentru H. G. Beck, lupta dintre umanism și palamism nu era un conflict ideologic între ideile noi, antidogmatice, și scolastica dogmatică, ci mai degrabă o ceartă de cuvinte. După G. Schiro (Roma) — unul din coraportori — acest conflict ideologic s-a desfășurat înăuntrul scolasticii, cele două părți fiind, de fapt, scolastica de „tip bizantin" și cea de „tip occidental". Celălalt coraportor, J. Meyendorff (Paris) a susținut dimpotrivă că și în palamism pot fi găsite elemente umaniste, ale unui umanism teologic însă, și că de fapt acest conflict ideologic pune în lumină încercarea nereușită a umanismului din Bizanț de a deveni cu adevărat „bizantin". Din această cauză, cu astfel de concepții în problema menționată, raportorul și coraportorii n-au putut da nici un răspuns la întrebarea pusă de unul din participanții la discuție: I. S. Snegarov (Sofia): ce clase sau pături sociale reprezentau cele două curente?

Aprinse dezbateri au fost prilejuite de raportul lui Dj. Boscovici (Belgrad) în problema caracterului arhitecturii din peninsula Balcanică în antichitatea tîrzie și în evul mediu timpuriu. Tema raportului reprezenta în fapt tratarea unui caz concret al unei probleme generale, problema influenței culturii bizantine, deci a factorului extern, în dezvoltarea culturală a popoarelor. Se știe că în bizantinistica burgheză predomină teza după care civilizația bizantină n-a exercitat numai o puternică influență, ci ar fi fost în primul rînd „creatoare" de civilizație; în acest fel, cultura medievală a țărilor răsăritene și sud-estice nu este bizantină numai prin „formă" ci și prin „conținut", fondul autohton, național, lipsind cu desăvîrșire. În această privință, raportul susmenționat plătește tribut unei asemenea concepții negînd creația proprie a unuia din popoarele balcanice, poporul bulgar, în perioada evului mediu timpuriu; de pildă, pornind de la forma romano-bizantină a uriașului complex arhitectonic de la Aboba-Pliska, capitala primului stat bulgar, se conchide — în raport — că ar aparține nu perioadei bulgare, ci celei precedente, bizantine.

Împotriva acestei poziții, au intervenit în primul rînd specialiștii bulgari K. Miiatev și S. Stancev (Sofia), care, pe baza istoriei comparate a culturii materiale, au pus în lumină trăsăturile caracteristice bulgare ce pot fi deslușite în complexul de la Aboba-Pliska, ceea ce permite datarea lui, aproape precisă, în veacul al VIII-lea. Sprijinind punctul de vedere al

www.dacoromanica.ro

bizantiniștilor bulgari, în intervenția sa acad. Em. Condurachi a discutat problema raporturilor dintre cultura artistică bizantină și culturile artistice balcanice, arătînd că nu se poate vorbi de influențe dintr-o singură parte, ci mai degrabă de interferențe, chiar dacă a existat un impuls primar al civilizației bizantine. Și unii bizantiniști din țările capitaliste, ca A. Grabar (Paris) și A. Orlandos (Atena) s-au raliat acestui punct de vedere, atrăgînd atenția că formele arhitectonice romano-bizantine persistă în veacul al X-lea chiar în Grecia și ca atare nu impun întotdeauna o datare necesar anterioară veacului al VIII-lea.

Aceleiași probleme generale i-a fost subsumată și tratarea altor probleme ale culturii în rapoartele lui Fr. Dölger (München) despre *Cancelariile de stat bizantine și sîrbești* și a lui H. F. Schmidt (Viena) despre *Dreptul roman vulgar și bizantin și cel balcano-slav*. În primul raport întîlnim aceeași tendință de subestimare a creației proprii a popoarelor din aceste regiuni, tendința de a înfățișa aspecte ale civilizației bizantine, în cazul de față cancelaria de stat, ca un model care a fost copiat, și numai arareori adaptat. Și aici e vorba de o preocupare mai ales pentru formele exterioare, pentru structura formală — în cazul de față a cancelariei de stat — și nu despre modul ei de funcționare și conținutul acestuia. În coreferatul său, V. Mošin (Zagreb) a căutat să completeze aceste lacune, arătînd, pe bună dreptate, că un stat mare ca Serbia lui Ștefan Dușan din veacul al XIV-lea nu poate fi bănuit de lipsă de originalitate în construcția de stat, începînd chiar cu organizarea cancelariei țarului. Într-o intervenție documentată, Șt. Ștefănescu (București) a discutat problema organizării cancelariilor medievale din statele feudale românești și în general a formularului diplomatic, în care forme originale rezultate din adaptarea creatoare la împrejurările concrete sînt în același timp numeroase și sugestive.

Raportul lui H. F. Schmidt s-a deosebit însă de cel al lui Fr. Dölger, prin locul mai important pe care îl acordă creației proprii a popoarelor balcanice și slave în domeniul juridic. Dimpotrivă, coreferatul lui A. Soloviev (Geneva) merge pe vechea linie a bizantinisticii burgheze, de explicație exclusivă prin factorul extern. Pe marginea acestei probleme au intervenit B Feist (Berlin) și E. Stănescu (București). Primul a arătat că nu se poate trece peste influența excepțională jucată în receptarea dreptului romano-bizantin de dreptul cutumiar, obișnuelnic, creația juridică incontestabilă a fiecărui popor. Cel de-al doilea a subliniat că monumentele juridice romano-bizantine n-au fost copiate, ci prelucrate potrivit împrejurărilor de timp și loc, dovadă că același monument a fost în chip diferit prelucrat în același răstimp istoric (codul lui Matei Vlastaris în vremea lui Ștefan cel Mare, de pildă), dat fiind împrejurările schimbate.

Cunoscutul om de știință sovietic, remarcabil specialist în istoria artei, V. N. Lazarev, în raportul său despre *Pictura din Macedonia în veacurile XI—XII* a izbutit să diferențieze rolul factorului extern de dezvoltarea artistică internă și să precizeze în acest fel raportul real istoricește dintre influență și substrat. De asemenea, și raportul cunoscutului specialist american R. Iacobson, *Răspunsul slav la poezia bizantină*; prin „răspuns" el înțelegînd mai ales efortul de reproducere într-un chip original al unui model extern. Acest raport, ca și unele corapoarte și intervenții ale bizantiniștilor burghezi, a vădit autoritatea în continuă creștere a punctului de vedere marxist în asemenea probleme de bază.

★

Pe lîngă dezbaterea, în ședințe plenare, a problemelor ridicate de rapoarte și corapoarte, activitatea congresului s-a desfășurat, conform programului său, și în secțiuni de specialitate. Acestea au fost următoarele : Secția I (Istorie A) pentru problemele generale de istorie bizantină și de relații cu Apusul, Secția I (Istorie B) pentru problemele de relații cu regiunile balcanice, pontice și orientale, Secția II (Artă și arheologie) pentru problemele generale de istorie a artei

www.dacoromanica.ro

și culturii materiale bizantine, Secția III (Filologie și istoria literaturii) pentru problemele de textologie și istorie a creației literare, Secția IV (Istoria bisericii și teologie) pentru problemele de istorie a organizării bisericii și a ideilor religioase și teologice, Secția V (Drept și științe speciale) pentru problemele de istorie a legislațiilor și vieții juridice bizantine și de istorie a medicinii bizantine, Secția VI (Științe auxiliare) pentru problemele de arhivistică, paleografie, diplomatică și numismatică, și Secția VII (Muzicologie) pentru problemele de istorie a muzicii bizantine.

În ce privește comunicările ținute în aceste secțiuni, s-au diferențiat net cele ale bizantiniștilor marxiști. Bizantiniștii burghezi s-au limitat mai ales la detalii istorice : fapte, episoade, aspecte singulare ale unor fenomene, în vreme ce bizantiniștii marxiști au prezentat comunicări în probleme de bază, întemeiate pe generalizarea faptelor. Cu mult interes și cu dezbateri vii au fost întîmpinate comunicările unor bizantiniști din U.R.S.S. ca : N. A. Osipova (*Sistema clasmei în Bizanț în veacul al X-lea*), G. G. Litavrin (*A fost Kekaumenos feudal?*), Z. V. Udalțova (*Sclavia și colonatul în Italia bizantină în a doua jumătate a veacului al VI-lea*) sau din țările de democrație populară, ca H. Ewert Kappessova — din Lodz (*Problema aservirii în Bizanț în veacurile VI-IX*), O. Jurewicz — Varșovia (*Kynammos și N. Choniates, izvoare pentru Andronic Comnenul*), G. G. Györffy — Budapesta (*Despre ocuparea Ohridei în 1015*), B. Primov — Sofia (*Papalitatea, Cruciata IV-a și Bulgaria*), N. Teodorov — Sofia (*Unele aspecte ale orașelor balcanice în veacurile* XV—XVI), A. Burmov — Sofia (*Evoluția economică și socială a slavilor de sud în veacurile VI—VII după cronicile bizantine*), B. Zasterova — Praga (*Contribuții la discuția caracterului relațiilor avaro-slave*) etc.

Membrii delegației române au ținut de asemenea comunicări. În secția de artă și arheologie, acad. Em. Condurachi a prezentat comunicarea intitulată : *Orașele pontice în epoca Bizanțului timpuriu, în lumina ultimelor săpături arheologice*, în care a pus în lumină (cu ajutorul unui bogat material ilustrativ) numeroase documente arheologice care dovedesc că regiunile de la Dunărea de jos și cele pontice s-au încadrat în procesul general istoric care a dus la transformarea statului antic tîrziu în bizantin timpuriu, firește, cu multe trăsături caracteristice locale. În secția de istorie, E. Stănescu a prezentat comunicarea intitulată *Criza de la Dunărea de jos, în cea de a doua jumătate a veacului al XI-lea și acțiunea diplomatică și militară a Bizanțului*, în care a susținut teza că, timp de cîteva decenii în a doua jumătate a veacului al XI-lea, dominația bizantină la Dunărea de jos slăbește și chiar dispare, criză față de care reacția bizantină e lentă, acumulîndu-se către sfîrșitul veacului mijloace diplomatice și militare care vădesc o oarecare evoluție a gîndirii și practicii politico-militare, semnificative de altfel pentru trecerea Bizanțului de la o epocă la alta a istoriei sale. În aceeași secțiune, Șt. Ștefănescu a prezentat comunicarea intitulată *Izvoarele bizantine și epopeea română din veacul al XV-lea*, în care discută valoarea informațiilor bizantine cu privire la lupta antiotomană a poporului român sub Mircea cel Bătrîn, Ioan de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, subliniind că în cea mai mare parte aceste informații sînt atestate de alte izvoare. De asemenea, membrii delegației române au participat și la discuția unora dintre comunicări — mai ales a celor referitoare la probleme fundamentale sau privind regiunile românești — prezentînd punctul de vedere al bizantinisticii din R.P.R.

Unii dintre membrii delegației române : acad. Em. Condurachi și prof. D. M. Pippidi, au desfășurat o activitate intensă în cadrul lucrărilor prilejuite de congres ale Asociației internaționale de studii bizantine, contribuind la bunul rezultat al acestora. Astfel, chiar la prima ședință a consiliului de conducere, cererea de primire a țării noastre în componența asociației a fost acceptată în unanimitate. În încheierea lucrărilor congresului a avut loc o adunare plenară a Asociației internaționale de studii bizantine în care s-a aprobat data și locul ținerii viitorului Congres internațional de studii bizantine (Oxford — 1966) — urmînd ca în chip

www.dacoromanica.ro

regulat congresul să se țină din cinci în cinci ani. În același timp, a fost aprobată componența noului consiliu de conducere, alcătuit din: H. Grégoire și G. Ostrogorski (președinți de onoare), J. Lemerle (președinte), N. Bănescu, A. Dain, Fr. Dölger, Der Nerssesian, A. Orlandos, M. Paulowa (vicepreședinți de onoare), H. G. Beck, D. Anghelov, A. Dostal, I. Hussey, P. Lavagnini, V. N. Lazarev (vicepreședinți), D. Zakynthinos (secretar), J. Ferluga (casier).

E. St.

SESIUNI ȘTIINȚIFICE ALE INSTITUTULUI DE STUDII ROMÎNO-SOVIETIC AL ACADEMIEI R.P.R.

La Institutul de studii romîno-sovietic al Academiei R.P.R. a avut loc în ziua de 26 octombrie 1961 o sesiune științifică de comunicări.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de acad. prof. Petre Constantinescu-Iași, directorul Institutului, care a prezentat auditoriului pe scurt contribuția I.S.R.S. la răspîndirea unor valoroase lucrări științifice prin intermediul publicațiilor acestui institut. De aproape 15 ani, de cînd a luat ființă Institutul — a arătat vorbitorul — s-a desfășurat în acest domeniu o activitate susținută, care s-a dezvoltat an de an. Un aspect al activității I.S.R.S au fost ședințele de comunicări, conferințele, precum și sesiunea științifică din anul 1958. S-a menționat faptul că lucrările prezentate la sesiunea din 1958 au fost publicate într-un volum, cu o ediție și în limba rusă. În continuare acad. prof. P. Constantinescu-Iași a enumerat volumele publicate cu aceeași temă, ca, de exemplu, „Relațiile romîno-ruse și romîno-sovietice" publicate în 1957 și 1958, a amintit de volumul cu același titlu care va apare în 1962, de volumul în care se va face un istoric al relațiilor medicale romîno-ruse și care va apare tot în cursul anului 1962, precum și de o serie de alte publicații în curs de apariție.

În încheiere, vorbitorul a arătat că Analele romîno-sovietice — seria istorie — a avut o apariție regulată, conținînd numeroase lucrări ale istoricilor sovietici și romîni.

În continuare, în cadrul sesiunii s-au prezentat comunicările tovarășilor A. Vianu, D. P. Bogdan și Gh. Unc.

În comunicarea *Tratativele ruso-turce din vara anului 1802 cu privire la Principatele romîne*, A. Vianu a adus informații prețioase, pe baza unor noi documente din arhivele de stat ale U.R.S.S. referitoare la intervenția rusă în problema Principatelor și la activitatea diplomatică desfășurată în timpul tratativelor ruso-turce de la Constantinopol din anul 1802, în urma cărora Poarta a acordat hatișerifurile pe acel an. Prin aceasta se fixa în Principatele romîne ca durata domniei să fie de 7 ani și se acordau o serie de privilegii.

D. P. Bogdan a prezentat *Aspecte din viața și activitatea filologului și istoricului Ioan Bogdan* pe care oamenii de știință sovietici îl consideră „Întemeietor al filologiei slave în Romînia, ...reprezentantul școlii ruse de filologie slavă"...

Pe baza dosarului personal de student al lui I. Bogdan aflat la Leningrad și a corespondenței pe care acesta a purtat-o cu mai mulți învățați ruși, cu prieteni și cu cei apropiați lui din țară, vorbitorul a arătat aspecte necunoscute din munca științifică a lui Ioan Bogdan ca: începutul studiilor de specializare în slavistică la Viena 1887, plecarea, în toamna anului 1888, în Rusia pentru a învăța practic o limbă slavă, înscrierea în toamna aceluiași an la facultatea de istorie și filologie din Petersburg, unde desfășoară și o intensă activitate științifică paralel cu cursurile de specialitate.

www.dacoromanica.ro

În arhivele și bibliotecile orașelor Rusiei de la sfîrșitul sec. XIX — Petersburg, Moscova, Kiev — slavistul romîn a descoperit o serie de materiale privind relațiile romîno-ruse din sec. XV-XIX, un bogat material referitor la istoria medievală a Romînici, a cercetat actele secrete ale ambasadei rusești de la Constantinopol, unde, după cum spunea el, se afla „o sumă de corcspondențe ale domnilor și boierilor noștri cu ambasadorii ruși din Constantinopol". Este vorba de arhiva ambasadei din perioada 1721—1854. Toate aceste documente sînt de o mare valoare pentru istoria patriei noastre.

Arătînd și alte aspecte ale activității lui Ioan Bogdan, vorbitorul a subliniat atenția deosebită pe care acesta o acorda cercetării și publicării izvoarelor scrise slavo-romîne, despre comunicarea prezentată la al VIII-lea Congres arheologic ținut în ianuarie 1890, comunicare prin care, susținut de profesorul său A. I. Sobolevski, a dovedit lipsa de autenticitate a diplomei bîrlădene, despre cele 7 planșe ale studiului său *Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare* și albumul cu *Documente și peceți moldovenești în facsimile (sec. XIV-XVI)*, 92 planșe în fotocopie cu o introducere, tipărite la Moscova.

În concluzie s-a vorbit de îndrumarea pe care a primit-o slavistul romîn din partea acad. A. I. Sobolevski, de ajutorul în perfecționarea sa primit de la acad. F. F. Fortunatov, de legăturile de prictenie stabilite cu reprezentanții științei ruse ca : A. I. Sobolevski, F. F. Fortunatov, A. A. Șahmatov, paleograful N. Șcepkin, cu acad. N. N. Speranski, arheograful P. A. Lavrov, de colaborarea științifică a lui Ioan Bogdan cu acad. A. I. Sobolevski, cu N. Șcepkin și A. I. Iațimirski.

Ultima comunicare prezentată în cadrul sesiunii a fost a lui Gh. Unc despre *Greva politică din 21 iulie 1919*, una din acțiunile de solidarizare a clasei muncitoare din țara noastră cu Rusia Sovietică și cu revoluția proletară din Ungaria.

Coaliția celor 14 state capitaliste formată cu scopul de a răsturna Puterea Sovietică în Rusia și intervenția imperialiștilor anglo-franco-americani împotriva revoluției proletare din Ungaria a determinat proletariatul internațional să răspundă la apelul Internaționalei a III-a Comuniste printr-o grevă demonstrativă în ziua de 21 iulie 1919 pentru apărarea Rusiei Sovietice, a revoluției proletare din Ungaria, pentru ridicarca blocadei imperialiste îndreptată împotriva Republicilor Sovietice.

După o prezentare a situației grele în care se afla clasa muncitoare din Romînia, Gh. Unc a arătat ecoul pe care l-a găsit apelul în rîndul muncitorilor care au socotit momentul potrivit pentru a veni „în ajutorul fraților din Rusia cu toate puterile" de care erau capabili.

Vorbitorul s-a oprit asupra activității grupurilor comuniste care au inițiat și au organizat greva generală din 21 iulie 1919, a vorbit de atitudinea trădătoare a oportuniștilor care au dat pe mîna siguranței organizatorii grevei generale și care au încercat să limiteze greva numai în anumite părți ale țării pentru a-i micșora efectele.

Greva la care au participat muncitori din diferite ramuri și centre muncitorești din țară, pături ale micii burghezii, mici negustori, funcționari, intelectuali, meseriași, a luat o mare amploare.

Deși greva din 21 iulie 1919 nu a reușit să oprească intervenția în Ungaria organizată de regimul burghezo-moșicresc din Romînia, să impună încheierea păcii cu Rusia Sovietică și demobilizarea armatei, totuși prin extinderea și caracterul ei a avut o semnificație politică deosebită, a demonstrat solidaritatea proletariatului romîn cu mișcarea proletară internațională, influența tot mai mare a grupurilor comuniste asupra clasei muncitoare, necesitatea făuririi unui partid politic revoluționar marxist-leninist.

Comunicarea prezentată a fost bine documentată. Autorul a folosit publicațiile cotidiene din anii 1919—1920—„Socialismul", „Adevărul", „Izbînda", „Dimineața", „Viitorul" —,

www.dacoromanica.ro

documente din Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R., ca și alte lucrări publicate.

★

O altă sesiune organizată în cadrul I.S.R.S. a fost aceea din ziua de 17 oct. 1961 care a avut loc la Filiala Institutului de studii romîno-sovietic de la Iași, la care au prezentat comunicări : C. Cihodaru, N. Corivan și Zamfira Mihail.

În comunicarea *Orașele romînești și bulgare din „Lista orașelor rusești de apropiere și de depărtare"*, C. Cihodaru a adus noi argumente pentru a susține că lista „orașelor rusești de depărtare și de apropiere" a fost alcătuită prin anul 1389—1394.

Cu această ocazie a fost reluat în discuție fragmentul acestui interesant izvor al cărui text a fost reconstituit de istoricul sovietic N. N. Tihomirov. C. Cihodaru a precizat forma originară a numelor și localizarea unor orașe incluse pe listă ca : Vidin, Varna, Novoe Selo, Corociunov Camei și Cerneavskii torg. Prin modificările și precizările aduse izvorul devine deosebit de valoros pentru cunoașterea dezvoltării vieții orășenești în regiunile dunărene la sfîrșitul secolului al XIV-lea.

N. Corivan a prezentat în continuare *Atitudinea Rusiei față de Unirea Principatelor Romîne 1855—1857*. Demascînd lipsa de interes a istoriografiei burgheze romîne care nu a acordat atenție studierii acestei probleme sau a interpretat-o eronat, N. Corivan a prezentat atitudinea marilor puteri față de Unire scoțînd în evidență rolul Rusiei în această problemă în perioada 1855 1857. Urmărind dezmembrarea Imperiului otoman, Rusia a ajutat mișcarea de independență națională a popoarelor aflate sub stăpînirea turcească.

În problema atitudinii Rusiei față de Unirea Principatelor, autorul a prezentat diverse situații în care Rusia s-a manifestat pentru Unire. Astfel s-au amintit : conferința de la Viena din 1855, încheierea tratatului de pace de la Paris din 1856 cînd Rusia și Franța — întrevăzînd propriile lor interese — au susținut în fața Congresului rezolvarea Unirii, acțiunile hotărîte politice și diplomatice ale Rusiei în cursul anului 1856 pentru a fi evacuate trupele austriece din Principate, împiedicarea manevrelor Turciei sprijinită de Austria, manevre ce urmau să limiteze autoritatea și drepturile divanurilor ad-hoc.

În încheiere, s-a vorbit de atitudinea consecventă a guvernului rus față de problema Unirii, amintindu-se în același timp compromisul lui Napoleon III cu guvernul englez la Osborne și faptul că Franța nu se mai afla în relații de colaborare așa de bune cu Rusia.

Ultima comunicare a sesiunii a fost prezentată de Zamfira Mihail despre *Începuturile învățămîntului limbii ruse în țara noastră*. Vorbind despre vechimea legăturilor romîno-ruse pe tărîm economic, politic, social, militar și cultural, Zamfira Mihail s-a oprit în special asupra unui aspect interesant al relațiilor culturale, acela al învățării limbii ruse în țara noastră.

Arătînd că limba slavonă a fost folosită în cancelariile domnești și în biserici pînă în secolul al XVII-lea, că a existat o legătură spirituală cu cultura rusă prin scrierile și tipăriturile care circulau, prin cărturarii și oamenii politici care călătoreau într-o parte și în alta, referenta a arătat că de timpuriu slavona rusă era învățată, vorbită și scrisă de cărturarii noștri. Printre aceștia au fost amintiți spătarul Milescu, Dimitrie Cantemir etc.

În continuare, s-a vorbit de influența marelui centru cultural de la Kiev, despre Colegiul Vasilian înființat în 1640, organizat după modelul celui de la Kiev și în care se preda limba slavonă, despre manualele și gramaticele speciale apărute pentru studiul acestei limbi, despre profesorii care au predat limba rusă, depre numărul mare al celor care doreau să învețe limba rusă, despre oamenii de cultură din țările romîne care și-au dat seama de necesitatea studierii organizate a limbii ruse.

www.dacoromanica.ro

Toate cele enumerate au fost argumentate printr-un bogat material documentar constînd din publicațiile din sec. al XIX-lea : „Gazeta de Moldova", „Albina românească".

Ioana Trincă

SESIUNEA METODICO-ȘTIINȚIFICĂ INTERREGIONALĂ DE LA PLOIEȘTI, 17—19 DEC. 1961 A SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE DIN R.P.R.

În Palatul culturii din Ploiești s-a desfășurat în zilele de 17—19 decembrie 1961, sub auspiciile Ministerului Învățămîntului și Culturii, cea de-a treia sesiune metodico-științifică interregională a Societății de științe istorice și filologice din R.P.R. La sesiune au participat reprezentanți ai Secției școli a C.C. al P.M.R., ai Ministerului Învățămîntului și Culturii, ai organelor de partid și de stat din regiunea și orașul Ploiești, profesori și conferențiari universitari, reprezentanți ai filialelor din țară, profesori de istorie și limba română, cercetători științifici, membri ai societății, invitați.

După cuvîntul de deschidere rostit de Emil Boldan, secretarul societății, Petre Drăgoiescu, președintele Consiliului superior al școlilor, a adus salutul Ministerului. În cadrul ședinței plenare au fost prezentate trei referate pe tema *Metoda de cercetare științifică efectuată de cadrele didactice din învățămîntul de cultură generală în domeniul istoriei și al istoriei literare.* Referatul *Metoda de cercetare în istoria literară* a fost prezentat de acad. Tudor Vianu. Dan Simonescu a vorbit despre *Orientarea muncii științifice în domeniul istoriei literaturii române.* Al treilea referat, întocmit de Nichita Adăniloaie și Elena Preda a cuprins *Îndrumări privind munca de cercetare a cadrelor didactice în domeniul istoriei.* Autorii se ocupă pe rînd de : importanța materialismului istoric, singura concepție științifică despre societate și de partinitatea științei istorice. Se dau în continuare un sistem de indicații privitoare la : pregătirea ideologică și științifică, munca de documentare, organizarea informării, tehnica fișării materialului documentar, autenticitatea surselor, aparatul critic, de care cadrele didactice trebuie să țină seama în munca lor de cercetare în domeniul istoriei.

În cadrul ședinței plenare au urmat apoi discuții pe marginea referatelor prezentate, numeroși participanți arătînd în cuvîntul lor utilitatea publicării acestor referate.

Lucrările sesiunii au continuat apoi în cadrul celor două secții : de istorie și de filologie. La secția de istorie, N. Simache și Gh. Burtoiu au prezentat comunicarea : *Aspecte din timpul revoluției din 1848 în regiunea Ploiești.* În partea introductivă sînt expuse condițiunile social-economice în care au avut loc evenimentele revoluției burghezo-democratice din anul 1848 în regiunea Ploiești. Pe baza documentelor inedite aflate în arhivele locale, autorii arată cum în timpul revoluției învățătorii și profesorii au participat ca comisari de propagandă la răspîndirea în mase a ideilor revoluționare. Numeroase rapoarte administrative ilustrează starea de spirit a masei de țărani și lucrători din manufacturi și ocne, favorabilă revoluției care trebuia să le aducă înlăturarea nesuferitului jug boieresc și arendășesc. Locuitorii din Ploiești, țăranii din Mărgineni, Vîlcănești, Breaza, Ariceștii de sus, refuză să mai îndeplinească obligațiile de clăcași. Încetarea lucrului la ocna Telega precum și condițiile inumane în care sînt ținuți, după înăbușirea revoluției, participanții la aceasta, în închisoarea și spitalul din Mărgineni sînt

www.dacoromanica.ro

expusc pe larg în comunicare. În încheiere sînt redate cîteva din cele mai interesante documente inedite care au stat la baza întocmirii comunicării.

Maria Turzai a vorbit despre *Greva generală de solidaritate a muncitorilor din Tg. Mureș, iulie 1934*. Folosind o bogată informare din presa locală contemporană, autoarea expune situația rea a muncitorilor din fabricile orașului și îndeosebi a celor din întreprinderile de mobilă și prelucrare a lemnului. Greva muncitorilor de la fabrica de mobile „Székely și Réthi" a izbucnit ca urmare a acestor condiții. Ea a fost precedată de greva tinerilor muncitori și ucenici.

Urmînd indicațiile C.C. al P.C.R., Comitetul județean de partid din Tg. Mureș folosind experiența eroicelor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933 a desfășurat o vie activitate în vederea creării unității de acțiune a muncitorilor în lupta împotriva ofensivei patronale, fascizării țării și contra pregătirilor de război. Comitetul local al P.C.R. a reușit, în ciuda opoziției conducătorilor oportuniști social-democrați, să realizeze o înțelegere de front unic cu organizația locală a Partidului social-democrat [1].

Autoarea se ocupă apoi pe larg de greva declarată la 25 iunie 1934 de muncitorii fabricii de mobile „Székely și Rhéti", ca urmare a refuzului patronilor de a încheia noul contract colectiv în care să se introducă : salarizarea după vechime, concedii plătite, majorarea cu 40—60% a salariilor. În tot timpul cît a durat greva instructorul Comitetului Regional de partid a stat în mijlocul muncitorilor îndrumînd comitetul de grevă [2].

În ziua de 12 iulie 1934 s-a declanșat greva generală de solidaritate a muncitorilor din fabricile orașului Tg. Mureș. La această impunătoare manifestare au participat muncitorii de la Rafinăria de petrol, muncitorii constructori ai rafinăriei [3], muncitorii de la fabrica „Nussbaum", de la întreprindcrea metalurgică „Vlasa", constructori, muncitori din micile ateliere, cizmarii, chelnerii și croitorii [4].

Sub presiunea luptei solidare a muncitorilor, patronii fabricii „Székely și Réthi" au fost obligați să semneze la 27 iulie 1934 contractul colectiv în condiții avantajoase pentru muncitori.

Plenara Comitetului Regional P.C.R. din Transilvania a acordat o deosebită importanță grevelor din vara anului 1934 de la Tg. Mureș, editînd și difuzînd în limba maghiară broșura intitulată *Însemnătatea politică a luptelor economice din Tîrgu-Mureș*, în care arată cauzele luptei lor, desfășurarea lor, rezultatele obținute și învățămintele acestora pentru luptele viitoare ale muncitorilor.

Lupta muncitorilor din Tg. Mureș a avut pe lîngă rezultate materiale imediate și rezultate în direcția organizării. Muncitorii au intrat în număr mare în sindicate, au format comitete de acțiune, comitete antifasciste și antirăzboinice, grupe și comitete de apărare ale ceferiștilor și de luptă împotriva terorii sălbatice fasciste [5].

Frontul unic al muncitorilor din Tg. Mureș constituit în anul 1934 — arată Maria Turzai — s-a încadrat în mod organic în lupta partidului pentru făurirea unității de acțiune a muncitorilor din întreaga țară, constituind o prețioasă contribuție la întărirea frontului de luptă împotriva fascizării țării și a pregătirilor de război.

Referindu-se la faptul că în Tg. Mureș frontul unic s-a realizat jos, în fabrici, în ciuda și peste capul conducerii trădătoare social-democrate, „Scînteia" organul Partidului Comunist

[1] „Ecoul", an. I, nr. 11, 14 octombrie 1934.

[2] Arhiva Academiei R.P.R., Baza de cercetări științifice din Tg. Mureș, Secția istorie, dosar XI, 1934.

[3] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond 5, dosar 809, p. 157.

[4] „*Reggeli Ujság*", 13 iulie 1934.

[5] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia, 1934—1937*, E.S.P.L.P., 1957, p. 177.

www.dacoromanica.ro

din Romînia aprecia că „greva generală din Tg. Mureș a fost o frumoasă expresie a hotărîrii de luptă unită”[1].

La secția de filologie au fost prezentate comunicările : *Concepția democrată despre literatură în prima etapă a activității lui Ibrăileanu* de I. D. Lăudat, *Mijloace artistice în analiza psihologică la Liviu Rebreanu* de Ștefan Munteanu, *Creația poetică orală a minerilor* de Ion Iliescu și *Considerații asupra conflictului dramatic în teatrul romînesc contemporan* de George Gană. Discuțiile purtate în cadrul fiecărei secții pe marginea acestor comunicări au scos în evidență părțile interesante făcîndu-se însă numeroase completări și propuneri pentru îmbunătățirea lor.

În continuare au fost ținute lecții model de istorie și limba romînă și s-a desfășurat consfătuirea delegaților filialelor din întreaga țară.

Z. B. și L. Șt.

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE ÎN GRECIA

În anul 1961, cu prilejul unei călătorii făcute în Grecia, am avut posibilitatea să vizităm principalele așezăminte culturale din Atena și Salonic și să venim în contact cu persoanele de acolo. Ne-am bucurat de o deosebită primire din partea profesorilor de la universitățile din Atena și Salonic.

În convorbirile noastre cu oamenii de știință din Grecia am constatat multă simpatie și prietenie pentru țara noastră și o vie dorință de a primi publicațiile romînești și de a urmări activitatea științifică din Republica Populară Romînă.

În scurta noastră ședere în Grecia am putut obține următoarele rezultate :

1. Printre dezideratele noastre au fost și *Efemeridele dacice* ale lui Constantin Daponte, care sînt trecute în planul de lucru al Institutului de istorie al Academiei R.P.R. pe anul în curs. Am căutat cu multă insistență în Biblioteca Națională a Greciei, care este bogată în manuscrise, să găsim un manuscris al acestor Efemeride, dar rezultatele cercetărilor noastre au fost infructuoase. Cînd ne pierdusem orice speranță, am avut o deosebită bucurie să găsim în biblioteca Gennadeion din Atena, chiar în ultimele ore ale închiderii bibliotecii pentru vacanța de vară, un manuscris complet al *Efemeridelor dacice*, manuscris datînd din secolul al XVIII-lea. Cu ajutorul directorului bibliotecii și în special al d-lui L. Vranusis, am reușit să aducem în grabă un fotograf și să microfilmăm în cîteva ore cele peste 400 p. ale manuscrisului, izbutind să aducem în țară microfilmul prețios. Astfel, colectivul de la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., care pregătește o ediție a acestei cronici, va utiliza microfilmul manuscrisului descoperit care este chiar autograful lui Daponte, și va prezenta cercetătorilor o ediție critică.

2. În Biblioteca Națională a Greciei am găsit un manuscris cu prima formă a memoriilor lui Emanuil Xanthos, unul din fondatorii Eteriei, care a trăit și a activat în țara noastră. În acest manuscris întîlnim un material interesant referitor la eteriștii din Principatele Romîne. Am microfilmat acest manuscris și am adus microfilmul.

3. De asemenea, am microfilmat și o cerere de despăgubire înaintată statului grec de copiii cunoscutului fruntaș eterist din București Gheorghe Leventis, care ocupa postul de dragoman la consulatul rusesc din București fiind mîna dreaptă a consulului Alexandru Pini.

4. În Biblioteca Gennadeion am găsit o publicație în limba greacă tipărită la Iași în anul 1821 ; cuprinde rugăciuni traduse din rusește, care erau rostite în cinstea armatelor victorioase

[1] „Scînteia” anul IV, nr. 12, 15 septembrie 1934.

www.dacoromanica.ro

împotriva dușmanilor. Cartea s-a tipărit cu cheltuiala Eforiei Eteriei din Iași anume pentru eteriști. Acest exemplar unic a rămas necunoscut autorilor Bibliografiei românești vechi. Cartea, în 84 p., a fost fotografiată și copia fotografică va fi depusă la Biblioteca Academiei R.P.R.

5. În Biblioteca Națională a Greciei a intrat de curînd un manuscris cu *Efemeridele* banului Constantin Caragea, care cuprinde anii 1790—1792. Trebuie să adăugăm că acest caiet vine să completeze textul publicat (anii 1778 1790) de Papadopulos-Kerameus în Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIII. *Efemeridele* lui Caragea interesează istoria țării noastre și ar fi bine ca acest manuscris, care a rămas necunoscut lui Papadopulos-Kerameus, să fie microfilmat și publicat de Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

Printre publicațiile grecești apărute în anii din urmă am întîlnit și *Istoria Greciei*, scrisă de cunoscutul istoric grec progresist Ianis Kordatos, care din nefericire nu mai este în viață (a decedat în luna mai a anului trecut). Această istorie, scrisă în 13 volume mari, tratează istoria Greciei din timpurile vechi pînă în anul 1924.

Înainte de a încheia aceste rînduri, vrem să exprimăm și pe această cale cele mai vii mulțumiri profesorului Anastasie Orlandos, secretar general al Academiei din Atena, care a fost foarte amabil și binevoitor și a dispus să fim ajutați în cercetările noastre și să ni se dea în mod gratuit microfilmele de care vom avea nevoie, precum și directorului Arhivei medievale a Academiei din Atena, Leandros Vranusis, binecunoscut printre istoricii noștri din cele două călătorii de studii făcute de d-sa în țara noastră în anii 1958 și 1960, care ne-a însoțit de multe ori în bibliotecile de acolo și a făcut tot posibilul ca rezultatele cercetărilor noastre să fie cît mai bune. De asemenea, grație d-lui Vranusis am reușit să obținem într-un timp foarte scurt microfilmele cerute.

N. C.

CRONICĂ

În cadrul sărbătoririi centenarului unității Italiei, între 28—31 octombrie a avut loc la Academia Națională „Dei Lincei" din Roma reuniunea internațională cu tema „Risorgimentul și Europa". Au participat istorici din Italia, Franța, R. P. Română, Anglia, Austria și alte țări europene. Din partea Academiei R. P. Române a participat acad. A. Oțetea.

La deschidere a fost de față și ministrul R.P. Române la Roma, Pompiliu Macovei. În cadrul lucrărilor a intervenit și acad. A Oțetea în legătură cu comunicarea prof. Heinrich Felix Schmidt de la Universitatea din Viena despre „*Mișcarea risorgimentală italiană și mișcările naționale în imperiile austro-ungar și turc*".

*

În cadrul manifestărilor culturale care au avut loc cu prilejul lunii prieteniei româno-sovietice, lector N. Ciachir a ținut la 3 noiembrie 1961 la Societatea de științe istorice și filologice comunicarea *Aspecte din relațiile româno-ruse în timpul campaniei dunărene din războiul Crimeei 1853 51*. În comunicarea sa, N. Ciachir s-a bazat pe un bogat material documentar inedit, printre care : materiale de arhivă din fondul Ministerului de război Moldova, 1853—1854, din fondul Ministerului de Război — administrație — 1853—1854 de la Arhivele de stat din București, materiale din fondul prefecturii Dolj, materiale din fondul prefecturii Brăila, materiale din arhiva Ministerului Afacerilor Externe, unele lucrări ale istoricilor ruși puțin cunoscute

www.dacoromanica.ro

istoriografiei noastre. Amintim de asemenea lucrarea în două volume a generalului maior Petrov — *Războiul Crimeei*, memoriile unui ofițer rus din corpul V infanterie, neutilizate pînă acum de istoriografia română, dar care au fost publicate în revista „Ruskaia starina" din iulie 1894, precum și lucrări ale istoricilor Xenopol, Iorga etc.

Comunicarea a relatat relațiile între populația țărilor române și trupele ruse participarea miliției muntene și moldovene la acțiunile militare de la Băilești, Cetate, Calafat, Oltenița, în fața Silistrei, cazuri în care militarii români au cerut să fie încadrați în armata rusă.

Materialul prezentat a adus informații privind relațiile comerciale în perioada respectivă și a scos în evidență rolul administrației rusești sub generalul Butberg. S-a vorbit apoi de starea de neliniște a populației din Principate la intrarea trupelor turcești și austriace.

★

În ziua de 20 noiembrie a.c., în sala de comunicări a Institutului de istorie al Academiei R.P.R., prof. B. F. Porșnev, cunoscut istoric sovietic, a ținut comunicarea „Raporturile politice ale Europei occidentale cu Europa orientală în timpul războiului de 30 de ani".

Comunicarea savantului sovietic s-a bucurat de aprecierea asistenței formată din academicieni, profesori, cercetători de la Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

★

În ziua de 23 noiembrie 1961 la Muzeul româno-rus din Capitală a avut loc deschiderea expoziției „Dimitrie Cantemir, viața și opera". Au participat reprezentanți ai Ministerului Învățămîntului și Culturii, I.R.R.C.S., A.R.L.U.S., directori ai unor muzee din Capitală, oameni de artă și cultură. Au luat parte reprezentanți ai ambasadei Uniunii Sovietice la București.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de Scarlat Calimachi, directorul muzeului Româno-Rus.

Expoziția cuprinde lucrări ale lui Dimitrie Cantemir în ediții originale, traduceri în diverse limbi, documente și fotografii privind viața și opera domnitorului moldovean.

★

În a doua jumătate a lunii noiembrie și începutul lunii decembrie 1961 ne-au vizitat țara, în cadrul acordului de colaborare științifică încheiat între Academia R.P.R. și Acad. Bulgară de științe, acad. prof. Dr. Kosev, directorul Institutului de Istorie din Sofia și Virginia Pascaleva, cercetător științific la același Institut. Cercetătorii bulgari au lucrat la Arhivele Statului din București și Brașov, precum și la Biblioteca Academiei R.P.R. și Arhiva Ministerului de Externe, strîngînd material documentar în vederea redactării unor teme prevăzute în planul de colaborare științifică.

★

Răspunzînd la invitația dr. Piter Glazema, directorul Serviciului de stat pentru arheologie din Olanda și al Institutului arheologic din Amarsfoort, acad. C. Daicoviciu, membru al prezidiului Academiei R.P.R., președintele Secției de științe istorice a Academiei, a părăsit în ziua de 1. XII 1961 Capitala, îndreptîndu-se spre Olanda. Vizitînd această țară, acad. C. Daicoviciu a ținut totodată o serie de conferințe de specialitate.

★

În ziua de 8 decembrie 1961, în sala de ședințe a Institutului de istorie al Academiei R.P.R., acad. Sava Ganovski a dezvoltat un referat despre : „Rolul științelor sociale în construcția socialistă".

La ședință au asistat academicieni, cercetători, profesori de la Institutele de științe sociale ale Academiei R.P.R., care au ascultat cu mult interes comunicarea prezentată.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

R E C E N Z I I

* * * *Studii privind istoria economică a Romîniei*, vol. I

Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1961, 308 p.

Istoria economiei noastre naţionale constituie un tărîm vast şi puţin cercetat pînă în prezent de către istoricii şi economiştii marxişti. În condiţiile Romîniei burghezo-moşiereşti, ideologii burgheziei au denaturat caracterul dezvoltării economiei noastre naţionale, tratînd de pe poziţii neştiinţifice, apologetice dezvoltarea capitalismului în Romînia. Nici ideologii social-democraţiei de dreapta din ţara noastră nu au analizat dezvoltarea capitalismului în Romînia prin prisma învăţăturii marxist-leniniste, ci au propagat diferite teze burgheze într-o haină pseudomarxistă. În condiţiile grele ale ilegalităţii, Partidul Comunist din Romînia a supus unei profunde analize ştiinţifice diferite fenomene social-economice din ţara noastră explicîndu-le pe baza tezelor marxism-leninismului; în scopul înlăturării deformărilor şi falsurilor răspîndite de ideologii burgheziei şi acoliţii lor, reformiştii şi oportuniştii, cu privire la dezvoltarea economică a Romîniei, documentele Partidului Comunist din Romînia oferă pentru cercetătorul ştiinţific din domeniul istoriei economiei noastre naţionale o călăuză sigură pentru înţelegerea proceselor fundamentale ale dezvoltării capitalismului în ţara noastră.

În anii puterii populare s-au creat condiţii favorabile şi pentru cercetarea istoriei economiei noastre naţionale de pe poziţia ştiinţifică a marxism-leninismului. Istorici şi economişti din ţara noastră, înarmaţi cu învăţătura marxist-leninistă şi îndrumaţi de către partid, îşi unesc eforturile pentru a elabora într-o perspectivă nu prea îndelungată o istorie atotcuprinzătoare a dezvoltării economiei noastre naţionale. Între timp, sînt binevenite monografiile parţiale asupra unor anumite probleme (cum este de pildă volumul *Contribuţii la istoria capitalului străin în Romînia*, recenzat în revista „Studii" nr.5/1961) sau culegeri de studii, cum este lucrarea al cărei conţinut constituie obiectul recenziei de faţă.

Lucrarea *Studii privind istoria economică a Romîniei* (vol. I), apărută sub egida Institutului de cercetări economice al Academiei Republicii Populare Romîne, redactori responsabili fiind N.N. Constantinescu şi V. Axenciuc, înmănunchiază un număr de opt studii tratînd probleme variate ale dezvoltării capitalismului în Romînia în perioada 1867—1940; cu excepţia primului studiu, culegerea este consacrată secolului XX, privind aspecte ale dezvoltării capitalismului monopolist în ţara noastră, deci abordează o perioadă relativ apropiată din istoria economiei noastre naţionale, ceea ce face să crească interesul pentru conţinutul ei. Este de remarcat că mare parte a volumului (şi anume ultimele patru studii) se ocupă cu diferite probleme legate în mod direct de rolul capitalului străin în Romînia. Tratînd aspecte

www.dacoromanica.ro

noi și importante din dezvoltarea capitalismului în Rominia de pe pozițiile marxism-leninismului, unele probleme fiind abordate pentru prima dată în literatura științifică din țara noastră, lucrarea aduce o contribuție pozitivă la studierea istoriei economici naționale a țării noastre.

★

În studiul *Caracterul de clasă al adoptării și menținerii bimetalismului în Rominia* (p. 7—27), care constituie un fragment dintr-o lucrare amplă pe care o pregătește autorul asupra istoriei sistemului bănesc al leului, C. Kiriței scu consideră în mod just că deși reforma monetară din anul 1867 a avut inițial un caracter progresist, contribuind la înlăturarea rămășițelor feudale din circulația băncască a țării și la sprijinirea dezvoltării relațiilor capitaliste în Principatele Romîne, alegerea bimetalismului ca sistem monetar al Romîniei nu a fost judicioasă.

La baza alegerii bimetalismului ca primul sistem monetar al Romîniei au stat puternice interese de clasă, autohtone și străine. Burghezia românească a imitat sistemul monetar francez bazat pe bimetalism, în pofida curentului monometalist care predomina în lume, spre a plasa țara noastră în sfera de interese a capitalului francez și american, legate de conservarea argintului ca metal monetar în cadrul bimetalismului. Autorul studiului explică aceasta pe baza unor documente de stat și a unei bogate literaturi românești și străine.

Problema intereselor care au determinat orientarea burghezici românești pentru subjugarea Romîniei capitalului străin este însă insuficient tratată în studiu, reprezentanții burghezici fiind — după autor — „conștienți de insuficiența capitalului autohton și convinși că exploatarea bogățiilor țării nu se putea face decît cu concursul capitalului străin" (p.15). Dacă autorul explică în mod satisfăcător de ce burghezia română s-a îndreptat spre capitalul francez nu tot la fel de convingător este explicată tendința burghezici autohtone de a recurge la capitalul străin pentru dezvoltarea capitalistă a Romîniei. Aprofundarea acestei probleme ar fi ridicat valoarea studiului.

Printr-o analiză a consecințelor adoptării sistemului bimetalist asupra situației economice a claselor sociale din țară, autorul demonstrează că acesta a determinat prin existența agioului aurului o sursă de cîștiguri suplimentare pentru clasele exploatatoare pe seama oamenilor muncii.

În studiul lui N.N. Constantinescu despre *Criza economică din Romînia în anii 1907—1908* (p. 29—46) se demonstrează pe baza unui bogat material faptic și cifric — folosind îndeosebi presa cotidiană — că încă din a doua jumătate a anului 1907 a început să se manifeste în Romînia o serie de indicii a unei crize economice de supraproducție (în general, fenomene de ordin financiar și monetar), pentru ca în anul 1908 să apară tot mai multe fenomene de criză în legătură cu desfacerea producției și însuși mersul producției. Desfășurarea crizei a avut un caracter inegal, necuprinzînd toate ramurile industriei și neavînd aceeași durată — după cum rezultă din datele statistice prezentate în studiu. După părerea noastră însă, afirmația autorului că în anii 1907—1908 criza economică din Romînia „a fost mai ușoară decît criza din 1899—1903" (p. 42) era necesar să fi fost demonstrată printr-o comparare a indicatorilor economici din cele două perioade și a repercusiunilor crizelor respective, ceea ce nu se face în studiu.

Criza economică din Romînia din anii 1907—1908 a avut drept efect agravarea situației clasei muncitoare îndeosebi și a maselor populare; scăderea producției într-o serie de ramuri a avut drept urmare nu numai o creștere a șomajului, ci și reducerea simțitoare a salariului muncitorilor. În această perioadă crește lupta muncitorilor din industrie atît pentru înființarea de sindicate muncitorești, cît și împotriva creației patronale a „corporațiilor".

Deși de dimensiuni modeste, studiul lui N.N. Constantinescu aduce o contribuție la cercetarea istoriei economiei noastre naționale, de

www.dacoromanica.ro

monstrînd totodată caracterul ştiinţific şi universal valabil al teoriei marxiste a crizelor economice de supraproducţie în condiţiile capitalismului.

D. Hurezeanu, în studiul său *Privire critică asupra studierii problemei agrare în Romînia la începutul secolului al XX-lea* (p. 47—137), cercetează curentele de idei de la începutul secolului al XX-lea, legate de studierea problemei agrare, sub raportul cauzelor economice care au generat răscoala din 1907. Este un merit al autorului că a abordat pentru prima oară în literatura economică din ţara noastră această temă pentru a cărei tratare a studiat o bibliografie extrem de vastă.

Istoriografia burgheză a ignorat aproape cu totul cercetarea marii mişcări a ţărănimii de la începutul secolului al XX-lea, iar în lucrările istorice de sinteză ale lui Nicolae Iorga, însemnătatea şi locul istoric al răscoalei ţăranilor de la 1907 au fost minimalizate şi prezentate denaturat, de pe poziţiile de clasă ale burgheziei şi moşierimii.

Istoriografia marxistă din ţara noastră a pus la locul de cinste lupta revoluţionară a ţărănimii şi a început cercetarea ştiinţifică multilaterală a răscoalei din 1907.

În studiu se arată că în lucrările ideologilor ce exprimă integral punctul de vedere al moşierimii conservatoare (Ion Lahovary, Titu Maiorescu, Ion C. Grădişteanu, Gh. Panu şi alţii) realităţile din ţara noastră erau falsificate fără nici un scrupul. După părerea exponenţilor moşierimii conservatoare, cauza răscoalelor ţărăneşti din 1907 ar fi fost, chipurile, mentalitatea „anarhică" a ţăranilor şi „instigaţiile" socialiştilor. Pentru a dovedi inoportunitatea şi inutilitatea unei eventuale împroprietăriri şi pentru a demonstra că situaţia dezastruoasă a ţărănimii nu se datora monopolului moşieresc asupra pămîntului, apologeţii moşierimii conservatoare mistificau adevărul cu privire la raportul dintre marea şi mica proprietate, afirmînd că Romînia ar fi fost ţara micii proprietăţi.

Ideologii moşierimii conservatoare căutau să prezinte marea proprietate de tip feudal în care avea loc pătrunderea neîncetată a formelor de producţie capitaliste, drept reazim al progresului tehnic în agricultură.

D. Hurezeanu arată în mod just că în perioada cercetată, curentul dominant în ţara noastră era curentul de idei liberal burghezo-moşieresc. Dintre exponenţii acestui curent de idei, autorul analizează lucrările lui Radu Rosetti, Spiru Haret, G.D. Creanga, Constantin A. Garofiid, Mihail Şerban, Vasile M. Kogălniceanu. Autorul distinge două ramuri în sînul curentului liberal: autori ce exprimau cu precădere interesele moşierimii liberale, care preconizau o lungă coexistenţa şi o legătură strînsă dintre gospodăria moşierească şi cea ţărănească, ultima urmînd să joace un rol ajutător, supus intereselor marilor proprietăţi; din cea de a doua ramură făceau parte exponenţii intereselor specific burgheze în ceea ce priveşte dezvoltarea agriculturii. Este binevenită precizarea autorului că atunci cînd vorbeşte de existenţa celor două ramuri în sînul curentului ideologic liberal, nu are în vedere o delimitare principială, riguroasă, în fond totul reducîndu-se la deosebiri de nuanţe, care privesc forma şi măsura concesiilor şi reformelor, iar nu caracterul şi tipul relaţiilor agrare. De asemeni, este justă precizarea autorului să deosebirile de păreri între reprezentanţii curentului conservator moşieresc şi a celui liberal burghezo-moşieresc nu izvorau din concepţii fundamental opuse asupra mijloacelor şi metodelor de rezolvare a problemei agrare.

Caracterizarea generală justă a acestor curente de idei este uneori infirmată de consideraţiile autorului asupra unora din ideile reprezentanţilor acestor curente, cărora le atribuie unele „merite ştiinţifice"; expunerea concepţiilor ideologilor burghezo-moşierimii ar fi putut să ocupe un spaţiu mai restrîns în favoarea unei combateri mai ample a tezelor acestora.

Scrierile şi publicaţiile autorilor socialişti de dreapta şi ale reprezentanţilor aşazisului curent poporanist constituie cea de-a treia grupă de lucrări analizate de către autor (dat fiind că conţinutul de idei şi poziţia

www.dacoromanica.ro

de clasă ale poporanismului nu erau identice cu cele ale social-democraţiei — deşi ambele erau străine clasei muncitoare şi ideologiei ei, marxism-leninismul — ar fi fost mai indicat să nu se fi încadrat ambele curente într-o singură grupă).

Poporanismul este just apreciat în lucrare ca fiind ideologia ce reprezenta interesele burgheziei săteşti, fiind în esenţă varianta celui mai plat narodnicism liberal. Doctrina poporanistă a păstrat de la narodnicismul revoluţionar numai schema sociologică abstractă şi utopică, iar fondul real revoluţionar-democrat l-a înlocuit cu liberalism. Principiile de bază ale poporanismului au fost formulate de către C. Stere în lucrarea „Social-democratism sau poporanism?", care a încercat să susţină ideea că procesul istoric din Romînia s-ar dezvolta pe căi specifice şi originale la care nu s-ar putea aplica soluţiile teoretice marxiste.

Social-democraţia din ţara noastră dominată de ideologia reformistă a Internaţionalei a II-a şi străină de spiritul marxismului revoluţionar nu a luptat în mod ferm şi nu a demascat consecvent poporanismul, mergînd pe linia colaborării şi compromisului cu burghezia.

Expunîndu-se în studiu curentele de idei în jurul chestiunii agrare la începutul secolului al XX-lea, autorul apreciază în mod just poziţia conducerii oficiale a grupurilor socialiste şi a Comisiei Generale a Sindicatelor din Romînia care au adoptat o poziţie oportunistă, de dezaprobare a răscoalei ţăranilor din 1907. De asemenea, autorul reliefează faptul că în timpul răscoalei s-a manifestat „un curent opus liniei oportuniste oficiale, curent care caută să se ridice la înălţimea misiunii istorice a proletariatului, în care se simpte pulsul viu al stării de spirit a maselor" (p.123). Într-adevăr, ridicîndu-se împotriva elementelor oportuniste din conducerea mişcării muncitoreşti, organizaţii muncitoreşti locale şi militanţi revoluţionari din mişcarea socialistă au sprijinit lupta ţăranilor răsculaţi.

Iată cum caracterizează tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej în raportul prezentat la adunarea festivă organizată cu prilejul aniversării a 40 de ani de la crearea Partidului Comunist din Romînia, spiritul ce domnea în partea conştientă a proletariatului faţă de răscoalele ţărăneşti din 1907:

„Presa muncitorească făcea să răsune glasul clasei muncitoare împotriva masacrelor săvîrşite de guvernul reacţionar în reprimarea ţărănimii. «Arătaţi pretutindeni pe duşmanul adevărat — se adresa ziarul *Romînia Muncitoare* către muncitorii îmbrăcaţi în haine militare — şi dacă va fi nevoie şi dacă va fi cu putinţă, daţi-vă de partea răsculaţilor ca să luptaţi contra acestui duşman»"[1].

Studiul lui Hurezeanu despre curentele de idei în problema agrară de la începutul secolului al XX-lea constituie rezultatul unei munci susţinute şi reflectă străduinţa autorului de a analiza în mod amplu problema cercetată. Autorul face o serie de consideraţii juste şi interesante care contribuie la cunoaşterea poziţiei ideologice burgheze din ţara noastră în perioada cercetată; punctul de vedere al autorului în unele locuri nu este suficient de clar exprimat.

În studiul *Situaţia economică a clasei muncitoare din Romînia după primul război mondial, pînă în 1922* (p.139—186) de N.N. Constantinescu, V. Bogza şi I. Puia, după o scurtă caracterizare generală a economiei Romîniei în anii imediat următori primului război mondial — în care se relevă faptul că poziţiile dominante în economia românească continuau să fie tot în mîinile capitalului străin — se tratează situaţia numerică şi componenţa clasei muncitoare după primul război mondial. Cu toate dificultăţile întîmpinate în analiza statisticilor burgheze şi prelucrarea unor date primare nefolosite pînă acum, autorii reuşesc să dea o evaluare destul de precisă a numărului de muncitori pe ramuri industriale şi să aprecieze just gradul de concentrare al muncitorilor în marea industrie prelucrătoare.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări, 1959 1961*, Ed. politică, Bucureşti, 1961, p. 427—428.

www.dacoromanica.ro

În continuare, cercetîndu-se condiţiile de muncă şi de trai ale clasei muncitoare se constată în studiu că durata zilei de muncă era excesivă, lipsa de lumină, de spaţiu, de higienă şi de securitate a muncii constituiau trăsături comune în întreprinderile capitaliste, iar accidentele de muncă erau frecvente.

În studiu se demonstrează convingător — pe bază de date statistice, fapte din presă şi documente de arhivă nepublicate — pauperizarea absolută a muncitorilor din ţara noastră în această perioadă; în comparaţie cu perioada antebelică, puterea de cumpărare a salariului muncitorilor reprezenta în anul 1919 doar 43%, fără a se lua în consideraţie impozitul pe salarii, amenzile şi alte reţineri, chiriile în continuă urcare etc., care micşorau şi mai mult puterea de cumpărare a muncitorilor (p.173).

Totodată se demonstrează de către autori că pauperizarea absolută era însoţită şi de pauperizarea relativă a clasei muncitoare din ţara noastră în perioada analizată.

În ultima parte a studiului, autorii relevă că în perioada imediat următoare primului război mondial, în ţara noastră a avut loc avîntul revoluţionar al maselor îndreptat împotriva regimului burghezo-moşieresc — avînt care a fost consecinţă a agravării situaţiei clasei muncitoare şi a trezirii conştiinţei revoluţionare a maselor sub influenţa puternică a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie — care au culminat cu crearea Partidului Comunist din Romînia.

În *Studiu cu privire la întărirea dominaţiei capitalului financiar în Romînia (în perioada următoare primului război mondial pînă la criza economică din 1929—1933)* (p. 187—202), V. Axenciuc tratează un aspect important al dezvoltării capitalismului monopolist în ţara noastră. Autorul evidenţiază în mod special teza că, deşi apariţia capitalului financiar în Romînia a avut loc sub impulsul pătrunderii în economia ţării a capitalului financiar al statelor capitaliste dezvoltate, baza naşterii şi dezvoltării capitalului financiar în ţara noastră a constituit-o concentrarea şi centralizarea capitalului industrial şi bancar din Romînia. Astfel, numărul societăţilor industriale creşte de la 321 în 1919 la 1123 în 1928, iar capitalul lor se măreşte, în medie, de la 3,4 milioane lei la 26,6 milioane lei pentru fiecare societate; numărul societăţilor bancare a crescut de peste 5 ori în perioada 1918—1928 (de la 222 la 1122), capitalul lor mărindu-se de la 229 milioane lei la 10 000 milioane lei, deci de peste 40 ori. (În studiu se remarcă în mod just că majorarea capitalurilor se datoreşte în parte şi inflaţiei.)

În această perioadă — arată autorul — situaţia dominantă în sistemul bancar al ţării îl deţineau 9 bănci, a căror activitate de bază devine finanţarea industriei; considerăm însă că rolul şi locul Băncii Naţionale a Romîniei în cadrul capitalului financiar şi al oligarhiei financiare din ţara noastră sînt sumar tratate şi nu dau o imagine satisfăcătoare a poziţiei acesteia.

În studiu se demonstrează că în perioada analizată a crescut aservirea Romîniei capitalului internaţional, poziţiile capitalului străin în sistemul bancar întărindu-se an de an; astfel, în anul 1923, numai capitalul străin din marile bănci controla 46,7% din capitalul acţionar şi 61,3% din totalul mijloacelor de lucru al celor 9 mari bănci, în timp ce în 1929 aceste procente au crescut la 57,5% şi respectiv 64,5% (p.209).

Autorul reuşeşte să definească unele trăsături particulare ale dezvoltării capitalului financiar în Romînia, cum ar fi subordonarea capitalului financiar autohton de către capitalul financiar internaţional; o altă trăsătură caracteristică, subliniată de către autor, a capitalului financiar din ţara noastră, trăsătură ce deriva din caracterul burghezo-moşieresc al orînduirii social-economice, constă în faptul că reprezentanţii capitalului financiar care formau oligarhia financiară erau în acelaşi timp industriaşi şi bancheri, industriaşi şi moşieri, sau întruneau toate aceste atribute laolaltă.

Studiul lui V. Axenciuc aduce o contribuţie proprie la cercetarea ştiinţifică a capi-

www.dacoromanica.ro

talului financiar din Romînia în perioada analizată, caracterizînd în mod just trăsăturile esenţiale ale acestuia.

În studiul lui S. Mihai despre *Caracterul şi urmările legii minelor din 1924* (p.203—245) se elucidează adevăratul scop urmărit prin elaborarea acestei legi de către capitalul autohton şi anume asigurarea unei cote mai mari din uriaşele profituri ce se storceau din exploatarea bogăţiilor subsolului romînesc, prin munca proletariatului romîn, pentru burghezia încadrată în partidul liberal. (În paranteză fie spus, nu considerăm indicată folosirea noţiunii de „burghezie liberală" cum se face în studiu — pentru a desemna burghezia autohtonă legată de politica partidului liberal, „liberalismul" acesteia nefiind decît o făţărnicie menită să inducă în eroare masele de oameni ai muncii). Expresie a politicii făţarnice aşa-zise „prin noi înşine" (adică prin intermediul membrilor partidului naţional-liberal), legea minelor tindea să condiţioneze colaborarea capitalului autohton cu capitalul străin de obţinerea de concesii din partea capitalului străin (în sensul acordării unor cote mai mari de profit capitaliştilor grupaţi în jurul partidului naţional-liberal) şi nu era îndreptată împotriva acestei colaborări. Opoziţia făcută de către partidul naţional-liberal înfeudării Romîniei capitalului străin avea un caracter pur formal, nu era decît o simplă manevră demagogică; ca dovadă, în perioada aplicării legii minelor din 1924, poziţia capitalului străin în industria noastră petroliferă s-a întărit şi mai mult decît în perioada anterioară. Legea minelor din 1924 nu a durat decît 5 ani, dovedindu-se caracterul şubred al întregii politici economice promovate de partidul liberal. După cum se arată într-un document din perioada respectivă al Partidului Comunist din Romînia: „Această politică de exploatare a clasei muncitoare din Romînia şi a imenselor bogăţii naţionale «prin noi înşine», adică numai prin capitalurile burgheziei româneşti, a dat faliment, şi burghezia română, prin guvernul liberal care o reprezintă, a chemat capitalul străin părtaş la exploatarea muncitorului romîn şi a bogăţiilor ţării" [1]. Just orientat şi documentat, studiul lui S. Mihai contribuie la demascarea dublicităţii politicii economice a guvernanţilor de la cîrma Romîniei burghezo-moşiereşti.

R. Paul în studiul *Plăţile externe şi rolul capitalului străin în exploatarea economiei româneşti (1929 1933)* (p.247—294) continuă în acest volum şi totodată abordează aspecte noi din problemele tratate de către autor în lucrarea colectivă *Contribuţii la istoria capitalului străin în Romînia* (de la sfîrşitul primului război mondial pînă la ieşirea din criza economică din 1929—1933). Autorul demonstrează că la baza evoluţiei plăţilor externe şi a politicii valutare promovate de regimul burghezo-moşieresc au stat interesele de clasă ale burgheziei monopoliste din ţările imperialiste şi ale burgheziei şi moşierimii din Romînia, efectuarea plăţilor externe fiind un mijloc suplimentar de exploatare a oamenilor muncii de către capitalul monopolist, care a contribuit la adîncirea procesului de pauperizare absolută şi relativă a proletariatului din ţara noastră. Dat fiind elementele specifice crizei care au intervenit în anii 1929—1933, studiul tratează distinct problema plăţilor externe în perioada crizei economice şi apoi în perioada următoare.

În perioada crizei economice din 1929—1933, situaţia plăţilor externe a fost agravată din cauza scăderii preţurilor la produsele de export ale Romîniei într-o măsură mult mai mare decît la produsele de import, precum şi datorită retragerilor masive de credite externe şi de capitaluri străine flotante. Începînd din anul 1931, majoritatea ţărilor au luat măsuri restrictive şi de control în domeniul comerţului exterior şi al plăţilor externe, dar exponenţii burgheziei şi moşierimii din ţara noastră întîrziau introducerea unor astfel de măsuri. Guvernanţii de la cîrma Romîniei burghezo-moşiereşti au luat măsuri lipsite de eficacitate în raport cu interesele fundamentale ale economiei naţionale, obiec-

[1] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia, 1923 1929*, vol. II, E.P.L.P., 1953, p.170.

www.dacoromanica.ro

tivul lor principal fiind de a se asigura îndeplinirea fidelă a obligațiilor provenite din datoria publică externă. Situația balanței de plăți a Romîniei în anii 1929—1932 a fost atît de dezastruoasă încît — astfel cum rezultă din datele prezentate în lucrare — soldul balanței comerciale era inferior chiar numai în raport cu plățile statului și cele în contul datoriei publice externe. Pierderile pe care le-a suportat economia națională datorită volumului ridicat de plăți externe a determinat și scăderea apreciabilă a stocului de acoperire a leului. La sfîrșitul anului 1932, acoperirea unui deficit de 3774 milioane lei al balanței de plăți externe nu s-a putut face decît prin utilizarea integrală a contravalorii în devize a împrumuturilor externe contractate anterior, prin utilizarea devizelor provenite din contractarea unor credite pe termen scurt și a unor avansuri asupra stocului metalic de acoperire a leului.

Ieșirea din criza economică nu a determinat o îmbunătățire a balanței de plăți externe a Romîniei burghezo-moșierești. Dezvoltarea sistemului primelor de export și al primelor valutare a accelerat deprecierea monedei naționale, care începuse încă din 1933 într-un ritm progresiv, iar scopul direct al introducerii acestui sistem, și anume de a îndrepta exportul Romîniei către țările cu devize libere și forte, nu a fost decît în mică măsură atins; toată greutatea acestor prime era suportată de oamenii muncii prin aplicarea timbrului pe pîine și scumpirea mărfurilor de larg consum pe piața internă. Introducerea sistemului compensațiilor este cercetat de către autor și în studiu sînt arătate efectele negative ale acestui sistem asupra economiei naționale a Romîniei. În anul 1939 s-a trecut la instaurarea unui regim aproape general de liberă negociere a devizelor, dîndu-se astfel posibilitate capitalului străin și autohton de a trimite nestingherit peste granițe supraprofiturile obținute din exploatarea clasei muncitoare din țara noastră.

Drept consecință a întregii politici valutare a guvernanților Romîniei burghezo-moșierești a fost adîncirea pauperizării relative și absolute a proletariatului din țara noastră.

Studiul se încheie prin tratarea subordonării economiei românești de către Germania hitleristă și efectele acestei situații asupra plăților noastre externe. Înfeudarea economică și politică a țării noastre imperialismului german s-a reflectat și în orientarea comerțului nostru exterior: Germania a ocupat locul preponderent și apoi a instaurat un adevărat monopol asupra schimbului nostru cu străinătatea. Aplicarea sistemului de cliring în relațiile economice romîno-germane a însemnat de fapt finanțarea economiei germane de către țara noastră, disponibilitățile de devize provenite din exportul romînesc fiind înghețate timp îndelungat în conturile băncilor germane.

În studiul său R. Paul reușește să dea o imagine corespunzătoare a situației balanței de plăți externe a Romîniei în perioada 1929—1938.

Studiul *Afacerile veroase ale capitaliștilor romîni și străini cu ocazia așa-ziselor naționalizări din anii 1935—1940* (p. 295—308) de Constanța Bogdan, dezvăluie — pe baza unui material de arhivă — profiturile uriașe obținute de capitaliștii romîni și străini în urma transferurilor de devize aprobate de Banca Națională a Romîniei cu ocazia așa-zisei naționalizări a societății anonime Lujani, a fabricilor de hîrtie și celuloză Zărnești și a societății anonime ungare Nitrogen de la Diciosînmartin (Tîrnăveni), cu sediul la Budapesta.

În studiu se precizează că „naționalizarea" despre care se tratează nu are nimic comun cu naționalizarea mijloacelor de producție din socialism — adică trecerea în proprietatea obștească a mijloacelor de producție stăpînite de capitaliști —, ci este o simplă transferare a pachetului de acțiuni, aparținînd unor societăți industriale, din mîinile capitaliștilor de alte naționalități în mîinile capitaliștilor romîni.

Sub pretextul „naționalizărilor" mai susamintite, au fost acordate pentru cumpărarea de acțiuni autorizații pentru export în compensație specială — încălcîndu-se dispozițiile legale

www.dacoromanica.ro

ale regimului devizelor — în valoare de 747 673 lire sterline, 2 502 500 franci elveţieni, 265 000 şilingi austrieci, 150 000 Reichsmark, 24 000 dolari şi 23 201 942 pengö; în aceste afaceri au fost implicaţi fostul rege Carol de Hohenzolern, miniştri ca Ion Gigîrtu şi Grigore Carp, mari industriaşi ca Max Auschnit şi N. Malaxa, toţi complici în jefuirea avutului statului, pe spinarea oamenilor muncii din ţara noastră.

*

Volumul I de studii privind istoria economică a Romîniei reprezintă rezultatul unei susţinute munci de cercetare ştiinţifică în domeniul istoriei economiei noastre naţionale. Variată prin tematică, valoroasă prin documentare şi interesantă prin conţinut, lucrarea constituie — în general şi cu lipsurile semnalate pe parcurs — o realizare meritorie a colectivului de istorie a economiei naţionale din Institutul de Cercetări Economice al Academiei R.P.Romîne. Este de aşteptat ca munca să fie continuată în această direcţie, în vederea elaborării Tratatului de istorie a economiei noastre naţionale.

Trebuie relevate dificultăţile pe care le-au avut autorii lucrării în munca lor atît din cauza lipsei de date statistice pentru economia noastră din timpul Romîniei burghezo-moşiereşti, cît şi din necesitatea de a înlătura falsificările din statistica burgheză; este un merit al lucrării că aceste probleme au fost rezolvate satisfăcător în cea mai mare parte.

Deşi inegală din punct de vedere al documentării — unele studii recurgînd în mai mică măsură decît altele la documente de arhivă, nepublicate — lucrarea aduce în literatura economică contemporană un material documentar valoros, analizat şi comentat prin prisma învăţăturii marxist-leniniste.

Folosindu-se de indicaţiile preţioase cuprinse în documentele Partidului Comunist din Romînia, autorii au demascat unele din tezele neştiinţifice ale istoricilor şi economiştilor burghezi în problemele abordate, însă combaterea acestora ar fi putut să fie mai substanţială şi mai adîncită.

Scrisă într-un stil limpede şi într-o formă accesibilă, lucrarea nu se adresează numai specialiştilor în istorie şi economie, ci poate fi consultată cu interes de orice cititor. Citind-o, lectorul capătă o imagine adecvată a situaţiei dezastruoase a economiei romîneşti în trecut, a jafului practicat de capitalul străin în cîrdăşie cu cel autohton pe seama oamenilor muncii din ţara noastră şi comparîndu-o cu situaţia de astăzi, apare mai puternic uriaşa transformare petrecută în ţara noastră în anii puterii populare — datorită efortului celor ce muncesc, sub conducerea înţeleaptă a Partidului Muncitoresc Romîn.

M. Horovitz

Carte românească de învăţătură 1646

Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 432 p. (Publicaţia a VI-a din colecţia „Adunarea izvoarelor vechiului drept romînesc")

Literatura juridică prezintă o mare importanţă pentru reconstituirea istoriei societăţii din diferite orînduiri. De aceea, editarea ştiinţifică a *Pravilei lui Vasile Lupu* (acesta este titlul cel mai uzitat al acestei opere), tipărită la Iaşi în 1646, poate fi socotită ca un auxiliar foarte preţios în munca nu numai a istoricilor vechiului drept romînesc şi instituţiilor juridice, dar şi în munca de elaborare a istoriei generale a ţării.

Ţinem să precizăm titlul pravilei; „Carte romînească de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeţe". Analiza titlului duce la mai multe concluzii: primele 4 cuvinte sînt aceleaşi din *Cazania* mitropolitului Varlaam tipărită tot la Iaşi, în

www.dacoromanica.ro

1643. În concepţia conducătorilor de atunci era ideea că publicînd cele două „cărţi de învăţătură", ei au dat în timp util moldovenilor cele două norme de comportare : una în viaţa religioasă, alta în viaţa laică, a relaţiilor dintre oameni (legea civilă) şi dintre oameni şi stat (legea penală). „Pravilele împărăteşti" înseamnă corpul de legi agrare bizantine, iar „alte giudeţe" înseamnă celelalte jurisprudenţe şi izvoare din care s-a tradus pravila.

Alcătuitorii ediţiei — „Colectivul pentru vechiul drept romînesc al Academiei R.P.R." — au reuşit să dea nu numai o ediţie ştiinţifică a textului vechi romînesc, dar au precedat acest text de un scurt studiu pentru orientarea generală a cititorilor şi l-au urmat de „anexe", care cuprind textele greceşti şi latineşti ale izvoarelor pravilei. Volumul se termină cu mai multe lucrări complementare (indice bibliografic, de materie, un glosar ş.a.), menite a înlesni cercetarea legii vechi atît în ansamblul ei, cît şi pe probleme şi articole speciale, utilizate foarte frecventă în cazul literaturii juridice.

Introducerea (p. 5—31) se apropie ca plan şi idei de un mai vechi studiu de reconsiderare a pravilei, scris de Gh. Cronţ, publicat în revista „Studii", nr.5, XI (1958), p.33—59. Autorii arată că economia Moldovei dintre 1600—1650 are un caracter agrar din ce în ce mai accentuat. Mai departe arată cauzele apariţiei Pravilei. Cauza principală este frămîntarea internă „cu contradicţiile dintre mica boierime şi marea boierime şi mai ales cu răzvrătirile împotriva domnilor". Medievistul sovietic L. V. Cerepnin, într-un studiu al său (voi reveni mai jos asupra acestui studiu) referitor la Pravila lui V. Lupu caracterizează Pravila ca „o formă a luptei de clasă" şi o pune în legătură cu răscoala din Iaşi (1633). Pravilele „naţionale", în general, au fost instrumente de apărare şi consolidare a proprietăţii feudale, instrumente pentru menţinerea şi întărirea privilegiilor clasei stăpînitoare în detrimentul clasei aservite. Ideea aceasta răsare vag din analiza cuprinsului pravilei (p.12—15) ; ar fi trebuit o formulare mai precisă a ei.

Este bine studiată contribuţia lui Eustratie logofătul şi a lui Meletie Sirigos ca „autori" ai Pravilei (mai bine : întocmitori ai ei, întrucît autorii — din care cei doi numai au ales fragmentele şi le-au tradus în romîneşte — sînt alţii : Zonara, Balsamon Vlastares, Fotie, Armenopol, Farinaccius şi alţi jurişti de sub influenţa canonico-juridică a Bizanţului).

Se face o analiză bună a cuprinsului, din care reiese evident caracterul justiţiei feudale : pentru aceleaşi abateri de la lege, infractorii erau pedepsiţi deosebit, după origina lor socială ; astfel, robii, iobagii erau arşi de vii sau decapitaţi, în timp ce boierii, pentru aceeaşi infracţiune, primeau pedepse mai uşoare (vezi glavele 36,4 ; 30,2 ş.a.). Deosebit de interesante sînt cele 16 capitole (p.160-178) pentru micşorarea pedepselor (acordarea circumstanţelor atenuante), pentru că ele oglindesc în mai mare măsură caracterul de părtinire al legilor medievale, în favoarea boierimii.

Izvoarele pravilei sînt arătate pe larg în studiu şi anexe. În această privinţă autorii ediţiei folosesc şi rezultatele studiilor anterioare ale lui S.G.Longinescu care a descoperit cel dintîi aceste izvoare, publicîndu-le pe coloane paralele cu textul romînesc, în ediţia sa : *Legi vechi romîneşti şi izvoarele lor. Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*. Vol. I, Bucureşti, 1912, în folio, 440 p. Autorii ediţiei combat, însă, părerea lui S. Longinescu şi a altora care au susţinut că Moldova a avut încă din vremea lui Alexandru cel Bun un corp al bazilicalelor, cu largă aplicare juridică[1].

[1] Mai sînt cercetători care recent au reluat problema susţinînd existenţa „pravilei lui Alexandru cel Bun" (vezi studiul lui Liviu Stan în rev. *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, nr, 3—4/1960, p. 170 214).

Argumentele lui Liviu Stan sînt logice şi sînt confirmate de descoperirea unui ms. juridic slav scris în Moldova sec. XIV—XV. Slavistul N. Smochină, posesorul acestui manuscris, a studiat manuscrisul şi promite un

www.dacoromanica.ro

Autorii nu admit părerea general admisă pînă acum de I. Peretz, Şt. Berechet şi alţii, că Pravila din 1646 s-ar fi aplicat sporadic şi de la caz la caz. Dimpotrivă, autorii cred că exemplarele uzate ale Pravilei sînt «o dovadă că ele au fost folosite destul de des de către cei ce căutau în textul lor nu numai învăţături, ci şi dezlegări juridice» (p.23).

În prefaţa sa, traducătorul Eustratie logofătul scrie: „Drept aceia cu multă osîrdie s-au nevoit măriia sa (Vasile Lupu) de au cercat pre multe ţări, pănă l-au îndireptat Dumnedzău de au găsit oameni ca aceia, dascali şi filosofi, de-au scos den cărţi elineşti şi lătineşti toate tocmélele céle bune şi giudéţele celor buni creştini şi svinţi împăraţi" (p. 37—38). Autorii introducerii interpretează astfel acest pasaj: «Acei „dascali şi filosofi" despre care vorbeşte prefaţa nu sînt colaboratorii lui Eustratie, membri ai unor comisii instituite de domn, ci autorii nomocanoanelor şi manualelor bizantine, care circulau în manuscrise în sud-estul european» (p. 11—12). Pasajul reprodus este clar şi nu îndreptăţeşte această interpretare; din contră, lasă să înţelegem că domnitorul a constituit o comisie, să zicem de „specialişti", din care a făcut parte Meletie Sirigos şi Eustratie; această comisie a ales fragmentele cele mai potrivite, a grupat aceste fragmente pe teme şi capitole şi apoi le-a dat spre traducere lui Eustratie. De această părere este şi eminentul medievist L.V.Cerepnin[1], cît şi Gh. Cronţ, în articolul citat[2]. Ne raliem la părerea acestora.

Textul chirilic din original este transcris (p.33—196) în sistemul transcrierii interpretative. El se compune, în afară de titlu şi predoslovie, dintr-o tablă de materii analitică (p.39—53), din 16 „pricini" referitoare la dreptul agrar şi la obligaţiile ţăranilor aserviţi faţă de stăpînii feudali (p.54—65) şi la „furtuşaguri" (p. 65—81). Urmează „pravilele împărăteşti" cu materia civilă şi penală (p. 82—196), care au 76 capitole („glave"), fiecare compus din mai multe paragrafe („zaceale"). Materialul juridic civil şi penal este variat şi de o valoare extraordinară pentru studiul moravurilor sociale din sec. al XVII-lea: despre insultele (*sudălmi*) aduse stăpînirii, falsificatorii de bani (calpuzani), găsirea comorilor ascunse şi îngropate, ucideri şi ucigători, despre răniri prin bătăi, bigamie, despre obligaţiile soţilor (femeie şi bărbat), relaţiile cu femeile (concubinaj, răpiri, siluiri etc.), pervertiri (*sodomie*), prostituţie (*holrie*), incest (*amestecare de sînge*). Cap. 67—68 (p.179—180) privesc dreptul bisericesc (renunţarea la călugărie). Ultimele capitole (69—78, p. 180—196) tratează despre pedepsirea complicităţii (*ajutorul spre rău*).

Pravila arată cititorilor adevărata faţă a orînduirii feudale şi multe concluzii interesante se pot trage din lectura ei. Astfel, cuvîntul *ţăran* este însoţit întotdeauna de epitete ca: „ţăran om de jos", „ţărani de cei neînţelegători", „ţăran gros şi prost". Se prevedeau pedepse barbare acelora care suduiau pe domn, pe boieri, vlădici, preoţi. Cred că această măsură explică faptul că n-au ajuns încă în mîna cercetătorilor exemple de literatură scrisă, protestatară împotriva clasei stăpînitoare, literatură care desigur a existat şi la romîni în sec. al XVII-lea[3]. Sînt concludente în această privinţă articolele prevăzute pentru pedepsirea „polojeniei" (=pamfletul).

O parte importantă a ediţiei recenzate este de la p. 177—367, cu anexele. Acestea cuprind textele grecesc şi latinesc, care au

---

studiu doveditor că manuscrisul este însăşi *Pravila* de pe vremea lui Alexandru cel Bun.

[1] L.V.Cerepnin, „*Sobornoe Ulojenie*" *din 1649 şi* „*Pravilele*" *lui Vasile Lupu din 1646, ca izvoare pentru istoria aservirii ţăranilor în Rusia şi în Moldova*, în publicaţia *Studii privind relaţiile romîno-ruse şi romîno-sovietice*, Bucureşti, 1958, p.32: „probabil că textul «Pravilei» a fost aprobat de sfatul boierilor de pe lîngă domnitor".

[2] Gh. Cronţ presupune că această comisie a fost prezidată de Meletie Sirigos, ceea ce este verosimil.

[3] Se cunosc asemenea exemple (pamflete), dar numai din sec. al XVIII-lea.

www.dacoromanica.ro

servit ca izvor *Pravilei* şi anume: Νόμος γεωργικός (legea agrară, bizantină, p. 199—214), legea bizantină referitoare la complicităţi (p. 215—245) şi cea despre dovedirea păcatelor trupeşti (p. 245—259). Toate aceste texte greceşti-bizantine sînt urmate de traducerea în limba romînă a bizantinologului V. Grecu, care indică şi capitolele respective din *Pravilă*, care prezintă asemănări. La p. 261—367 găsim reprodus textul latin al lucrării juridice *Praxis et theoricae criminalis* a lui Prosper Farinaccius (1544—1614), un reprezentant al burgheziei italiene, aliat cu clasa aristocrată, pentru a-i apăra „legal" privilegiile, înregistrînd tot „legal" exploatarea claselor de jos. Eustratie n-a folosit direct lucrarea lui Farinaccius scrisă în latineşte, ci în traducerea ei grecească. Aşa explică editorii în studiul introductiv (p.19) unele îndepărtări ale *Pravilei*, de *Praxis*.

Iată cîteva exemple din lexicul romînesc cu conţinut social culese din Pravilă în comparaţie cu corespondentele din *Praxis*: *princeps = domnul, officiales principis = oamenii domneşti*, adică dregătorii, *culonus*= plugar, adică ţăran liber, răzeş, moşnean; *subdito, vasalus, servus* sînt traduse prin *slugoiu, măscăriciu, rob, năimit, slugă*.

Anexele, aşa cum sînt organizate tehnic în volum, aduc cercetătorilor probele evidente ale unei legături strînse între *Pravila 1646* şi sursele ei.

Un indice bibliografic bine întocmit, la p. 369—373. De un folos mai concret este indicele de materie (p. 375—384), care expune întreaga materie juridică a *Pravilei* aranjată pe teme, în ordine alfabetică. Bine au procedat alcătuitorii înregistrînd şi alfabetizînd temele în terminologia juridică *actuală*, cu indicarea echivalentului arhaic alături, de ex.: rebeliune (*pornirea norodului contra oamenilor domneşti*); numai că procedeul trebuia aplicat cu consecvenţă, la *toate* cazurile şi temele, în timp ce avem şi înregistrări inverse, de ex.: *amestecare de sînge* (incest). Glosarul (*Index de cuvinte*, p.385—388) este mai îngrijit lucrat.

Pentru cunoaşterea aspectelor grafice ale *Pravilei* s-au reprodus (p.389—408) în facsimile 18 diferite pagini. Acestea servesc şi pentru verificarea transcrierii textului. Volumul se termină cu rezumate în limba rusă şi franceză (p.409—423); tabla de materie, analitică, este tradusă în aceleaşi limbi (p. 425—431): procedeul aduce un real folos specialiştilor necunoscători ai limbii romîne.

Alte cîteva observaţii critice cred că sînt încă necesare: autorii spun că au dat o „ediţie critică". Acest epitet nu este propriu pentru că nu există aparat critic cu variante; este numai o ediţie ştiinţifică. Colectivul care a alcătuit ediţia este compus din 12 persoane, care au lucrat sub conducerea acad. Andrei Rădulescu. Ar fi fost necesar, în acest caz, să se fi indicat partea de contribuţie a fiecărui colaborator. Se citează studiul lui L.V.Cerepnin. Autorii îl folosesc însă indirect, „după Gh. Cronţ" (v. ediţia recenzată, p. 12, nota 8) şi nu este trecut nici în indicele bibliografic. Preţiosul studiu trebuia pus în bibliografie şi ar fi adus mai însemnate foloase autorilor dacă l-ar fi consultat nemijlocit, el fiind publicat, după cum am arătat. O ediţie ştiinţifică trebuie să dea cititorilor posibilitatea verificărilor rapide. În acest scop, ar fi fost necesară în transcrierea textului indicarea marginală a foilor (recto şi verso) din original.

Semnalez că în două locuri *Pravila* are menţiuni care interesează dreptul internaţional în sensul că se dau indicaţii pentru „certarea" infractorilor moldoveni fugiţi în ţări străine (p.131, pr. 26) şi a celor străini fugiţi în Moldova (p. 171, pr. 8), ţinînd seamă însă de bunele relaţii dintre state şi de legiuirile respective.

Transcrierea textului este făcută, în general, cu îngrijire, dar autorii transcriu pe ѣ, cu *ea*, chiar cînd în pronunţia actuală este *e*: *feal, feate, bisearecă, aveare, creadem, îndzestreadze* etc. Diferitele colective care transcriu texte chirilice, cum de ex.: ale Institutului de istorie al Academiei R.P.R.

www.dacoromanica.ro

al E.S.P.L., au renunțat de mult la această arhaizare inutilă [1].

Editarea *Pravilei 1646* aduce mari servicii și lingviștilor români, într-un moment cînd aceștia tocmai pregătesc și adună materialele ajutătoare pentru alcătuirea tratatului de *Istoria limbii române*. Deși cercetarea textului sub raportul lingvistic nu-și are locul în economia ediției, totuși editorii au alcătuit un glosar sumar (p. 385—388), care înregistrează arhaismele juridice cu sensul corespunzător în limbajul juridic actual: *a apleca* = a alăpta, *biruință* — jurisdicție, cîrmuire (mai bine zis: autoritate, vezi p.131, gl. 32, pr. 26), *casă* căsătorie, *dealâ* — faptă și vină, *a se împărți* = a divorța, *a îngroșa* = a lăsa însărcinată, *mesereare* — slujbă, funcțiune, *muncă* = tortură, chin, ș.a. Editorii au semnalat și cîteva locuțiuni (de ex.: *om de ocină* = stăpîn de moșie; *om de-a firea* = nobil, *om de stavăr* = om de ispravă, *a-i scoate capul din nevoie* = a salva pe cineva, *a-l scoate din toate ocinile* = a dezmoșteni). Era nevoie ca exemplificările de locuțiuni să fie cît mai numeroase, de ex. lipsește des întîlnita expresie *voe veghiată* (p.139, gl.36, zac. 17), cu sensul de concesie, un fel de circumstanță ușurătoare, pe care legea o impunea în cazurile de pedepsire a boierilor și clericilor. Observăm că mulți din termenii juridici arhaici au rămas în limba populară, chiar în creațiile folclorice, cum de ex. *gloabă* = amendă, *sprințar* = ușuratic, neserios, *sireap* = iute, în expresia „firea bărbatului cea sireapă" (motiv ca să i se micșorcze pedeapsa). Alte forme lingvistice ne duc spre constatări importante de ordin social-politic. Astfel, *pologenia* (= pamfletul, satira orală sau scrisă) îndreptată împotriva clasei stăpînitoare era vehementă sau „în glumă". Prima se pedepsea cu uciderea autorului, a doua cu pedepse mai mici. În ambele cazuri, *pologenia*, ca formă a luptei de clasă, era urmărită și sancționată. Limba textelor vechi juridice este un izvor nesecat de constatări cu privire la studiul raporturilor dintre limbă și istoria societății feudale.

Volumul al VI-lea din colecția „Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc" va stimula, desigur, discuții și studii noi cu privire la diferite aspecte ale vieții sociale, economice și politice din Moldova secolului al XVII-lea. Acesta este meritul principal al colectivului de autori și al Editurii Academiei R.P.R., de a fi pus în mîna istoricilor un izvor de capitală importanță.

Dan Simonescu

I. PERESVETOV, *Сочинения*, ediție critică îngrijită de A. A. Zimin, cu două introduceri de A. A. Zimin și D. S. Lihaciov

Moscova-Leningrad, 1956, 388 p.

A. A. ZIMIN, *И. С. Пересветов и его современники*

Moscova, 1958, 498 p.

Critica societății feudale în Rusia în secolul al XVI-lea și ideologia reformei statului feudal a găsit în Ivan S. Peresvetov unul din reprezentanții săi cei mai remarcabili. În așa-numitele *jalbe* adresate țarului Ivan IV, în care îl sfătuiește să reformeze statul rusesc, întărind monarhia centralizată, Peresvetov trasează liniile principale ale planului său de reforme politice și sociale pe baza

[1] Acad. Andrei Oțetea, *Problema editării textelor vechi*, în *Studii privind relațiile româno-ruse și româno-sovietice*, Buc., 1958, p. 24 încheie observațiile sale recomandînd just să transcriem, în aceste cazuri, *lége, biserica, fél, féte* etc.

www.dacoromanica.ro

experienței și modelului altor țări, a Imperiului otoman în vremea lui Mahomed II și a Moldovei lui Petru Rareș. Figura lui Petru Rareș, care predomină în textul „jalbei celei mari", pune problema legăturilor literaturii publicistice din Rusia secolului al XVI-lea cu curentele ideologice din Moldova feudală din acea vreme.

Noua ediție a operelor lui Peresvetov datorată lui A.A. Zimin și largul studiu de interpretare asupra acestor scrieri redactat de același istoric sovietic schimbă radical cunoștințele privitoare la scriitorul rus din vremea domniei lui Ivan cel Groaznic.

În primul rînd, ediția pe care o analizăm este întemeiată pe un manuscris corect datînd din secolul al XVI-lea, pe cînd edițiile precedente ale acelorași texte, ultima a lui V. Rjiga publicată în 1908, nu au putut folosi decît manuscrise defectuoase și cuprinzînd lipsuri. Pe de altă parte, interpretarea dată de Zimin ideilor lui Peresvetov, încadrarea operei lui în curentele publicisticei rusești din vremea lui, pun într-o lumină nouă sensul social și politic al scrierilor lui.

Textul complet al scrierilor lui I. Peresvetov cuprinde zece scrieri grupate în două redacții: cea lungă și cea scurtă: *Povestire despre întemeierea și luarea Țarigradului, Despre luarea Țarigradului, Spunere despre cărți, Povestire despre sultanul Mahomet, Prima prevestire a filosofilor și doctorilor, Jalba cea mică, A doua prevestire a filosofilor, Povestire despre împăratul Constantin, Epilogul, Jalba cea mare* (în aceasta din urmă se vorbește pe larg despre Petru Rareș). Aceste scrieri alcătuite în curs de cîțiva ani (între 1540 1550) cuprind numeroase repetări, ca și amplificări, pe aceeași temă: monarhul feudal trebuie să cîrmuiască țara cu autoritate nediscutată, să nu îngăduie marilor stăpîni de moșii, nobilii, să fărîmițeze puterea de stat. Armata, venitul statului, justiția, administrația trebuie să aparțină exclusiv monarhului; așadar Peresvetov este teoreticianul statului centralizat monarhic și adversarul fărîmițării feudale și al marilor stăpîni de moșii, beneficiari ai acestei forme a vieții de stat. Pentru a da mai multă putere ideilor sale, el nu le redă sub forma unor cugetări personale, ci le atribuie unor personalități istorice sau unor figuri fictive (filosofii și doctorii, „cărțile învățaților"). Cei doi monarhi medievali cărora Peresvetov la pune în gură ideile sale politice sînt sultanul Mahomet II, cuceritorul Constantinopolului și Petru Rareș, domnul Moldovei. În schimb, ca o figură negativă apare în opera sa împăratul Constantin al Bizanțului, ultimul apărător al orașului împotriva turcilor, cel ce a pierdut stăpînirea pentru că a lăsat cîrmuirea pe mîna boierilor. Motivul pentru care sultanul Mahomet a fost luat ca pildă de scriitorul rus stă în circulația în Rusia a *Povestirii despre luarea Constantinopolului*, redactată de un martor ocular rus, Nestor Iskender, scriere pe care Peresvetov a cunoscut-o și a folosit-o (prima dintre scrierile lui indicată în lista de mai sus este o prelucrare a relației lui Nestor Iskender). Apariția lui Petru Rareș, ca purtător de cuvînt al ideilor autorului, are cauze mai complexe, despre care va fi vorba mai departe.

Vechii istorici ruși, în special Karamzin și Solovicv, au crezut că Peresvetov ar fi fost un *pseudonim*, reprezentînd ideile politice ale țarului Ivan IV, justificînd concepția de centralizare a statului pusă în practică de acest suveran. Zimin arată acum în introducerea la ediție și în studiul său special că Peresvetov a fost un personaj real, numele lui apare într-un opis al arhivelor, din anii 1562—1572, în legătură cu unele miluiri acordate de țar. Despre viața lui aflăm mai multe din datele pe care le dă în scrierile sale: făcea parte din nobilimea mică rusească din regatul Poloniei, a luat parte, ca ostaș într-o ceată nobiliară, la războiul din Ungaria între Ferdinand de Habsburg și Ioan Zápolya, făcînd parte din tabăra celui din urmă care era susținut de polonezi, de turci și de moldoveni. Poate în calitate de agent diplomatic a venit în Moldova la curtea lui Petru Rareș, la o dată care nu se poate preciza mai de aproape. Acolo a întîlnit pe un rus în slujba domnului moldovean, Vașca Merțalov, care i a vorbit

www.dacoromanica.ro

despre puterea şi mărimea Moscovei şi despre stăpînitorul ei, marele cneaz Ivan. Istoricul sovietic Zimin acordă o mare însemnătate întîlnirii de la Suceava a lui Peresvetov cu Merţalov şi crede că acesta din urmă l-a determinat pe viitorul publicist politic să se ducă la Moscova şi să se închine marelui cneaz.

Trecerea lui prin diferite ţări cu regimuri deosebite, în cadrul orînduirii feudale, contactul cu mai mulţi stăpînitori şi cu straturi populare, în Polonia, Ungaria, Moldova, ca şi cunoaşterea felului de luptă al turcilor în timpul războaielor acestora împotriva Habsburgilor, au îmbogăţit experienţa politică a lui Peresvetov şi această experienţă i-a folosit ca să poată judeca starea de lucruri din Rusia. Dar numai după o şedere de mai mulţi ani în această ţară, pornind de la situaţia socială şi politică rusească, influenţat de curentele de idei care agitau societatea moscovită, şi-a scris el lucrările, care pot fi socotite pamflete politice împotriva stăpînirii marilor boieri şi pentru crearea unui stat monarhic centralizat. Ideile politice şi sociale din scrierile lui Peresvetov sînt de mult cunoscute, ele se pot rezuma în felul următor : monarhul trebuie să fie *groaznic*, adică temut de toţi, în special de nobilimea care are tendinţe de fărîmiţare a autorităţii de stat. Pentru a-şi putea exercita autoritatea, monarhul trebuie să aibă în mînă, în primul rînd, armata. Să nu îngăduie ca boierii să aibă cetele lor, să facă „războaie separate", deci cere desfiinţarea banderiilor nobiliare. E de observat faptul că Peresvetov acordă un loc de frunte problemelor militare în scrierile sale, socotind că principala temelie a autorităţii ţarului stă în formarea şi întărirea unei armate care să depindă nemijlocit de monarh. Pentru a avea o oaste puternică, stăpînitorul trebuie să dispuie de venituri, de întreg venitul statului feudal. Acum marii demnitari „dau ţarului zece ruble şi iau pentru ei o sută". Dregătorii care string dările trebuie sa fie slugile monarhului, să primească leafă, să se desfiinţeze sistemul acordării de domenii pentru hrană (karmlenie). Ţarul va alege pentru sarcinile administrative şi fiscale pe cei mai buni, căci aşa a spus sultanul Mahomet : „Cine-mi slujeşte cu credinţă, acela îmi va fi mai bun". Justiţia nu va fi cedată stăpînilor de domenii, ci trebuie să fie în întregime în mîna ţarului, pe baza principiului dreptăţii, „acolo unde nu este dreptate, nu este nimic" (cuvinte atribuite lui P. Rareş). Justiţia exercitată de nobili este nedreaptă, nobilii iau mită şi se îmbogăţesc de pe urma judecăţilor ; exemplul unei justiţii încredinţate slugilor monarhului se poate vedea în Imperiul Otoman, aşa cum a stabilit-o sultanul Mahomet. Sultanul cîrmuieşte provinciile prin paşalele lui, care nu sînt nobili localnici, ci slugile monarhului. De observat că în scrierile lui Peresvetov nu se acordă nici un loc bisericii în organizarea statului feudal centralizat aşa cum este văzut de acest scriitor politic.

Marele merit al studiului lui A. A. Zimin este acela de a fi explicat originile sociale şi politice ale ideilor lui Peresvetov. Cei mai mulţi cercetători care se ocupaseră pînă acum de această problemă credeau că scriitorul acesta ar fi fost un purtător de cuvînt al stăpînirii ţarului (la începutul domniei : mare cneaz) Ivan IV, care a pus în practică organizarea statului centralizat monarhic în Rusia. Zimin arată că opera lui Peresvetov este independentă de curtea ţarului, ea se încadrează, pe de o parte, în mişcarea de reforme politice iniţiate de „dvoreni", nobilimea nouă, fără vocine (domenii cu imunitate), pe de altă parte corespunde cu un curent de scrieri politico-sociale, — le-am putea numi pamflete , care se dezvolta pe atunci în Rusia. Cu alte cuvinte, opera lui Peresvetov nu porneşte de sus, de la curtea monarhului, ci din mijlocul societăţii ruseşti, ca o nevoie a noilor pături sociale care se ridică. De altfel, între ideile politice ale lui Peresvetov şi acelea ale cîrmuirii ţarului Ivan IV nu este o concordanţă completă, ci există între ele deosebiri, în special în ce priveşte biserica, pe care ţarul o considera ca unul din instrumentele dominaţiei sale, pe cînd Peresvetov o ignoră cu totul. De curînd istoricul sovietic I. S. Lurie, într-un studiu în limba germană, recunoscînd meritele analizei lui Zimin, subliniază din nou

www.dacoromanica.ro

deosebirea între convingerile politice şi sociale ale lui Peresvetov şi linia adoptată de cîrmuirea ţarului [1].

După cum arată A. A. Zimin (în introducerea la ediţia operelor lui Peresvetov): „Mijlocul secolului XVI este vremea înfloririi gîndirii social-politice ruseşti. Această înflorire e legată de schimbările intervenite în baza economică a statului feudal centralizat rus". Schimbările la care face aluzie învăţatul sovietic sînt creşterea proprietăţii pomestnicilor, în urma acaparării pămînturilor ţărăneşti libere, creşterea jugului iobăgiei, care tinde spre legarea definitivă a ţăranilor de glie, creşterea rentei în bani, creşterea clăcii şi a rezervei feudale. Nobilimea nouă (pomestnicii sau dvorenii) avea nevoie, pentru a-şi consolida poziţiile, atît împotriva rezistenţei ţărănimii dependente, cît şi împotriva vechii nobilimi a stăpînilor de vocine, de sprijinul unei monarhii centralizate, care să-i apere interesele. În acest chip opera lui Peresvetov reprezintă ideologia politică şi socială a noii nobilimi ruseşti.

În cea de-a doua lucrare privitoare la Peresvetov (*I. S. Peresvetov şi contemporanii săi*), acelaşi istoric sovietic lărgeşte cadrul explicaţiei originilor ideilor acestui scriitor, cercetînd curentele sociale şi politice din Rusia, aşa cum se oglindesc în scrierile reformiştilor ruşi din veacul al XVI-lea. Aceştia sînt, mai întîi, aşa-numiţii „eretici", care pornesc de la simplitatea vieţii religioase primitive, pentru a cere umilirea şi deposedarea marilor proprietari feudali. Zimin analizează apoi operele publiciştilor ruşi din secolul al XVI lea, Matei Băşchin, Teodosie Kosoi, Fedor Karpov şi alţii, ale căror păreri politice în genere se apropie de ale lui Peresvetov şi se rezumă la lupta împotriva marii boierimi privilegiate. Cele mai apropiate idei de ale lui Peresvetov sînt acelea ale lui Ermolai-Erasm, autorul „*Rugăciunii către far*". Acest scriitor este un teoretician al monarhiei absolute a ţarului, un adversar al vechii boierimi de stăpîni ai vocinelor. El merge şi mai departe pe calea reformelor sociale propuse, preconizînd desfiinţarea imunităţilor domeniilor feudale, o nouă organizare a moşiilor, în care ţăranii să rămînă datori stăpînilor numai cu renta în produse, nu însă cu bani, nici cu clacă.

Aşadar, conform cu rezultatele vastei cercetări întreprinse de Zimin, scrierile lui I. Peresvetov fac parte integrantă din curentul de publicaţii reformiste ruseşti de la mijlocul secolului al XVI-lea, curent care milita pentru înlocuirea păturii conducătoare în Rusia, pentru înlăturarea stăpînilor de vocine din situaţia lor politică şi economică prin noua boierime de pomestnici, sprijinitorii monarhiei centralizate ruseşti. El este unul dintre reprezentanţii publiciştilor reformişti din acea vreme şi porneşte de la nevoia resimţită atunci a unor schimbări în baza socială a statului feudal. Aşadar, nu se poate vorbi despre o influenţă a curţii ţarului asupra scrierilor politice ale lui Peresvetov, ci dimpotrivă despre o eventuală influenţă a curentului de scrieri reformiste, din care făcea şi el parte, asupra cîrmuirii statului.

Între scrierile care fac parte din curentul reformist din secolul al XVI lea în Rusia, este şi *Povestirea despre Dracula voievod* (Istoria lui Vlad Ţepeş), care cuprinde tendinţe antiboiereşti şi favorabile stăpînirii absolute domneşti. Această scriere, redactată foarte probabil de un romîn într-un dialect slav meridional [2], a fost tradusă în ruseşte la sfîrşitul secolului al XV-lea şi a avut o mare răspîndire în Rusia în cursul secolului următor, tocmai pentru că răspundea (în formă populară) curentului reformist din acea ţară [3].

[1] I.S.Lurie, *Das Problem der ideologischen Hauptrichtungen in der russischen Literatur am Ende des 15. und in der erste Hälfte des 16. Jh.*, în „Zeitschrift für Slavistik", v. 3, 1960, p. 356 369.

[2] Subiectul, viaţa unui domn muntean, amănuntele care arată pe autor trăind multa vreme în Ungaria şi în Transilvania, urmele limbii sud-slave, care au rămas în traducerea rusească sînt dovadă că *Povestirile* sînt scrise de un romîn ardelean.

[3] Cf. în această privinţă, I.S. Lurie, *op. cit.*, p. 365.

www.dacoromanica.ro

Pentru istoriografia noastră scrierile lui Peresvetov sînt interesante mai ales pentru faptul că pun în scenă figura domnului Moldovei Petru Rareş. A. A. Zimin cunoaşte şi foloseşte în studiul său scrierile istoricilor romîni care s-au ocupat de şederea lui Peresvetov la Suceava şi de domnia lui Petru Rareş, citind cercetările lui St. Ciobanu, Eugen Stănescu, I. Ursu şi P. P. Panaitescu. În privinţa datei la care Peresvetov a stat la Suceava, Zimin observă că anul 1538, care ar reieşi din scrierea lui Peresvetov (*Jalba cea mare*) ar provoca dificultăţi. Peresvetov spune, în 1549, că a venit în Rusia de unsprezece ani, deci din 1538, şi nu mai pomeneşte despre nici un popas al lui în altă ţară, după şederea lui în Moldova. Dar anul 1538 este tocmai acela al năvălirii turcilor în Moldova. Pentru a putea pleca din Moldova la Moscova, Peresvetov ar fi trebuit să treacă prin teritoriile stăpînite de regele Poloniei, ceea ce, crede autorul cărţii pe care o analizăm, ar fi fost imposibil tocmai atunci, căci şi Polonia se afla în război cu domnul Moldovei în 1538. Trebuie însă să observăm că oastea polonă, după atacarea Hotinului, a făcut pace cu Petru Rareş [1]. Trecerea fugarilor din Moldova în Polonia în momentul năvălirii turceşti era deci deschisă şi plecarea spre Rusia a lui Peresvetov este explicabilă în acele împrejurări. Zimin în studiul său propune însă data 1534 1535, socotind că el s-ar fi oprit pe drum timp de trei ani, ceea ce însă nu este confirmat de izvoare. Mai importantă decît problema datei exacte a şederii lui Peresvetov în Moldova, fapt despre care nu se mai îndoieşte azi nimeni, este aceea a motivului pentru care scriitorul rus a pus în gura domnului contemporan al acelei ţări ideile sale despre necesitatea formării unui stat centralizat în Rusia. Este evident că vorbele atribuite lui Petru Rareş de către Peresvetov sînt în realitate exprimarea ideilor lui proprii. Că lucrurile stau în realitate aşa se vede şi din faptul că aceleaşi idei, expuse aproape în aceeaşi formă, se regăsesc şi în alte lucrări ale lui Peresvetov (*Spunerea despre cărţi*, *Povestirea despre sultanul Mahomet*, *etc.*) atribuite sultanului turcesc sau unor filosofi şi cărturari, în „cărţile înţelepţilor". Fenomenul literar este cunoscut : un autor mai mult sau mai puţin obscur, dorind să fie ascultat, căutînd ca operele sale să capete autoritate la cîrmuitorii statelor le atribuie unui suveran cu mare faimă ; astfel, tot în veacul al XVI-lea, în Spania, Antonio de Guevara în scrierea sa *Horologium principum* (Ceasornicul domnilor (1529)) atribuie împăratului Marcus Aurelius sfaturile date de dînsul principilor şi altor monarhi. *Învăţăturile lui Pseudo-Neagoe Basarab* sînt atribuite de autorul lor anonim din Ţara Romînească, tot în secolul al XVI-lea, acestui domn care lăsase după sine o reputaţie de înţelepciune şi evlavie.

Dacă paternitatea lui Peresvetov asupra cugetărilor politice cuprinse în jalbele şi pamfletele sale nu mai ridică nicio îndoială, iar studiul învăţatului istoric sovietic întăreşte această convingere, dovedind că ele fac parte din curentul reformist din Rusia şi nu sînt deci împrumutate din ţări străine, totuşi rămîne întrebarea : dece acest scriitor a ales dintre suveranii contemporani tocmai pe Petru Rareş ca purtător de cuvînt al doctrinei statului feudal centralizat şi al luptei împotriva vechii aristocraţii ruseşti? A. A. Zimin subliniază cu dreptate că Petru Rareş a fost un domnitor cunoscut în Rusia ca prieten devotat al acestei ţări şi al lui Ivan IV, ceea ce este adevărat, dar nu formează un motiv suficient pentru a se atribui domnului moldovean o întreagă doctrină poli-

[1] Cronica moldo-polonă, în *Cronicile slavo-romîne publicate de I. Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, p. 184 ; cf. Hurmuzachi, *Documente*, *Supliment*, II 1, p. 118 119.

www.dacoromanica.ro

tică. Tocmai pentru că era contemporan cu autorul şi prieten cu ţarul, deci bine cunoscut în acţiunea sa politică, era necesar ca vorbele ce i se atribuiau să fie verosimile şi în concordanţă cu poziţia sa politică reală. Ultimele cercetări asupra istoriei lui Petru Rareş îl arată în adevăr ca un stăpînitor care a luptat pentru formarea statului centralizat domnesc în Moldova, bine înţeles în opoziţie cu marea boierime privilegiată şi stăpînă pe moşii, bucurîndu-se de imunitate. Această politică era moştenită de la Ştefan cel Mare, tatăl lui Petru şi de la domnii Moldovei de la începutul veacului al XVI-lea [1]. După întoarcerea sa în scaun, în 1541, Petru Rareş a anulat un mare număr de privilegii boiereşti, a confiscat domeniile boierilor din opoziţie, dăruindu-le credincioşilor săi. De aceea Antonio Maria Gratiani, biograful lui Despot vodă, care a fost în Moldova scurt timp după moartea lui Petru Rareş, evocă amintirea lăsată în ţară de acest domn, în felul următor : Petru vodă, care „a distrus aproape întreaga nobilime şi a ales el însuşi nobili noi" [2].

Trebuie, aşadar, să considerăm şederea lui Peresvetov la curtea Moldovei ca un fapt pozitiv, care a prezentat pentru scriitorul politic rus exemplul unei politici de centralizare monarhică şi de rezistenţă faţă de atotputernicia nobiliară, exemplu care i-a fost de folos în cristalizarea gîndirii sale social-politice în timpul şederii sale în Rusia. Această constatare constituie nu numai o dovadă a unui paralelism istoric al dezvoltării doctrinelor politice la ruşi şi la romîni, dar şi o contribuţie interesantă la relaţiile romîno-ruse în perioada feudală.

Este demn de semnalat încă un fapt stabilit de către A. A. Zimin în amîndouă lucrările care fac obiectul prezentei recenzii : pe lîngă scrierile lui Peresvetov enumerate mai sus şi editate de cercetătorul sovietic, a mai circulat în Rusia sub formă de manuscris încă o scriere înrudită prin subiect cu acestea, intitulată *Povestire despre Petru voievodul Moldovei*, pe care Zimin o publică în anexele ediţiei sale. Această povestire a fost redactată în secolul al XVII-lea în rusește, de către un scriitor necunoscut, şi nu se datorește, cum au crezut unii cercetători mai vechi, lui Peresvetov. Editorul sovietic dovedeşte că *Povestirea despre Petru voievod* este o prelucrare a *Jalbei celei mari* a lui Peresvetov, din care s-au eliminat amănuntele biografice despre acest scriitor, s-au atenuat unele atacuri împotriva boierimii şi s-a accentuat partea anecdotică. În această formă *Povestirea despre Petru voievod* a fost intercalată în *Cronograful rusesc* şi constituie o dovadă despre popularitatea de care se bucura în Rusia figura lui Petru vodă Rareş, întocmai ca şi aceea a unui alt domn romîn, Vlad Ţepeş (Dracula).

Precum se vede ediţia şi studiul lui A. A. Zimin ridică o serie de probleme istorice interesante nu numai pentru istoria Rusiei, ci şi pentru relaţiile romîno-ruse în trecut. Cercetarea despre opera lui Peresvetov în cadrul societăţii ruseşti contemporane constituie un model de studiu al curentelor de idei politice şi sociale, cu un vast orizont ideologic, întemeiat pe concepţia materialismului istoric.

P. P. Panaitescu

[1] Eugen Stănescu, *Le coup d'état nobiliaire de 1538 et son rôle dans l'asservissement de la Moldovie par l'Empire Ottoman*, în *Nouvelles études d'histoire*, I, Bucarest, 1955, p. 241—264.

[2] E. Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, Paris, 1887, p. 173.

www.dacoromanica.ro

Katalog dokumentów tureckich. — Dokumenty do dziejów Polski i krajów osciennych w latach 1455—1672, opracował ZYGMUNT ABRAHAMOWICZ, pod redakcja ANANIASZA ZAJACZKOWSKIEGO, *Catalogue des documents turcs. Documents concernant la Pologne et les pays voisins de 1455 à 1672 par...*, tom. I

Polska Akademia Nauk Zakład Orientalistyki, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959, 362 p.

Înainte de a semnala o serie de documente turceşti care ne privesc direct se impune măcar o prezentare generală a acestei valoroase lucrări arhivistice.

Tradiţiile orientalisticii polone, în general, şi în deosebi marele avînt pe care l-a luat această disciplină în R. P. Polonă sînt cunoscute [1]. Bogatele colecţii de manuscrise şi documente turco-orientale au început să fie cercetate în mod ştiinţific de un deceniu încoace. Aceste preţioase izvoare istorice care, pe de o parte, reflectă multiplele relaţii seculare ale Poloniei feudale cu Orientul, în special cu cel apropiat, iar pe de altă parte mărturisesc pătrunderea unor grupuri de populaţii (armeni, caraimi, tătari, evrei etc.), au fost cercetate cu totul sporadic, începînd din 1870 şi pînă la ultimul război. De fapt, cercetarile se limitau la descrieri sumare, la inventare sau cataloage generale, rareori privind numai izvoarele orientale [2].

Iniţiativa unei descrieri amănunţite a tuturor manuscriselor şi documentelor turco-orientale din Polonia democrată datează din 1951, datorindu-se unui grup de profesori şi cercetători de la Institutul de studii orientale din Varşovia, în frunte cu M. Lewicki, S. Strelcyn şi A. Zajączkowski. În 1952, comisia redactării acestor izvoare a păşit la întocmirea unor instrucţiuni, potrivit cu specificul lor. Chiar în primii ani se obţin succese remarcabile care apar în coloanele revistei lor de orientalistică *Przegląd Orientalistyczny* (abr. *P.O.*) [3]. În acelaşi timp se întocmesc valoroase instrumente de lucru ca de pildă *Schiţa diplomaticii turco-osmane* de A. Zajączkowski şi J. Reychman [4].

Rezoluţiile (2 şi 3) adoptate la cel de-al XXIII-lea Congres internaţional al orientaliştilor (Cambridge—1954) confirmă utilitatea şi urgentarea catalogării materialelor orientale de pretutindeni [5]. În faţa noilor sarcini

[1] *Dix ans d'études orientales en Pologne populaire*, în *Rocznik Orientalistyczny* (1956), 14 p. (Extras), şi mai cu seamă Jan Reychman, *Les études orientales (islamiques) en Pologne*, în *Studia et Acta Orientalia*, II 1959 (Bucarest 1960) p. 161—187.

[2] J. Hanusz, *Orientalische Handschriften in Krakau*, în „*Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*", Bd. I, Heft 1 (1887).

[3] Ştefan Strelcyn, *Katalog rękopisów orientalnych*, în *P.O.*, 1953, nr. 1 (5) p. 48—54; Franciszek Kupfer i Stefan Strelcyn, *Dwa lata pracynad katalogiem rękopisów hebrajskich i aramejskich ze zbiorów polskich*, *ibidem*, p. 149—158; Tadeusz Andrzejewski, *Kilka uwag w sprawie rękopisów egipskich w zbiorach polskich*, *ibidem*. p. 159 164; Renata Kóhnowa, *Zbiory rękopisów wschodnich w bibliotekach wrocławskich* în *P.O.*, 1954, nr. 3(11), p. 282 292; Eugeniusz Sluszkiewicz, *Trzy rękopisy ormiańskie z I-ej połowy XVII w. ze sbiorów polskich*, *ibidem*. p. 292 294; T. Andrzejewski, *Papirus Sękowskiego*, în *P.O.*, 1954 nr. 4 (12) p. 393 404; Fr. Kupfer, *Dokument hebrajski dotyczacy stosunków kościelnych w XVIII wieku*, în *P.O.*, 1955, nr.1 (13). p. 95 99; Fr. Kupfer i St. Strelcyn, *Zbiór ilustracji do Pięcioksiegu z epoki Renesansu*, în *P.O.*, 1955, nr. 2 (14), p. 209 220; T. Andrzejewski, *Warszawska kolecja ostraków demotycznych z Edfu*, în *P.O.* 1955, nr. 3 (15) p. 333 336; Blandina Kokot, *Papirus bylomski*, în *P.O.*, 1957. nr. 1 (21) p. 83 85;

[4] *Zarys dyplomatiki osmańsko-tureckiej*, Warszawa *P.A.N.*, 1955, 167 p. (vezi şi recenzia noastră în „Studii" 2, XII (1959), p. 226 230).

[5] *Proceedings of the Twenty-Third International Congress of Orientalists.* Cambridge, 21 st. 28 th August 1954. Editet

www.dacoromanica.ro

impuse de acest înalt for ştiinţific orientaliştii poloni au iniţiat publicarea următoarelor volume: *Documente turceşti* (vol. I); *Documente tătare şi persane* (II); *Manuscrise copte egiptene şi etiopene* (III); *Manuscrise armene şi gruzine* (IV) *Manuscrise arabe, persane şi turceşti* (V); *Manuscrise ebraice, aramaice şi samaritene* (V); *Manuscrise indiene* (VII) şi *Varia şi addenda* (VII).

Întocmirea acestui plan de publicaţii, din care primele volume au apărut, ne arată perspectivele dezvoltării studiilor orientale în Polonia populară.

*

Turcologul Z. Abrahamowicz nu s-a limitat la o prezentare generală a documentelor turceşti şi tătare din colecţiile poloneze [1], ci a perseverat catalogarea lor într-un mod cît se poate de sistematic. Rodul muncii sale îl confirmă acest volum, cuprinzînd un „Avant-Propos" de St. Strelcyn, în polonă şi în franceză, însoţite de o *listă bibliografică* (p. 7—17). La una din aceste liste se putea uşor renunţa, fiind vorba de repetarea aceloraşi titluri. Credem că nu ar fi fost de prisos dacă autorul dădea şi un studiu introductiv care să reflecte, în linii mari, problemele principale legate de conţinutul documentelor incluse în acest volum. Piesele catalogate fiind aranjate în ordine cronologică, este greu de urmărit diversele probleme pe care ele le reflectă. Aici, în partea introductivă, se impunea şi o succintă analiză a trăsăturilor lor de ordin paleografic şi diplomatic. Formulele diplomatice introductive „intitulatio" (*'unvān*), „inscriptio" (*elkāb*) şi „salutatio" (*du'a*) redate (în caractere arabe), se repetă frecvent în descrierea pieselor. Se putea evita acest lucru indicîndu-se cîte un exemplu pentru fiecare categorie de acte.

Cea mai mare parte din aceste documente s-a păstrat în original, altele numai în copii sau în traduceri latine, italiene, polone, ruse şi în greacă. Din valoroasele descrieri diplomatice mai aflăm că aceste traduceri se datoresc, în mare parte, dragomanului A. Crutta (1789); cîteva se atribuie lexicografului Franciscus Meninski (m. 1698), altele au fost traduse de tîlmaci contemporani poloni ca Ibrahim beg în slujba Porţii.

După lista de abrevieri (p. 20) urmează rezumatele cît se poate de ample a 381 de documente însoţite de descrieri diplomatice foarte amănunţite. Aici, se mai indică unde a fost editată, tradusă sau rezumată, recenzată şi folosită ca izvor istoric fiecare piesă în parte. Toate acestea laolaltă fac ca sa crească valoarea operei tînărului orientalist polon.

În fruntea fiecărei piese se dă în *aldine* numele emitentului (sultan, marele vizir etc.) şi adresantului (Vv. Moldovei, craiul Poloniei etc.) După indicarea locului de emitere urmează data lunară şi anul hegirei, iar corespondentele erei noastre se dau în paranteze. Avînd în vedere că acest *Catalog*... se adresează nu numai specialiştilor, ci unui cerc mult mai larg de cercetători, ar fi fost poate mai nimerit ca datele transformate, adică ale erei noastre, să precedeze pe cele ale hegirei în vederea unei orientări mult mai rapide.

Într-o astfel de lucrare se impunea ca în fruntea fiecărui rezumat să apară şi denumirea actului respectiv (*firman, hatt-i humaiun, hatt-i şerif, 'arz, i'lam, meklub, irade, buiurultu, tahrir, takrir, sened* etc.) Aşa, de pildă, doc. nr. 2 (p. 22), cuprinzînd privilegiul lui Mehmed II acordat negustorilor moldoveni (1456), numit de obicei „firman", în text (rîndul 9) este numit „biti", adică „scrisoare"[2], cuvînt vechi turc, care nu se întîlneşte în documentele otomane. Or, se ştie că această terminologie are o deosebită valoare pentru cercetările din domeniul diplomaticii turco-osmane. De asemenea, identificarea unor instituţii ridică obiecţiuni poate şi datorită

by Denis Sinor. The Royal Asiatic Society, London, p. 45 46.

[1] Zygmunt Abrahamowicz, *Dokumenty tatarskie i tureckie w sbiorach polskich*, în *P.O.*, 1954, nr. 2 (10), p.141—148.

[2] *Biti*, t.n.s. *meklub* a., *name* p. — „Epistola, literae. Lettera", vezi Meninski Lexici, tom.I, Viennae (1780), p. 478, col. II-a.

www.dacoromanica.ro

faptului că nu au corespondenţe în Polonia medievală. Aşa, de pildă, într-un document din 1531/937 (nr. 26), adresat de Suleiman Magnificul lui Sigismund I, vorbindu-se de acţiunea craiului unguresc Ioan (Zapolya) se aminteşte de Hieronim (*Laski*) ca „voievod" (Ban, sic ! p. 40) al Transilvaniei. Or, se ştie că *bănia* era altceva decît voievodatul.

Deşi descrierea diplomatică merge la fiecare piesă pînă la cele mai mici amănunte, totuşi se trece cu vederea indicarea *filigranelor*. Se ştie că aceste semne care se observă în ţesătura hîrtiei contribuie la datarea documentelor. În schimb folosirea caracterelor arabe, în deosebi la reproducerea unor elemente şi formule orientale, precum şi a unei transcrieri ştiinţifice unitare, cu semne diacritice, ridică calitatea lucrării.

Rezumatele, bine întocmite, privite în ansamblu, reflectă multiplele relaţii istorice ale Poloniei feudale, ale ţărilor româneşti, ale Rusiei, ale Ucrainei şi ale altor state din sud-estul Europei cu Imperiul otoman şi Chantul Ghereid din Crimeea, începînd din 1455 şi pînă la 1672, cînd a avut loc căderea Cameniţei sub turci. Deci, autorul s-a oprit la un moment important din istoria relaţiilor turco-polone. O serie de acte ne arată rolul pe care îl juca Austria, ducînd adesea o politică de duplicitate între Poartă, Polonia şi ţările româneşti.

Din secolul al XV-lea sînt rezumate : două documente (nos : 1 şi 2) din anii 1455 şi 1456/860 h. de la sultanul Mehmed II (1451—1481) privind Moldova, şi cinci piese din 1489/894 h., adresate de Baiazid II (1481—1512) craiului Kaziimir IV Iagello (nos. 3,6 şi 7). Acestea din urmă cuprind privilegii acordate de Poartă solilor (nr. 4) şi negustorilor poloni (nr. 5). Primul document (nr. 3) fiind un „tratat" din 22 martie 1489, încheiat între Poartă şi Polonia, interesează mai în deaproape istoria Moldovei, fapt pentru care a fost publicat în Hurmuzaki, *Documente* II, supl. 2, nr. 280 p. 315

316. În fine, un document (nr. 8) din 1494 este adresat de acelaşi sultan lui Ioan Albert şi altul (nr. 9) reprezintă un nou „traktat" între Baiazid II şi craiul leşesc.

Deci, numărul documentelor turceşti din Arhivele polone din veacul al XV-lea este foarte restrîns, de altfel ca şi din ale noastre care se reduc la trei piese.

O dată cu secolul al XVI-lea numărul lor creşte mult. Astfel, patru documente din 1502 (nos : 10—13) au fost adresate de Baiazid II craiului Alexandru şi unul din 8 mai 1507 lui Sigismund I, cuprinzînd mai mult „tratative diplomatice" şi lucruri negustoreşti.

Nu este de mirare că de la sultanul Selim „Yavuz" (1512—1520) s-au păstrat numai patru acte diplomatice, unul din 1514 şi restul din 1519, deoarece acesta a avut legături mai mult cu Orientul.

Faptul că sînt rezumate în acest *Catalog*... 170 de documente din anii 1525/932 h. —1566/973 h. (nos : 19—189) ne arată că legăturile dintre Imperiul otoman şi Polonia panilor au fost foarte strînse pe timpul lui Suleiman Magnificul. Cea mai mare parte din aceste documente, adresate regilor Sigismund I şi Sigismund August, precum şi unor pani de la serhatul leşesc, au un caracter diplomatic. Unele reprezintă tratatele Poloniei cu Poarta în anii 1525/932 h. (nr. 20), 1528/938 h. (nr. 23), 1533/939 h. (nr. 33), 1533/960 h. (nr. 138) etc., avînd clauze pentru Moldova. Aceste legături le atestă şi o scrisoare din partea sultanei favorite Hurrem (*Roxalana*) şi alta din partea fiicei lui Suleiman Magnificul numită Mihrimah, ambele adresate lui Sigismund August în (1549) (nos : 103 şi 104), confirmînd primirea unor daruri.

S-a mai păstrat corespondenţa sultanului Selim al II-lea (1566—1574), a marelui vizir Mehmed Sokolli paşa (m. 1579) şi dragomanului Ibrahim beg tot cu craiul Sigismund August şi panii poloni, numărînd la 30 de piese (nos : 190—220).

O serie de documente sînt adresate de sultanul Murad III (1574—1595) crailor Ştefan Báthory şi Sigismund al III-lea. Două din acestea (nos : 226 şi 235) reprezintă „traktate" din anii 1577/985 h. şi 1591/999 h. dintre Poartă şi Polonia.

www.dacoromanica.ro

Patru documente din anii 1597/1006 h., 1598/1007 h., 1600 (nos: 237, 238, 241 şi 244) reflectă corespondenţa dintre sultanul Mehmed III (1595—1603) şi Sigismund II, trei dintre ele fiind tot „traktate" între cei doi suverani.

Deci, majoritatea actelor rezumate în acest *Catalog*... datează din veacul al XVI-lea, atingînd 234 piese.

Trecînd la secolul următor, amintim că un hrisov din 1618/1027 şi altul din 1623/1032 h. au fost adresate de sultanii Osman II (1618—1622) şi Mustafa I craiului Sigismund al III-lea.

Un număr considerabil de acte (nos: 259—324) dintre anii 1623—1639 constituie corespondenţa sultanului Murad IV (1623—1640), a vizirilor, beilor şi efendiilor săi cu Sigismund al III-lea, Vladislav IV, cu hatmanii şi panii poloni.

Doc. nr. 325 din 13—22 mai 1640 reprezintă tratatul sultanului Ibrahim I (1640—1648) cu Vladislav IV. Mai semnalăm cîteva acte din anii 1643/1053 h. şi 1646/1056 h., reprezentînd corespondenţa dintre cei de mai sus.

În fine, de la sultanul Mehmed IV (1648—1687) datează o serie de diplome, prima din 1651/1064 h., fiind adresată hatmanului de cazaci Bogdan Hmielniţki (nr. 344). Restul din anii 1654/1064 h., 1658/1068 h., 1661/1071 h., 1667/1078 h. etc., reprezintă corespondenţa şi tratatele încheiate de acest sultan cu Ioan Kazimir, regele Poloniei. Două documente din 1672/1083 h. (nos: 372 şi 380) de la acest sultan, primul este adresat craiului Mihail Korbyt Visniowiecki iar al doilea reprezintă un „traktat" cu acesta din urmă. Sub nr. 378 se redau primele patru articole ale tratatului de la Buczaczi din 1672 încheiat între turci şi poloni, cu unele clauze privind pe cazaci, tătari, ucraineni etc.

Alături de diplomele de mai sus, în *Catalog*..., cercetătorul mai poate găsi o vastă corespondenţă a marilor viziri, beilerbei, sangeacbei cu Polonia. Aşa, bunăoară, de la Ibrahim paşa, cel mai mare vizir otoman, avem acte din anii 1531/938 h. (nr. 28), 1533/940 h. (nr. 31 şi 32), 1534/941 h. (nr. 36), 1535/941 h. (nr. 38) 1535/941 942 (nos: 40 şi 42) adresate craiului Sigismund; mai sînt acte din anii 1542 de la Osman Sah, sangeacbei de Silistra către comisarii serhatului leşesc (nos: 64, 65, 66, 67) etc.

Printr-un act datat din Akkerman (1550), sangeacbeiul de Nicopole scrie craiului Sigismund August despre luarea unor vite de către poloni lîngă Oceakov (nr. 119). La 1555, substitutul de cadiu (*naib*) Eiub din Akkerman dă jalbă craiului leşesc tot pentru nişte vite (nr. 153). La 1563, sangeacbeiul de Akkerman, Chilia (*Kili*), Bender şi Oceakov scriind craiului Sigismund August insistă asupra atacului lui D. Wişnowiecki de a instala în Moldova pe Laski etc.

În partea finală a Catalogului sînt rezumate documentele de la marele vizir Melek Ahmed paşa către hatmanul Bogdan Hmielniţki din [1651] (nr. 345), de la Derviş Mehmed paşa către Ioan Kazimir (nr. 350) şi cancelarul Ştefan Korycinski (nr. 351) etc. Cîteva acte dintre anii (1651—1656) aparţin sangeacbeilor de Silistra Mehmed paşa, Siavuş paşa şi Iusuf paşa adresate craiului Ioan Kazimir, cancelarului Ştefan Korycinski, hatmanului Petre Doreşenko (nos: 346, 347) etc. În fine, de la marii viziri Köprülü Mehmed Paşa şi Fazil paşa Ahmed sînt zece acte din anii 1657, 1658, 1660, 1661 şi 1667 fiind adresate cancelarului St. Korycinski (nos: 355), craiului Ioan Kazimir (nr. 357), cancelarului Mikolay Praznowski (nr. 358), hatmanului Stanislaw Potocki (nr. 359) etc.

Numeroase documente privesc relaţiile Moscovei şi a teritoriului U.R.S.S., îndeosebi a cetăţilor Akkerman, Chilia, Bender, Oceakov, Odesa (Hodja-bei), Azov, (*Azak*) cu Turcia şi cu hanatul din Crimeea, precum şi cu alte state din sud-estul Europei.

Cîteva piese privesc Cameniţa, o dată grafiat „Kamenes" (p. 90) şi altă dată „Kamancea" (p. 119).

Sînt menţiuni documentare interesante privind rolul negustorilor armeni. Astfel, într-un document din 1540/947 h. Suleiman

www.dacoromanica.ro

Magnificul adresîndu-se regelui Sigismund I vorbeşte despre socotelile băneşti (3420 florini) ale negustorului Almira cu Ştefan, fiul lui Avedik mare negustor armean, din Lwow pentru „ţesături şi postav" (*saf, ciuk.*). Acest Avedik apare şi în documentele turceşti de la Academia R.P.R. Într-un alt act din 1568/976 este vorba de socotelile băneşti ale armeanului Pord Avac tot pentru *saf* şi *ciuka* (nr. 196).

Conţinutul acestor documente privite în ansamblu prezintă mare interes pentru cercetările din domeniul istoriei diplomatice, politice, social-economice, militare, administrative etc. Orice cercetător care se va ocupa mai îndeaproape cu relaţiile istorice turco-polone, turco-ruse şi turco-romîne va găsi în documentele turceşti din *AGAD* un material bogat şi de o preţioasă calitate.

Aceste piese prezintă un deosebit interes şi pentru cercetarea toponimiei istorice. Aşa, de pildă, dintr-o condică (*defter*) din 1545/952 aparţinînd cadiului din cetatea *Djankerman* aflăm că aceasta este Occakovul. Dintr-un document din 1549/956 h. (nr. 105) aflăm că cetatea *Mankerman* corespundea cu Kievul. Or, se ştie că ambasadorul francez Gilbert de Lanoy (1420) izbit, probabil, de asemănarea Monkastron (*kerman* în tătară înseamnă „kastron" = cetate) atribuie acest nume Akkermanului. Alţii au încercat să identifice Mankermanul cu localitatea Karasu din Crimeea etc. Un act ne arată că *Hagitarhan* este denumirea veche a cetăţii Astrahan de la gura Volgăi. Deşi piesele sînt rezumate, totuşi putem să ne dăm seama că aria de răspîndire geografică a ştirilor este cît se poate de vastă.

Autorul, renunţînd la terminologia actelor, instituţiilor turceşti etc., elimină prezenţa unui glosar care este aşa de preţios printre lucrările de acest caracter. Ar fi fost foarte util un *indice* de persoane, locuri şi lucruri, precum şi o serie de facsimile ilustrative. Dacă nici partea a 2-a nu va fi prevăzută cu Indice, ceea ce nu se spune în prefaţă, lucrarea va fi aproape inutilizabilă. Polona nefiind o limbă de circulaţie se impunea indicarea pe scurt a rezumatelor în rusă şi franceză.

*

Aceste documente, cu referiri la istoria Polonici, adresate beilor turci de la serhaturi etc., conţin în cuprinsul lor cu o frecvenţă izbitoare realităţile noastre istorice. Numărul pieselor care ne privesc direct sau indirect atinge circa 125 de piese; se poate spune că aproape o treime din *Catalog* conţine referiri la ţara noastră. E drept că unele piese cuprind informaţii mărunte, în schimb altele se referă în întregime. Vecinătatea cu regatul Polonici a făcut ca majoritatea acestor piese să fie relative la fostul „vilaiet Bogdan", adică Moldova. Astfel, originalele celor mai vechi documente care ne privesc (nr. 1): *Scrisoarea din 5 oct.[1455] prin care Mehmed II somează pe Petru Aron Vv. Moldovei pentru plata primului haraci: 2000 de galbeni* şi (*nr. 2*) *Privilegiul lui Mehmed II din 9 iunie 1456 (860, regeb 5) acordat negustorilor moldoveni ca să facă negoţ în Imperiul otoman* se găsesc la AGAD[1] în Polonia.

În descrierea diplomatică a primului document se spune că este în „limba slavă bisericească" (*J. cerkiewnosłowiański*), ceea ce nu prea corespunde cu realitatea. F.Babinger opinase că a fost scris de un dalmatin, dar slavistul D.P.Bogdan a precizat că a fost redactat de un bosniac[2]. Deci, termenul „sl. bisericească" este impropriu. La indicarea publicării (*druk*) acestui hrisov turcesc, autorul se rezumă la F. Babinger care a dat o reproducere defectuoasă în articolul *Cel dintîi bir al Moldovei către sultan*[3], folosindu-l nu numai în studiul *Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien* (14—15 Jahrhundert), Brünn-München, Wien 1944 — cum arată Z.Abrahamowicz — ci şi şi în monografia sa despre *Mohamet al II-lea*

[1] — Archiwum . Główne Akt Dawnych.

[2] *Revista istorică romînă*, VII, 3—4 (Bucureşti, 1937), p. 414—416.

[3] În vol. omagial *Fraţilor Alexandru şi Ion Lapedatu la împlinirea vîrstei de 60 ani*, Buc., 1936, p. 29—37 + facsimil.

www.dacoromanica.ro

și *vremea sa* apărută în trei versiuni[1]. De fapt acest document a fost publicat și folosit ca izvor cu mult înainte și după F. Babinger în istoriografia română și străină[2]. Deci, se putea ușor renunța la acest citat.

În ceea ce privește al doilea document (1456/860) se spune: „Oryginal AGAD..." (p.22). Turcologul austriac F. Kraelitz care a cercetat această piesă valoroasă și a publicat-o, spune: „Original im russ. Staats-Archiv zu Moskau (s. Taf. 1)"[3]. Deci, unul și același document nu poate avea un original la Varșovia și altul la Moscova. De asemenea, a fost tradus nu numai de F. Kraelitz (1921) și reprodus de N. Iorga (1924), ci și în cercetările mai noi, aducîndu-se pe marginea lui unele contribuții interesante[4]. Așa, de pildă, pe baza acestei piese a fost prezentată comunicarea *Le traité de commerce de Mahomet II avec la Moldavie et les voies du commerce polonais vers la Mer Noire* de P.P. Panaitescu la cel de-al VII-lea Congres internațional al istoricilor ținut la Varșovia (1933)[5].

Trecînd la prezentarea unor piese din veacul al XVI-lea, amintim: într-un document din 12—21 febr. 1528 (934, Gemazi I a 3-a dek.) Suleiman I Magnificul comunică craiului leșesc Ioan Sigismund I primirea unui raport din partea lui Ioan Zapolya, privind ajutorul acordat de împăratul Austriei (*nemce kirali*) craiului unguresc Ludvic (*Lavuș*) (*la Mohaci*); la rugămintea lui I. Zapolya, se cere sprijin pentru încheierea unui tratat de cinci sau zece ani (nr. 21).

Este și mai semnificativă o scrisoare a marelui vizir Ibrahim pașa din 23 oct.— 1 nov. 1531 (938, Rebi' a 2-a dek.) prin care face cunoscut lui Sigismund I că Petru [Rareș] Vv. Moldovei (*Kara-Bogdan*) raportase la Poartă despre expediția de jaf a leșilor în vilaietul său, cerînd permisiunea Porții ca și el să atace „pămîntul regelui". Marele vizir considerînd atacurile leșești drept o „agresiune asupra pămîntului stăpînit de padișah" pretinde restituirea a tot ce a fost prădat din Moldova... (nr. 28). Atragem atenția autorului că această piesă a fost publicată în traducere polonă și franceză de Ion Bogdan în Hurmuzaki, *Documente*, I, supl. 2, p. 44—46, unde se mai adaugă: „Țara care plătea un tribut trebuia să fie ferită de aceste atacuri". Una din clauzele tratatului turco-polon din ian. 1533/939, Gemazi II, prevede că regele Poloniei *să nu mai acorde azil fugarilor din Țara Românească și din Moldova, care trebuie urmăriți, prinși și predați Porții* (nr. 30). Și acest document trebuie să fie confruntat cu o piesă identică din Hurmuzaki I[2], p.67 69.

Cîteva documente privesc expediția turcilor în Moldova din 1538. Sultanul anunță pe la finele lunii iulie din Adrianopol plecarea cu o armată numeroasă împotriva Moldovei răzvrătite, renunțînd la ajutorul polon (nr. 46). În tabăra turcească se găsea și solul polon Erast [Kretkovski]. La 18 aug. 1538, marele vizir Aias pașa, caimacamul său Lutfi pașa și cel de-al treilea vizir Mehmed pașa adresîndu-se craiului leșesc Sigismund I îl roagă să acorde sprijin lui Sa'id bei, solul sultanului ca *Petru Vv. Moldovei care fugise*

[1] F. Babinger, *Mahomet II le Conquérant et son temps* (1432—1481)..., Paris — 1954, 636 p. (Bibliothèque historique) (v. și recenzia noastră în „Studii" ...nr.2, XI, (Buc. 1958), p.195—212); *idem*, *Maometo il Conquistatore e il suo tempo*. Tradutione di Evelina Pollaco, Torino — 1957, Giulio Einaudi editore, 795 p. + 1 c. + ilustr. (Biblioteca di cultura storica) (v. recenzia de Mihail Guboglu în *Studia et acta orientalia*, II, 1959 (Buc. 1960), p. 217—237).

[2] v. Recenzia cit. în *S.A.O.*, II (1960), p. 223, nota 3 și 4.

[3] v. *Osamanische Urkunden in türkischer Sprache*..., Wien-1922, p.44.

[4] v. A.C.G. [Al.Grecu — P.P.Panaitescu] *Pe marginea folosirii izvoarelor cu privire la supunerea Moldovei la tributul turcesc* (Vaslui—1456) în „Studii" nr. 3,V (1952), p. 187—198; M.Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II (1957), p.8; M.Guboglu, *Paleografia și diplomatica turco-osmană. Studiu și album* Ed. Acad. R.P.R. 1958, p. 131—132 și 164 (facs.) și *Istoria României* vol. II. Ed. Acad. R.P.R. [1962], p. 425 (facs).

[5] V—VIIe *Congrès international des sciences historiques. Résumés des communications presentées au Congrès*, vol. II, Varsovie, 1933, p. 218—219.

www.dacoromanica.ro

în părțile leșești (sic!) să fie prins și predat viu sau mort (n.49).

Printr-un alt document din 25 sept. 4 oct. 1538 (945, Gemzi I dek. 1-a), emis de pe malul Prutului, Suleiman Magnificul cere lui Sigismund I să-i predea trimisului său Sa'id pe soția, fiica și fiul lui Teodor, fratele fostului Petru Vv., pîrcălab de Hotin. De asemenea se pretinde toată averea lor adunată într-un castel leșesc dimpreună cu moldovenii fugari cu avutul și familiile lor cu tot. I se atrage atenția craiului că toate acestea trebuie predate noului Vv. Ștefan (Lăcustă), iar susnumitul Teodor să fie prins și expediat în grabă la Poartă (nr. 50). Autorului Z. Abrahamowicz i-a scăpat că și această piesă este publicată în traducere polonă și franceză (v. Hurmuzaki I², p.110—112, nr. LXI).

Printr-un firman din 21—30 iul. 1514 (951, Gemazi I dek 1-a), Suleiman Magnificul poruncește lui Gh. Martinuzzi-Uteșinovici să cerceteze și să descopere rebelii care au ucis în Transilvania un călugăr cu trei însoțitori într-o localitate numită „Balska (?)" (nr.80). Acest toponim se poate citi și „Blaska", ceea ce nu este exclus să fie Blajul.

Unele diplome, ca aceea din iul. 1544/951 (nr. 78), cuprind informații cu privire la tătarii „Dobrogensis", iar altele privesc tătarii bugeceni (nr. 298 etc.) Amintim că și tratatul turco-polon din 1553/960 h. cuprinde clauze care privesc relațiile Moldovei cu tătarii (nr. 138).

Un document ne arată că la 12 dec. 1553, Suleiman Magnificul scrie reginei Izabela Zapolya și lui Ioan Sigismund următoarele: „Nobilimea și poporul din Transilvania au trimis la Poartă soli cu scrisori că de cînd prințul [I. Sigismund] a părăsit ținutul lor, acolo domnea mare jale și tulburare...Acei care nu l-au vrut pe prinț, cunoscînd asuprirea austriacă, regretă ceea ce au făcut în neștiința lor, așteptînd zi și noapte întoarcerea prințului". Se cere și regelui Poloniei ca prințul să ajungă în Transilvania pînă în vară, înainte de restabilirea dușmanului, spre a fi încoronat ca rege (nr. 142). Scrisoarea marelui vizir Rustem pașa, din 25 dec. 1553, adresată Izabelei Zapolya și lui Ioan Sigismund, mai adaogă: „crăișorul este deja major și apt pentru domnie. Îndată ce va sosi la graniță Poarta îi va trimite coroana" (nr. 143). Printr-o misivă tot din dec. 1553, dragomanul Porții, Mahmud — un renegat — sfătuiește pe Izabela Zapolya să primească și să aibă grijă de acest regat [Ardeal], să nu se lase să fie ocupat de turci, deoarece ar fi o „mare pagubă pentru creștinătate"...dacă regina nu va sosi în Transilvania, sultanul va crede că ea s-a înțeles cu Ferdinand [de Austria], neavînd nici o dată pace nici cu Ferdinand și nici cu alți principi creștini. Însă, dacă crăiasa va veni imediat cu fiul ei în Transilvania, sultanul va înlesni cu bunăvoință totul după voia ei (nr. 144).

Este de reținut și o poruncă din 3—12 nov. 1558 (966, Muharrem dek. a 3-a) prin care sultanul Suleiman cere cadiilor de la Istanbul și pînă în Moldova să restituie prizonierii ruteni; iar acei care îmbrățișează islamul să fie volnici a se întoarce la credința lor, așa cum se prevedea în tratat (nr. 160).

Strîns legat de evenimentele tulburi din Transilvania este și documentul datat din Aleppo [apr. 1554] prin care Suleiman Magnificul comunică lui Ioan Sigismund Zapolya că Petrovici raportase la Poartă că nici „beilerbeii sultanului, nici chiar voievozii Moldovei și Transilvaniei nu i-au acordat ajutor, din care cauză mulți nobili l-au părăsit, trecînd de partea lui Ferdinand. Amintindu-i că acum crăișorul este așteptat de partizanii săi, sultanul îl asigură pe acesta că la porunca sa va fi ajutat de oștile otomane și de voievozii de mai sus. Se mai adaugă: „față de credința tatălui său Ioan Zapolya nici o palmă din pămîntul Transilvaniei nu va fi cedat lui Ferdinand, iar regele Ungariei va fi numai crăișorul. Prin ceaușul Oruci s-a trimis lui Petrovici un steag pentru crăișor, iar posesiunile acordate vor fi administrate de acesta din urmă pînă la întoarcerea crăișorului" (nr. 147).

www.dacoromanica.ro

Tot Suleiman Magnificul comunică craiului leşesc Sigismund August (apr.—mai 1563) că Ioan [Despot] Vv. Moldovei raportase la Poartă despre arestarea cîtorva negustori moldoveni în Polonia care la terminarea treburilor lor vroiau să se întoarcă în ţară. Sultanul atrage atenţia craiului că limitarea libertăţii negustorilor sau a oamenilor paşnici care sosesc din Moldova în Polonia este o vădită încălcare a tratatului cu Poarta (nr. 169).

Documentul din 15—24 martie 1564 (971, şa'ban dek. I-a) prin care se cere lui Sigismund August extrădarea lui Ştefan [Tomşa] şi se anunţă numirea lui Alexandru Lăpuşneanu ca domn al Moldovei (nr. 175), de asemenea este publicat în Hurmuzaki I^2, p. 231—232.

Selim II comunicînd, la 15—24 apr. 1572, lui Sigismund August sosirea solului leşesc Andrei Tarnowski la Poartă, discută situaţia Moldovei, Valahiei şi Transilvaniei „ţări cucerite de sultan" şi guvernate de principi şi voievozi credincioşi pe care îi numeşte. Însă, dacă aceştia „nu au grijă de vilaiet şi ra'ia" atunci îi mazileşte. Astfel, cînd Bogdan [IV Lăpuşneanu] vv. Moldovei nu a ascultat de recomandările Porţii şi a asuprit raia'ua, sultanul l-a mazilit, numind ca voievod în locul lui pe Ioan [Ioan Vodă]. Însă Bogdan avînd în jurul său mulţi rebeli a fugit în Polonia, de unde a început să atace satele moldoveneşti. Atunci, sultanul a trimis împotriva lui pe [Devlet Ghirai], chanul Crimeii şi cîţiva sangeacbei cu oşti. La rugămintea solului de mai sus, sultanul fiind înduplecat iartă pe Bogdan cu condiţia să slujească Poarta cu credinţă, iar regele să-l expedieze îndată. Însă dacă va mai pustii Moldova, atunci va fi pedepsit de oastea sangeacbeilor... Sultanul iartă pe „rebel" numai de hatîrul craiului. În caz că el va provoca o nouă rebeliune, atunci trebuie să fie trimis imediat sau vor urma cele meritate (nr. 218).

Tot sultanul Selim II, printr-o scrisoare din 31 iulie — 9 august 1574 (982, Rebi' II dek. a II-a) aduce la cunoştinţa panilor poloni că în trecut, deşi pacea a fost respectată, totuşi în ultimul timp ei au călcat iarăşi tratatul reînnoit cu Poarta. Astfel, Alexandru vv. Ţării Româneşti raportase printr-o scrisoare la Poartă că atunci cînd Ioan (Ioan Vodă) a fost înfrînt [la Roşcani], panii poloni au trimis 200 de oameni în Moldova şi au luat pe soţia sa care era la Hotin, cu întreaga avere şi *haraciul* din Moldova care se cuvenea Porţii; au mai luat arabalele şi lucrurile prădate de Ioan şi împreună cu soţia sa şi cu soţiile altor şapte boieri şi vitele lor au fugit cu carele în Polonia. Cînd acest Alexandru vv. a trimis un sol cu scrisoare la panii poloni, cerînd predarea acestor oameni şi bunuri, aceştia i-au răspuns că încă nu au primit scrisoarea sultanului despre numirea noului Vv. al Moldovei. Mai înainte s-a primit o scrisoare de la Constante şi Laski pentru Ioan, arătîndu-i-se că toţi panii îl compătimesc şi au poruncit străjilor de la graniţă ca să-l ajute. Sultanul a mai auzit că panii au trimis lui Ioan întăriri cu ajutorul cărora el a atacat şi a prădat Akkermanul...

Acum cînd Ioan a fost alungat, sultanul trimite cu această scrisoare pe ceaşul Ahmed, cerînd ca panii să trimită la Poartă pe socrul rebelului împreună cu soţia lui, soţiile acelor boieri şi alte lucruri care au fost duse în Polonia. Iar pe acei care au trimis ajutor lui Ioan, care constau din caice şi arabale pustiind „pămîntul padişahului", contrar clauzelor tratatului, panii trebuie să-i prindă şi să-i pedepsească, pentru ca supuşii ambelor părţi să aibă pace. Domnia Moldovei sultanul o „dăruise" acum lui Petru Vv [Şchiopul] cu care panii trebuie să trăiască în bună înţelegere... (nr. 220) etc.

Cîteva documente inedite cuprind ştiri interesante privind răscoalele şi războaiele ţărilor române împotriva dominaţiei otomane, conduse de Mihai Viteazul. Aşa, de pildă, sultanul Mehmed III adresîndu-se craiului leşesc Sigismund III (nov. 1597/1006, Rebi I) îi aminteşte că la izbucnirea răscoalelor în Moldova şi Ţara Românească el a ajutat la întronarea „ordinei" în Moldova şi că nu s-a dezis cu nimic de la tratatul

www.dacoromanica.ro

încheiat cu Poarta. Craiul mai făcuse cunoscut că va numi pe voievozii Valahiei şi Moldovei, sub care Poarta va primi şi pe viitor acelaşi haraci.

În ceea ce priveşte treburile Ţării Româneşti, sultanul comunică că au fost încredinţate lui Gazi Ghirai, care acum din porunca sultanului porni la război... Cît despre Transilvania, după cucerirea acestei ţări, sultanul urma ca el însuşi să numească acolo un voievod. Sultanul nu se va opune la ocuparea celor trei cetăţi [Mukacz, Hust şi Koszyce], ele nefiind la graniţa Transilvaniei...

Solul polon s-a referit la boierimea Moldovei care se afla în Polonia şi care semăna „nelinişte şi discordii" (sic!). În această privinţă, cînd regele va primi lista vinovaţilor, ei să fie pedepsiţi, deoarece sultanul nu aprobă astfel de abuzuri (nr. 237).

Pe la [15 dec. 1597], Ahmed paşa bei de Silistra face cunoscut lui Sigismund III, fiind sangeacbei de Bender în timpul răscoalei voievodului Moldovei, că a căpătat favoarea beilerbeiului Moldovei; apoi, cînd hatmanul regesc şi cancelarul [Zamoyski] au pus acolo pe Ieremia Vv., credincios sultanului, atunci paşa a mijlocit în această afacere pe lîngă sultan, obţinînd rangul de beilerbei... (nr. 239).

În tratatul turco-polon din 4 aug. 1598 (1007, Muharrem 1) o clauză arată că în ceea ce priveşte pe Ieremia Vv. Moldovei, îşi va păstra domnia numai cît timp va fi credincios Porţii, iar după moartea lui va rămîne fiul său Vv. Moldovei. (nr. 241).

Prezintă un deosebit interes cuprinsul rezumativ al diplomei sultanului Mehmed III din 27 ian.—5 febr. 1600 (1008, regeb dek. a II-a) prin care răspunzînd la o scrisoare a lui Sigismund III se descriu evenimentele istorice din Transilvania, Moldova şi Ţara Românească, începînd din momentul cînd solii lui Andrei Báthory, şi ai lui Mihai [Viteazul] au sosit la Poartă. Aceştia, aici, şi-au căpătat insignele de vasali ai Porţii, dar între timp Báthory fiind ucis, sultanul la rugămintea lui Mihai [Viteazul] i-a acordat ca feudă Transilvania, iar fiului său Pătraşcu Vv. i-a fost acordată Ţara Românească. Sultanul, trimiţînd această scrisoare prin Geafer, speră că şi pe viitor regele va fi prietenul său. Acesta, sprijinind pe Pătraşcu Vv., nu va permite nici un fel de atac asupra Ţării Româneşti şi Moldovei (nr. 244).

Acelaşi interes prezintă pentru cercetările noastre istorice scrisoarea marelui vizir Hafiz Ahmed paşa din [aug.—sept. 1601] prin care se comunică craiului leşesc Sigismund III că solul Andian Rebowski a sosit la Poartă cu o misivă din partea sa. Prin acest sol se înştiinţa Poarta că mai înainte cînd „Mihail" [Mihai Viteazul] se răsculase împotriva Porţii şi pusese stăpînire pe Transilvania şi Moldova a început să semene acolo „distrugerea". Şi ca să-l alunge pe „rebel" (Michal), regele a trimis acolo pe cancelarul său [Zamoisky] cu o oaste mare. Întrucît Ieremia nu avea bani pentru plata oastei şi pentru alte cheltuieli, Poarta i-a dat patru pungi *(kise)* de galbeni şi a mai poruncit lui Mehmed paşa, serdarul oastei otomane transdunărene, să-l sprijine cu armele pe cancelar şi pe voievod... Paşa debarcînd pe ţărmurile româneşti cu galere a construit acolo o cetate puternică [Giurgiu] iar pe beilerbeiul Zu'l-Kadîr Eiub paşa l-a trimis cu trupe în Ţara Românească. Atunci, el a zdrobit trupele lui Mihail (Mikhal) care erau adunate la *Karlun* (p. 236), prinzînd şi decapitînd pe comandantul său de oaste „Holota" (*Galota*). După aceea, cancelarul şi Ieremia l-au bătut pe Mihai şi l-au alungat din ţară. Mulţumită acestui fapt, acum în Ţara Românească şi în Moldova domneşte „liniştе". Pentru credinţa lui Ieremia faţă de Poartă, fratele său Simion [Movilă] a fost numit voievod al Ţării Româneşti, iar Mehmed paşa a primit porunca de la sultan ca în caz de ameninţare să-i vină în ajutor. Această scrisoare vizirală însoţea pe aceea a sultanului cu o rugăminte şi din partea marelui vizir, ca şi pe viitor craiul să fie prieten al Porţii... (nr. 245). Ar fi fost bine dacă autorul alătura toponimului „Karlun" şi grafia arabă care putea ajuta pentru identificare. În orice caz, „Holota" (*Galota*) este

www.dacoromanica.ro

desigur Calotă Bozianu, banul Craiovei, care căzu în lupta cu turcii la Tîrgovişte [1]. În ceea ce priveşte localitatea „Karlun", cred că este Craiova, pînă unde înaintaseră unele cete turceşti.

Între 13—21 oct. 1607 (1016, Gemazi II dek. a III-a),vizirul Mustafa paşa comunică lui Sigismund III că după moartea lui Simion [Movilă] Vv. Moldovei, la rugămintea locuitorilor de acolo l-a numit ca voievod pe fiul răposatului Michal. În acelaşi timp roagă pe rege ca să nu dea ajutor fostului voievod al Moldovei Constantin, fiul, lui Ieremia, care luînd puterea în Moldova se răsculă împotriva Porţii. Paşa trimite aceasta împreună cu o scrisoare a sultanului [Ahmed I] prin ceauşul Keivan (nr. 247).

Iskender paşa, valiu de Bosnia, avînd tabăra lîngă Buzău, face cunoscut [în 1617] lui Ioan Sigismund că fiind numit de sultan serdar împotriva cazacilor care atacau graniţele Moldovei a înaintat cu o armată uriaşă pînă la Buzău... Regele promitea că va asigura liniştea Moldovei din partea cazacilor, fiind mulţumit de faptul că [Ştefan] Tomşa a fost alungat de sultan. Astfel, înţelegere şi prietenie fiind între cele două puteri a rămas două zile la Buzău (nr. 249).

Tratatele turco-polone din 1623/1032, 1630/1039 etc. cuprind clauze numeroase privind ţările româneşti, în special curmarea incursiunilor căzăceşti şi tătăreşti (nos : 256, 286) etc.

Prin scrisoarea sa din [1656], marele vizir Boinu Egri Mehmed paşa răspunde craiului Ioan Cazimir că Poarta refuză de a obţine ajutor din Crimeia, Transilvania, Moldova şi Ţara Românească împotriva Suedici, Moscovei şi Cazacilor, solicitat prin W. Bieniewski (nr. 353) etc.

Printre documentele rezumate în acest *Catalog* se întîlnesc şi acte turceşti emise din cancelaria domnilor Moldovei. Astfel, Iliaş II vv. Moldovei comunică în [1551] marelui vizir că ceauşul Geafer i-a adus porunca sultanului ca regele Poloniei [Sigismund August] să trimită un sol cu întrebarea dacă leşii au atacat Ocakovul şi împrejurimile sale cu ştirea lui sau dacă aceste fapte agresive s-au petrecut din iniţiativa sau porunca panilor de la serhat. Se aminteşte că voievodul mai primise o astfel de poruncă conform căreia a trimis un sol în Polonia, după întoarcerea căruia îndată înştiinţă Poarta despre răscoala craiului. Domnul Moldovei a scris din nou la Poartă că regele nu ştie despre abuzuri şi că vinovatul era [Bernard Pretwicz] staroste de Bar. Domnul a mai trimis un om de încredere şi la panii leşi şi i-a sfătuit să se lase de incursiuni şi tîlhării, căci continuînd aceste acţiuni le vor face numai pe seama lor (nr. 128).

În [1650] Vasile Lupu vv. Moldovei confirmă sangeacbeiului de Ocakov că acesta l-a trimis pe sluga sa Ivaşcu cu o scrisoare. Arătîndu-i că hanul Crimeii este bolnav, tătarii se aşteaptă la o incursiune în acele părţi, sfătuindu-l ca să scrie despre toate acestea Porţii şi voievodului Ţării Româneşti (Matei Basarab). Cu toate acestea Vv.[V. Lupu] răspunde că nu poate scrie la Poartă, deoarece tătarii puteau să nu vină şi atunci el ar fi fost ameninţat. De asemenea, nu va scrie nici voievodului Ţării Româneşti care, desigur, ştia şi el despre toate acestea... Voievodul fiind foarte recunoscător pentru această scrisoare cu sfaturi, îl roagă pe bei să-i scrie şi mai departe tot ce se petrece prin împrejurimi, trimiţîndu-i scrisoare prin sluga sa Antonie (nr. 343) etc.

La [20 ian. 1554] Alexandru Lăpuşneanu (Lupanescu) Vv. Moldovei scrie din Iaşi lui Hasan sangeacbei de Akkerman, rugîndu-l ca beiul să dea crezare cuvintelor solului şi să plătească dreptul de păşunat al oilor (*koiun hakki*) pentru cîmpia leşească (*ktr*), potrivit cu tratatul în vigoare între sultan şi craiul leşesc (nr. 145).

Sintetizînd cuprinsul rezumativ al documentelor catalogate se poate spune că ele reflectă un complex de probleme istorice, avînd caracter politic-diplomatic, social-economic etc. Sînt importante acele piese care se leagă de *problema haraciului către Poartă*,

[1] v.P.P.Panaitescu, *Mihail Viteazul*, Bucureşti, 1936, p. 233.

www.dacoromanica.ro

nesiguranța drumurilor, diverse agresiuni în special la hotare, cooperări militare, restituiri de prizonieri, arestări de negustori romîni, sechestrări de marfă, numiri și maziliri de voievozi, dări pentru păşunat (*koiun hakkî*), incursiuni căzăcești, atacuri asupra cetăților turcești de pe la serhaturi, chestia fugarilor politici și extrădarea lor, răscoale frecvente care fac ca situația să fie mereu tulbure în țările romînești, dornice de libertate etc.

Trebuie să reliefăm însă că nu toate piesele sînt inedite. Unele dintre ele sînt publicate în traducere polonă de slavistul romîn Ion Bogdan, însoțite de traduceri franceze făcute de I. Skupiewski. Dacă Z. Abrahamowicz ținea seama de colecția Hurmuzaki, *Documente*... culese din Arhivele și Bibliotecile polone...I, supl. 2 (Buc. 1893) și supl. 2, II (Buc. 1895), pe de o parte își completa însemnările bibliografice la numeroase piese, privind în special Moldova, iar pe de altă parte și-ar fi dat seama că în *Catalogul* său lipsesc o serie de documente valoroase adresate de Poartă regilor și panilor poloni. Acestea — fie că sînt pierdute, fie că nu au fost accesibile autorului — își au valoarea lor.

Observațiile pe care le-am făcut nu scad întru nimic valoarea acestei lucrări care deschide perspective pentru cercetarea izvoarelor orientale ale istoriei Europei centrale și de sud-est. De aceea așteptăm cu nerăbdare apariția părții a doua (I, 2) din acest *Catalog*... care va cuprinde vreo 300 de documente, începînd din 1672 și pînă pe la mijlocul veacului al XVIII-lea.

Față de Secția orientală a Bibliotecii de Stat „V. Kolarov" (Sofia), după cum am mai arătat[1] Arhivele polone (AGAD) au un număr restrîns de documente (cca. 700 piese), dar care au o deosebită valoare și pentru cercetările noastre istorice, fapt care rezultă și din această succintă expunere.

Avînd în vedere că în acest *Catalog*... documentele turcești sînt rezumate într-o limbă puțin accesibilă : *polona*, microfilmarea, catalogarea și eventual traducerea integrală, de altfel ca a tuturor izvoarelor turcești din arhivele străine, care ne privesc, este o datorie urgentă a științei istorice și arhivistice din R.P.R.

Mihail Guboglu

---

[1] M. Guboglu, *Despre Arhiva turco- orientală din Biblioteca de stat «V. Kolarov» Sofia. Importanța ei pentru istoria Romîniei și altor state din sud-estul Europei* în *Revista arhivelor*. 2/1959, p. 180—214 și 1/1960, p. 134—182.

www.dacoromanica.ro

REVISTA REVISTELOR

Revue historique

Paris, LXXXIV (1960) Jan.-Déc.

Publicație de extinsă circulație internațională, *Revue historique* este considerată pe bună dreptate principala revistă occidentală de istorie, avînd în vedere vechimea ei și tradiția științifică formată în acest lung interval de timp (primul volum a apărut în 1876). Orientată după criteriile de interpretare ale școlii istorice burgheze cu o orientare idealistă, rămîne de cele mai multe ori la sfera strictă a obiectivismului și a factologiei propriu-zisă : prin consemnarea datelor și evenimentelor prezentate fără o explicare justă a necesității și legității procesului istoric ; prin orientarea și limitarea cercetării la aspecte și probleme de ordin secundar, considerate într-o perspectivă metodologică strict empiristă. Acestea sînt — credem — caracterele care definesc în primul rînd studiile cuprinse în cadrul revistei. *Revue historique* prezintă în articole, studii, note bibliografice, recenzii, discuții științifice, importante date noi, rezultat al eforturilor cercetătorilor francezi și străini de înțelegere a problemelor abordate în cuprinsul tematic al revistei. Pentru cercetătorii noștri, studiile publicate în *Revue historique* au în primul rînd un caracter strict documentar. Ele informează asupra rezultatelor diferitelor cercetări de istorie veche, medie, modernă și contemporană, dau date asupra stadiului științei istorice burgheze contemporane. În ceea ce privește interpretarea diferitelor rezultate ale cercetării istorice, trebuie precizat dintru început că acest lucru fie că lipsește cu desăvîrșire (datele consemnate rămîn suspendate, neintegrate într-o perspectivă de înțelegere unitară și științifică) fie că interpretarea este neștiințifică, (mai ales în studiile de istorie modernă și contemporană) apărînd pozițiile idealiste și reacționare ale istoriografiei burgheze contemporane.

Prezentînd pe scurt principalele probleme abordate de tematica revistei în cursul anului 1960, se observă ca o caracteristică generală că studiile publicate — în cea mai mare parte — nu depășesc limitele unei stricte documentări și că autorii nu reușesc întotdeauna să depășească sfera factologică propriu-zisă și să includă tema tratată într-un sistem unitar. Expunem materialul revistei organizat pe compartimentări mari cronologice de istorie veche, medie, modernă și contemporană.

Dintre articolele de istorie veche, semnalăm :

a) Studiul lui Maurice Lambert, *La naissance de la bureaucratie* (nr. 3, p. 1—26). Articolul prezintă date privitoare la apariția scrisului (în jurul anului 3400 î.e.n.) în Mesopotamia, în perioada penetrației Sumeriene în această provincie : scrierea pictografică, ignorînd mult timp problemele de sintaxă și morfologie complicată, a apărut ca o necesitate obiectivă în procesul muncii sociale. În jurul anilor 2500 î.e.n., scrierea s-a dezvoltat în așa

www.dacoromanica.ro

măsură încît prin intermediul ei s-a constituit o adevărată nouă „știință" pe care autorul o numește cu un termen relativ impropriu „la burcaucratie" (într-un sens foarte larg știință a înregistrării și a evidenței). Autorul prezintă cîteva centre „școli" unde „sistemul birocrației", ca sistem de evaluare, înregistrare și evidență s-a dezvoltat în această primă etapă a scrisului. Școala din *Shuruppak* (de la 2600 î.e.n. pînă la întemeierea primei dinastii Ur), școală de scribi care a stabilit primele elemente noțiuni ale unui formular de tip economic. Scrisul lor este naiv și simplist (lucrurile și ideile sînt așezate alături fără o legătură vizibilă), ignorează structura frazei; descifrarea acestor texte ridică mari dificultăți cercetătorului. Scribii orașului *Laqash* (din perioada cuceritorului Éannatum, succesor al lui *Akurgal*) introduc forme gramaticale noi în redarea grafică, multiplică seria semnelor, crează noi reguli de redare în scris obținînd ceea ce numim astăzi scrierea sumeriana clasică, ce rămîne neschimbată pînă în perioada domnici lui Ur-Nammu — 2100 î.e.n. Este perioada de ordonare, clarificare și îmbogățire a vocabularului, de adoptare a unei scrii noi de semne pentru cifre, este perioada în care se începe datarea consecventă a documentelor administrative etc. Documentele care au rămas ne dau interesante date privitoare la structura și funcțiunea economică a diferitelor clase sociale. Autorul studiului analizează cu competență și erudiție, prin numeroase exemple, principalele caractere morfologice, de sintaxă, de grafie etc. ale preistoriei scrisului în Mesopotamia. Trebuie subliniat caracterul neștiințific și impropriu al conceptului de „birocratic", folosit în cadrul studiului. Folosind acest termen autorul crează o confuzie de sens față de două probleme total diferite, problema apariției și dezvoltării caracterelor aparatului de stat centralizat și problema birocrației propriu-zise.

b) Roger Dion, *Tartessos, L'Océan homérique et les travaux d'Hercule* (nr. 3, p. 27 44). Pe baza datelor cuprinse în operele scriitorilor antici Herodot, Homer, Strabon autorul încearcă să delimiteze cadrul navigației în bazinul Mediteranei în antichitate, precum și cunoașterea orizontului geografic intra și extra mediteranean. Autorul indică în concluziile sale poziția geografică a regiunii cunoscute în vechime cu numele de Tartessos (regiune din peninsula Iberică în preajma rîului Guadalquivir).

c) Philippe Gauthier, *Grecs et Phéniciens en Sicile pendant la périoade archaïque*, (nr. 4, 257—274). Referindu-se la principalele paragrafe ale istoricilor antici (în primul rînd la textul de la începutul cărții a VI-a a lui Thucydides), autorul tratează, interpretînd aceste date, ca și ultimele rezultate ale cercetărilor arheologice, problema relațiilor greco-fenicience în general, din cele mai vechi timpuri, precum și relațiile acestor două popoare, așezate în extremele bazinului mediteranean, în procesul luptei pentru stăpînirea Sicilici. Problema are de fapt două principale aspecte: penetrația și colonizarea Siciliei de greci (sec. VIII-VI î.e.n.) și obstacolele pe care le-au întîlnit grecii în procesul de colonizare din partea celor ce stăpîneau insula în acea perioadă. Una din concluziile studiului, concluzie care depășește în parte rezultatele cercetărilor anterioare lucrării de față, subliniază ideea că în ultimă analiză, grecii colonizatori n-au întîlnit o rezistență organizată în perioada de penetrație și ocupare a Siciliei, întrucît insula nu oferea navigatorilor cartaginezi materii prime utile prelucrării ulterioare sau tranzacțiilor comerciale.

d) Jean Bousquet, *La destination de la Tholos de Delphes* (nr. 2, p. 287—298). Din 1938 școala franceză din Atena a reușit să readucă în discuție un excepțional monument de marmură construit în sanctuarul Athenei Pronia din Delfi. Autorul studiului descriind acest monument, arată că încă de la prezentarea monumentului în 1925 în *Les Fouilles de Delphes* de către J. Charbonneaux și K. Gottlob s-a precizat și s-a descris dispoziția sa arhitecturală, în schimb nu s-a putut preciza nimic în ceea ce privește destinația acestui monument, cu toate numeroasele ipoteze emise. Pînă în momentul de față nu se cunoaște decît denumirea dată monumentului de către

www.dacoromanica.ro

arhitectul său Theodorus Phocaeus (Phoceus). N-a fost găsită nici un fel de dedicaţie, n-a fost descoperită nici o inscripţie care să facă aluzie la această construcţie, la eventualele restaurări sau la destinaţia pentru cult a monumentului. O interpretare exactă a construcţiei (o rotondă cuprinzînd 20 coloane dorice care închid în interiorul lor un perete cu o singură uşă, decorat cu coroane corintiene) nu s-a putut face pînă în prezent. Autorul în documentatul studiu, prezentat cu valoroase referinţe bibliografice, încheie lucrarea întrebîndu-se dacă Tholosul poate fi eventual considerat drept naos al întregii construcţii.

e) R. Dion, *À propos des origines du vignoble bourguignon* (nr. 4, p. 321—328). Sînt prezentate cîteva date privitoare la originea şi vechimea cultivării viţei de vie în Gallia romană. Textul principal supus atenţiei este redat de un document din perioada împăratului Constantin — 312 e. n. Fragmentul cuprinzînd o descriere a culturii viţei de vie la acea dată în regiunea Coastei de Azur atrăgea atenţia împăratului asupra solicitărilor legitime din partea cultivatorilor din regiunea respectivă, pentru micşorarea impozitelor faţă de stat. Documentul este republicat recent în *Panégyriques latins*, Éd. E. Galletier, 1952, t. II, p. 76—102.

Din seria studiilor de istorie medie publicate în cursul anului 1960, semnalăm : a) Marcelin Defourneaux, *Autour de la Chanson de Roland* (nr. 1, p. 29 — 44). Articol comentariu pe marginea lucrării lui Ramón Menéndez Pidal, *La Chanson de Roland y el neotradicionalismo*, 1959, prezintă iniţial un istoric al problemei, subliniind în concluzie contribuţia pe care a adus-o recenta lucrare la înţelegerea mult discutatei probleme de istorie şi istorie literară. Autorul reaminteşte cele două teze care au încercat să explice poezia eroică medievală franceză : 1) teza romantică (poema este de inspiraţie populară şi colectivă) ; 2) teza individualistă (poema este opera unui autor unic, identificat fie şi convenţional cu Turold numele poetului figurînd în ultimul vers al poemei din versiunea manuscrisului oxfordian). Teza individualistă a fost expusă pentru prima oară de P. A. Becker, profesor la universitatea din Viena, în lucrarea publicată în 1896, *Die altfranzösischen Wilhelmsage*, iar mai tîrziu această teză a fost prezentată sistematic de Joseph Bédier în cele patru volume publicate în perioada 1903—1913 sub titlul *Légendes épiques*. Problemele privind originea, aria de circulaţie, importanţa ca document istoric şi literar ale poemei au fost reluate după 1926 de Ferdinand Lot în studiile sale privind legendele epice publicate în *Romania*, LII (1926), p. 75 133, 257—295 ; LIII (1927), p. 325—342 ; 449—473 ; LIV (1928), p. 357—380, precum şi de Jules Horrent în remarcabilul său studiu *La Chanson de Roland dans les littératures espagnole et française au Moyen Âge* (Fascicule CXX de la Bibliothèque de la faculté de Philosophie de l'Université de Liège, Paris, les Belles Lettres, 1951), precum şi în studiul său *Roncesvalles. Étude sur le fragment du „cantar de gesta" conservé à l'Archivo de Navarra*, fasc. CXXII. Acest fragment a fost editat pentru prima oară, cu un important comentariu, de Menéndez Pidal în *Revista de Filologia española*, t. IV, 1917, cu titlul : *Roncesvalles, un nuevo cantar de gesta del siglo XIII*. Autorul studiului consideră că iniţial au existat probabil povestiri versificate „sans contour" inspirate de episodul istoric din anul 778, că aceste versificări preliminare au preexistat compunerii primei versiuni literare arhetip al poemei şi din care manuscrisul de la Oxford exceptînd anumite fragmente ar fi copia cea mai fidelă. Astfel, eruditul profesor, concedînd tezei şi poziţiei tradiţionale prin care se afirma existenţa unei opere literaro-istorice ca rezultat al creaţiei colective, consideră totuşi ca teza creaţiei individuale poate fi menţinută în anumite limite în sensul că un singur poet a transformat materialul cunoscut într-o operă literară. Aceeaşi teză este menţinută şi de Italo Siciliano în lucrarea sa *Les origines des chansons de geste*, Paris 1951, teză care de fapt încearcă o conciliere a celor două poziţii susţinute anterior de Ferdinand Lot şi Joseph Bédier. Menéndez Pidal consideră insuficiente cele două teze devenite clasice, amintite mai sus, cu atît mai mult cu cît poezia epică spani-

www.dacoromanica.ro

olă din aceeaşi perioadă fundamentează într-o anumită măsură noua poziţie conciliantă a autorului.

b) B. A. Pocquet du Haut-Jussé, *La renaissance littéraire autour de Henri V, roi d'Angleterre (Deux lettres inédites, 1412)* (nr. 4, p. 329—338). Două scrisori adresate ducelui de Bourgogne, Ioan fără Frică, prima adresată de viitorul rege al Angliei Henric al V-lea pe atunci prince de Galles, a doua adresată de contele Arundel. Circumstanţele care au determinat această corespondenţă (Calmette et Déprez, *Histoire du Moyen Âge*, Glotz, t. VII; A. Coville, *Historie de France*, Lavisse, t. IV; Oman, *History of England (Political history of England)*, t. IV; *Cambrigde medieval history*, t. VII; Wylie, *History of England under Henry the fourth*, t. IV etc.), cunoscute în cea mai bună parte, sînt legate de încercarea de realizare a unei alianţe politice dintre Ioan fără Frică şi regele Anglici. În afara calităţilor de redactare, de grafie, autorul menţionează caracterul remarcabial stilului celor două epistole. Textul, prin stilul său scris în latina clasică, dovedeşte cu prisosinţă renaşterea literară din Anglia în timpul lui Henric al V-lea.

c) Maurice Bordes, *Les intendants de Louis XV* (nr. 1, p. 45—62). Reprezentanţi ai aparatului administrativ francez înaintea revoluţici „les intendants" îşi exercită activitatea în limitele instrucţiunilor şi directivelor guvernămîntului central. Autorul constată pe baza unei minuţioase cercetări de arhivă pierderea din ce în ce mai accentuată a prestigiului şi autorităţii acestora în timpul lui Ludovic al XV-lea. Se făccau simţite pe de o parte noile idei care au zdruncinat la un interval de timp relativ scurt vechea aşczarc a statului feudal francez, iar pe de altă parte se făcea simţită intervenţia directă a puterii centrale care a restrîns în mod progresiv libertatea de acţiune a întregului aparat reprezentativ din provinciile regatului.

d) Michel Antoine et Yvonne Lanhers, *Les archives d' Ormesson*, (nr. 2, p. 299—310). Arhivele particulare din ţările capitaliste (acte, memorii, documente de familie, corespondenţă) reprezintă surse auxiliare importante în documentarea şi cunoaşterea istorică. Fondul arhivelor familiei Ormesson, ne dă preţioase indicaţii pentru studierea secolului al XVII-lea şi al XVIII-lea francez. Articolul prezintă aceste documente de familie, subliniază importanţa lor pentru problemele de ordin economic, administrativ şi politic. Distrusc o parte în împrejurările politice din perioada anilor 1791—1793 şi 1870 — 1871, ele constituie totuşi, aşa cum precizează autorii studiului, o nouă sursă de înţelegere a diferitelor capitole ale istoriei economico-politice a Franţei prerevoluţionare.

Dintre articolele de istorie modernă remarcăm:

a) Guillaume de Bertier de Sauvigny, *Sainte Alliance et alliance dans les conceptions de Metternich* (nr. 2, p. 249—274). Prezentînd parţial cîteva documente de la începutul sec. al XIX-lea, interpretînd aceste documente desprinse de cadrul general al politicii europene în perioada respectivă, autorul încearcă, împotriva tezelor foarte cunoscute chiar ale istoriografiei burgheze, să estompeze caracterul reacţionar al alianţei politice postnapoleoniene. Referindu-se la activitatea politică a lui Metternich şi la rolul direct pe care acesta l-a avut în realizarea alianţei marilor puteri în 1815, alianţă creată cu scopul de a favoriza formula politică a absolutismului şi a tiraniei, autorul consideră împotriva oricăror evidenţe: „Sfînta alianţă n-a fost întemeiată pentru a restrînge drepturile popoarelor nici pentru a favoriza absolutismul şi tirania sub o formă oarecare".

Ceea ce surprinde în primul rînd, împotriva chiar a concluziilor devenite clasice ale istoriografiei burgheze, este refuzul de a prezenta şi analiza obiectiv rolul Sfintei Alianţe, precum şi rolul direct al lui Metternich în procesul de frînare şi reacţionarism militant manifestat în viaţa politică a Europei mai ales în perioada 1815—1848. Autorul omite să amintească măcar activitatea diplomatică şi militară a Austriei, la inspiraţia lui Metternich, împotriva mişcărilor din Germania (Congresul de la Aix la Chapelle); împotriva revoluţiilor din

www.dacoromanica.ro

Neapole şi Piemont (Congresul de la Laybach); împotriva revoluţiei spaniole (Congresul de la Verona), acţiunea îndreptată împotriva mişcării de independenţă din Cracovia etc.

b) Luigi Salvatorelli, *L'Europe de Napoléon III et l'Europe de Mazzini* (nr. 2, p. 275—286).

Sînt prezentate date din activitatea revoluţionară a lui Giuseppe Mazzini (1805—1872), luptător activ şi consecvent pentru idealurile democratice şi naţionale ale Italiei. Articolul subliniază fidelitatea fără rezerve faţă de poziţiile ideologice cele mai avansate ale mişcării revoluţionare, conflictul său personal cu unii conducători ai mişcării pentru unitatea Italiei, precum şi poziţia sa ideologică, antiteză a concepţiei napoleoniene.

Giuseppe Mazzini, conducător şi ideolog al mişcării revoluţionare republicane democrate, a avut un rol de seamă în crearea statului naţional unitar italian. Luptător împotriva jugului străin, luptător pentru o republică italiană independentă, Giuseppe Mazzini a avut o concepţie ideologică mult avansată faţă de poziţia lui Napoleon III care considera formula unităţii Italiei sub autoritatea casei de Savoia ca fiind singura formulă politică admisibilă.

c) Referitor la politica franceză în Algeria menţionăm studiile: Marcel Emerit, *Le problème de la conversions des musulmans d'Algérie sous le Second Empire. Le conflit entre Mac-Mahon et Lavigerie* (nr. 1, p. 63—84) Charles-Robert Ageron, *La France a- t-elle eu une politique Kabyle?* (nr. 2, p. 311—352).

d) Marcel Colombe, *Islam et nationalisme arabe à la veille de la première guerre mondiale* (nr. 1, p. 85—98) redă într-un documentat studiu aspecte din lupta popoarelor arabe împotriva dominaţiei colonialiste.

e) M. V. Netchkina, *Les historiens soviétiques et le mouvement social russe antérieur à la grande Réforme de 1861* (nr. 3, p. 45—58). Comunicarea prezentată în octombrie 1958 ne dă preţioase indicaţii privitoare la principalele contribuţii ale istoriografiei sovietice în legătură cu mişcarea social-economică şi politică din Rusia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Autoarea, membră a Academiei de Ştiinţe din Uniunea Sovietică, remarcă un număr important de studii (2089 titluri) publicate în Uniunea Sovietică după 1917 privitoare la problema crizei feudalismului în perioada anterioară anului 1861. Cercetările publicate, aşa cum precizează autoarea, au fost abordate de pe poziţiile marxism-leninismului. Articolul prezintă materialul pe etapele principale ale momentelor revoluţionare: 1. A doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Prima decadă a secolului al XIX-lea. Ajunul naşterii mişcării revoluţionare ruse. (Radişcev, M. Novikov); 2. Deceniile 1 şi 2 ale secolului trecut. Începutul mişcării revoluţionare ruse. Decembriştii 1816—1825; rolul decembriştilor în mişcarea revoluţionară rusă, aportul lor la cultura naţională şi relaţiile lor cu scriitorii ruşi (Puşkin, Griboiedov etc.). 3. A doua jumătate a deceniului 2 şi deceniul 3, ale secolului trecut (Diferite cercuri formate în Rusia puţin după înfrîngerea decembriştilor). 4. Mişcarea socială în deceniul 4 al secolului trecut (Activitatea lui Herzen, Bielinski şi Ogariov. Occidentalismul şi slavofilismul. Grupul revoluţionar Petraşevski). Poporul rus şi reprezentanţii săi progresişti faţă de mişcarea revoluţionară de la 1848 din Europa. 5. Mişcarea socială în deceniul 5 al secolului trecut. Problema naşterii mişcării revoluţionar-democratice. Activitatea lui Herzen, Ogariov, Cernîşevski, Dobroliubov şi N. Nekrasov. Referindu-se la caracterele generale ale studiilor sovietice, autoarea remarcă: colaborarea strînsă a istoricilor cu specialiştii din alte sectoare de cercetare (economişti, jurişti etc.); cercetarea raporturilor mişcării revoluţionare ruse cu mişcarea revoluţionară a altor popoare din Rusia.

f) Jean Bouvier, *Les intérêts financiers et la question d'Egypte (1875—1876)* (nr. 3, p. 75—104). Articolul remarcă aspecte ale politicii economico-financiare pe care puterile occidentale au exercitat-o asupra ţărilor din Orientul apropiat în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Sînt relevate diferitele operaţii financiare efectuate de cercurile de

www.dacoromanica.ro

afaceri occidentale (cu precădere franco-britanice) evidențiindu-se caracterul de exploatare și imixtiune în viața economică și politică a Egiptului, precum și rivalitatea accentuată a acestor cercuri. Autorul constată prezența în această perioadă a numeroase centre financiare specializate în problemele economice ale Egiptului (La Banque Franco-Égyptienne, 1870; Anglo-Egyptian Bank, 1864; La Banque Austro-Egyptienne, 1869). Studiul, foarte documentat, nu reușește însă în concluziile sale să surprindă procesul general al dezvoltării politicii colonialiste a puterilor occidentale, precum și aspectul concret al penetrației capitalului străin în regiunea Orientului apropiat cu toate repercusiunile politice, economice și financiare.

g) R. Demoulin, *L'influence française sur la naissance de l'état belge* (nr. 1, p. 13 28). Studiind condițiile complexului politic în care a apărut în 1831 noul stat pe harta Europei, autorul prezintă inițial un scurt istoric al evoluției politice a acestei provincii. După cucerirea Galliei de Julius Caesar, această regiune a fost înglobală pînă la jumătatea secolului al IV-lea provinciei Gallici romane. După migrațiile germane și germanizarea regiunii, teritoriul a aparținut statului franc pînă la tratatul de la Verdun din 843. În secolul al XV-lea a avut loc încercarea ducilor de Burgundia de formare a unui stat separat. Mai tîrziu, alianțele matrimoniale au făcut ca provincia să treacă sub autoritatea Casei de Austria. Regalitatea franceză a considerat că limitele teritoriale ale vechii Galli ar îndreptăți Franța să ocupe această provincie. În perioada revoluției franceze și în epoca napoleoniană, Belgia a fost transformată în departament francez. Tratatul de la Viena din 1815 a creat regatul Țărilor de Jos, anexînd Belgia Olandei (1815 1831). Toată istoria politică a regatului Țărilor de Jos după 1815 este caracterizată de tendința separatistă din ce în ce mai accentuată a Belgiei. Revoluția din iulie 1830 de la Paris a favorizat procesul intern de închegare a unității naționale și de formare a noului stat. Autorul menționează principalele lucrări care au tratat problema formării noului stat.

Dintre studiile de istorie contemporană, remarcăm:

a) Dominique Chevallier, *Lyon et la Syrie en 1919. Les bases d'une intervention* (nr. 4, p. 275—320). Studiu documentat privitor la politica colonialistă franceză în Siria. Sînt prezentate pe baza unor date statistice etapele mai importante ale penetrației capitalului străin în Siria, precum și rivalitatea economico-politică anglo-franceză.

b) Henri Michel, *Pour une chronologie de la Résistance* (nr. 3, p. 111—122). Autorul prezintă aspecte ale activității Comisiei organizate în vederea cercetării luptei rezistenței franceze (La Commission d'Histoire de la Résistance). Comisia, secție a Comitetului de istoric al celui de-al doilea război mondial, a întreprins elaborarea unei cronologii a luptei rezistenței pe tot teritoriul Franței. Sînt indicate formele de anchetă și investigație pentru obținerea datelor complete necesare elaborării unor monografii concludente privitoare la lupta poporului francez împotriva ocupației naziste. Sînt amintite principalele surse documentare (interne și externe), care trebuie analizate minuțios pentru reliefarea diferitelor probleme legate de activitatea rezistenței franceze.

Amintim de asemenea studiul biografic semnat de Marcel Reinhard, *Un historien au XX-e siècle : Georges Lefebvre* (nr. 1, p. 1 12). Georges Lefebvre, profesor la universitatea din Strasbourg (1928—1935) și Sorbonne (1935 1941), elev al lui Jaurès, specialist în problemele de istorie socială, autor a numeroase lucrări (*Les Paysans du Nord pendant la Révolution française* (1924); *La Grande Peur de 1789* (1932); *Les Thermidoriens* (1935); *Napoléon* (1938); *Quatre-vingt-neuf* (1940); *Le Directoire* (1946) etc.), redactor al revistei „Annales historiques de la Révolution française", poate fi considerat pe bună dreptate ca unul dintre cei care se ocupă cu studiile de istoric socială, curent realist în abordarea temelor istoriografiei moderne

www.dacoromanica.ro

Lefebvre nu a fost numai un istoric eminent; el a aparținut, așa cum precizează articolul din *Novaia i noveișaia istoria* (nr. 6, 1959) pleiadei strălucite de învățați luptători francezi pentru democrație, „rămînînd întotdeauna credincios idealului socialist al tinereței sale, apărînd și răspîndind tradițiile revoluționare și socialiste ale poporului francez".

Revue historique cuprinde în volumele sale, în afara studiilor propriu-zise, adevărate surse bibliografice (note critice, recenzii, cronici, liste) necesare orientării cercetătorului în domeniul activității și publicațiilor istorice. În afara capitolelor de indicații bibliografice curente ale revistei, în cursul anului 1960 au fost prezentate interesante bibliografii cu caracter special, dintre care amintim:

1. Ph. Dollinger et R. Folz, *Histoire d'Allemagne au Moyen Âge*. Publications des années 1955—1959 (nr. 3, p. 123—154; nr. 4, p. 369—400). Lucrarea continuă bibliografia publicată în 1956, t. CCXV, p. 96 128; 296—328. Capitolele mari ale bibliografiei se referă la: I — Instrumente de lucru. Științe auxiliare. Publicații de surse. II — Perioada din antichitate pînă în epoca carolingiană. III — Imperiul și ideea imperiului. IV — Instituțiile, perioada secolelor IX—XV. V — Orașele, viața economică. VI — Biserica, învățămîntul, istorie literară.

2. I. Pietržak-Pawlowska (profesor la universitatea din Varșovia), *L'orientation actuelle des études historiques* (nr. 4, p. 155 —160).

3. M. Defourneaux, *L'orientation actuelle des études historiques. Les études historiques en Espagne au début de 1960* (nr. 4, p. 401 408).

4. Ch. Haguenauer, *Publications de l'Oriental Library* (Tōyō bunko, Tōkyō) (nr. 2, p. 381 386). Bibliografia cuprinde date privitoare la istoria Extremului Orient publicate în Japonia.

5. Émile G. Léonard, *Bulletin d'histoire du protestantisme* (nr. 2, p. 387—412). Un buletin bibliografic exhaustiv pentru perioada 1939—1952 privitor la această problemă a fost publicat în 1952 și anii următori, conform: t. CCX, p. 307—340; t. CCXI, p. 41 71; t. CCXII, p. 279—326; t. CXXVI, p. 67—104; t. CCXVII, p. 58—98; t. CCXVIII, p. 58—98.

Principalele capitole ale bibliografiei: I — Istoria reformei; II — Umanismul; III — Luther și lutheranismul; IV — Calvin și calvinismul; V — Protestantismul modern și contemporan.

6. Paul Guichonnet, *L'activité scientifique italienne en 1959* (nr.2, p.413—418). Materialul se referă la studiile de istorie modernă și contemporană: I — Secolul XVIII; II —Risorgimento; III — Perioada contemporană; IV — Congrese.

7. Robert Boutruche, *Histoire de France au Moyen Âge. Publications des années 1954 — 1958* (nr. 1, p. 99—133). Bibliografia determină următoarele diviziuni tematice: I—Economia occidentală în perioada Evului Mediu timpuriu; II—Țăranii și stăpînii; III—Feudalismul. Societățile nobiliare; IV—Schimburi, monede; V—Orașe; VI — Învățămînt și centre de cultură; VII — Literatură.

Rubrica consacrată recenziilor, notelor bibliografice, precum și bibliografiilor tematice și analitice, foarte bogată în general în informații privind istoriografia burgheză, omite de cele mai multe ori prezentarea cercetărilor istoricilor sovietici și a istoricilor din țările de democrație populară.

Numărul mare al cărților recenzate, faptul că recenziile se publică în general la scurt interval de timp după apariția lucrării respective, comunicările privind activitatea diferitelor instituții de cultură sau activitatea diferitelor seminarii științifice internaționale, fac ca partea de critică și bibliografie a revistei, cu toate lipsurile semnalate mai sus, să fie foarte utilă pentru documentarea și informarea cercetătorilor.

Încercînd o caracterizare a pnblicației în lumina studiilor sumar prezentate trebuie să remarcăm cîteva trăsături care definesc direct, în general, și activitatea istoriografiei burgheze contemporane.

Se remarcă în primul rînd tendința, foarte caracteristică de altfel, de a ocoli în tematica revistei formularea unor probleme generale de istorie, atenția cercetării concen-

www.dacoromanica.ro

trîndu-se asupra unor probleme de amănunt, de detaliu istoric. Acest lucru este valabil atît pentru studiile de istorie veche sau medie, cît și pentru cele de istorie modernă și contemporană. O astfel de predilecție pentru microistorie nu obligă la concluzii generalizatoare; iar această eschivare de la formularea problemelor majore, concludente, duce evident la cultivarea factologiei, o trăsătură caracteristică a studiilor prezentate în revistă, precum și a orientării în general a istoriografiei occidentale. Limitarea intenționată a temei la aspectul de ordin secundar obligă de cele mai multe ori la o abordare a cercetării dintr-o perspectivă metodologică superficial empirică, trăsătură foarte caracteristică în orientarea contemporană a istoriografiei occidentale. Acest lucru reprezintă un grav impas metodologic, nedepășirea lui reduce și anulează însăși posibilitatea de cunoaștere și de explicare a fenomenelor istorice, istoria fiind considerată ca o simplă îngrămădire întîmplătoare de fapte. Trebuie să observăm de asemenea, că în conținutul revistei nu sînt prezentate decît sub o formă indirectă problemele legate de istoria claselor și a luptei de clasă, problemele privind istoria țărilor din răsăritul Europei, precum și problemele referitoare la analiza și structura social-economică a unei epoci sau țări.

Fără îndoială, datele cuprinse în studiile revistei sînt surse documentare importante, ele aduc noi contribuții în înțelegerea unor probleme speciale ale cercetării istorice. Tematica revistei, sfera îngustă a problemelor abordate, impasul metodologic ca și celelalte caracteristici amintite, oglindesc însă trăsăturile tipice ale științei istorice burgheze contemporane.

P. Simionescu

www.dacoromanica.ro

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÎNIEI

CONSTANTIN FLITAN, *Legi antisindicale din Romînia burghezo-moşierească. Lupta partidului clasei muncitoare din Romînia împotriva acestor legi şi pentru o reală libertate de asociere în sindicate*, în „Studii şi cercetări juridice", nr. 2—3, 1960, p. 271—307.

Studiul, consacrat evoluţiei reglementării dreptului oamenilor muncii de a se uni în sindicate în Romînia burghezo-moşierească, înfăţişează analiza, de pe poziţiile istoriografiei marxist-leniniste a statului şi dreptului, a legiuirilor caracteristice momentelor mai importante ale acestei evoluţii şi lupta clasei muncitoare şi a partidului său marxist-leninist împotriva acestor legiuiri şi pentru dobîndirea unei reale libertăţi de asociere în sindicate.

Deşi subiectul a mai fost abordat printre altele într-o serie de studii privind mişcarea sindicală din ţara noastră[1], se făcea totuşi simţită nevoia unui studiu consacrat în mod special acestei probleme.

În prezentarea aspectelor juridice ale acestui proces, autorul evocă momentele mai importante ale istoriei mişcării muncitoreşti din ţara noastră, ale luptei partidului clasei muncitoare împotriva regimului burghezo-moşieresc.

În acest mod, studiul reuşeşte, pe de o parte, să prezinte lupta clasei muncitoare şi a partidului împotriva legislaţiei antisindicale în cadrul general al luptei acestuia împotriva orînduirii exploatatoare, iar pe de altă parte să pună în lumină faptul că evoluţia regimului juridic al oamenilor muncii de a se uni în sindicate a fost determinată de raportul real de forţe în lupta de clasă.

În evoluţia reglementării dreptului oamenilor muncii de a se uni în sindicate, clasele exploatatoare din Romînia au adoptat, potrivit raportului de forţe în lupta de clasă, poziţii variate, şi anume:

a) Negarea făţişă a dreptului de asociere în sindicate este atitudinea ce caracterizează perioadele de teroare crîncenă ale burgheziei. Această atitudine a fost adoptată în două perioade: din 1916 (o dată cu intrarea Romîniei în război) pînă în 1918, şi din 1940 — perioada dictaturii fasciste — pînă la 23 August 1944.

b) Nereglementarea dreptului de asociere în sindicate este atitudinea ce caracterizează perioada anterioară legii din 1921 (cu excepţia perioadei 1916—1918, cînd a fost interzisă constituirea în sindicate). Într-adevăr, cu toate că prin Constituţia din 1866 era pro-

[1] Vezi de ex. *50 de ani de la crearea Comisiei Generale a sindicatelor din Romînia 1906—1956*, Buc., Ed. C.C.S., 1958; M. G. Munteanu, *Congresul Sindicatelor unitare din 1929 — moment important în istoria mişcării sindicale revoluţionare din ţara noastră*, în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 3, an. V (1959), p. 110—126; M. Onescu, *Caracterul reacţionar al trecutei legislaţii muncitoreşti romîne. Aspecte actuale*, în „Studii" nr. 2, an. I (1948), p. 208—230.

www.dacoromanica.ro

clamat dreptul de asociere, totuşi o lege ordinară trebuia să reglementeze condiţiile de constituire. Această lege s-a lăsat aşteptată timp de 55 de ani.

c) Reglementarea dreptului de asociere în sindicate — recunoscîndu-se şi dreptul de dobîndire a personalităţii juridice — e poziţia burgheziei, determinată de presiunea luptei proletariatului. Această reglementare este rezultatul direct al luptei oamenilor muncii împotriva regimului burghezo-moşieresc. Clasele exploatatoare au reglementat, însă, în aşa fel dreptul de organizare în sindicate a oamenilor muncii, încît reglementarea a servit, în realitate, intereselor de clasă ale burgheziei în lupta acesteia împotriva proletariatului. În adevăr, reglementarea era astfel alcătuită, încît era îndreptată împotriva realizării de sindicate puternice, care să grupeze un mare număr de oameni ai muncii.

Încă de la constituirea sa, Partidul Comunist din Romînia a dus o luptă perseverentă pentru ca sindicatele să devină cea mai largă organizaţie a clasei muncitoare şi în acelaşi timp o verigă importantă care să lege partidul de mase.

În tot timpul Partidul a condus lupta pentru dobîndirea unei reale libertăţi de asociere în sindicate, demascînd teoriile oportuniste de toate nuanţele, care încercau să rupă sindicatele de partid şi să împiedice constituirea sindicatelor unitare.

I. R.

G. S. GROSUL, R. V. DANILENKO, *К вопросу об участии волонтеров из Дунайских княжеств в русско-турецкой войне 1806—1812 гг.*, în „Известия Молдавского филиала Академии Наук СССР", nr. 2 (80), 1961, p. 3—25.

Întemeiat pe un bogat material documentar, în mare parte inedit, articolul pune în lumină aspecte puţin studiate ale participării voluntarilor din Moldova şi Ţara Românească la operaţiunile întreprinse de armata rusă în timpul războiului din anii 1806—1812. Măsurile luate de guvernul şi comandamentul rus în vederea recrutării şi organizării unităţilor de voluntari au găsit un larg ecou în rîndurile populaţiei celor două ţări româneşti. Pe baza indicaţiilor documentare, autorii consideră că în prima etapă a războiului — pînă la armistiţiul de la Slobozia din august 1807 — efectivul de voluntari depăşea numărul de 20 000 de oameni. Înscrierile masive în rîndurile voluntarilor sînt de explicat nu numai prin înlesnirile fiscale acordate, ci mai ales prin năzuinţa maselor populare de a înlătura dominaţia otomană.

Autorii disting, potrivit gradului de dezvoltare, două etape în participarea voluntarilor : 1) de la începutul războiului pînă la armistiţiul de la Slobozia (1806—1807), perioadă caracterizată printr-un larg avînt al mişcării de voluntari ; unităţile de voluntari luptă alături de armatele ruse şi se remarcă în bătăliile de la Ismail, Giurgiu, Obileşti şi în luptele din Oltenia ; 2) de la reluarea operaţiilor ofensive pînă la terminarea războiului (1809—1812) ; în aceşti ani, o dată cu strămutarea teatrului de luptă în afara hotarelor ţărilor române, numărul voluntarilor români s-a micşorat, sporind al celor bulgari şi sîrbi. În această perioadă unităţile de panduri incluse în corpul de armată din Oltenia, comandat de generalul Isaev, au desfăşurat o activitate deosebită, apreciată de comandamentul rus.

Materialul de arhivă folosit de autori oferă ştiri noi şi însemnate despre chipul de recrutare şi organizare a voluntarilor, greutăţile în înzestrarea cu arme şi echipament a detaşamentelor de voluntari şi mai ales despre luptele la care au participat aceste unităţi [1]. Autorii dau o înaltă preţuire contribuţiei voluntarilor la terminarea victorioasă a războiului. Bogăţia informaţiilor cuprinse în arhivele sovietice, dovedită încă o dată de acest valoros studiu, arată cît este de necesară

[1] Numeroase atestate eliberate de ofiţeri ruşi, care dovedesc participarea activă a lui T. Vladimirescu şi D. Macedonschi sînt publicate în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I., Ed. Acad. R.P.R., 1959, p.40—58.

www.dacoromanica.ro

investigarea sistematică a acestora pentru confruntarea și întregirea informațiilor furnizate de izvoarele documentare și narative interne. Ne mărginim aici la un singur exemplu : dintr-un document din 4 martie 1811, publicat de V. A. Urechia [1], se știa despre participarea unui Gheorghe bimbașa la lupta de la Măgura (1807)[2], cu care prilej, spune documentul, „au arătat destulă vitejie într-acel război și s-au omorît". Este foarte probabil ca acest Gheorghe să fie aceeași persoană cu Hagi Gheorghe, comandant de voluntari, mort în lupta de la Măgura, și despre a cărui comportare un ofițer rus are cuvinte de elogiu, după cum aflăm din studiul, abundent în informații noi, al istoricului V. D. Konobeev [3].

Articolul lui G. S. Grosul și R. V. Danilenko reprezintă o contribuție valoroasă la cunoașterea istoriei relațiilor româno-ruse și îngăduie reluarea pe o bază documentară mult lărgită a problemei participării voluntarilor români la războaiele ruso-turce.

F. C.

VL. HANGA, *Contribuții la problema imunității feudale pe teritoriul patriei noastre*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Seria III, fasc. 2, 1960, p. 29—52.

Studiul cuprinde o serie de interesante precizări privind apariția și natura imunităților feudale în țările române. O scurtă prezentare a instituției ca atare și a aspectelor pe care le ia în țările din apusul și răsăritul Europei precede analizarea fenomenului pe teritoriul țării noastre. În apusul Europei, originile ei pot fi urmărite pînă în epoca de descompunere a sclavagismului, iar în răsărit apariția ei este legată de procesul de destrămare a comunității sătești [4].

Germenii instituției sînt stabiliți pe teritoriul țării noastre, în perioada feudalismului timpuriu cînd, pe baza prestațiilor datorate de băștinași popoarelor migratorii, șefii comunităților încep să acapareze averi și dobîndesc diferite „scutiri" (*tarhan*) de la cuceritori : „În schimbul acestor îndatoriri, șefii locali, adică cnejii sau juzii, se bucurau de unele scutiri sau privilegii, în raport cu marea masă a țărănimii : probabil nu plăteau dări de pe propriile lor proprietăți, nu îndeplineau corvezi etc." (p. 34). Legarea apariției imunităților de procesul de destrămare a obștilor teritoriale e just făcută ; o explicare a generalizării fenomenului și în acele părți care au cunoscut „o puternică romanizare" și unde obștile au constituit de asemenea o verigă de legătură între sclavagism și feudalism[5] ar fi dat o mai mare greutate argumentării.

În țările române, arată autorul în continuare, actele de imunitate erau, din punct de vedere juridic, acte de privilegii ce acordau nobililor sau bisericii scutiri administrativ-fiscale și judecătorești, trecînd asupra beneficiarului o parte din *puterea de stat, adică din suveranitate*. Sublinierea aceasta merită reținută [6], deoarece explică strînsa legătură dintre respectiva instituție și perioada de fărîmițare feudală, precum și sforțările domniei de a lichida imunitățile în cadrul luptei pentru întărirea autorității centrale și încercările marilor boieri de a le redobîndi nu numai prin acțiuni interne, ci și prin acte externe, cum e, de pildă, cazul cu convenția din august 1518 referitoare la litigiile de graniță dintre Moldova și Polonia prin

[1] V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. XI, p. 733.

[2] Despre această luptă vezi Langeron în Hurmuzaki, supl. I, vol. 3, p. 133.

[3] V. D. Konobeev, *Русско-болгарские отношения в 1806—1812 гг.* în culegerea, *Из истории русско-болгарских отношений*, Moscova, 1958, p. 221.

[4] Cf. K. Tymieniechi, *L'historie sociale de l'Europe Orientale au Moyen Age. Les problèmes fondamentaux*, Varșovia, 1930, p. 7. (Extr. din *La Pologne au VIe Congrès International des Siences Historiques*, Oslo, 1928).

[5] Cf. M.I. Suziumov, *К вопросу о процессах феодализма в римской Империи*, în „Вестник древней истории", nr. 1, 1955 p. 51—67 ; Vezi și *idem*, *Unele probleme ale istoriei Bizanțului*, în „Anal-rom. sov.", seria istorie, nr. 3, 1959, p. 104 și urm. ; Z.V. Udalțova și A.P. Kajdan, *Unele probleme nerezolvate din istoria social-economică a Bizanțului*", *ibid.*, nr. 1, p. 104.

[6] *Istoria Romîniei*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., Buc., 1962, p. 314 și urm.

www.dacoromanica.ro

care boierii încearcă să-şi redobîndească vechile privilegii de imunitate feudală, interzicînd accesul reprezentanţilor domnului în satele boiereşti [1]. Aprecierea făcută de autor că imunităţile „erau determinate de raportul de forţe dintre autoritatea centrală şi forţele nobilimii" este semnificativă în această privinţă.

Interesantă este şi distincţia ce se face între stipulaţiile din acte conferind imunităţi feudale şi formulele stereotipe ce caracterizează orice act referitor la mutaţiile de proprietate şi care constituie expresia juridică dată de diplomatică principiului proprietăţii eminente a domnului. Spre deosebire de I. Bogdan [2], V. Costăchel [3] etc. care socoteau că proprietatea donativă comportă totdeauna privilegiu de imunitate (ѡѵѧѳа = *exemptio, imunitas*), autorul este de părere că expresiile „să-i fie ocină şi ohabă" şi „să-i fie uric cu tot venitul" nu sînt legate de acordarea vreunui privilegiu de imunitate, nu sînt deci de esenţa unui astfel de act, prezenţa lor fiind menită doar să confirme şi să dea publicitate unei mutaţii de proprietate ce capătă astfel valabilitate *erga omnes*, înlăturîndu-se eventualele pretenţii din partea terţilor. Teza aceasta poate arunca o lumină nouă şi în materie de transmitere din cauză de moarte a proprietăţii donative [4].

L. P. M.

ISTORIA U.R.S.S.

L. M. LEŞCINSKI, *Военные победы и полководцы русского народа второй половины XVIII века*, Editura pentru literatură social-economică, Moscova, 1959, 223 p. +6 planşe.

În introducere autorul pune în lumină principiul care a stat la baza acestei lucrări: analizarea şi explicarea *pe baza condiţiilor economico-sociale şi politice* a victoriilor oştilor ruse în războaiele din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. Autorul arată că în Rusia acelei vremi, a descompunerii feudalismului, deşi nu se înfăptuise revoluţia burgheză, erau totuşi bine reprezentate unele ramuri industriale ca de pildă metalurgia şi industria armamentului. În privinţa creşterii producţiei de fontă şi fier Rusia a depăşit Anglia şi şi-a menţinut întîietatea pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Între 1752—1762 în Ural s-au construit 55 de întreprinderi metalurgice, au crescut şi au fost reconstruite manufacturile de arme din Tula. Oştile ruse, pe umerii cărora s-au purtat războaiele care în mod obiectiv au contribuit la uşurarea soartei popoarelor creştine supuse jugului otoman, se deosebeau de cele ale statelor feudale din Europa. În timp ce în armatele acestora din urmă rolul major îl aveau mercenarii, sistemul de recrutare rus asigura crearea unei armate numeroase ale cărei părţi componente, formate din ţărani, aveau calităţi remarcabile, în ciuda neajunsurilor care erau inerente armatelor epocii feudalo-absolutiste. Capitolul întîi al lucrării prezintă „Armata şi arta militară în perioada războiului de şapte ani — 1756—1762" urmărind în detaliu tactica şi strategia oştilor ruse şi a celor inamice în diferitele bătălii. Capitolul următor tratează „Dezvoltarea forţelor armate şi a artei militare în deceniile 7—10 (ale sec. XVIII)", dezvoltare care s-a făcut sub egida „Comisiei militare" înfiinţată în august 1762 şi a cărei arhivă autorul o foloseşte alături

[1] M. Costăchescu, *Documentele lui Ştefăniţă Vodă*, p. 522—523.

[2] I.Bogdan, *Istoriografia romînă şi problemele ei actuale*, Buc., 1905, p. 25; idem, *Ohabia-ohabnic*, în „Convorbiri literare", nr. 2, an. XL (1906), p. 295—299.

[3] V. Costăchel, *Les immunités dans les Principautés Roumaines aux XIVème et XVème siècles*, <Buc.>, 1947, p. 9 şi urm.

[4] Cf.P. V. Sovetov, *К истории наследственного права феодальной Молдавии (до XIX в.)*, în „Известия Молдавского филиала Академии Наук СССР, nr. 2. (56), 1959, p. 3—38.

www.dacoromanica.ro

de alte documente edite. Noul în această dezvoltare îl constituie apariția unui nou gen de infanteriști: „jägerii" — constituiți printr-o lege din 1765. Aceștia aveau arme mai bune de tipul celor ghintuite de mai tîrziu și numărul lor se ridica în 1765 la 3500. Regulamentele militare elaborate de P. A. Rumeanțev și A. V. Suvorov au avut un rol pozitiv. Cîteva dispozitive de luptă aplicate de A. V. Suvorov sînt expuse sinoptic pe una din planșele anexă. Este prezentată apoi desfășurarea luptelor din cursul războaielor din 1768—1774 și 1787—1791 dintre care unele s-au purtat pe teritoriul Moldovei și Țării Românești și cu participarea unor voluntari de aici. Documente de arhivă inedite arată grija comandanților ruși, ca P. A. Rumeanțev, față de populație (pag. 73). Prezentarea luptelor este completată și prin planșele anexă cu cele de la Cahul — 1 august 1770 (pl. 2), Rîmnic — 22 sept. 1789 (pl. 4) și asediul Ismailuiui — 22 dec. 1790 (pl. 5). Experiența celor două războaie încheiate victorios este generalizată și teoretizată de A. P. Suvorov în lucrarea sa *Știința de a învinge*, scrisă între 1795—1796, și care formează obiectul capitolului următor al lucrării. Sfîrșitul secolului este încheiat prin expedițiile răsunătoare ale oștilor ruse conduse de Suvorov în Italia și Elveția, expediții a căror prezentare și analiză este făcută în capitolul ce încheie lucrarea. Tot în acest capitol sînt incluse și acțiunile militare, care completează aceste expediții, ale flotei ruse în Marea Mediterană în anii 1798—1799.

A. C.

A. V. ARȚIHOVSKI și V. I. BORKOVSKI, *Новгородские грамоты на бресте (из раскопок 1953—1954 гг)* Academia de Științe a U.R.S.S., Institutul de istoria culturii materiale și Institutul de lingvistică, Moscova, 1958, 155 (—158) p.

Ca și în urma campaniilor de săpături arheologice efectuate la Novgorod în anii 1951—1952, A. V. Arțihovski publică în continuare un volum despre actele descoperite în acest oraș cu prilejul săpăturilor din anii 1953—1954 [1].

După cum se știe, la Novgorod s-a descoperit în 1951 și se descoperă în continuare acele izvoare istorice de o categorie cu totul nouă pe care o reprezintă actele scrise pe coajă de mesteacăn.

Specializat în paleografia cojilor de mesteacăn care prezintă o serie de trăsături specifice față de paleografia rusă pe pergament, autorul face o descriere tehnică a fiecăruia din cele 53 de acte, cuprinse în volumul cu titlul de mai sus, descoperite în campania de săpături din 1953 1954. Transcriind textul actelor, A. V. Arțihovski dă totodată varianta lui reconstituită din punct de vedere al ortografiei și o însoțește de o traducere în limba rusă actuală. Se dă de asemenea o reproducere prin desen pe fond alb a textului așa cum se află în original.

În legătură cu fiecare act se dau informații amănunțite asupra locului în care a fost găsit, precum și o serie de lămuriri de ordin lingvistic pe care vechimea textelor (secolele XI—XV) o impune.

Textul mai multor acte nu este integral, ci s-a păstrat fragmentar, unele avînd doar începutul și sfîrșitul, altele rezumîndu-se la un singur cuvînt. Prin conținutul lor, aceste documente reprezintă scrisori particulare și zapise privind socoteli bănești, trimiteri de mărfuri, obligații ale țăranilor ș.a.

[1] La Novgorod săpăturile arheologice se efectuează an de an, cu începere din 1929. Despre rezultatele unora dintre ele a scris printre alții și A. V. Arțihovski în MIA SSSR, nr. 11, p. 119—176; *K.S.I.L.M.K.*, XXXIII, 1950. Cu începere din 1951, cînd în memorabila zi de 26 iulie au fost găsite cojile de mesteacăn scrise, A. V. Arțihovski se ocupă mai cu seamă de acestea, publicînd o serie de materiale de descriere a lor, ca de ex.: *Новые открытия в Новгороде*, în Вопросы Истории", nr. 12 (1951), p. 77—87; *Раскопки 1952 года в Новгороде* (*ibidem*, nr. 1/1953, p. 113—125); *Новгородские грамоты на бересте из раскопок 1951 г.* Moscova, 1953 (studiu scris împreună cu N. M. Tihomirov); *Новгородские грамоты на бересте из раскопок*, 1952, Moccova, 1954.

www.dacoromanica.ro

Întrucît aceste acte nu sînt datate, data a fost stabilită de autor pentru fiecare act în parte, pe baza unor criterii de ordin stratigrafic şi paleografic. O parte din aceste datări întîmpină serioase obiecţii din partea lui V. I. Borkovski care, în a doua parte a acestui volum, studiază *Datele de ordin lingvistic în actele de pe coajă de mesteacăn din Novgorod*. El analizează conţinutul noilor documente novgorodiene din punctul de vedere fonetic, morfologic şi sintactic. Aceste documente au o deosebită importanţă pentru istoria limbii ruse.

Partea I a volumului cuprinde un indice de toate cuvintele şi numele cuprinse în textul actelor; de asemenea, cuprinde o anexă despre alfabetul rus scris pe o scîndură de ienupăr, descoperită la Novgorod în 1954. Întrucît este evident că scîndura a fost destinată unor scopuri şcolare, ea reprezintă un fel de abecedar şi atestă existenţa unui sistem de instrucţie şcolară la Novgorod în secolul al XIII-lea.

S. I.

ISTORIA UNIVERSALĂ

N. G. POPOV, *Документи за гръцкото въстание от 1821 година и за участието на българите в него* (Documente privitoare la răscoala grecească din 1821 şi la participarea bulgarilor la ea), în „Izvestiia na Dărjavnata Biblioteca Vasil Kolarov" (Analele Bibliotecii de Stat V. Kolarov), Sofia, 1959, p. 346—356.

Este vorba despre trei documente scrise în turca osmană. Primul este o scrisoare de la marele vizir către valiul (guvernatorul militar) al Silistrei cu data de 13 septembrie 1821. Marele vizir confirmă primirea scrisorii adresate de valiul Silistrei, mai înainte, o dată cu trimiterea la Constantinopol „a preotului şi celorlalţi 30 de oameni prinşi în timpul luptei recente cu răsculaţii lîngă Cîmpulung[1] şi pădurea Cîmpinei şi a celor patru prizonieri de război prinşi mai tîrziu". Documentul ne dă ştiri despre soarta lor: „Preotul şi cîţiva dintre ceilalţi au fost pedepsiţi cu moartea, iar cei rămaşi au fost trimişi la şantierul naval al imperiului (otoman) fiind înscrişi pe lista prizonierilor de război" (p. 346). Marele vizir scrie în continuare cu cinism: „Trimiterea tuturor acestor prizonieri de război aici este inutilă". Retransmiţînd voinţa sultanului, vizirul îi scria valiului de Silistra că dintre cei prinşi „să fie trimişi vii la Constantinopol numai ghiaurii însemnaţi pentru a fi pedepsiţi cu moartea, iar ceilalţi să fie executaţi acolo" (p. 346). Documentul confirmă încă o dată cu cîtă cruzime a fost înăbuşită răscoala antiotomană din 1821.

Al doilea document emană tot de la marele vizir fiind adresat comandantului militar al cetăţii Giurgiu (pe atunci încă sub stăpînire otomană). El a fost scris la 27 septembrie 1821, la cîteva zile după primul document. Marele vizir laudă pe comandant pentru „modul în care au fost urmăriţi şi distruşi cei circa 150 de ghiauri fugiţi dintre oamenii tîlharilor (pentru otomani) Sava, Ghencea[2] şi Mihali, executaţi în Bucureşti şi pentru (faptul) că ne-au fost trimise capetele şi urechile luate în timpul luptelor purtate". În documente este confirmată de asemenea

[1] N. G. Popov situează greşit Cîmpulungul în Oltenia. El se găseşte *în Ţara Românească*.

[2] Ghencea sau Ghenci-Aga primeşte în 1818 iunie 15 un loc de vie în mahalaua Dealul Spirei (Arh. St. Buc. Min. Radu Vodă mss. 266, f. 348 verso). Pentru legăturile lui Ghencea cu această parte a Bucureştiului care îi va păstra numele pînă astăzi, vezi studiul nostru în colaborare cu C. N. Coman, apărut în *Romanoslavica*, IV, 1960, p. 239—249 sub titlul *Date noi privind participarea unor bulgari la răscoala din 1821 în Ţara Românească*.

www.dacoromanica.ro

primirea petiţiei adresată ţarului Rusiei de către populaţia Bucureştiului.

Cel de-al treilea document este o scrisoare datată 22 februarie 1823 prin care marele vizir se adresează valiului de Silistra. Vizirul este alarmat de faptul că majoritatea grecilor şi bulgarilor ascunşi în detaşamentele lui Tudor s-au răspîndit în Ţara Românească. De asemenea, se aminteşte de faptul că după informaţiile sosite la Constantinopol — Voievodul de acum al Ţării Româneşti (Grigore al IV-lea Ghica) şi-ar fi exprimat intenţia „de a strînge de la populaţia Ţării Româneşti bani sub formă de cheltuieli pentru cei ai lui Tudor în proporţie de 9 000 chesii" (1 chesie era 500 groşi). Vizirul îi cere valiului să ia măsuri pentru a curma cele de mai sus şi să se informeze „în modul tainic necesar (adică prin spionii turcilor), de unde trebuie, care este adevărata situaţie ".

Documentele publicate de N. G. Popov sînt preţioase pentru istoricii noştrii prin detaliile pe care le aduc în studierea cît mai exactă a răscoalei din 1821. Ele ar putea fi incluse în colecţia pentru documente privind anul 1821, la izvoarele externe.

A. C.

PAN I. ZEPOS, Ὁ ἐκ Χίου Θεόδωρος Φωτεινὸς καὶ ἡ <Ἱστορία τῆς Δακίας> αὐτοῦ [=Teodor Fotinos din Chios şi a sa *Istoria Daciei*]. Extras din volumul Εἰς μνήμην K. Ἰ. Ἀμάντου, 1960, p. 279—284.

În remarcabila sa ediţie publicată la Atena în 1959 sub titlul Μιχαὴλ Φωτεινοπούλου Νομικὸν Πρόχειρον, care a format obiectul recenziei noastre apărute în revista „Studii", nr. 2, an. XIII (1960), p. 272—275, învăţatul grec Pan I. Zepos a arătat că posedă în biblioteca sa un manuscris al *Istoriei Daciei* redactată de Teodorakis Fotinos. Din articolul pe care-l prezentăm aici aflam că Zepos intenţionează să publice acest manuscris.

În forma lui românizată, numele autorului lucrării cuprinse în manuscrisul pe care-l posedă Zepos este Teodor Fotino. Acesta a trăit în Ţara Românească, avînd funcţia de judecător între anii 1794—1807 şi apoi deţinînd titlul de serdar. A fost fiul paharnicului Mihail Fotino, care a alcătuit Manualul de legi inclus în legiuirea lui Ştefan Racoviţă din 1765 şi în legiuirea lui Scarlat Ghica din 1766. În afară de manuscrisul pe care-l posedă Zepos, există şi un manuscris ce se păstrează în Biblioteca Academiei R.P.R., la secţia manuscriselor greceşti, sub cota 972, cu titlul: *Istoria Daciei, adică a Ţării Româneşti, a Moldovei şi a Transilvaniei, redactată de serdarul Teodor Fotino din Chios în 1795.*

După cîte putem deduce din articolul său, Zepos cunoaşte acest al doilea manuscris grecesc numai din informaţiile aflate în studiul lui Nestor Camariano, *Un izvor necunoscut al Istoriei lui Dionisie Fotino*, publicat în „Revista Istorică Română," 10 (1940), p. 227—236, precum şi din lucrarea acestuia, *Catalogul manuscriselor greceşti*, II, Bucureşti, 1940, p. 71.

Importanţa deosebită a lucrării lui Teodor Fotino constă în faptul că această lucrare a fost folosită şi pe alocuri chiar copiată de Dionisie Fotino în a sa *Istoria vechii Dacii*, tipărită în greceşte la Viena în anii 1818—1819. În ţara noastră, lucrarea lui Teodor Fotino din 1795 n-a rămas necunoscută. Zepos însuşi arată că unele părţi din această lucrare au fost traduse în românește de Gheorghe Baronzi şi publicate în „Trompetta Carpaţilor" din anul 1869.

Publicarea textului grecesc însoţită de traducerea românească a lucrării lui Teodor Fotino ar aduce mari servicii istoriografiei româneşti. Întrucît această lucrare stă şi la baza operei lui Dionisie Fotino, editarea ei ar pune într-o nouă lumină aportul intelectualilor greci în istoriografia noastră de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. Aceşti intelectuali au înţeles lupta poporului român împotriva dominaţiei otomane şi au manifestat adeseori compasiunea lor pentru suferinţele maselor exploa-

www.dacoromanica.ro

tate. După aprecierea lui Kogălniceanu, Xenopol şi Iorga, unele dintre lucrările de istorie redactate în greceşte la începutul secolului al XIX-lea pot fi socotite ca făcînd parte din istoriografia naţională.

Editura Academiei R.P.R. a prevăzut pentru anii viitori în planul tipăriturilor sale şi remarcabila operă a lui Dionisie Fotino, *Istoria vechii Dacii*, apreciind just că vechea traducere făcută de Gheorghe Sion, foarte defectuoasă şi tipărită cu litere chirilice, nu mai poate fi folosită nici de publicul cititor, nici de cercetătorii izvoarelor istorice.

Gh. C.

FLORIMOND BONTÉ, *Le militarisme allemand et la France*, Editions Sociales, Paris, 1961, 242 p.

Autorul, înarmat cu concepţia materialist-istorică, analizînd cauzele celor două războaie mondiale ca şi relaţiile franco-vest-germane şi unele aspecte ale relaţiilor internaţionale, reuşeşte să demonstreze clar şi convingător că politica promovată de cercurile guvernante franceze reprezintă o politică de trădare naţională, de încurajare a militarismului german.

Datele prezentate în lucrare, referitoare la concentrarea şi centralizarea capitalului, la industria Republicii Federale Germane, pun în evidenţă o serie de factori care determină agresivitatea politicii imperialiştilor germani.

Acordînd spaţiul corespunzător demascării militarismului german şi renaşterii lui cu sprijinul S.U.A., Angliei şi Franţei, autorul arată pe baza unor documente şi realităţi din R.F.G. că orientarea revanşardă şi agresivă tot mai făţişă a cercurilor politice şi militare de la Bonn, sub protecţia N.A.T.O., a devenit foarte periculoasă pentru pacea lumii, pentru numeroase popoare şi nu mai puţin pentru poporul francez.

Prezentarea alături de aceasta a politicii consecvente de pace a Uniunii Sovietice, dezvăluie caracterul agresiv al combinaţiilor politice şi militariste occidentale.

Un loc important şi bine meritat îl ocupă expunerea politicii externe a Republicii Democrate Germane, primul stat german democrat şi paşnic. Germania democrată şi-a cîştigat încrederea şi preţuirea oamenilor progresişti de pretutindeni, aducînd o contribuţie însemnată şi permanentă la cauza păcii şi înţelegerii între popoare.

Bonté scoate în evidenţă faptul că popoarele francez şi german pot şi trebuie să trăiască în pace, arată că există posibilitatea unei reale colaborări şi prietenii. Ilustrînd această prietenie cu exemple din istoria ultimelor decenii — chiar şi în momente de deosebită încercare — autorul subliniază că axei Paris — Bonn, expresie a înţelegerii reacţiunii din Franţa şi R.F.G., trebuie să i se opună cu toată tăria lupta comună a celor două popoare.

Scrisă la un nivel accesibil maselor celor mai largi, lucrarea lui Florimond Bonté, care îmbogăţeşte literatura de specialitate, constituie implicit un apel, cu puternic efect la raţiune, la lupta activă pentru apărarea păcii.

I. C.

I. M. ZAHER, *Движение „бешеных"*, Editura pentru literatură social-economică, Moscova, 1961, 221 p.

Trecută sub tăcere în mod sistematic sau falsificată de către istoriografia burgheză şi menţionată în mod fragmentar în unele monografii şi sinteze ale istoricilor marxişti ai Revoluţiei franceze (1789—1794), mişcarea „turbaţilor" cunoaşte în lucrarea istoricului sovietic I. M. Zaher o tratare amplă, metodică şi cu rezultate interesante pentru această problemă.

În loc de introducere, autorul face o analiză a istoriografiei problemei, trecînd în revistă lucrările monografice şi de sinteză consacrate revoluţiei franceze din secolul al XVIII-lea şi insistînd mai ales asupra acelora în care mişcarea „turbaţilor" s-a bucurat de

www.dacoromanica.ro

o atenție deosebită (J. Jaurès, A. Mathiez, A. Soboul, W. Markov, G. Lefèvre).

Cercetînd „Baza socială și condițiile istorice de manifestare ale mișcării «turbaților»", istoricul sovietic ajunge la constatarea că aceștia constituiau o fracțiune de extremă stînga a partidului iacobin care în 1793, nemulțumiți de politica duplicitară a girondinilor, au încercat să ia conducerea Republicii, sprijinindu-se pe nemulțumirile păturilor proletare și semiproletare pariziene. Cu o deosebită competință I. M. Zaher stabilește etapele activității mișcării „turbaților" sub conducerea lui J. Roux, Varlet, P. Olivier, Lange etc., mijloacele și metodele lor de luptă împotriva girondinilor, succesele lor vremelnice, precum și opoziția dîrză și fățișă pe care au întîmpinat-o din partea centrului și dreptei partidului iacobin, acțiune care a avut o deosebită importanță în înfrîngerea lor. În ultima parte a lucrării autorul stabilește cauzele înfrîngerii mișcării „turbaților", făcînd o interesantă analiză a particularităților concepțiilor lor filozofice și a greșelilor săvîrșite în organizarea și mobilizarea maselor populare.

Fără a fi o lucrare de popularizare, monografia istoricului sovietic sprijinită pe un bogat material documentar — de arhivă, și recent publicat —, precum și pe ultimele lucrări marxiste consacrate tangențial acestei probleme, aduce o reală contribuție în cunoașterea frămîntărilor social-economice din timpul Revoluției burgheze franceze din secolul al XVIII-lea.

C. Ș.

LÉON SCHICK, *Un grand homme d'affaires au début du XVIe siècle. Jacob Fugger.* Paris, S.E.V.P.E.N., XI, 1957, 323 p. f. pl. (Ecole pratique des hautes études. VI-e section. Centre de recherches historiques).

Dintre lucrările publicate în Occident în ultimii ani, care tratează diferite probleme și aspecte ale istoriei economice a perioadei apariției relațiilor capitaliste, monografia lui Léon Schick constituie o contribuție însemnată la cunoașterea proceselor complexe de ordin economic de la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea. Dacă ținem seama de seria lucrărilor care tratează direct probleme de istorie economică (amintim cîteva titluri: H. Lapeyre, *Simon Ruiz et les asientos de Philipe II*; G. Mandich, *Le pacte de Ricorsa et le marché italien des changes au XVIIe siècle*; Carlo M. Cipolla, *Mouvements monétaires dans l'État de Milan (1580—1700)*; F. C. Spooner, *L'économie mondiale et les frappes monétaires en France (1493—1680)*; R. Ehrenberg, *Le Siècle des Fugger* etc.), publicate relativ recent, constatăm o preocupare din ce în ce mai accentuată a istoriografiei occidentale pentru aceste probleme, punctul de vedere al materialismului istoric asupra importanței factorului economic în dezvoltarea societății impunîndu-se din ce în ce mai mult în concepțiile istoricilor occidentali.

Familia Fugger (familie de bancheri, cămătari, negustori, exploatatori de mine) îmbogățită din speculații bancare și din exploatarea diferitelor regiuni miniere al Europei, reprezintă un exemplu tipic al noilor structuri sociale, al noilor relații capitaliste. Procesul dezvoltării economice la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, desvoltarea rapidă a capitalului comercial, expansiunea comercială prin creșterea continuă a volumului comerțului, creditul, speculațiile de capitaluri și în general traficul financiaro-comercial, au schimbat încetul cu încetul formele vechi ale vieții economice închise, limitate, au creat relații noi sociale, au imprimat forme noi de exploatare și dominație. O clasă socială nouă își face drum în planul vieții politice. Familia Fugger, și în primul rînd Jacob Fugger — exponentul cel mai reprezentativ al familiei , prin activitatea comercială cămătărească, prin practici deseori neoneste, prin profituri realizate în schimburi neechivalente, prin folosirea unor puternice influențe poli-

www.dacoromanica.ro

tice, prin participarea la exploatarea minelor, prin speculaţii, a devenit una din cele mai reprezentative şi influente familii în viaţa politică şi economică a Europei occidentale. La 1368 doi fraţi, Hans şi Ulrich Fugger primii consemnaţi în documentele de arhivă pastrate —, se stabilesc la Augsburg. Hans II, mort la 1409, este primul din familie care reuşeşte prin tranzacţii comerciale să creeze un capital iniţial, folosit ulterior în operaţiunile şi speculaţiile financiare ale familiei. Sub cei trei fraţi, Ulrich (1441—1510), Georg (1453 1506) şi Jacob II (1459—1525) averea familiei creşte vertiginos. Creşterea capitalului întăreşte nu numai poziţia economică a familiei, ea determină o nouă poziţie în viaţa politică a imperiului. Împrumută importante sume de bani împăratului Maximilian şi mai tîrziu împăratului Carol Quintul, pe care l-a şi sprijinit în 1519 în alegerea acestuia ca împărat. Familia Fugger, înnobilată în 1511, primeşte ca semn al recunoaşterii noii sale autorităţi comitatul de Kirchberg, precum şi domeniul Weissenhorn. Relaţiile lor comerciale şi operaţiunile financiare se extind peste tot în Europa occidentală (reprezentanţi ai familiei se găsesc în Ţările de Jos, Spania, pe teritoriul Italiei, pe teritoriul Germaniei, Ungariei şi Transilvaniei). Prezentînd în mod sistematizat bogate şi interesante date de arhivă privitoare la activitatea economică precum şi la rolul politic important pe care familia Fugger l-a avut pe o lungă perioadă de timp, monografia constituie o excelentă sursă în cunoaşterea vieţii economico-politice a noilor relaţii de clasă, care apar şi încep să se dezvolte la sfîrşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea. Principalele capitole ale lucrării tratează despre: Augsburg la sfîrşitul secolului al XV lea, originile familiei Fugger (1350—1480) şi primele operaţiuni economico-financiare ale familiei în Tirol; Jacob Fugger şi împăratul Maximilian; întreprinderile de exploatare minieră de pe teritoriul Ungariei şi al Transilvaniei; războaiele purtate de Maximilian, surse de îmbogăţire a familiei Fugger; activitatea reprezentanţilor familiei la Roma (traficul de indulgenţe), alegerea ca împărat a lui Carol al V-lea şi rolul lui Jacob Fugger în această alegere, campania dusă împotriva lui Jacob Fugger şi restricţiile impuse exploatărilor miniere şi tranzacţiilor financiare de regele Ungariei, intervenţia lui Jacob Fugger şi sprijinul obţinut de acesta din partea diferiţilor reprezentanţi ai politicii imperiale. De asemenea, lucrarea prezintă în ultimele capitole interesante date privitoare la structura administrativă financiară a epocii, date privitoare la exploatările miniere la comerţul cu metale etc.

Pentru noi, lucrarea este cu atît mai utilă cu cît ea prezintă aspecte foarte interesante în legătură cu exploatările miniere din Transilvania în această perioadă. Datele lucrării ne confirmă, prin bogate informaţii de arhivă, aspecte ale dezvoltării noilor forţe şi relaţii de producţie pe o parte a teritoriului ţării noastre, date care oglindesc în totalitatea lor procesul nou în formare al economiei capitaliste. Semnalăm cu acest prilej documentul publicat în colecţia Hurmuzaki [1] privitor la exploatările miniere din Transilvania de către Fugger, document care reproduce raportul din martie-aprilie 1552 al comisarilor trimişi de Ferdinand de Habsburg să studieze situaţia exploatărilor miniere şi în general a veniturilor de stat.

Limitîndu-se la o prezentare descriptivă a activităţii economico-financiare şi politice a familiei Fugger, precum şi a instituţiilor economice de la sfîrşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea din Europa occidentală, autorul nu subliniază suficient nici concluziile firesti care se desprind din materialul prezentat, privind procesul dinamic al luptei de clasă, nici caracterele noi şi complexe ale exploatării de tip capitalist, concluzii şi caractere care de altfel se impun direct din prezentarea datelor documentare, foarte bogat indicate de autor.

P. S.

[1] Hurmuzaki, vol. II_4, p. 714.

www.dacoromanica.ro

S. G. LOZINSKI, *Истории папства*, Academia de Ştiinţe a U.R.S.S. Institutul de istorie, Moscova, 1961, 591 p.

N. M. Goldberg şi B. I. Ramm au pregătit şi au publicat această ediţie postumă a cărţii *Istoria papalităţii* pe baza materialelor pregătite încă în timpul vieţii de autorul ei, Samuil Garaţievici Lozinski, cunoscut specialist în istoria papalităţii şi a catolicismului.

Din 1912 pînă în 1945, S. G. Lozinski, profesor în învăţămîntul superior şi colaborator ştiinţific al Muzeului de istoria religiei şi ateismului din Leningrad, a publicat mai multe studii şi traduceri despre istoria catolicismului, îndeosebi referitoare la istoria inchiziţiei. În 1934 el a publicat primul tom din *Istoria papalităţii* care cuprindea perioada de la început pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Autorul a avut în pregătire volumul următor pentru care a redactat materialul pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd istoria papalităţii intră într-o etapă nouă ce se caracterizează prin adaptarea la condiţiile imperialismului. Perioada următoare, pînă în zilele noastre, este expusă în sinteza lui M. M. Şeiman intitulată *De la Pius IX pînă la Ioan XXIII* care precede expunerea propriu-zisă a autorului.

Aceasta din urmă se împarte în 14 capitole, cuprinzînd fiecare în medie cîte 25 30 de pagini. Autorul începe prin a arăta împrejurările istorice în care a apărut papalitatea şi s-a format statul papal. Trece apoi la caracterizarea politicii papalităţii în secolele VIII—IX, mai ales în legătură cu conflictul dintre biserica apuseană şi cea răsăriteană, oglindit printre altele în cunoscuta dispută despre „filioque". Faza finală a procesului de separare a bisericii de Răsărit de cea de Apus, încheiată prin ruptura din 1054, este arătată în capitolul următor (al IV-lea) privind dependenţa papalităţii de feudalii romani şi împăraţii germani, în secolele IX XI. Capitolul referitor la „reforma" bisericii nu merge mai departe de anul 1085.

Perioadei de ascensiune a papalităţii în secolele XII XIII, de captivitate a papilor în Franţa şi de întoarcerea lor la Roma îi sînt consacrate trei capitole (p. 135 235). În epoca Renaşterii istoria papalităţii se caracterizează în primul rînd prin prigonirea „ereticilor". Istoria Reformei şi a Contrareformei cuprinde două capitole, urmîndu-i expunerea despre politica externă a papalităţii din sec. al XVI-lea pînă în sec. al XVIII-lea şi despre situaţia papalităţii în perioada dintre pacea din Westfalia şi revoluţia burgheză din Franţa. Expunerea autorului se încheie cu capitolul privind papalitatea şi catolicismul în perioada capitalismului premonopolist, adică pînă în anul 1870.

Cartea însă mai cuprinde în a doua parte a sa şapte articole publicate în diferite epoci de S. G. Lozinski, referitoare la unele aspecte deosebite ale problemei, cum sînt : modul de alegere a papei, cazul papesei Ioana, pamfletele (*paschinadele*) la adresa papilor etc.

În anexă (p. 533 591) sînt date notele, lista completă a papilor şi antipapilor de la început pînă astăzi, bibliografia lucrărilor autorului şi indicele de nume (de persoane) şi materii.

Cartea are un puternic caracter demascator la adresa papalităţii, aliata claselor exploatatoare pe rînd în perioada sclavagistă, feudală şi capitalistă, centrul corupţiei şi imoralităţii. Scrisă în stil de popularizare, ea este accesibilă şi cercurilor largi de cititori.

S. I.

MAY MC KISACK, *The fourteenth century 1307 1399*, în „*The Oxford History of England*". Edited by G.N. Clark (vol. V), Oxford, Clarendon Press, 1959, 460 p.

Volumul V al *Istoriei Angliei*, lucrare editată sub auspiciile universităţii din Oxford, e consacrat marilor probleme care au apărut în istoria acestei ţări în secolul al XIV-lea.

www.dacoromanica.ro

Ocupîndu-se de marile transformări social-economice petrecute în secolul amintit, autorul, M. Mc Kisack dedică un amplu capitol dezvoltării societății rurale, capitol în care reținem ca un fapt pozitiv folosirea unora din lucrările istoriografiei marxiste : studiile lui E. A. Kosminski [1] și ale istoricilor marxiști englezi : R. H. Hilton, și H. Fagan [2]. Autorul arată că principalii factori care au determinat progresul economiei agrare în prima jumătate a secolului al XIV-lea au fost : extinderea suprafețelor cultivabile, folosirea unor noi metode agrotehnice (îngrășămintele de var și marna) pentru mărirea productivității solului și creșterea populației, care în ajunul izbucnirii ciumii negre era evaluată la 4 500 000 locuitori. De asemenea, au apărut și o serie de argați, „famuli", specializați pentru diferite munci : plugărie, îngrijirea animalelor, grădinărie, fierărie, dogărie. În aceste condiții, domeniul feudal, care încă de la sfîrșitul secolului precedent începuse să producă pentru piață, dobîndește cantități sporite de surplusuri destinate vînzării. La mijlocul secolului al XIV-lea însă, în agricultura engleză se produce — după cum arată autorul — o criză cauzată de ciuma neagră, care a rărit în mod considerabil mîna de lucru. Pentru a asigura forța de muncă necesară exploatării domeniilor landlorzilor, guvernul și parlamentul au elaborat draconica legiuire cunoscută sub numele de „Statutul muncitorilor". Însușindu-și concluzia lui E. A. Kosminski, autorul arată că politica agrară a guvernului a unit împotriva lui întreaga țărănime, atît pe cei care cereau mărirea salariilor, cît și pe cei care, deveniți producători de marfă, erau împiedecați să realizeze cîștiguri mai mari din cauza rentelor datorate landlorzilor și din cauza altor elemente legate de tenura servilă. De asemenea, de acord cu concluziile lui Kosminski și Hilton, Mc Kisack subliniază și un alt aspect al societății rurale engleze din secolul al XIV-lea : e vorba de accentuarea fenomenului diferențierii sociale la sat, de o parte țăranii, care produc pentru piață și ai căror urmași vor ajunge gentry sau yeomanry, formînd clasa micilor proprietari rurali, iar, de altă parte, țăranii sărăciți ai căror urmași vor îngroșa rîndurile muncitorilor fără pămînt.

Numeroase pagini sînt dedicate istoriei dezvoltării orașului englez, a comerțului și a meșteșugurilor în secolul al XIV—lea. Autorul arată că un loc deosebit de important îl ocupa comerțul cu lînă spre orașele flamande. De asemenea, ia avînt și se perfecționează și meșteșugul fabricării postavului la care își dau concursul și țesătorii flamanzi aduși în Anglia. Intervine însă războiul de 100 de ani, iar comerțul de lînă engleză spre Flandra începe să decadă. Acest fapt are însă urmări favorabile, deoarece cea mai mare parte din lînă rămîne în țară și Anglia are astfel prilejul să-și creeze o industrie proprie a postavului. În afara producției de postav și comerțului cu lînă, autorul mai menționează și progresele însemnate în tehnica mineritului și a construcțiilor. Pe plan social, arată mai departe Mc Kisack, dezvoltarea economică a orașului are influență și asupra stratificării populației. Apare o oligarhie urbană împotriva căreia se grupează toate păturile sărace.

Un capitol special al cărții e consacrat răscoalei lui John Ball și Watt Tyler din 1381. Autorul relevă că principala cauză a răscoalei a fost dorința generală a țărănimii de a se elibera de resturile șerbiei și de asprul cod al muncii. În răscoală au fost implicate și orașele unde păturile sărace s-au ridicat împotriva celor bogați. Autorul subliniază sprijinul dat de orășenii săraci din Londra trupelor de țărani răsculați conduse de Watt Tyler, cărora le-a facilitat pătrunderea în capitală. De asemenea, autorul prezintă și revendicările răsculaților, devenite din ce în ce mai radicale pe măsură ce răscoala înainta. Dacă în întrevederea de la Mile End ei cer abolirea șerbiei, învoieli libere cu seniorii și stabilirea unui preț fix de arendă, în a

[1] *Studies in the Agrarian History of England*, Ed. engleză, Oxford, 1956.

[2] *The English rising of 1381*, London, 1951.

www.dacoromanica.ro

doua întrevedere, de la Smithfield, ei cer guvernarea directă a regelui fără intermediari, egalitatea tuturor claselor, confiscarea domeniilor bisericeşti şi desfiinţarea tuturor episcopatelor, rămînînd unul singur pentru toată ţara.

Mc Kisack are însă şi puncte de vedere nejuste, uneori chiar ostile faţă de răscoală. El atribuie asasinarea lui Watt Tyler, la Smithfield, în timpul celei de-a doua întrevederi, nu unui act de trădare deliberată din partea anturajului regal, ci simplei enervări pricinuită de un schimb de cuvinte ceva mai tare. Apoi autorul caută să minimalizeze radicalismul predicilor lui John Ball, arătînd că acestea conţineau aceleaşi teze obişnuite la toţi predicatorii contemporani care criticau orînduirea existentă. Erezia lui Wicliff şi mişcarea lollarzilor, care n-au fost de loc străine răscoalei din 1381, sînt tratate mai mult din punctul de vedere al dogmelor, fără a se sublinia conţinutul lor social şi legătura lor cu lupta maselor populare împotriva exploatării. Tributar concepţiilor istoriografiei burgheze, autorul încearcă să prezinte lupta de clasă în Anglia secolului al XIV-lea ca pe un fapt istoric fără urmări prea grave, deşi această luptă a căpătat forme atît de ascuţite cu prilejul răscoalei de la 1381.

În ce priveşte politica internă a Angliei în secolul al XIV-lea, autorul face istoricul luptei pentru supremaţie dintre Eduard al II-lea şi marii baroni. Magnaţii regatului tindeau să devină pe plan social o pătură închisă, şi pe această linie ei proclamă în anul 1330, în parlament, că nu pot fi judecaţi decît de egalii lor „their peers". Prin aceasta se încerca a se da o serioasă lovitură politicii de centralizare a statului, deoarece tindea să scoată marea nobilime de sub jurisdicţia funcţionarilor regali, foarte adesea mai mici în rang decît marii baroni. În timpul lui Eduard al III-lea, marea nobilime devine cea mai importantă putere din stat; unii din marii baroni au domenii organizate din punct de vedere administrativ la fel ca şi regatul. Iar extinderea sistemului angajării cu plată a soldaţilor de profesie nu a făcut altceva decît să întărească şi mai mult puterea nobilimii feudale engleze.

Tot pe planul istoriei interne Mc Kisack se ocupă şi de creşterea importanţei parlamentului ca adunare politică în care cavalerii şi negustorii nu mai acceptă să fie omişi sau să joace un rol şters; din 1330 parlamentul nu se mai întruneşte fără reprezentanţii acestor pături. Aici considerăm că autorul ar fi trebuit să arate în ce măsură creşterea puterii economice a cavalerilor şi negustorilor a determinat creşterea importanţei lor politice.

Paginile referitoare la politica externă se ocupă îndeosebi de războiul de 100 de ani. Autorul pune însă accent pe cauzele politice şi dinastice, lăsînd pe planul doi pe cele economice: asigurarea debuşeului flamand pentru lîna engleză.

În sfîrşit, cartea se ocupă şi de cultura engleză în secolul al XIV-lea, autorul menţionînd activitatea laborioasă a lui Chaucer pentru crearea limbii literare engleze şi marele poem cu conţinut social *Piers Plowman*, apreciat ca o frescă deosebit de sugestivă şi pitorească a societăţii timpului.

Faţă de alte lucrări ale istoriografiei burgheze engleze contemporane, cartea lui M. Mc Kisack reprezintă un progres. Autorul a dat o mai mare atenţie istoriei social-economice şi a căutat să valorifice unele din concluziile istoriografiei marxiste. Luptei de clasă însă — cazul răscoalei din 1381 —, deşi i s-a acordat un mare număr de pagini, i s-a făcut o prezentare obiectivistă, autorul încercînd, ca marea majoritate a istoricilor burghezi, să minimalizeze importanţa ei.

S. C.

DJIBRIL TAMSIR NIANE, *Recherches sur l'empire du Mali au moyen âge*, în „Recherches africaines", nr. 1—4, Conakry, 1959, p. 35—46; 1960, nr. 1, p. 17—36 şi nr. 2, p. 40 53.

Studiul profesorului de la Conakry (Republica Guinea), autor al unei istorii a Africei

www.dacoromanica.ro

occidentale, se impune atenţiei istoricului datorită faptului că prezintă o sistematizare interesantă a datelor privitoare la marele imperiu african din secolele XIII—XV, sistematizare ce depăşeşte cunoştinţele de pînă acum, obţinute în special prin cercetări pur etnografice.

Djibril Tamsir Niane îşi întemeiază studiul său pe sursa cea mai viguroasă a istoriei africane, pe tradiţia orală.

Făcînd distincţie între tradiţia populară, vehicol al legendelor istorice, şi „tradiţia arhivă", autorul arată că aceasta a fost deţinută în Africa vestică de aşa-numiţii *Griots*, un fel de cronicari orali care cunoşteau toate tradiţiile şi cronologia căpeteniilor de triburi dintr-o anumită regiune. În teritoriile manding, unde s-a format imperiul Mali, în fiecare localitate se află cîte un griot — care ţine aşa-zisa catedră de istorie a localităţii — denumit *Béléin-Tigui*, care locuieşte într-o casă, al cărui acoperiş este înnoit din 7 în 7 ani, cînd el narează istoria tribului sau a regatului de la origini şi pînă în zilele noastre. Interesant este faptul că istoria şi retorica sînt conexate, astfel că relatarea faptelor are un limbaj al său propriu, pe cît de artistic, pe atît de incomprehensibil de către vizitatorul neavizat. Relatarea se face, de altfel, în grup restrîns, cu eliminarea străinilor; autorul notează că această istorisire se bazează pe memorizare; o dată întrerupt, firul istorisirii se reia de la început. Datele strînse de la aceşti „cronicari" au fost comparate de autor cu lista principilor, întocmită de Ibn Khaldoun (1332—1404) şi cu toate nepotrivirile şi dificultăţile survenite, D. Tamsir Niane a isbutit să redea o istorie cursivă a imperiului Mali, consemnată în studiul său.

Pe baza tradiţiei orale, autorul precizează că transmiterea puterii se făcea în Mali pe linia paternă, şi nu maternă ca în Ghana; de asemenea, stabileşte că Kanku Mussa, denumit şi Mansa Musa, descinde pe linie masculină din Sundiata. Datele oferite de tradiţie sînt corectate, însă, acolo unde ele vin în contradicţie cu datele certe ale istoriei: astfel, cunoscînd tendinţa „cronicarilor" de a da o ascendenţă ilustră împăraţilor, legîndu-o de apariţia islamului, autorul precizează că nu poate fi vorba de islamizare înainte de sec. al XI-lea. Sundiata a supus triburile Soso, pe care le-a cruţat, din motive economice; după ce a fixat capitala la Niane, el a dat o mare atenţie comerţului, stabilind legături cu Magrebul, şi a întins limitele imperiului pînă la Ocean. Epoca de ascendenţă a imperiului este fixată în timpul lui Mansa Musa, care a făcut un pelerinaj la Meca (1324), consemnat de cronicarii arabi, uimiţi de fastul şi bogăţia cortegiului imperial. (Se precizează că Congo Musa este o greşită lectură a manuscriselor arabe). Întemeietor de şcoale şi ocrotitor al învăţaţilor din Timbuctu, Mansa Musa a adus din Sudan pe arhitectul Es Saheli, care a construit un palat şi o moschee la Timbuctu, astăzi dispărute. Faima imperiului său şi a bogăţiilor deţinute au atras pe marocani şi mai tîrziu pe europeni. Al doilea împărat, Mansa Suleiman (1336—1358), a continuat politica fratelui său, Mansa Musa, sporind puterea şi bogăţia imperiului.

Acestor împăraţi li se datoreşte organizarea curţii, pe care a descris-o cunoscutul călător Ibn Batuta. Autorul presupune că demnităţile erau acordate membrilor familiei imperiale şi că ele se exercitau, în special, în provinciile vasale din răsărit.

În ultima parte a studiului, autorul aduce unele precizări actuale, urmărind starea populaţiilor din Guinea de astăzi, care au participat în trecut la formarea imperiului Mali [1].

Desigur că aportul profesorului african la descifrarea istoriei marelui imperiu este remarcabil. Unele chestiuni rămîn însă de rezolvat. Istoria imperiului cunoaşte o „uzur-

[1] O notă complementară privitoare la Koli Tenguella, regele din Foula, care la sfîrşitul sec. al XV-lea a atacat imperiul Mali, silind pe împărat să ceară ajutor regelui Ioan al II-lea al Portugaliei (în „Recherches africaines", nr. 4 din 1960, p. 33—36).

www.dacoromanica.ro

pare" a unui sclav Sakura (1285 1300), a cărui ascensiune rămîne deocamdată fără explicaţie. În ceea ce priveşte structura socială, multe probleme continuă să fie neclare, mai ales datorită faptului că, aşa cum arată şi autorul, „se acordă încă o prea mare atenţie chestiunilor de nobleţe, de legitimitate în Africa, iar «les griots», deţinători ai tradiţiilor, ştiu să păstreze secretele şi să depene istorii populare spre marea încîntare a tuturor". Or, tocmai aceste precizări ar putea să aducă unele lumini asupra formaţiilor sociale pe care ne face să le bănuim şi cronicarul portughez Gomes Eanes de Zurara atunci cînd relatează răscumpărarea unor nobili capturaţi de portughezi, în schimbul unor sclavi aflaţi în stăpînirea lor, sau cînd menţionează existenţa unui guvernator dependent în hotărîrile sale de un rege puternic [1]. Prevederile privitoare la sclavii din regatul Songhai, consemnate în cronicile interne [2], se regăsesc, probabil, în faza de ascensiune a imperiului Mali şi ele pot furniza elementele necesare unei mai complete cunoaşteri a statelor africane.

Al. D.

BIZANTINOLOGIE

Ἀρχεῖον τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος [=Arhiva monumentelor bizantine din Grecia]. Atena, Tipografia Nea Estia, t. VIII (1955—1956), 206 p.

Începînd din 1935, acad. grec Anastasie C. Orlandos publică în revista *Arhiva monumentelor bizantine din Grecia* valoroase cercetări proprii privitoare la arta bizantină. Publicaţia cuprinde numai studii semnate de acest autor. În ultimii 25 de ani, Orlandos s-a consacrat cu pasiune cercetărilor de artă bizantină. El a studiat şi monumentele de artă prebizantină şi arta postbizantină. A dat o atenţie deosebită şi artei laice, dar a cercetat în general arta bisericească.

În cel de-al VIII-lea volum al acestei reviste Orlandos publică rezultatele cercetărilor sale privitoare la : *Monumentele bizantine din Andros* (p. 1—67), *Noi descoperiri la mănăstirea Dafni* (p. 68—69), *Un chivot în relief la Marea Lavră din Athos* (p. 100—104), *Aspecte neobservate la mănăstirea Hilandar* (p. 105 116), *Pavajul pietruit din bazilica de la Trikala* (p. 117 125), *Două monumente bizantine în Creta apuseană* (p. 126—205).

Autorul cercetează monumentele bizantine mai cu seamă din punctul de vedere al arhitecturii lor. El examinează şi urmele ce s-au mai păstrat din pictura bizantină. Fiecare studiu cuprinde schiţe şi planşe fotografice. Autorul foloseşte cronicile şi documentele bizantine spre a-şi întemeia studiile pe informaţii istorice cît mai precise în ceea ce priveşte datarea monumentelor. El examinează în fiecare caz şi materialele de construcţie şi concepţiile estetice care stau la baza monumentelor respective, căutînd să pună în lumină de fiecare dată elementele originale ale artei bizantine.

Pentru studiul monumentelor de artă bizantină de pe teritoriul ţării noastre, cercetările lui Orlandos constituie realizări tehnice de seamă. Relevarea minuţioasă a amănuntelor, diferenţierea elementelor noi de cele vechi şi identificarea influenţelor caracterizează toate cercetările acestui autor.

Din punctul de vedere al concepţiei şi metodologiei istorice pe care se întemeiaza, cercetările lui Orlandos sînt însă obiectiviste. Autorul nu studiază arta bizantină din punctul de vedere al condiţionării ei sociale. El nu analizează conţinutul de clasă al acestei

[1] *Chronique de Guinée*. Trad. de Léon Bourdou. Dakar, *IFAN*, 1960, p.90 şi 261.

[2] *D. A. Olderogge* (Leningrad), *Die Gesellschaftsordnung Songhais im 15. und 16. Jahrhundert*, în *Afrikanistische Studien*, Berlin, Akademie Verlag, 1955, p. 251.

www.dacoromanica.ro

arte şi nici caracterul ei progresist sau reacţionar în dezvoltarea societăţii bizantine. Monumentele din Grecia arată că arta bizantină s-a dezvoltat mai cu seamă în oraşe, în biserică şi în mediul aristocratic. Arhitectura bizantină, pe care o cercetează cu precădere învăţatul grec, se caracterizează prin trăsăturile ei pompoase şi prin destinaţia ei socială. Elementele realiste şi umaniste şi-au făcut loc cu anevoie în această artă şi numai acestea au supravieţuit în istoria culturii omeneşti, fiind preluate de arta Renaşterii.

Cercetarea condiţionării sociale a artei bizantine ar da studiilor marelui învăţat grec un larg orizont istoric şi ar contribui la înţelegerea preţuirii de care s-a bucurat această artă nu numai în evul mediu, dar şi în epoca modernă.

Gh. C.

J. FERLUGA, *Византиска управа у Далмацији*, (Administraţia bizantină în Dalmaţia), Editura Academiei Sîrbe de Ştiinţă, Belgrad, 1957, 169 p.

În ultimul timp multe din cercetările în domeniul istoriei bizantine au fost îndreptate înspre examinarea situaţiei fostelor provincii ale imperiului şi aceasta a dus la rezultate destul de interesante. Administraţia bizantină s-a dovedit extrem de suplă, în fiecare regiune ea reflectînd condiţiile locale de ordin economic, social şi politic. J. Ferluga, pornind de la aceste constatări, prezintă în volumul de faţă un studiu amănunţit al administraţiei bizantine în Dalmaţia cu atît mai interesant cu cît istoria acestei provincii bizantine a fost prea puţin cercetată din cauza sărăciei de izvoare şi a răspîndirii lor în materiale bizantine, locale şi veneţiene.

Istoria administraţiei bizantine este examinată de autor începînd din sec. al IV-lea şi autorul constată că în acest veac ca şi în veacul următor nu se poate reţine nici un element specific în ce priveşte organizarea Dalmaţiei. De abia în sec. al VI-lea, probabil în vremea lui Justinian, se creează în Dalmaţia o provincie proconsulară în dependenţă directă de împărat. Migraţiile avaro-slave de la jumătatea sec. al VII-lea au redus stăpînirea bizantină în Dalmaţia numai la cîteva oraşe de pe litoral şi la cîteva insule din vecinătatea coastelor. În aceste condiţiuni, caracterul administraţiei bizantine se modifică. Priorul oraşului Zara, devenit cel mai important oraş dalmatin în urma distrugerii Salonei, devine arhontele noii unităţi administrative bizantine. La Zara ca şi în alte oraşe situate la periferia imperiului se dezvoltă o autonomie municipală puternică — priorul şi consiliul oraşului preiau cele mai importante funcţii bizantine, chiar şi pe cele militare.

În anul 870, Dalmaţia este transformată într-o themă şi dobîndeşte o mare importanţă strategică prin porturile sale, care devin centre ale ofensivei bizantine împotriva Italiei de nord şi centrale. În această perioadă, Dalmaţia cunoaşte un aparat administrativ bizantin extrem de complicat. Cu toate acestea, obligaţiile financiare ale oraşelor faţă de puterea centrală sînt simbolice, plăţi efective se făceau numai către slavii din vecinătate pentru a trăi în pace cu ei. În această perioadă, Dalmaţia a cunoscut o mare prosperitate, Bizanţul lăsînd elementelor locale o deplină libertate de acţiune pe plan economic. Autorul combate părerea acelor care considerau că în anul 920 regele croat Tomislav ar fi preluat administraţia Dalmaţiei în calitate de consul sau proconsul. De-abia pe la jumătatea sec. al X-lea dispar strategii din conducerea Dalmaţiei şi administraţia bizantină cunoaşte un nou regres — puterea trecînd din nou în mîinile priorului Zarei. Autorul leagă aceste schimbări de procesul de maturizare a relaţiilor feudale în Imperiul bizantin, resimţite mai puternic în Dalmaţia, provincie situată la periferia imperiului. De-abia în urma campaniei bizantine din anul 1018, după părerea autorului, se creează o nouă themă bizantină, cea a Dubrovnikului, a cărei existenţă poate fi atestată documentar pînă către anul 1040. Creşterea puterii Veneţiei duce la trecerea

www.dacoromanica.ro

sub autoritatea acesteia mai întîi a cîtorva insule dalmatine și apoi a unor orașe de pe coastă. Slăbirea influenței venețiene după 1024 are ca urmare o întărire a rolului Bizanțului și în această perioadă în fruntea principalelor orașe ca Spalato, Zara etc. apare un oarecare Grigore (la Kekaumenos Dobronas) în calitate de patriciu imperial și strateg al întregii Dalmații.

În anul 1069 Dalmația este cedată regelui croat Petre Krešimir IV în schimbul unei vagi recunoașteri a suveranității bizantine. Situația politică a Dalmației se complică la începutul sec. al XII-lea, cînd interesele Veneției și ale Ungariei se ciocnesc în această regiune. Numai Dubrovnikul și ținutul învecinat mai păstrează unele legături cu Bizanțul. Ofensiva bizantină pornită împotriva Ungariei și victoria din anul 1165 duc la crearea unui ducat bizantin între Sibernic și Cattaro, care durează pînă în anul 1180. Deși ducii bizantini dispun de forțe militare însemnate în Dalmația, ei caută totuși să ducă o politică fiscală mai puțin dură decît în alte provincii și să-și atragă unele elemente locale pentru a-și putea menține stăpînirea. Autorul examinează mai amănunțit raporturile care există între ultimul guvernator bizantin, Roger, și împărat — și din analiza lor rezultă că ele au evoluat înspre raporturi feudale de tip occidental (ligius). Perioada de 15 ani de administrație bizantină nu a lăsat nici un fel de urmă. În tot acest timp funcțiunile civile sînt exercitate de elemente locale.

Cucerirea Constantinopolului de latini în anul 1204 a lichidat orice influență bizantină în Dalmația.

E. F.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

* * * *Documente privitoare la istoria economică a Romîniei. Orașe și tîrguri. 1776—1861.* Moldova, Seria A, vol. II, Buc., 1960, IX + 549 p. + 6 pl. Direcția generală a Arhivelor Statului din R.P.R.

Alcătuirea unor lucrări monografice și de sinteză relative la istoria orașelor și tîrgurilor din țara noastră a întîmpinat pînă de curînd mari greutăți datorită faptului că documentele de bază sînt răspîndite în numeroase fonduri de arhivă pe întreg teritoriul patriei noastre. De aceea prin publicarea volumului de față în cadrul colecției *Documente privitoare la istoria economică a Romîniei* se aduce un prețios ajutor economiștilor și istoricilor care fac cercetări în această direcție.

Lucrarea redactată de un colectiv de arhiviști de la Arhivele Statului din Iași cuprinde un număr de 586 documente, din care 310 transcrise integral, iar restul în rezumat. Textul documentelor este precedat de o Introducere—mult prea sumară în raport cu feluritele probleme pe care le ridică conținutul documentelor —, care semnalează mai mult procesul de creștere al numărului tîrgurilor și iarmaroacelor din Moldova la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și în prima jumătate a sec. al XIX-lea. Documentele transcrise integral, care au fost selecționate dintr-un mare număr de acte aflate în condicile și pachetele de la Arhivele Statului din Iași, sînt în majoritatea lor inedite (numai 4 % au fost publicate).

Valoarea lor devine și mai apreciată pe măsură ce ne dăm seama că ele ridică numeroase probleme care aduc o importantă contribuție la istoria orașelor și tîrgurilor moldovenești în această epocă. Unele din aceste probleme sînt în legătură cu : proprietatea tîrgoveților asupra moșiei și vetrei orașului (cu întăririle succesive acordate de domnie), de exemplu : Botoșani, Bîrlad, Tg. Frumos, Fălticeni etc. ; cu veniturile în bani și în natură ale tîrgoveților și orășenilor, de exemplu : Fălciu, Roman, Iași ; cu scutirile și privilegiile de care se bucurau tîrgo-

www.dacoromanica.ro

veţii şi orăşenii (dreptul de a ţine circiumi, băcănii, de a vinde carne, vin şi rachiu etc.); cu structura de clasă a populaţiei tîrgurilor şi oraşelor, de exemplu: Focşani, Piatra, Vaslui.

Alte documente se referă la daniile făcute de domni unor biserici, mănăstiri şi boieri din vatra şi moşia oraşelor sau din unele venituri şi privilegii ale tîrgurilor, de exemplu: Fălciu, Iaşi, Tg. Frumos, Piatra, Vaslui, Mamorniţa. În legătură cu aceasta sînt menţionate obligaţiile feudale care reveneau, din acel moment, tîrgoveţilor locuitori ai acestor tîrguri şi oraşe, precum şi numeroasele învoieli încheiate între tîrgoveţi şi proprietarii feudali, de exemplu: Tg. Burdujeni, Focşani, Podul Iloaiei, Piatra, Tg. Neamţ, Tg. Săveni etc.

Documentele publicate oglindesc în acelaşi timp şi împotrivirile orăşenilor de a plăti aceste obligaţii feudale, împotriviri care cu timpul s-au transformat în procese între proprietarii feudali ai moşiei şi vetrei oraşului şi tîrgoveţii respectivi, de pildă: Vaslui, Piatra, Iaşi, Tg. Trotuş, Focşani, Tg. Frumos, Fălticeni, Tg. Neamţ, Tg. Panciu etc. În acest sens sînt de remarcat actele care se referă la oraşele Roman şi Botoşani, în care se face un adevărat istoric al acestei lupte antifeudale.

Documentele semnalează de asemenea formele noi de înfiinţare a tîrgurilor moldoveneşti la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea. Ne referim la înfiinţarea tîrgurilor pe moşiile unor boieri mai ales potrivit cererii lor aprobate de domnie, de exemplu: Tg. Vlădeni (1792), Adjudul (1795), Tg. Căiuţi (1818), Tg. Suliţa (1819), Tg. Sculeni (1821), Tg. Mihăileni (1835), Tg. Dărăbani (1838) etc. Drept urmare, la începutul sec. al XIX-lea numărul aşezărilor urbane în Moldova a crescut continuu. Interesante sînt din acest punct de vedere listele de tîrguri şi oraşe din Moldova la date diferite (1842, 1855, 1859).

În afară de unele acte relativ la organizarea administrativă a tîrgurilor şi oraşelor şi la abuzurile săvîrşite de comisarii numiţi de puterea centrală, documentele aduc de asemenea contribuţii la studiul procesului de creştere a pieţei interne a Moldovei în această epocă. Ne referim la cererile numeroase ale tîrgoveţilor şi ale unor boieri pentru înfiinţarea de iarmaroace pe lîngă aceste aşezări cu caracter urban sau pe moşiile proprietarilor de pămînt. Numărul iarmaroacelor, care se ţin în acelaşi loc, se ridică pînă la 12 pe an, de exemplu la Blăgeşti, Tecuci, Nicoreşti, Iveşti, Buhuşi etc.

Culegerea de documente se încheie cu un indice general şi cu cîteva facsimile de documente, din care menţionăm două planuri interesante ale oraşului Iaşi, din 1769 şi 1790. Sîntem convinşi că aceste documente — ca şi altele de aceeaşi valoare aflate în depozitele Academiei R.P.R. şi Arhivele Statului din Bucureşti şi care ar trebui publicate şi ele, — vor înlesni mult munca istoricilor şi economiştilor în redactarea lucrărilor de specialitate.

C. S.

*** *Пътеводител на военно-историческите музеи в Плевенски окръг* (Ghid pentru muzeele istorico-militare din regiunea Plevna), Varna, 1960, 105 p.

Cu prilejul aniversării a 80 de ani de la războiul ruso-romîno-turc din 1877—1878, s-a publicat, printre alte materiale, ghidul muzeelor militare şi istorice din regiunea Plevnei.

Avînd aspectul unei cărţi de format mic, ghidul devine o expunere consistentă şi bine documentată, pe marginea exponatelor descrise, a istoricului luptei comune dusă de armata rusă şi română.

Descrierea, însoţită de ilustraţii, a celor nouă monumente ale frăţiei de arme şi prieteniei veşnice între popoarele rus, romîn şi bulgar, cuprinde numeroase referiri la eroismul ostaşilor romîni. Contribuţia oaste

www.dacoromanica.ro

romîne este ilustrată mai mult în sala nr. 3 a muzeului „Eliberarea Plevnei în 1877", şi mai cu seamă în descrierea „Muzeului ostaşilor ruşi şi romîni căzuţi" în războiul de independenţă, în „Mauzoleul romîn din Griviţa" şi în muzeul „Ostaşul romîn în 1877—1878" din Poradim. Acest din urmă muzeu, care printre exponatele sale are şi tablouri ale pictorului N. Grigorescu, „este unul dintre monumentele scumpe ale frăţiei de arme de nezdruncinat romîno-bulgare. El eternizează această frăţie şi constitue chezaşia întăririi ei necontenite în viitor" (p. 70).

Întreaga carte constituie un document al prieteniei romîno-bulgare, ilustrată prin monumentele descrise în ea, dovezi ale memoriei ostaşilor ruşi şi romîni cinstită de poporul bulgar.

S. I.

Rubrica „Însemnări" a fost întocmită de: I. Rucăreanu, Fl. Constantiniu, L. Marcu, A. Constantinescu, S. Iancovici, Gh. Cronţ, I. Chiper, C. Şerban, P. Simionescu, S. Columbeanu, M. Duţu, E. Frances.

www.dacoromanica.ro

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ — Стр.

В. ЛИВЯНУ, О борьбе революционного крыла рабочего движения за создание Коммунистической партии Румынии 7

АЛ. Г. САВУ, Использование Коммунистической партией Румынии парламентской предвыборной кампании в июне 1931 г. для укрепления связи с массами 39

И. ИОНАШКУ, Ошибочные выводы буржуазной историографии относительно правления Николая Маврогени 69

ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ

С. КОЛУМБЯНУ, Данные относительно сельской экономики Валахии в первой половине XVIII века 111

ВКЛАД В ИЗУЧЕНИЕ МЕСТНОЙ ИСТОРИИ

П. ЧЕРНОВОДЯНУ, Свидетельства современников о политических и социальных волнениях в Бухаресте в 1859 и 1862 годах 135

ШТ. ИМРЕХ, Некоторые аспекты процесса первоначального накопления капитала в комитате Клуж (1796—1848 гг.) 143

ЕЛЕНА ЛИМОНА, Документы о бумажной мельнице в Стругаруле 155

Т. Н. ТРЫПЧА, Несколько крепостей из Банатул де Северин. Их идентификация 169

ВОПРОСЫ ОТНОСЯЩИЕСЯ К ТРАКТАТУ „ИСТОРИИ РУМЫНИИ"

Научная сессия посвященная обсуждению макета III тома „Истории Румынии" 177

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ 187

РЕЦЕНЗИИ 201

ОБЗОР ЖУРНАЛОВ 229

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ 237

SOMMAIRE

ÉTUDES — Page

V. LIVEANU, De la lutte menée par l'aile révolutionnaire du mouvement ouvrier en vue de la constitution du Parti Communiste de Roumanie 7

AL. GH. SAVU, La campagne électorale de juin 1931 utilisée par le P.C.R. pour resserrer ses liens avec les masses 39

www.dacoromanica.ro

Page

I. IONAŞCU, Conclusions erronées de l'historiographie bourgeoise touchant le règne de Nicolas Mavrogheni. 69

NOTES ET COMMUNICATIONS

S. COLUMBEANU, Données relatives à l'économie agraire de la Valachie dans la première moitié du XVIIIe siècle 111

CONTRIBUTIONS D'HISTOIRE LOÇALE

P. I. CERNOVODEANU, Témoignages contemporains relatifs aux mouvements politiques et sociaux de Bucarest en 1859 et 1862 135

ŞT. IMREH, Aspects du processus d'accumulation primitive du capital dans le comitat de Cluj (1796—1848) 143

ELENA LIMONA, Le moulin à papier de Strugarul 155

TH.N.TRÎPCEA, Identification de quelques citadelles du Banat de Severin . . . 169

LES PROBLÈMES DU TRAITÉ d'«HISTOIRE DE LA ROUMANIE».

La session scientifique consacrée aux débats autour du IIIe tome de «l'Histoire de la Roumanie» 177

LA VIE SCIENTIFIQUE 187

COMPTES RENDUS 201

LES REVUES 229

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES 237

www.dacoromanica.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.
în anul 1961

ISTORIE

* * * **Istoria Romîniei**, vol. I. 891 p. cu 190 fig. + 16 pl., 45 lei.

* * * **Studii şi materiale de istorie medie**, vol. IV, 584 p. + 10 pl., 26,30 lei.

* * * **Din istoria Transilvaniei**, vol. I, ed. a II-a, 232 p. + 11 pl., vol. II, 563 p., bandeorolate, 55 lei.

GEORGE POTRA, **Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti** (1594—1821), 820 p., 34,60 lei.

CARL GÖLLNER, **Turcica. Die europäische Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts**, I. Band, 464 p., 26,50 lei.

* * * **Documente privind Unirea Principatelor**, vol. I, **Documente interne** (1854—1857), 783 p. + 8 pl., 38.50 lei.

* * * **Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea**, vol. I, **Ţara Românească**, 961 p., 40,20 lei.

ARHEOLOGIE

* * * **Materiale şi cercetări arheologice**, vol. VII, 687 p. + 13 pl., 93 lei.

* * * **Studii şi cercetări de numismatică**, vol. III, 639 p. + 1 pl., 34,50 lei.

VLADIMIR DUMITRESCU, **Necropola de incineraţie din epoca bronzului de la Cîrna**, 386 p. + CLXIII pl., 89 lei.

* * * **Arheologia Moldovei**, vol. I, 309 p. + 1 pl., 46,10 lei.

* * * **Studii şi comunicări. Arheologie — Istorie — Etnografie**, vol. IV, 312 p. + 25 pl., 18,70 lei.

D. BERCIU, **Contribuţii la problemele neoliticului în Romînia în lumina noilor cercetări**, 594 p. + 15 pl., 80 lei.

www.dacoromanica.ro

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREȘTI

c. 847

www.dacoromanica.ro

Lei 8 —